

Hihetünk-e Bibliának?

A Szentírás szövegének számítógépes elemzése

KOVÁCS ZOLTÁN

1. rész: Az evangéliumok

ELŐSZÓ

Nem halogathatom tovább ennek a könyvnek a megírását. Lenne pedig számos okom, hogy ne kezdjek neki: töredékes teológiai ismereteim és kevés szabadidőm. De az időzítés szempontjából mégis a mostani pillanat a legalkalmasabb: a technikai és személyi feltételek adottak, és tudom, hogy igény is van egy effajta könyvre.

Nem vagyok képzett teológus; habár ennek a könyvnek a megírása megköveteli, hogy felnőjek a feladathoz. Ha nem is kaptam egyetemi teológiai kiképzést, a hétköznapiakban igyekszem a maximumot teljesíteni Isten Igéjének olvasásában és annak megértésében. Hiszem, hogy a Biblia nemcsak a szakemberekhez szól, hanem sokkal inkább az egyszerű emberhez, aki vágódik Isten után. Így félelemmel egyszersmind bátorsággal vágok az ismeretlen kalandba. Mert hiszem azt is, hogy hozzám hasonló laikusok számára is megismerhető, mondjuk így, az isteni „titoknak” legalább egy része. Ha nem így lenne, a Biblia nem lenne a világ legnagyobb példányszámban kiadott bestsellere. Ha van Isten, bizonyára Ő menedzseli ezt a projektet, és az Ő határozott célja, hogy bizonyos titkokra fény derüljön. Olyan titkokra, ami még inkább az Ő csodálatára indítja az emberi teremtményt.

Ebben a könyvben – újszerű módon – a teológia számítástudománnyal keveredik. A tudományos vizsgálatok egy konkrét számítógépes program köré csoportosulnak, melyet csaknem 10 év kutatómunkája alapján fejlesztettem ki. A munkám természetesen csak egy újabb építőkocka ebben a hatalmas építkezésben, amelyben Isten Szavát igyekszünk megfejteni. Ez az építkezés rengeteg hozzájáruló korábbi munkáját adja össze, így szerénytelenség nélkül írhatom, hogy az én hozzájárulásom valóban csekélység a már meglévő tudáshoz képest.

A konkrét számítógépes program neve egyszerűen *bibref* (ez a „bibliai referenciák” rövidítése). Így ezen könyv címe lehetne akár *bibref-es bevezető az Újszövetséghez* is, amivel egy korábbi – nem teológiai – könyv címe utalnék. A hivatkozott könyv az *A Singular Introduction to Commutative Algebra* [12], amiben a szerzők a matematikai témát egy általuk írt szoftverrel támasztották alá. Nézőpont kérdése persze, hogy az a könyv inkább a szoftver használati útmutatója, mintsem a matematikai eredmények kézzelfogható illusztrációja a szoftver segítségével. Az én célom ezzel a könyvvel semmiképpen sem az, hogy egy szoftvernek csináljak reklámot, ezért a címben nem is írom le a szoftver nevét. Hiszen sokkal inkább a *módszer* a lényeg: az, hogy reprodukálható módon, tudományosan is ellenőrizhető kijelentéseket tegyünk. Erre az említett könyv szoftvere is jó példa: nem az az *egy* szoftver létezik, az a konkrét szoftver csak *példa*; számos további szoftver van, ami hasonló eredményekre vezet. A lényeg az eredményeken van, amelyek egymásnak – matematika lévén – nem ellentmondóak, hanem vagy ekvivalensek, vagy kiegészítik egymást. Kíváncsi vagyok, hogy ennek szellemében a jövőben szülessenek a *bibref*-hez hasonló programok, amelyek ugyanebbe az irányba mutatnak: az igazságot keresik és sikeresen tárják fel azt.

A mai világban az igazság keresése különleges jelentőségűvé vált. Sajnos már a számítógépekben sem bízhatunk úgy, mint korábban gondoltuk: a számítógép nyújtotta információt is ellenőrizni kell. Ez a tendencia a manipulációs módszerek finomulásával napról napra egyre nagyobb kihívást jelent mindannyiunknak, akik az igazságot keressük. Sokan, akik a tudomány fellegettségében is dolgozunk, kevésbé szenvedünk a hétköznapi mulandóságának gyötrő fenyegetésétől. Nem fáj annyira, hogy X politikus tegnap még igazat mondott, legalábbis látszólag, ma pedig nyilvánvalóan hazudik, mint a vízfolyás. Miért nem fáj? Mert a tudomány fellegettségében nem ezek a napi szintű kérdések. Pitagorasz tétele vagy Newton gravitációs elmélete olyan biztos pontok, amelyek megkérdőjelezhetetlenek. Teljes bizonyossággal bízunk bennük és építünk rájuk új elméleteket, s mindebben örömlőnk leljük. „Nem a láthatókra nézünk, hanem a láthatatlanokra, mert a láthatók ideig valók, a láthatatlanok pedig örökkévalók.” (2Korinthus 4:18)

De lehet-e teológiai mű ugyanígy örökkévaló? Itt természetesen a Bibliára, egészen konkrétan az *Újszövetségre* gondolunk. Már maga az Újszövetség szövegének állandósága is kérdés tárgya. Valóban létezik ez a könyv: *Újszövetség*? Hiszen nem egy író áll mögötte, hanem szerzők egy bővebb csoportja, és úgy lett több munka összeszerkesztve. Vita tárgya, hogy Máté evangéliumát Máté, Jézus eredetileg vámszedő tanítványa írta-e, vagy valaki más, és hogy az írás eredeti munka-e,

vagy a szerző átvett bizonyos részeket a Márk-féle evangéliumból. És itt még csak egy-két kérdést említünk: *rengeteg van*. A bizonytalanság foka rendkívüli.

Ez a bizonytalansági fok azonban nem annyira drámai, hogy gondolatainkat sietve megszakítva más tárggyal kezdjünk el foglalkozni. A meglepő az, hogy a sok esetlen emberi szerző erőtlen összmunkája az emberiség egy olyan dokumentumában teljeseedik ki, ami kétezer éven át az emberiség zászlóshajója lett. Nehéz itt pontosan fogalmazni, mert az *emberiesség* nem a jó szó, ahogyan talán Pilátus is keresi a szavakat, amikor azt mondja: „*Íme, az ember!*” (János 19:5) Még az sem világos, hogy Pilátus pozitív vagy negatív értelemben fogalmaz itt, miközben Jézust a csöcselék töviskoronával gyalázza meg. Pilátus azonban nyíltan kijelenti, hogy ő nem talál bűnt ebben az emberben: „*semmiféle bűnt*” (János 19:4). Ebben a kaotikus szituációban, ahol a csöcselék akarata érvényesül, láthatatlan marad az a személy, aki hagyja az eseményeket a maguk medrében sodródni. Ezen a ponton nem világos, miért kapja az Újszövetség főszereplője teljesen igazságtalanul a kor legkegyetlenebb büntetését. Ha van Isten, miért hagyja, hogy az állítólagos Fia belepusztuljon a bűntelenségbe?

Az Újszövetség azt próbálja elmagyarázni, hogy a megtestesült káosz ellenére igenis valamilyen *rend* van az emberiség eme *rendkívüli* történetében. A Fiú feltámad, ott van a tanítványok között 40 napon át, majd visszatér az Atyához. A tanítványok ekkor látszólag egyedül maradnak a csöcseléknek kiszolgáltatva. A napok múltával azonban mégis valami különös történik: rendkívüli erőt kapnak, és ennek az erőnek a közbenjárásával lehetőségük lesz szemtanúként beszámolni a jézusi tanításokról – immáron nemzetközi szinten is.

Az Újszövetségnek rendkívüli hatása volt és van a tegnap és a ma emberére is. Ezt személyes tapasztalatok tudják leginkább megerősíteni. Ennek a könyvnek azonban más a célja: az Újszövetség tudományos szintű vizsgálata. Vajon az Újszövetség szerzői csupán személyes felindultságból, érzelmeik által, és a vélhetően fentről kapott erő segítségével írták le, amit fontosnak gondoltak, vagy ennél többet is elárul az elemzett szöveg? Mi megpróbáljuk félretenni személyes érintettségünket ezekben a kérdésekben. Nehéz lesz: a történet nagyon megindító. Viszont az érzelmi befolyás félre is vezethet.

A lelkesedés jó dolog, de legyünk óvatosak! Sokszor az érzelmeink sajnos tévútra vezetnek. Csak egyetlen személyes tapasztalatomat említem itt meg a '90-es évek magyarországi lelkesedéséről, egy ébredési időszak derekáról, amikor magam is új útra indultam: a sötétségből a világosság felé. Ekkor, a '90-es évek végén tömegek várták naiv optimizmussal a világ végét. Aztán a 2000-es évre váró éjszakán, miután személyesen meggyőződtem arról, hogy a családi számítógépünk (akkor még csak egy volt) 2000. január 1-et fog mutatni és nem 1900-at, magam is érdeklődve vártam, hogy lesz-e valami különös esemény, visszajön-e Krisztus. De nem jött, csak a túlságosan felrázott és nem eléggé behűtött pezsgő lőtt ki a palackból és piszkolta össze a lakás plafonját több négyzetméteren. Kijózanító volt az éjfél utáni több órás takarítás (amelyben oroszlanrészt vállalt feleségem, Gerda).

A lelkesedés örömet ne vegye el természetesen az, hogy lehetőség szerint hideg fejjel elemezzük, ami tudományos vizsgálódásra is alkalmat ad! Én erre az utazásra hívom az Olvasót: vizsgáljuk meg az újszövetségi szövegeket együtt, teret adva a gépi algoritmusoknak, a tárgyilagos következtetéseknek. Biztos vagyok benne, hogy amennyiben az Újszövetség valóban Isten Igéje, akkor ezeket a próbákat is kiállja. A végső következtetést pedig ne én, hanem az Olvasó maga vonja le!

Köszönetnyilvánítás. Számos barátomnak köszönöm azt a segítséget és bátorítást, amelyet az elmúlt évek során ezen munkával összefüggésben kaptam. Sok visszajelzést kaptam fiamtól, Benedektől. Nehéz lenne felsorolni mindenkit, akiktől alapvető szemléletbeli útmutatást, kiigazítást kaptam az elmúlt években, de mindenképpen kiemelem Gyöngyösi Lászlót, Mark és Matthew Walkert, Heimo Schodterert, Herbert és Christian Leonhartsbergert, Ernst Stummert, Ralf Roupecet és Johannes Winklehnert, valamint Noah Dana-Picardot és Giricz Lászlót. Köszönöm Faragó Csaba, Pető Hunor, Paulik Tímea és Roland Coghetto, valamint Kiss Ildikó támogatását – különösen az [5] cikkel és az ezen könyv kéziratához kapcsolódó első visszajelzések okán. Különös hálával gondolok Clifton Andrew és Ruthie McClain illetve az annapolisi Evangelical Presbyterian Church anyagi támogatására, amelynek oly nagy szerepe volt abban, hogy kutatásaimat tudományos alapra helyezhettem. Gyümölcsöző volt Alan Bunninggal együttműködni az általa vezetett kutatásokban, amiért nagyon hálás vagyok. Végül, de nem utolsósorban kiemelem egykori mentorom, Sípós Ete Zoltán munkásságát, amely az Ige iránti tisztelet alapjait elültette bennem, és akinek világos, lényegretörő biblíamagyarázatai elindítottak ezen az úton.

1. FEJEZET

ELMÉLETI ÉS TECHNIKAI HÁTTÉR

Technikai vívmányainknak számos előnyük van, többek között az is, hogy a Bibliát a saját anyanyelvünkön olvashatjuk többféle fordításban – akár a mobiltelefonunkon is. Rákereshetünk konkrét ígehelyekre, vagy ha nem jut eszünkbe, hogy egy bizonyos igevers hol található, akkor egy-egy szóra, szókapcsolatra is rákereshetünk. Egy tematikus előadás, prédikáció előkészítésénél a számítógépes keresőalgoritmusok nagyon megkönnyítik a munkánkat.

A technika ezen fokához vezető út azonban nem volt rövid. A kezdetekben a szövegeket legfeljebb leírták, de elektronikusan nyilván nem tárolták, hiszen számítógépes tárolóegységek csak a múlt század óta léteznek. Kétezer évvel ezelőtt, amikor az Újszövetség keletkezett, a magyar nyelv még valószínűleg nem is volt írásos formában jelen (a legkorábbi írásos emlékünk az 1055-ös *Tihanyi alapítólevél*), de a világ számos többi nyelvéről sincsenek írásos feljegyzések. Az Újszövetség szövegét a szerzők vagy az anyanyelvükön fogalmazták meg először és utána fordították le ők vagy mások görögre, vagy már eleve görögül készült az első nyilvános verzió. A pontos keletkezésükről keveset tudunk biztosan,^{1.1} az viszont kétségtelen, hogy a kor lingua francája a görög volt.

A görög annyira a tudományos élet kommunikációs nyelvéné vált, hogy a fontos műveket görögül is elérhetővé tették az akkori kor nagyjai. Jól ismert projekt a Szeptuaginta keletkezésének története, amelyben a héber nyelvű Ószövetséget egy szakfordítói csoport görögre fordította. Mindez a Kr. e. 3. században történt II. Ptolemaiosz fáraó uralkodása idején az egyiptomi Alexandriában.

Habár a héber nyelvű Ószövetség a zsidóság kulturális, történeti és szellemi öröksége, görög nyelvű elérhetősége igazi nemzetközi síkra emelte azt. Az Ószövetség szövege a zsidóságot határozottan kiemeli a népek közül, azt állítva, hogy a zsidóság kiválasztott nép, törvénye fölötté áll a többi nép törvényeinek. Másrészt ki is tekint ebből a zárt viszonyból, mivel a zsidóság nem töltötte be az Isten által adott törvényt: „A pogány népek pedig megtudják, hogy bűne miatt kellett fogságba mennie Izráel házának, mert hűtlenné váltak hozzám, és én elrejtettem arcomat előlük; ellenségeik kezébe adtam őket, és sokan elestek fegyver által.” (Ez 39:23)

Bizonyos értelmezések szerint a Szeptuaginta létrejötte része ennek az isteni ítéletnek, úgymond prekurzora annak a katasztrófának, ami a zsidóságot Kr. u. 70-ben a jeruzsálemi templom megsemmisítésével érte. A zsidóság ebben az időben egy újabb szétszórátást szenved el, ami sorrendben legalább a harmadik, ha Észak-Izrael asszír fogságát (a Kr. e. 8. században) és Dél-Izrael babiloni fogságát (a Kr. u. 8. században) is számítjuk, de ez a harmadik szétszórátás rendkívüli mértékű, és csak a II. világháború utáni modern történelemmel kezd enyhülni. Ennek aktualitását ma is érzékeljük.

Annyi biztos, hogy az Újszövetség könyveinek keletkezésekor ez a katasztrófa már a levegőben volt. Jézus maga is figyelmeztet rá, hogy rettenetes idők várhatók, ha a zsidóság nem engedelmeskedik Istennek, és nem ismeri fel Megváltóját a közöttük járó Krisztusban. Az újszövetségi görög szövegek pedig (ahogyan látni fogjuk) számos helyen egyértelműen a rendelkezésre álló görög Szeptuaginta szövegére hagyatkoznak, nem pedig a héber eredetire. Ez azt sejteti, hogy a történelem menete (vagy, ha jobban tetszik: Isten terve) a zsidóságot a krisztusi időket követően egyértelműen félreállította abból a szerepből, hogy mint nép példát adjanak a többinek a törvény tekintetében. Helyettük a nem zsidó népek közül kerültek sokan olyan vezető pozíciókba, ahol a következő évszázadok gondolkodásának fő csapásvonalai alakultak.

1.1. Az érdeklődő Olvasónak mindenképpen célszerű mélyebben is utánajárnia mindannak, amit jó biztonsággal tudunk. Egy hasznos magyar nyelvű mű Benyik György [1] munkája.

Óvakodnék attól, hogy „keresztény filozófiának” nevezzem ezt az új csapást, mert vélekedésem szerint a kereszténység valódi tartalma mindig csak egy parányi közösséget vonzott. De valahogy mégiscsak meg kell neveznem, hogy mi az, ami más lett a görög nyelvű Újszövetség megjelenésével. Az egészen világos, hogy az Ószövetség kihagyhatatlan, mivel az Újszövetség arra épül. Az Újszövetség szerzői az Ószövetség alapján magyarázzák mindazt, ami velük történt. Kétségtelen, hogy számukra az Ószövetség szentírás, Isten ihletett Szava, abból egyetlen betűt sem szabad elvenni, és ahol lehet, a betű szerinti tartalmát kell elemezni. Ez különösképpen megjelenik Pál írásában. Pál ugyan származása szerint zsidó, és nagyon alapos ószövetségi teológiát tanult, mégis újszerűen látja az isteni tervet: ő az egyike azoknak a szellemeknek, akik az Istenben való hit nemzetközi alapokra helyezését tanítják. Pál kiemelkedő hatást gyakorolt az elmúlt kétezer év szellemtörténetére, hiszen az Ószövetséget olyan kontextusba tudta helyezni, ami a világtörténelem meghatározó kérdéseire elfogadható és logikus választ adott. Pál hányattatott sorsa és mártírhalála – akárcsak számos ószövetségi prófétái – egyszerre mutatja, hogy sem a zsidók, sem a pogányok nem fogadták őt be a fősodorba: élete és tanítása csak viszonylag kevesek számára jelentett kapaszkodót.

Pál analitikus Ószövetség-szemléletét mi is igyekszünk alkalmazni a továbbiakban, habár Pál csak egyike azoknak, akik az Újszövetség eredeti szövegezéséhez hozzájárultak. Ha teljes komolysággal vetnénk magunkat a tudományba, a görög eredeti szövegeket kellene tanulmányoznunk, egyszersmind jól megtanulnunk az akkori koiné^{1,2} görög nyelvet. Ettől nagyrészt eltekintünk. Miért? Mert nem lesz rá feltétlenül szükség: ahhoz, hogy bizonyos következtetések levonjuk, elegendő lesz az angol ábécé 26 karakterét ismerni. A mai világ lingua francája kétségkívül az angol, és ezen minimális közös nevező ismerete mindenkitől elvárható.

1.1. GÖRÖG BETŰK HELYETT ANGOL ÁBÉCÉ

Az első, amiben megegyezünk, hogy α helyett a-t írunk, β helyett b-t, és így tovább. Néhány görög betűnél kérdéses, hogy mi lesz az angol megfelelő, de itt rábízunk magunkat a görög billentyűzetre (1.1. táblázat), és elfogadjuk a mai modern görög felhasználók szokásait.

α	β	γ	δ	ϵ	ζ	η	θ	ι	κ	λ	μ	ν	ξ	$\omicron$	ρ	π	σ	τ	υ	ϕ	χ	ψ	ω
a	b	g	d	e	z	h	u	i	k	l	m	n	j	o	r	p	s	t	y	f	x	c	v

1.1. táblázat.

Itt máris nekifoghatunk a számítógépes büttykölésnek, hogy élesben is lássuk, mit jelent ez! Természetesen az általunk ismert, legjobbnak vélt, az eredetihez legközelebb álló görög szövegeken fogunk kísérletezni, mert – hála számos modern kori önkéntesnek: régészeknek, teológusoknak, programozóknak, adatfelvivőknek – térítésmentesen rendelkezésünkre állnak nagyon jó minőségű digitalizált munkák.

Mindenképpen meg kell említenünk, hogy amit látni fogunk: kísérletezés. Nem tudjuk, hogyan nézett ki eredetileg egészen pontosan *Máté evangéliuma* vagy *Pál apostolnak a rómaiakhoz írott levele*. De több ezer másolat maradt fenn, amelyekből (részint számítógépes rekonstrukcióval) jó eséllyel lényegében az eredeti szövegeket láthatjuk. Amit tehát a számítógépes programok mutatnak nekünk, az egy valószínűsíthetően majdnem tökéletes mása az eredeti szövegnek: néhány helyen lehetnek minimális eltérések, de többnyire egy-két betűnyi különbségről lehet szó hosszabb szakaszokban is. Ezek a szöveg értelmét csak nagyon ritkán és csupán árnyalatban változtatják meg.

Annak ellenére, hogy itt a bevezetőben igyekszünk elbagatellizálni a különbségeket, később alaposabban ki fogunk erre is térni, mert itt az emberiség egyik meghatározó dokumentumáról vonunk le következtetéseket. A matematikai logikában hamis állításból bármilyen állítás logikusan következik. Ugyanígy elmondható, hogy hibás dokumentumokból nyert téves kijelentések alapján akár téves következtetések is levonhatók. Igyekeznünk kell tehát kiszűrni, hogy ne hibás forrásokból dolgozzunk. Fontos, hogy nem elégedhetünk meg félmegoldásokkal: meg kell tennünk minden tőlünk telhetőt, hogy a lehető legpontosabb forrásszövegekhez jussunk, és hogy azok alapján az emberi logika határain belül a legpontosabb következtetéseket vonjuk le.

1.2. A koiné görög nyelv az ókori görög közös, egységes nyelve volt a Földközi-tenger vidékén Kr. e. 300 és Kr. u. 500 között. Elterjedése elsősorban Nagy Sándor hódításaihoz köthető.

A legfontosabb alapvetés, hogy bízunk abban, hogy létezett egy eredeti mű, egy eredeti Újszövetség. Pontosabban fogalmazva: elfogadjuk, hogy Máté evangéliumának létezett egy első, hivatalos verziója, valamint hogy létezett egy legelső változata a Római levélnek is; valamint a többi, összesen 27 könyvnek. Ezek pontos, görög tartalma nem ismert, de a régészet, a bibliai szövegkritika^{1,3} és a számítógépes rekonstrukciós eljárások már ma is használható inputot adnak munkánkhoz. A tudomány előrehaladtával ezek az inputok egyre pontosodni fognak, és vélhetően konvergálnak egy fixponthoz, ami jó eséllyel maga az eredeti szöveg.

A régi iratokkal dolgozó szakemberek egy jó része számára mindezek az írások Isten ihletett szövegét képezik, és nem csupán a mindennapok verejtékes munkájához kapcsolódnak. Talán az Olvasó is így van ezzel. Így, ha kísérletezünk is a szöveggel, gondoljunk arra, hogy az emberiség olyan kincseit tartjuk a kezünkben, ami sokak számára különleges értéket képviselt. Megérte érte hónapokon a nyelvi fordítással küszködni (egy idegen nyelvről vagy egy idegen nyelvre), megérte érte hónapokon keresztül fáradságos kézi másolással bajlódni (mi csak megnyitjuk a mobilalkalmazásunkat és „látjuk” a szöveget), és megérte érte akár a halált is vállalni azokban az időkben, amikor a Biblia olvasása hatóságilag tilos volt. Az Olvasó bizonyára tudja, hogy bizonyos országokban a Biblia *ma is* tiltólistán van: szabad olvasása nem engedélyezett, és komoly retorziókra számíthat az, aki mégis ujjat mer húzni a regnáló hatalommal.

Így bocsátjuk útjára az Olvasót: a kísérletezés egyúttal felelősség is, s egyben megtiszteltetés, hogy valamilyen olyasmivel tölthetjük az amúgy szűkös időnket, ami túlmutat éveken, évtizedeken, évezredekken...

1.2. INDULÁS!

Pál apostol egyszer azt kérte Timóteustól, hogy vigye el neki a köpenyét, mert Tróászban hagyta, de emellett még inkább azt, hogy a könyveit és *főként a pergameneket* hozza magával (2Tim 4:13). Ha mi is pergameneket kutatnánk, mint annak idején Pál, akkor nekünk magunknak kellene elindulnunk valamelyik híres könyvtárba vagy múzeumba: ilyen kincsek ma már házhoz nemigen rendelkezhetők.

Persze, sok múzeumnak van már webes hozzáférési lehetősége, de ami még jobb: a régi írásokat gyakran digitalizált formában is elérhetjük. Mit jelent ez? Nemcsak a képi anyagát látjuk a régi pergameneknek, hanem betűkre lebontott, kereshető formában is rendelkezésre áll a szöveg. Kell ezért fizetni? Valakinek biztosan komoly munkája volt a digitalizálásban, vagyis ez sincs teljesen ingyen, de a jó hír az, hogy sok régi digitalizált forrás díjmentesen is elérhető, különösen, ha kutatási célra használjuk.

A mi munkánk főként a Crosswire Bibliatársaság által karbantartott SWORD [14] szoftverkönyvtáron alapul, ami szabad szoftver, és fő célja a régi írásokat egy egységes keretrendszerbe foglalni. A régi írások így gyorsan kereshetőek, a szabványos programozói felületek segítségével pedig viszonylag gyorsan készíthetőek különböző célú bibliaszoftverek. Ilyen bibliaszoftver például a *Xiphos* vagy a *BibleTime* – ezek is ingyenes programok, és a legtöbb számítógépre gond nélkül telepíthetők.

A SWORD-ban elérhető szövegek modulokra vannak osztva. Egy-egy modul egy-egy bibliai kiadást jelent. Ilyen modul például a HunRUF, ami a *Magyar Bibliatársulat Revideált Újfordítású Bibliája* [7] (ezt a fordítást használjuk ezen könyv nagy részében mi is), de természetesen más nyelveken is vannak bibliafordítások, némely nyelven figyelemreméltóan sokféle. Angolul például klasszikus kiadás a KJV (a *King James Version*), de koiné görög modulok is elérhetők. Mi három koiné görög bibliamodulra fogunk összpontosítani:

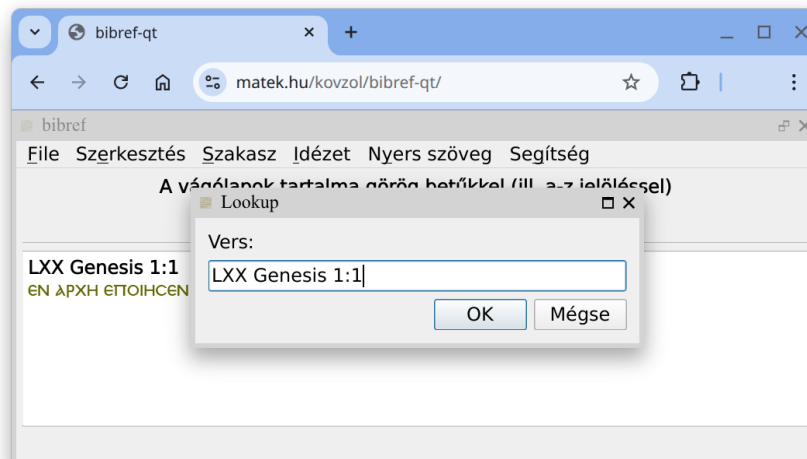
- az LXX-re, ami a Szeptuaginta egy revideált elektronikus változata, melyet a Pennsylvanai Egyetem Center for Computer Analysis of Texts intézete tart karban;
- az SBLGNT-re, ami a görög nyelvű Újszövetséget tartalmazza nagyrészt *Michael W. Holmes* munkájaként, aki számos nyomtatott bibliai kiadást összevetve állította össze ezt a digitalizált verziót; valamint

^{1.3.} A *bibliai szövegkritika* az a tudomány, amely a Biblia szövegét úgy próbálja rekonstruálni, hogy lehetőleg az eredeti vagy egy ahhoz nagyon közel álló változathoz jussunk. A *kritika* szó itt tehát nem arra utal, hogy a Biblia tartalmát vagy isteni kinyilatkoztatottságát kritizáljuk, hanem arra, kritikusan fordulunk valamely szövegvariánshoz, régészeti lelethez vagy bibliai kiadáshoz, hátha – akarva vagy akaratlanul – módosított, átírt, kiegészített vagy hamisított szöveget olvasunk. Ilyen esetek meglepően gyakran fordulnak elő, nem árt tehát az óvatosság.

- a StatResGNT-re, ami szintén a görög nyelvű Újszövetség egy statisztikai alapú újrakiadása, Alan Bunning amerikai teológus-informatikus több évtizedes kutatásának eredményeként.

Ha valaki bele kíván lapozni egy ilyen modulba, akkor vagy egy SWORD alapú bibliaolvasó szoftvert használva kell, hogy megnyissa a kérdéses munkát, vagy pedig közvetlenül az általunk használt *bibref* programot kell futtatnia. Ez utóbbira több mód is kínálkozik, itt most három konkrét lehetőséget mutatunk be:

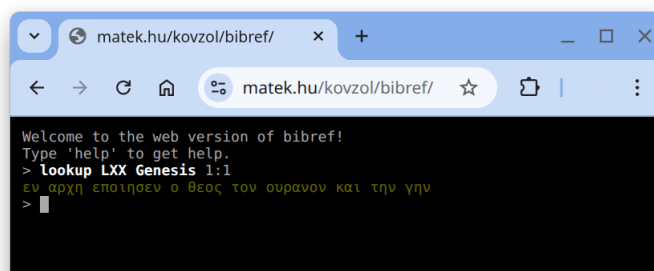
1. A <https://matek.hu/kovzol/bibref-qt/> oldalon tudjuk betölteni a program web alapú grafikus változatát a böngészőnkbe. A *Szakasz* → *Lookup...* menüt kiválasztva először a modul nevét gépeljük be, majd a bibliakiadásán belüli könyv nevét, végül a fejezetet és versszámot kettősponttal elválasztva és ENTER-t nyomva megjelenik a kérdéses igevers.

1.1. ábra. Igevers keresése könyv, fejezet és versszám alapján a bibref program grafikus, web alapú verziójában.

Az 1.1. ábrán látható, hogyan történik mindez. Példaképpen a Szeptuaginta modulban található 1Móz 1:1-et kerestük ki. A könyvcímek egy angol szabványnak megfelelően adhatók meg, itt **Genesis** áll Mózes 1. könyve helyett. Aki az egér helyett billentyűkombinációkkal dolgozik szívesen, az az **Alt-S L** megnyomásával ugyanehhez a párbeszédablakhoz juthat, kilépni belőle pedig az **Esc** gombbal lehet.

2. Gyorsabban célt érhetünk, ha a webes alapú szöveges változatot indítjuk a <https://matek.hu/kovzol/bibref/> címen (1.2. ábra).

1.2. ábra. Igevers keresése könyv, fejezet és versszám alapján a bibref program parancssori, web alapú verziójában.

Itt a `lookup LXX Genesis 1:1` parancssort kell begépelnünk, majd ENTER-t ütünk.

3. Az Olvasó által kézben tartott könyv elektronikus változatában még egyszerűbb a helyzet, a szerző már előre beírta nekünk a szükséges parancssort, és a könyvbe dinamikusan bemásolódtott a kérdéses szöveg:

> lookup LXX Genesis 1:1

εν αρχη εποιησεν ο θεος τον ουρανον και την γην

Ennek az opciónak a nyilvánvaló hozadéka, hogy itt helyben kipróbálhatjuk a szóba kerülő parancsokat, kicsit módosítva esetleg azokat, „játszva” a változtatás lehetőségével.¹⁻⁴

Mind a három módszer végső soron parancssor-vezérelt. Ennek az az oka, hogy olyan technikát alkalmazunk, amellyel minden eredmény, amit ebben a könyvben megismerünk, reprodukálható lesz. Ez egy nagyon fontos ismérve minden kutatásnak: Az elért eredményeket bárki újra megismételheti, ellenőrizheti, és akár tovább is fejlesztheti.

Ennek folyamánya, hogy az angol nyelv minimális ismerete még abban az esetben is fontos, ha magyar nyelven használjuk a programot. A fentiekben bemutatott *Lookup* menüpont és a *lookup* parancs szándékosan nincsenek magyarra lefordítva, hiszen a reprodukálhatóság kedvéért az egyes funkciók transzparensen kell, hogy megjelenjenek a program minden változatában. Ez ugyanúgy érvényes a többi parancsra is, amelyet a bibref rendszer támogat.

A görög szöveget bizonyos esetekben csupa nagybetűvel, máshol kisbetűsen látjuk. A legrégebbi kéziratokat nagybetűvel, ékezetek és központozás nélkül írták, de az általunk jelenleg használt elektronikus szövegeket már viszonylag modern módon, tagoltan, ékezetekkel gépelték be. Ez azt a furcsa helyzetet eredményezi, hogy a modern adatbázisokban tárolt szövegeket „le kell butítanunk”, hogy a legrégebbi kéziratokhoz hasonló kimenetet kapjunk. Mivel nincs biztos információnk arról, hogy volt-e a koiné görög nyelvnek helyesírási szabályzata (valószínűleg nem), így bizonyos esetekben apró eltéréseket fedezhetünk fel egy-egy koiné görög szó modern, kisbetűs, fix írásmódja és a leginkább valószínű régi, nagybetűs változata között. Ezek az eltérések azonban munkánkat kevésbé fogják zavarni.

A fenti parancssori input első látásra kényelmetlennek tűnhet, különösen akkor, ha inkább egérvezérelt programokhoz vagyunk szokva. A gépelés fáradságos részét lerövidítheti, ha a gyakran használt parancsokat, kulcsszavakat a *Tab* gomb segítségével írjuk be: csak az első néhány karaktert gépeljük be, majd a *Tab* megnyomásával kiegészítjük a parancsot a teljes változatra. Ha a kiegészítés nem lenne egyértelmű, a *Tab* további megnyomásával, esetleg további karakterek begépelésével pontosíthatjuk, hogy egészen pontosan mire is gondoltunk. Ennek részletes technikai felfedezését az Olvasóra bizzuk, már csak azért is, mert a *Tab* használata az egyes felületeken kisebb-nagyobb részletekben eltérő lehet.

A bibref további változatokban is elérhető. Telepíthetjük is a grafikus vagy a szöveges verziót a saját gépünkre (vagyis nem szükséges az internetről történő indítás), a szokásos operációs rendszerek jó részére. Ezzel kapcsolatosan további részleteket a <https://github.com/kovzol/bibref/wiki/Manual#user-interfaces> oldalon találunk.

A könyv további részében a 3. módszert fogjuk alkalmazni, tehát minden eredmény, amit megismerünk, itt a könyv lapjain közvetlenül ellenőrizhető. Módszerünk az Újszövetség szokásos könyvsorrendjéhez igazodva tárja föl a Szeptuaginta és a görög Újszövetség közötti összefüggéseket. Bízunk abban, hogy – akárcsak egy interaktív könyvben – az Olvasó maga is bátorodik kísérletezni, végigmenve azon az izgalmas úton, amit a szerző is nagy örömmel végigjárt.

A programozásban jártas Olvasók számára bemutatjuk még a 3. módszer egy továbbfejlesztését is, ami a Python programozási nyelvet bővíti ki bibref-parancsokkal. Erről a 2.1. feladatnál olvashatunk először – igen, ez a könyv egyúttal *feladatgyűjtemény* is, amely feladatainak végiggondolására mindenkit bátorítunk! A feladatokhoz, melyeket többnyire számítógépes segítséggel lehet a leghatékonyabban megoldani, egy lehetséges megoldást is vázolunk.

1.4. Ez a könyv a $\text{\TeX}_{\text{MACS}}$ szoftverrel készült, ami számos önkéntes programozó munkája. A projektet *Joris van der Hoeven* holland matematikus-informatikus indította a '90-es évek végén. Az Olvasó a nyomtatott verzió mellett az elektronikus verziót is elérheti a <https://github.com/kovzol/bibref-book> webcímen.

A $\text{\TeX}_{\text{MACS}}$ programban a *Beszűrés* $\rightarrow$ *Külső munkamenet* $\rightarrow$ *bibref* menüben lehet egy bibref-munkamenetet beilleszteni. Az első munkamenet beszűrésánál néhány technikai üzenetet is kapunk, amelyeket fent – a jobb olvashatóságot szem előtt tartva – eltávolítottunk. A technikai üzenetek nagyjából így néznek ki (a pontos tartalmuk attól is függ, hogy mely bibliakiadások vannak az általunk használt bibref verzióhoz telepítve):

```
This is bibref 2026-03-26 (database version 2025-12-07), nice to meet you.
Available Bible editions: Aleppo, HunRUF, KJV, LXX, SBLGNT, StatResGNT.
Done loading books of LXX (cached).
Done loading books of SBLGNT (cached).
Done loading books of StatResGNT (cached).
```

A könyvben olvasható információk a témával kapcsolatos kutatásnak egy olyan állapotát tükrözik, amely a kiadáskor naprakész volt. Előfordulhat, hogy a megjelenés óta már hozzáférhetők bizonyos technikai újítások vagy tartalmi pontosítások, hibajavítások, bővítések. Célszerű tehát a projekt weboldalát is felkeresni, ha aktuális információkat keresünk.

A könyvet két kötetesre tervezzük, ennek az első kötetét tartja kézben az Olvasó. Az első kötetben az evangéliumokat elemezzük viszonylag aprólékosan. Nem titkolt célunk, hogy lexikon-szerű összefoglalást nyújtsunk amellet, hogy az elvi és a gyakorlati módszereket ismertetjük: az Olvasót a rendszerezésben a könyv végén található tárgymutató segíti.

A második kötet az Újszövetség további könyveinek elemzéséről szól majd. Az érdeklődő Olvasó már ehhez is talál előzetes információkat a bibref-projekt weboldalán a <https://github.com/kovzol/bibref> címen.

2. FEJEZET

AZ EVANGÉLIUMOK

Nem minden bibliakiadásban feltétlenül azonos a négy evangélium sorrendje: a 2. század ismert írói, Ireneus és Alexandriai Kelemen említenek a ma jól ismerttől eltérő sorrendeket is [1]. De számunkra nem is számít olyan sokat, hogy melyikkel kezdjük utazásunkat. Az egyszerűség kedvéért kezdjük a Mátéval: ennek az is hozadéka lesz, hogy nagyon sok kapcsolódási pontot látunk majd az Ószövetséggel.

2.1. MÁTÉ EVANGÉLIUMA

Máté evangéliuma egy hosszú családfával kezdődik, melyet mi is könnyen lekérhetünk a bibref program parancssori felületén:

```
> lookup HunRUF Matthew 1:1
```

Jézus Krisztusnak, Dávid fiának, Ábrahám fiának nemzetségekönyve.

```
> lookup HunRUF Matthew 1:2
```

Ábrahám fia volt Izsák, Izsák fia Jákób, Jákób fiai pedig Júda és testvérei.

És így tovább, egészen a 17. versig:

```
> lookup HunRUF Matthew 1:17
```

Összesen tehát Ábrahámtól Dávidig tizennégy nemzedék, Dávidtól a babiloni fogságba vitelig is tizennégy nemzedék, a babiloni fogságba viteltől Krisztusig szintén tizennégy nemzedék.

Ez természetesen a magyar fordítás, a görög eredetiben mindez így hangzik:

```
> lookup StatResGNT Matthew 1:1
```

Βιβλος γενεσεως ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, υιου Δαυιδ, υιου Αβρααμ:

```
> lookup StatResGNT Matthew 1:2
```

Αβρααμ εγεννησεν τον Ισαακ, Ισαακ δε εγεννησεν τον Ιακωβ, Ιακωβ δε εγεννησεν τον Ιουδαν και τους αδελφους αυτου,

```
> lookup StatResGNT Matthew 1:17
```

Πασαι ουν αι γενεαι απο Αβρααμ εως Δαυιδ γενεαι δεκατεσσαρες, και απο Δαυιδ εως της μετοικεσις Βαβυλωνος γενεαι δεκατεσσαρες, και απο της μετοικεσις Βαβυλωνος εως του ΧΡΙΣΤΟΥ γενεαι δεκατεσσαρες.

Sokunk számára a görög ábécé betűi nem tartoznak a hétköznapi jól ismert szimbólumai közé, ezért a görög versek olvasása körülményes. Az általunk használt program a görög betűket a latin megfelelőjükkal helyettesíti. Ha például Ábrahámot szeretnénk latinos írásmóddal megadni, akkor a következőt tehetjük:

```
> text1 Αβρααμ
```

Stored internally as abraam.

Ezután, amennyiben kétségeink lennének, hogy az Ószövetség is beszél Ábrahámról, rákereshetünk, hogy van-e utalás erre a névre a Szeptuagintában:

> find1 LXX

Found in Genesis 17:5+51 17:5-29 (book position 37717-37722)
Found in Genesis 17:9+17 17:9-68 (book position 38089-38094)
Found in Genesis 17:15+14 17:15-66 (book position 38802-38807)
Found in Genesis 17:17+9 17:17-111 (book position 38982-38987)
Found in Genesis 17:18+7 17:18-37 (book position 39106-39111)
Found in Genesis 17:19+14 17:19-137 (book position 39163-39168)
Found in Genesis 17:22+43 17:22 (book position 39553-39558)
Found in Genesis 17:23+9 17:23-186 (book position 39568-39573)
Found in Genesis 17:23+117 17:23-78 (book position 39676-39681)
Found in Genesis 17:24 17:24-65 (book position 39760-39765)
Found in Genesis 17:26+35 17:26-19 (book position 39941-39946)
Found in Genesis 18:6+11 18:6-89 (book position 40566-40571)
Found in Genesis 18:7+20 18:7-73 (book position 40681-40686)
Found in Genesis 18:11 18:11-73 (book position 41061-41066)
Found in Genesis 18:13+18 18:13-63 (book position 41236-41241)
Found in Genesis 18:16+68 18:16-40 (book position 41521-41526)
Found in Genesis 18:17+27 18:17-20 (book position 41594-41599)
Found in Genesis 18:18 18:18-77 (book position 41620-41625)
Found in Genesis 18:19+130 18:19-25 (book position 41833-41838)
Found in Genesis 18:22+45 18:22-25 (book position 42067-42072)
Found in Genesis 18:23+10 18:23-61 (book position 42108-42113)
Found in Genesis 18:27+13 18:27-55 (book position 42506-42511)
Found in Genesis 18:33+32 18:33-35 (book position 43106-43111)
Found in Genesis 18:33+41 18:33-26 (book position 43115-43120)
Found in Genesis 19:27+10 19:27-41 (book position 46030-46035)
Found in Genesis 19:29+69 19:29-95 (book position 46269-46274)
Found in Genesis 20:1+18 20:1-73 (book position 47478-47483)
Found in Genesis 20:2+7 20:2-174 (book position 47564-47569)
Found in Genesis 20:9+22 20:9-132 (book position 48440-48445)
Found in Genesis 20:10+17 20:10-21 (book position 48595-48600)
Found in Genesis 20:11+7 20:11-77 (book position 48629-48634)
Found in Genesis 20:14+78 20:14-36 (book position 49013-49018)
Found in Genesis 20:15+18 20:15-43 (book position 49073-49078)
Found in Genesis 20:17+12 20:17-83 (book position 49254-49259)
Found in Genesis 20:18+88 20:18 (book position 49431-49436)
Found in Genesis 21:2+26 21:2-48 (book position 49536-49541)
Found in Genesis 21:3+11 21:3-57 (book position 49601-49606)
Found in Genesis 21:4+12 21:4-43 (book position 49676-49681)
Found in Genesis 21:5 21:5-45 (book position 49725-49730)
Found in Genesis 21:7+22 21:7-47 (book position 49860-49865)
Found in Genesis 21:8+45 21:8-46 (book position 49958-49963)
Found in Genesis 21:9+47 21:9-29 (book position 50057-50062)
Found in Genesis 21:10+10 21:10-98 (book position 50102-50107)
Found in Genesis 21:11+34 21:11-16 (book position 50240-50245)
Found in Genesis 21:12+14 21:12-133 (book position 50276-50281)
Found in Genesis 21:14+8 21:14-146 (book position 50493-50498)
Found in Genesis 21:22+107 21:22-35 (book position 51457-51462)
Found in Genesis 21:24+8 21:24-10 (book position 51648-51653)
Found in Genesis 21:25+10 21:25-64 (book position 51674-51679)
Found in Genesis 21:27+9 21:27-64 (book position 51848-51853)
Found in Genesis 21:28+10 21:28-24 (book position 51928-51933)
Found in Genesis 21:29+18 21:29-51 (book position 51976-51981)

Found in Genesis 21:30+8 21:30-80 (book position 52041-52046)
 Found in Genesis 21:33+12 21:33-68 (book position 52364-52369)
 Found in Genesis 21:34+11 21:34-30 (book position 52449-52454)
 Found in Genesis 22:1+44 22:1-44 (book position 52529-52534)
 Found in Genesis 22:1+67 22:1-21 (book position 52552-52557)
 Found in Genesis 22:1+73 22:1-15 (book position 52558-52563)
 Found in Genesis 22:3+9 22:3-152 (book position 52727-52732)
 Found in Genesis 22:4+26 22:4-34 (book position 52911-52916)
 Found in Genesis 22:5+8 22:5-113 (book position 52959-52964)
 Found in Genesis 22:6+8 22:6-108 (book position 53086-53091)
 Found in Genesis 22:7+16 22:7-102 (book position 53216-53221)
 Found in Genesis 22:8+7 22:8-69 (book position 53331-53336)
 Found in Genesis 22:9+49 22:9-102 (book position 53455-53460)
 Found in Genesis 22:10+12 22:10-48 (book position 53575-53580)
 Found in Genesis 22:11+53 22:11-21 (book position 53682-53687)
 Found in Genesis 22:11+59 22:11-15 (book position 53688-53693)
 Found in Genesis 22:13+12 22:13-156 (book position 53849-53854)
 Found in Genesis 22:13+99 22:13-69 (book position 53936-53941)
 Found in Genesis 22:14+11 22:14-68 (book position 54022-54027)
 Found in Genesis 22:15+27 22:15-20 (book position 54123-54128)
 Found in Genesis 22:19+11 22:19-101 (book position 54494-54499)
 Found in Genesis 22:19+93 22:19-19 (book position 54576-54581)
 Found in Genesis 22:20+39 22:20-52 (book position 54640-54645)
 Found in Genesis 22:23+72 22:23 (book position 54889-54894)
 Found in Genesis 23:2+79 23:2-25 (book position 55091-55096)
 Found in Genesis 23:3+9 23:3-42 (book position 55131-55136)
 Found in Genesis 23:5+26 23:5-8 (book position 55294-55299)
 Found in Genesis 23:7+9 23:7-35 (book position 55473-55478)
 Found in Genesis 23:8+21 23:8-101 (book position 55535-55540)
 Found in Genesis 23:10+60 23:10-66 (book position 55815-55820)
 Found in Genesis 23:12+15 23:12-21 (book position 56023-56028)
 Found in Genesis 23:14+17 23:14-5 (book position 56181-56186)
 Found in Genesis 23:16+10 23:16-115 (book position 56298-56303)
 Found in Genesis 23:16+40 23:16-85 (book position 56328-56333)
 Found in Genesis 23:18+2 23:18-64 (book position 56564-56569)
 Found in Genesis 23:19+15 23:19-94 (book position 56649-56654)
 Found in Genesis 23:20+40 23:20-28 (book position 56789-56794)
 Found in Genesis 24:1+3 24:1-65 (book position 56826-56831)
 Found in Genesis 24:1+59 24:1-9 (book position 56882-56887)
 Found in Genesis 24:2+8 24:2-89 (book position 56905-56910)
 Found in Genesis 24:6+16 24:6-39 (book position 57354-57359)
 Found in Genesis 24:9+38 24:9-47 (book position 57772-57777)
 Found in Genesis 24:12+30 24:12-64 (book position 58098-58103)
 Found in Genesis 24:12+94 24:12 (book position 58162-58167)
 Found in Genesis 24:14+185 24:14 (book position 58443-58448)
 Found in Genesis 24:15+125 24:15-30 (book position 58574-58579)
 Found in Genesis 24:27+40 24:27-111 (book position 59550-59555)
 Found in Genesis 24:34+12 24:34-7 (book position 60362-60367)
 100 occurrences.

Elég sok van! Ábrahám egy központi figura a zsidók történetében, tehát logikus, hogy sokszor szerepel. Az igazság az, hogy itt csak az első 100 találatot látjuk; valójában többször is előfordul a neve, csak az alapbeállítást (ti. hogy csak az első 100 találatot mutassa a program) módosítanunk kell:

```
> maxresults 1000
```

```
Set to 1000.
```


> find1 LXX

. . .

Found in Genesis 24:42+52 24:42-45 (book position 61125-61130)
 Found in Genesis 24:44+139 24:44 (book position 61471-61476)
 Found in Genesis 24:48+64 24:48-75 (book position 61937-61942)
 Found in Genesis 24:52+31 24:52-42 (book position 62350-62355)
 Found in Genesis 24:59+68 24:59-15 (book position 62996-63001)
 Found in Genesis 25:1+13 25:1-27 (book position 63850-63855)
 Found in Genesis 25:5+8 25:5-36 (book position 64161-64166)
 Found in Genesis 25:6+34 25:6-87 (book position 64237-64242)
 Found in Genesis 25:7+22 25:7-34 (book position 64352-64357)
 Found in Genesis 25:8+18 25:8-63 (book position 64410-64415)
 Found in Genesis 25:10+30 25:10-54 (book position 64624-64629)
 Found in Genesis 25:10+60 25:10-24 (book position 64654-64659)
 Found in Genesis 25:11+24 25:11-69 (book position 64708-64713)
 Found in Genesis 25:12+30 25:12-35 (book position 64813-64818)
 Found in Genesis 25:12+65 25:12 (book position 64848-64853)
 Found in Genesis 25:19+30 25:19-23 (book position 65377-65382)
 Found in Genesis 25:19+36 25:19-17 (book position 65383-65388)
 Found in Genesis 26:1+67 26:1-52 (book position 66812-66817)
 Found in Genesis 26:3+120 26:3-10 (book position 67062-67067)
 Found in Genesis 26:5+14 26:5-96 (book position 67224-67229)
 Found in Genesis 26:18+51 26:18-143 (book position 68517-68522)
 Found in Genesis 26:18+113 26:18-81 (book position 68579-68584)
 Found in Genesis 26:18+183 26:18-11 (book position 68649-68654)
 Found in Genesis 26:24+52 26:24-88 (book position 69183-69188)
 Found in Genesis 26:24+128 26:24-12 (book position 69259-69264)
 Found in Genesis 28:4+20 28:4-93 (book position 75280-75285)
 Found in Genesis 28:4+113 28:4 (book position 75373-75378)
 Found in Genesis 28:9+64 28:9-42 (book position 75883-75888)
 Found in Genesis 28:13+49 28:13-85 (book position 76279-76284)
 Found in Genesis 31:42+21 31:42-109 (book position 89089-89094)
 Found in Genesis 31:53+5 31:53-76 (book position 90206-90211)
 Found in Genesis 32:10+29 32:10-83 (book position 91370-91375)
 Found in Genesis 35:12+17 35:12-68 (book position 100290-100295)
 Found in Genesis 35:27+97 35:27-8 (book position 101526-101531)
 Found in Genesis 48:15+68 48:15-50 (book position 144321-144326)
 Found in Genesis 48:16+114 48:16-46 (book position 144491-144496)
 Found in Genesis 49:30+55 49:30-46 (book position 147769-147774)
 Found in Genesis 49:31+10 49:31-82 (book position 147831-147836)
 Found in Genesis 50:13+84 50:13-61 (book position 149438-149443)
 Found in Genesis 50:24+142 50:24-16 (book position 150601-150606)
 Found in Exodus 2:24+73 2:24-16 (book position 4465-4470)
 Found in Exodus 3:6+40 3:6-94 (book position 5018-5023)
 Found in Exodus 3:15+82 3:15-95 (book position 6234-6239)
 Found in Exodus 3:16+96 3:16-80 (book position 6431-6436)
 Found in Exodus 4:5+58 4:5-24 (book position 7726-7731)
 Found in Exodus 6:3+12 6:3-62 (book position 13356-13361)
 Found in Exodus 6:8+59 6:8-48 (book position 13966-13971)
 Found in Exodus 32:13+8 32:13-204 (book position 95179-95184)
 Found in Exodus 33:1+101 33:1-44 (book position 97792-97797)
 Found in Leviticus 26:42+63 26:42-31 (book position 87438-87443)
 Found in Numbers 32:11+113 32:11-45 (book position 109616-109621)
 Found in Deuteronomy 1:8+90 1:8-55 (book position 849-854)
 Found in Deuteronomy 6:10+70 6:10-61 (book position 22682-22687)

Found in Deuteronomy 9:5+212 9:5-20 (book position 30553-30558)
Found in Deuteronomy 9:27+8 9:27-126 (book position 33248-33253)
Found in Deuteronomy 29:12+89 29:12-16 (book position 90794-90799)
Found in Deuteronomy 30:20+148 30:20-28 (book position 95388-95393)
Found in Deuteronomy 34:4+38 34:4-93 (book position 107666-107671)
Found in Joshua 24:2+112 24:2-39 (book position 67848-67853)
Found in Joshua 24:3+25 24:3-87 (book position 67918-67923)
Found in I_Kings 18:36+48 18:36-147 (book position 77160-77165)
Found in II_Kings 13:23+89 13:23-92 (book position 46712-46717)
Found in I_Chronicles 1:27 1:27 (book position 445-450)
Found in I_Chronicles 1:28+6 1:28-14 (book position 457-462)
Found in I_Chronicles 1:32+24 1:32-72 (book position 630-635)
Found in I_Chronicles 1:34+12 1:34-32 (book position 792-797)
Found in I_Chronicles 16:16+11 16:16-23 (book position 43119-43124)
Found in I_Chronicles 29:18+10 29:18-111 (book position 76863-76868)
Found in II_Chronicles 20:7+105 20:7-25 (book position 47919-47924)
Found in II_Chronicles 30:6+157 30:6-89 (book position 78522-78527)
Found in Nehemiah 9:7+88 9:7 (book position 22056-22061)
Found in Esther 4:17+634 4:17-2279 (book position 13003-13008)
Found in Esther 4:17+2806 4:17-107 (book position 15175-15180)
Found in Judith 8:26+23 8:26-114 (book position 22885-22890)
Found in Tobit 4:12+163 4:12-158 (book position 7703-7708)
Found in I_Maccabees 2:52 2:52-55 (book position 9887-9892)
Found in I_Maccabees 12:21+77 12:21 (book position 72394-72399)
Found in II_Maccabees 1:2+58 1:2-39 (book position 172-177)
Found in III_Maccabees 6:3+8 6:3-88 (book position 21368-21373)
Found in IV_Maccabees 6:17+25 6:17-54 (book position 14520-14525)
Found in IV_Maccabees 6:22+18 6:22-38 (book position 14951-14956)
Found in IV_Maccabees 7:19+58 7:19-30 (book position 17846-17851)
Found in IV_Maccabees 13:17+19 13:17-57 (book position 30153-30158)
Found in IV_Maccabees 14:20+10 14:20-52 (book position 33156-33161)
Found in IV_Maccabees 15:28+16 15:28-24 (book position 35884-35889)
Found in IV_Maccabees 16:20+17 16:20-100 (book position 38097-38102)
Found in IV_Maccabees 16:25+63 16:25-37 (book position 38592-38597)
Found in IV_Maccabees 17:6+22 17:6-9 (book position 39220-39225)
Found in IV_Maccabees 18:20+159 18:20-6 (book position 42536-42541)
Found in Psalms 46:10+33 46:10-41 (book position 52279-52284)
Found in Psalms 104:6+6 104:6-33 (book position 121476-121481)
Found in Psalms 104:9+11 104:9-23 (book position 121633-121638)
Found in Psalms 104:42+38 104:42-14 (book position 123559-123564)
Found in Job 42:17+338 42:17-369 (book position 65869-65874)
Found in Sirach 44:19 44:19-48 (book position 82158-82163)
Found in Sirach 44:22+26 44:22-14 (book position 82529-82534)
Found in Psalms_of_Solomon 9:9+20 9:9-65 (book position 12681-12686)
Found in Psalms_of_Solomon 18:3+57 18:3-11 (book position 23172-23177)
Found in Micah 7:20+28 7:20-53 (book position 11748-11753)
Found in Isaiah 29:22+51 29:22-55 (book position 56493-56498)
Found in Isaiah 41:8+40 41:8-9 (book position 81309-81314)
Found in Isaiah 51:2+12 51:2-111 (book position 103216-103221)
Found in Isaiah 63:16+19 63:16-90 (book position 125899-125904)
Found in Baruch 2:34+53 2:34-75 (book position 5979-5984)
Found in Ezekiel 33:24+69 33:24-64 (book position 91881-91886)
Found in Daniel 3:35+33 3:35-62 (book position 13177-13182)
Found in Odes 7:35+32 7:35-62 (book position 10994-10999)
Found in Odes 9:55+34 9:55-27 (book position 15299-15304)
Found in Odes 9:73+17 9:73-13 (book position 15659-15664)

Found in Odes 12:1+38 12:1-46 (book position 18053-18058)
 Found in Odes 12:8+51 12:8-67 (book position 18565-18570)
 211 occurrences.

Ez elég sok találat (211 db), az első százat most nem is mutatjuk újra (hanem . . .-tal helyettesítettük), hogy néhány oldalt megspóroljunk. Láthatóan nemcsak Mózes 1. könyvében, hanem később is (az összes mózesi könyvben), Józsuénál, a Királyok könyveiben, a Krónikákban, Nehémiásnál, Eszternél, valamint néhány deuterokanonikus könyvben, továbbá a Zsoltárokból, Jóbnaál, Mikeásnál, Ézsaiásnál, Ezékielnél és Dánielnél is felbukkan Ábrahám neve. A deuterokanonikus könyveket néhány Olvasó talán gyanakodva szemléli a listában, de tény és való, hogy a Szeptuaginta ezeket is tartalmazza, és ha a történelmi írásokhoz hűek akarunk lenni, akkor meg kell említenünk, hogy ezekben a könyvekben (így Juditnál, Tóbitnál, a Makkabeusok könyveiben, Siráknál, Salamon zsoltáraiban, Báruknál és az Ódák könyvében) is bőséges utalás található Ábrahámra.^{2.1}

Itt rögtön meg kell jegyeznünk pár technikai dolgot. Az egyes bibliakiadások fejezet- és versszámozásai között lehetnek kisebb-nagyobb eltérések. A görög eredeti szöveg nem tartalmazott ilyen beosztást, az csak a 13. század óta létezik *Stephen Langton* javaslatát követően. Viszont az azóta létező beosztások nem egységesek, így pl. a HunRUF modulban a fent talált 46. zsoltár eggyel később, 47. zsoltárként szerepel:

> lookup LXX Psalms 46:10

αρχοντες λαων συνηχθησαν μετα του θεου Αβρααμ οτι του θεου οι κραταιοι της γης σφοδρα επιροθησαν

> lookup HunRUF Psalms 47:10

Összejöttek a népek előkelői Ábrahám Istenéhez, mert Istené a föld minden uralkodója, igen magasztos ő!

Az is világos, hogy a HunRUF modulban nincsenek meg a deuterokanonikus könyvek, így ha pl. Judit könyvében keresnénk, az nem fog sikerülni:

> lookup HunRUF Judith 1:1

Invalid book.

Egy másik fontos dolog: a találatokat nem csupán versszámozott pozícióként, hanem annál jóval pontosabban kapjuk meg. Az első találatot a program ilyen formában adja meg: Found in Genesis 17:5+51 17:5-29 (book position 37717-37722). Itt az 1Móz 17:5 egy kicsi részére történik utalás, nevezetesen arra, ami 51 betű kihagyásával kezdődik, valamint a vers végéről is lecsípünk még 29 betűt. Egészen konkrétan így nézne ki az 1Móz 17:5:

> lookup LXX Genesis 17:5

και ου κληθησεται επι το ονομα σου Αβρααμ αλλ εσται το ονομα σου Αβρααμ οτι πατερα πολλων εθνων τεθεικα σε

A program ezt a szöveget a további elemzések számára csupa latin kisbetűvel, szóközök nélkül tárolja ilyen formában:

> lookup1 LXX Genesis 17:5

Stored internally as kaioykluhsetaitoonomasoyabramallestaitoonomasoyabraamotipaterapollvneunvnteueikase.

Ha most ebből a „nyers” szövegből töröljük az első 51 betűt illetve az utolsó 29 betűt, akkor pontosan Ábrahám nevének latin változatát kapjuk:

> lookup1 LXX Genesis 17:5+51 17:5-29

Stored internally as abraam.

^{2.1.} Az érdeklődő Olvasó a nemrégiben megjelent [8] gyűjteményben magyar fordításban is megtalálja a deuterokanonikus könyveket.

A `lookup` és `lookup1` parancsok között az egyik eltérés, hogy az előbbi egy olvasható formájú kimenetet ad: a program közvetlenül olvassa az `LXX` modult. Utóbbi esetben viszont a latin változat lesz betöltve mindenféle központosítás nélkül, és a program az eredményt lementi az 1-es sorszámu vágólapra. Két vágólap érhető el: az 1-es és a 2-es. Ezek azt a célt szolgálják, hogy később a bennük lévő szövegeken további elemzéseket futtathatunk.

Fontos megjegyezni, hogy a `lookup` parancs – legalábbis a jelenlegi bibref-verzióban – nem teszi lehetővé egynél több vers lekérdezését. A verseket tehát egyesével kell lekérdeznünk.

2.1.1. A családfa többi tagja

Ábrahám után Izsák, Jákób és Júda neveit olvassuk a Mt 1:2-ben:

```
> lookup StatResGNT Matthew 1:2
```

```
Αβρααμ εγεννησεν τον Ισαακ, Ισαακ δε εγεννησεν τον Ιακωβ, Ιακωβ δε εγεννησεν
τον Ιουδαν και τους αδελφους αυτου,
```

Keressük meg, hogy ezek a nevek szerepelnek-e az Ószövetségben, és ha igen, milyen gyakran!

```
> text1 Ισαακ
```

```
Stored internally as isaak.
```

```
> find1 LXX
```

```
Found in Genesis 17:19+77 17:19-75 (book position 39226-39230)
Found in Genesis 17:21+25 17:21-53 (book position 39452-39456)
Found in Genesis 21:3+69 21:3 (book position 49659-49663)
Found in Genesis 21:4+21 21:4-35 (book position 49685-49689)
Found in Genesis 21:5+36 21:5-10 (book position 49761-49765)
Found in Genesis 21:8+82 21:8-10 (book position 49995-49999)
Found in Genesis 21:9+65 21:9-12 (book position 50075-50079)
Found in Genesis 21:10+109 21:10 (book position 50201-50205)
Found in Genesis 21:12+129 21:12-19 (book position 50391-50395)
Found in Genesis 22:2+46 22:2-88 (book position 52625-52629)
Found in Genesis 22:3+73 22:3-89 (book position 52791-52795)
Found in Genesis 22:6+46 22:6-71 (book position 53124-53128)
Found in Genesis 22:7+7 22:7-112 (book position 53207-53211)
Found in Genesis 22:9+97 22:9-55 (book position 53503-53507)
Found in Genesis 22:13+157 22:13-12 (book position 53994-53998)
Found in Genesis 24:3+76 24:3-47 (book position 57076-57080)
Found in Genesis 24:4+73 24:4-7 (book position 57201-57205)
Found in Genesis 24:7+217 24:7-7 (book position 57616-57620)
Found in Genesis 24:14+136 24:14-50 (book position 58394-58398)
Found in Genesis 24:44+89 24:44-51 (book position 61421-61425)
Found in Genesis 24:62 24:62-74 (book position 63266-63270)
Found in Genesis 24:63+10 24:63-81 (book position 63355-63359)
Found in Genesis 24:64+41 24:64-27 (book position 63482-63486)
Found in Genesis 24:66+19 24:66-22 (book position 63674-63678)
Found in Genesis 24:67+10 24:67-121 (book position 63711-63715)
Found in Genesis 24:67+107 24:67-24 (book position 63808-63812)
Found in Genesis 25:5+35 25:5-10 (book position 64188-64192)
Found in Genesis 25:6+70 25:6-52 (book position 64273-64277)
Found in Genesis 25:9+14 25:9-96 (book position 64493-64497)
Found in Genesis 25:11+44 25:11-50 (book position 64728-64732)
Found in Genesis 25:11+73 25:11-21 (book position 64757-64761)
Found in Genesis 25:19+18 25:19-36 (book position 65365-65369)
Found in Genesis 25:19+54 25:19 (book position 65401-65405)
```

Found in Genesis 25:20+4 25:20-108 (book position 65410-65414)
Found in Genesis 25:21+8 25:21-100 (book position 65531-65535)
Found in Genesis 25:26+98 25:26-38 (book position 66104-66108)
Found in Genesis 25:28+10 25:28-52 (book position 66253-66257)
Found in Genesis 26:1+83 26:1-37 (book position 66828-66832)
Found in Genesis 26:6+12 26:6-10 (book position 67338-67342)
Found in Genesis 26:8+80 26:8-36 (book position 67609-67613)
Found in Genesis 26:9+21 26:9-96 (book position 67671-67675)
Found in Genesis 26:9+90 26:9-27 (book position 67740-67744)
Found in Genesis 26:12+10 26:12-79 (book position 67995-67999)
Found in Genesis 26:16+19 26:16-42 (book position 68351-68355)
Found in Genesis 26:17+17 26:17-46 (book position 68415-68419)
Found in Genesis 26:18+8 26:18-187 (book position 68474-68478)
Found in Genesis 26:19+17 26:19-47 (book position 68683-68687)
Found in Genesis 26:20+45 26:20-75 (book position 68780-68784)
Found in Genesis 26:21+8 26:21-80 (book position 68868-68872)
Found in Genesis 26:25+103 26:25-5 (book position 69380-69384)
Found in Genesis 26:27+14 26:27-57 (book position 69505-69509)
Found in Genesis 26:31+68 26:31-30 (book position 69925-69929)
Found in Genesis 26:32+48 26:32-58 (book position 70008-70012)
Found in Genesis 26:35+18 26:35-12 (book position 70266-70270)
Found in Genesis 27:1+22 27:1-110 (book position 70305-70309)
Found in Genesis 27:5+25 27:5-70 (book position 70669-70673)
Found in Genesis 27:20+7 27:20-77 (book position 71965-71969)
Found in Genesis 27:21+7 27:21-57 (book position 72054-72058)
Found in Genesis 27:22+18 27:22-77 (book position 72134-72138)
Found in Genesis 27:26+12 27:26-39 (book position 72480-72484)
Found in Genesis 27:30+25 27:30-117 (book position 72930-72934)
Found in Genesis 27:30+92 27:30-50 (book position 72997-73001)
Found in Genesis 27:32+12 27:32-56 (book position 73200-73204)
Found in Genesis 27:33+8 27:33-134 (book position 73269-73273)
Found in Genesis 27:34+33 27:34-78 (book position 73441-73445)
Found in Genesis 27:37+12 27:37-122 (book position 73762-73766)
Found in Genesis 27:38+89 27:38-29 (book position 73978-73982)
Found in Genesis 27:39+12 27:39-94 (book position 74024-74028)
Found in Genesis 27:46+18 27:46-103 (book position 74843-74847)
Found in Genesis 28:1+17 28:1-78 (book position 74968-74972)
Found in Genesis 28:5+13 28:5-106 (book position 75392-75396)
Found in Genesis 28:6+23 28:6-141 (book position 75526-75530)
Found in Genesis 28:8+52 28:8-14 (book position 75800-75804)
Found in Genesis 28:13+75 28:13-60 (book position 76305-76309)
Found in Genesis 31:18+114 31:18-26 (book position 86695-86699)
Found in Genesis 31:42+36 31:42-95 (book position 89104-89108)
Found in Genesis 31:53+82 31:53 (book position 90283-90287)
Found in Genesis 32:10+55 32:10-58 (book position 91396-91400)
Found in Genesis 35:12+26 35:12-60 (book position 100299-100303)
Found in Genesis 35:27+16 35:27-90 (book position 101445-101449)
Found in Genesis 35:27+106 35:27 (book position 101535-101539)
Found in Genesis 35:28+18 35:28-27 (book position 101558-101562)
Found in Genesis 46:1+91 46:1 (book position 136009-136013)
Found in Genesis 48:15+77 48:15-42 (book position 144330-144334)
Found in Genesis 48:16+123 48:16-38 (book position 144500-144504)
Found in Genesis 49:31+50 49:31-43 (book position 147871-147875)
Found in Genesis 50:24+151 50:24-8 (book position 150610-150614)
Found in Exodus 2:24+82 2:24-8 (book position 4474-4478)
Found in Exodus 3:6+53 3:6-82 (book position 5031-5035)

Found in Exodus 3:15+95 3:15-83 (book position 6247-6251)
 Found in Exodus 3:16+109 3:16-68 (book position 6444-6448)
 Found in Exodus 4:5+71 4:5-12 (book position 7739-7743)
 Found in Exodus 6:3+21 6:3-54 (book position 13365-13369)
 Found in Exodus 6:8+68 6:8-40 (book position 13975-13979)
 Found in Exodus 32:13+17 32:13-196 (book position 95188-95192)
 Found in Exodus 33:1+110 33:1-36 (book position 97801-97805)
 Found in Leviticus 26:42+44 26:42-51 (book position 87419-87423)
 Found in Numbers 32:11+122 32:11-37 (book position 109625-109629)
 Found in Deuteronomy 1:8+99 1:8-47 (book position 858-862)
 Found in Deuteronomy 6:10+79 6:10-53 (book position 22691-22695)
 Found in Deuteronomy 9:5+223 9:5-10 (book position 30564-30568)
 Found in Deuteronomy 9:27+17 9:27-118 (book position 33257-33261)
 Found in Deuteronomy 29:12+98 29:12-8 (book position 90803-90807)
 Found in Deuteronomy 30:20+157 30:20-20 (book position 95397-95401)
 Found in Deuteronomy 34:4+47 34:4-85 (book position 107675-107679)
 Found in Joshua 24:3+113 24:3 (book position 68006-68010)
 Found in Joshua 24:4+5 24:4-147 (book position 68016-68020)
 Found in I_Kings 18:36+57 18:36-139 (book position 77169-77173)
 Found in II_Kings 13:23+98 13:23-84 (book position 46721-46725)
 Found in I_Chronicles 1:28+12 1:28-9 (book position 463-467)
 Found in I_Chronicles 1:34+21 1:34-24 (book position 801-805)
 Found in I_Chronicles 1:34+33 1:34-12 (book position 813-817)
 Found in I_Chronicles 16:16+35 16:16 (book position 43143-43147)
 Found in I_Chronicles 29:18+19 29:18-103 (book position 76872-76876)
 Found in II_Chronicles 30:6+166 30:6-81 (book position 78531-78535)
 Found in Judith 8:26+47 8:26-91 (book position 22909-22913)
 Found in Tobit 4:12+169 4:12-153 (book position 7709-7713)
 Found in II_Maccabees 1:2+67 1:2-31 (book position 181-185)
 Found in IV_Maccabees 7:19+67 7:19-22 (book position 17855-17859)
 Found in IV_Maccabees 13:12+91 13:12 (book position 29803-29807)
 Found in IV_Maccabees 13:17+28 13:17-49 (book position 30162-30166)
 Found in IV_Maccabees 16:20+57 16:20-61 (book position 38137-38141)
 Found in IV_Maccabees 16:25+72 16:25-29 (book position 38601-38605)
 Found in IV_Maccabees 18:11+62 18:11-19 (book position 41836-41840)
 Found in Psalms 104:9+35 104:9 (book position 121657-121661)
 Found in Sirach 44:22+7 44:22-34 (book position 82510-82514)
 Found in Baruch 2:34+64 2:34-65 (book position 5990-5994)
 Found in Daniel 3:35+64 3:35-32 (book position 13208-13212)
 Found in Odes 7:35+63 7:35-32 (book position 11025-11029)
 Found in Odes 12:1+47 12:1-38 (book position 18062-18066)
 Found in Odes 12:8+60 12:8-59 (book position 18574-18578)
 131 occurrences.

> text1 Ιακωβ

Stored internally as iakvb.

> find1 LXX

> text1 Ιουδα

Stored internally as ioyda.

> maxresults 10000

Set to 10000.

> find1 LXX

A találatok száma: 131, 404 és 1275. Az interaktív könyvben beállítottuk, hogy a találatokat mutató kimenet ne kerüljön megjelenítésre, mert az most feleslegesen hosszú lenne. Mindenesetre jól látszik, hogy az Újszövetség első versei ismert személyekre utalnak vissza.

Itt megjegyezzük, hogy a Mt 1:2-ben a Júda személynév ragozott (tárgyesetbe tett) formája szerepel (Ιουδαν), de más esetekben kicsit különböző a görög forma: lehet Ιουδας vagy Ιουδα is. Így a fenti keresésben ezek „metszetét”, a Ιουδα alakot adtuk meg. Természetesen előfordulhat, hogy az 1275 találat között *hamis pozitív* is szerepelnek, mégpedig olyan esetben, amikor – és most latin betűket használunk az érthetőség kedvéért – egy szó pl. io-ra végződik, egy következő szó pedig yda-val kezdődik. Mivel a legrégebbi görög szövegekben nincs szóköz, és a bibref program ugyanilyen módon kezeli a szövegeket, egy egyszerű kereséssel nem lehet különbséget tenni a helyes és helytelen találatok között. Ha van is hamis pozitív találat ebben a konkrét esetben (a görög nyelv szabályai szerint ez lehetséges volna), akkor is igencsak ritka (a szerzőnek nem sikerült ilyet találnia), tehát nagyságrendileg az 1275 találat helyes kell, hogy legyen.

2.1. feladat. Vizsgáljuk meg, hogy a Mt 1:1-16-ban felsorolt minden személy megjelenik-e az Ószövetségben!

Megoldás. Az egyesével történő ellenőrzés helyett itt adunk egy alternatív megoldást, ami a Python programozási nyelvet is bevonja a keresésbe.

Ehhez a következő Python kódot érdemes futtatni (amennyiben a gépünkön rendelkezésre áll a **bibref-python** csomag^{2,2}):

```
>>> from bibref.tools import *
names = [ "Φαρεις", "Ζααρ", "Εσρωμ", "Αραμ", "Αμιναδαβ", "Ναασσων",
          "Σαλμων", "Βοες", "Ραχαβ", "Ιωβηδ", "Ρουθ", "Ιεσσαϊ", "Δαυιδ",
          "Σολομων", "Ροβοαμ", "Αβια", "Ασαφ", "Ιωσαφατ", "Ιωραμ", "Οζιας",
          "Ιωθαμ", "Αχαζ", "Εζεκιιας", "Μανασση", "Αμως", "Ιωσιαν",
          "Ιεχονιας", "Σαλαθιηλ", "Ζοροβαβελ", "Αβιουδ", "Ελιακειμ", "Αζωρ",
          "Σαδωκ", "Αχειμ", "Ελιουδ", "Ελεαζαρ", "Ματθαν", "Ιακωβ", "Ιωσηφ" ]
maxresults(10000)
for name in names:
    text1(name)
    occurrences = find1("LXX")
    print(f"{name}:{len(occurrences)}_", end='')

Φαρεις:20 Ζααρ:41 Εσρωμ:1 Αραμ:58 Αμιναδαβ:27 Ναασσων:10 Σαλμων:2 Βοες:35 Ραχαβ:0 Ιωβηδ:8
Ρουθ:43 Ιεσσαϊ:41 Δαυιδ:1089 Σολομων:1 Ροβοαμ:143 Αβια:110 Ασαφ:87 Ιωσαφατ:90 Ιωραμ:53
Οζιας:36 Ιωθαμ:19 Αχαζ:44 Εζεκιιας:76 Μανασση:161 Αμως:60 Ιωσιαν:20 Ιεχονιας:7 Σαλαθιηλ:16
Ζοροβαβελ:34 Αβιουδ:13 Ελιακειμ:0 Αζωρ:2 Σαδωκ:43 Αχειμ:9 Ελιουδ:0 Ελεαζαρ:103 Ματθαν:2
Ιακωβ:404 Ιωσηφ:227
```

A program által adott válasz többé-kevésbé meggyőző: szinte minden névhez van találat, a legtöbbhöz egészen sok. Néhány név viszont alig vagy egyáltalán nem jelenik meg:

- Hecrón (a Mt-ban Εσρωμ): öt Ασρων-ként említi az LXX, így már van találat a mózesi könyvekben.
- Ráhábra (a Mt-ban Ραχαβ) sincs találat, az ő neve Ρααβ-ként szerepel az LXX-ben.
- Salamon (Σολομων) csak egyszer jelenik meg (a 2Sám 8:7 kiegészítéseként^{2,3}). Az LXX-ben a Σαλωμων a pontos írásmód, és erre keresve már sok találathoz jutunk.

Bizonyos neveknél a keresés eredménye nem sokat mond, így pl. Cádók, Eleázár, Jákób vagy József nevénél, mert ezek a keresztnévek több ószövetségi személyhez is köthetők. Azt is tudjuk, hogy a Krisztus előtti évszázadokban Isten már nem szólt közvetlenül a próféták által, és a Szeptuaginta keletkezése és Krisztus megjelenése között nem is került további írás a Szeptuagintába (ez az időszak mintegy 250 évet ölel fel). Így a Krisztus megjelenése előtti generációkról nem is olvashatunk az Ószövetségben semmi közvetlen, történelmi feljegyzést.

Összességében arra jutunk, hogy a Máté első fejezete elején adott névlista realiztikus, jól eleveníti fel a zsidó történelem királyi sarjainak történelmét. Alapos okunk van rá tehát, hogy tovább olvassunk, folytatva a történetet a 18. verssel.

^{2,2} A **bibref-python** csomagot a Python rendszereken jól ismert **pip install bibref-python** paranccsossal lehet telepíteni. További információk a <https://pypi.org/project/bibref-python/> oldalon olvashatók.

^{2,3} A könyvben a magyar és a nemzetközi szakirodalomban is jól ismert könyvrövidítéseket használjuk. Tehát a *2Sám* rövidítés *Sámuel második könyvét* jelenti. Olykor használunk más rövidítést is, a *2Sám* helyett például *2Sámuel*-t is írunk.

A 2.1. ábra sok más izgalmas információt mutat. Most megelégszünk annyit elmondani még róla, hogy az egyes sorokban az egyes bibliakiadásokhoz tartozó tartalom szerepel. Talán túlzás az első sorokban megjelenő szövegrészek eredetiit, a „tanúkat” hivatalos kiadásoknak nevezni, de valójában pont ezek a dokumentumok azok, amelyekre a modern bibliakiadások épülnek. Így pl. az első sorban $\mathfrak{P}1$ az 1-es papiruszt (https://en.wikipedia.org/wiki/Papyrus_1) jelenti, amelyet a Kr. utáni 3. század elejére datálnak. Ez a dokumentum a Mt 1:1-9-et, a 12. verset, valamint a 14-20. verseket tartalmazza (a 23. verset tehát pont nem). Vagyis ez a lelet számunkra éppen nem érdekes, de az összes többi (01* és 01, 03, 04, 05, 032, ezek különböző kódexeket jelentenek, így a *Codex Sinaiticus*, a *Codex Vaticanus*, a *Codex Ephraemi Rescriptus*, a *Codex Bezae Cantabrigiensis* és a *Codex Washingtonianus*) nagyon is, és azonnal látszik, hogy alig térnek el egymástól. Az SR sorban látjuk a StatResGNT-ben is olvasható „feltételezett eredeti” tartalmat, amit a fenti leletek alapján állított össze egy számítógépes algoritmus [2]. Az ez alatt olvasható változatok további bibliakiadások variációi elenyésző különbségekkel: néhol egy vessző vagy egy pont hiányzik, de annak fényében, hogy az eredeti kéziratban semmilyen központosítás nincs, ezeknek a nüanszoknak a mi esetünkben nincs is jelentőségük. A listában egy sorra hívjuk még fel a figyelmet: az SBL-változatra, ami elektronikus formában is elérhető:

> lookup SBLGNT Matthew 1:23

Ιδου η παρθενος εν γαστρι εξει και τεξεται υιον, και καλεσουσιν το ονομα αυτου Εμμανουηλ. ο εστιν μεθερμηνευομενον Μεθ' ημων ο θεος.

Az általunk hozzáférhető verzióban ugyan nincsenek ékezetek, de ez nem is baj, mert amúgy sem fogunk ékezetekkel dolgozni, és azok voltaképpen nincsenek is ott az eredeti szövegben. Amit mi fogunk ebből a két görög szövegből látni, az csupán ennyi:

> lookup1 StatResGNT Matthew 1:23

Stored internally as idoyhparuenosengastriejeikaitejetaiyionkaikalesoys-intoonaaytoyemmanoyhloestinmeuermhneyomenonmeuhm- vnoueos.

> lookup2 SBLGNT Matthew 1:23

Stored internally as idoyhparuenosengastriejeikaitejetaiyionkaikalesoys-intoonaaytoyemmanoyhloestinmeuermhneyomenonmeuhm- vnoueos.

(A kötőjeleket a bibref program illesztette be, hogy az elektronikus könyv sorai ne lógjanak a margón túl.) Itt most a kétféle szöveget egy-egy vágólapra tettük, aminek az lesz a haszna, hogy össze tudjuk őket hasonlítani:

> jaccard12

Jaccard distance is 0.000000.

Az összehasonlításhoz egy olyan mértéket használunk, ami akár hosszú szövegek összehasonlításánál is elég robusztus. Az algoritmus neve *Jaccard similarity for bags* [6], amelyet a bibref program ún. *zsákok* egyesítésével definiál újra, és azután számítja ki az ún. *Jaccard-távolságot*. (Az Érdeklődő Olvasónak a hivatkozott könyv 77. oldalán lévő 2. lábjegyzet fellapozását javasoljuk.)

Itt tehát a két szövegdarab megegyezik. Ebben a könyvben ahol csak lehet, a StatResGNT-t használjuk inkább, mivel a szerző személyes véleménye szerint az áll közelebb az eredeti szöveghez, valamint ennek a szerzői jogi szerződése nyíltabb szellemiséget képvisel. Azt az elvet követjük, hogy az 1-es vágólapra tesszük az ószövetségi szöveget, a 2-esre pedig az újszövetségit. A következő lépésben már lecsökkentjük a két tárolt szöveget a ténylegesen idézett szövegre:

> lookup1 LXX Isaiah 7:14+35 7:14

Stored internally as idoyhparuenosengastriejeikaitejetaiyionkaikaleseis-toonaaytoyemmanoyhl.

> lookup2 StatResGNT Matthew 1:23 1:23-34

Stored internally as idoyhparuenosengastriejeikaitejetaiyionkaikalesoys-intoonaaytoyemmanoyhl.

> jaccard12

Jaccard distance is 0.083333.

Látható, hogy van egy kicsi eltérés – de ezt láttuk már korábban is. Ahhoz, hogy az eltérést teológiailag is értelmezzük, egy kicsit utána kell járni a görög jelentésnek. Az LXX-ben olvasható $\kappa\alpha\lambda\epsilon\sigma\epsilon\iota\varsigma$ jelentése: „te fogod nevezni”, az Újszövetségben viszont $\kappa\alpha\lambda\epsilon\sigma\upsilon\sigma\iota\nu$: „ők fogják nevezni”. Valóban, ez utóbbi a magyar fordításból is átjön:

```
> lookup HunRUF Matthew 1:23
```

```
„Íme, a szűz fogan méhében, és fiút szül, és Immánuélnek nevezik majd” - ami azt jelenti: Velünk az Isten.
```

A helyzet az, hogy az Ószövetség magyar nyelvű fordításában ez a finom különbség nem érzékelhető, mert – hasonlóan számos más fordításhoz – a héber szöveget veszi forrásul, ahol az „ő fogja nevezni” értelmezés is szóba jön, és ez talán kézzelfoghatóbb.

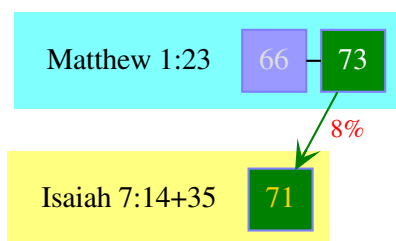
Az ószövetségi és újszövetségi igeszakaszt grafikusan is szemléltethetjük. Ehhez a bibref program bevezet egy leíró nyelvet,^{2.4} amivel pontosan megmondhatjuk (egy, az angol nyelvhez közeli, ám igencsak kötött szintaxissal), hogy milyen összefüggést is látunk a két szakasz között. Ezután a program elemzi, hogy tényleg fennállnak-e a megfigyelt összefüggések (vagy esetleg valamit elnéztünk), és ha igen, akkor az összefüggéseket grafikusan is megadja. A fenti igeszakaszok esetében ez így történik:

```
> diagram eps
```

```
Diagram output is set to eps.
```

```
> Statement Matthew-1,23 connects
```

```
StatResGNT Matthew 1:23 1:23-34 (1926-1998, length 73) with
LXX Isaiah 7:14+35 7:14 (14234-14304, length 71) based on
introduction 1:22 1:22 (1860-1925, length 66) a-z form
toytodeolongegeninaplhrvuhtorhuenypokyrioydiatoyprofhtoylegontos that
declares a quotation with 'τοϋ ρηθενϋποκυριου... λεγοντος' also
identifies the source with 'δια του προφητου' moreover
fragment 1:23 1:23-34 (1926-1998, length 73) a-z form
idoyhparuenosengastriejeikaitejetaiyionkaikalesoysintoonomaaytoyemmanoyhl
matches LXX Isaiah 7:14+35 7:14 (14234-14304, length 71) a-z form
idoyhparuenosengastriejeikaitejetaiyionkaikaleseistoonaaytoyemmanoyhl
unique in Old Testament
differing by 8.33%
providing an overall cover of 100.00%.
```


Elsőként azt állítottuk be, hogy a diagram ebben az interaktív könyvben EPS formában jelenjen meg, ez egy technikai beállítás. (Amennyiben ez a beállítás elmarad, a bibref program egy hosszú, szöveges technikai elemzést ad a bevitt összefüggésről.) Utána következik a hosszú, angol nyelvű mondat, ami először egy általunk használt azonosítót, a *Matthew-1,23*-at rögzíti, mintegy összefoglalásként, címként (ez egyébként el is hagyható). Utána látjuk a két igeszakasz pontos helymeghatározását, külön kitérve a megfelelő karakterpozíciókra a kérdéses két bibliai könyvben. A 4. sor a Mt 1:22-t is kiemeli, mivel ott olvassuk, hogy „az Úr” *mondta* mindezt „a próféta által”. Vagyis nemcsak a mi saját elméletünk, hogy itt egyezés van két igeszakasz között, hanem az újszövetségi szerző maga is felhívja erre a figyelmet.

2.4. A leíró nyelvről a technikai részletek iránt érdeklődő Olvasó a <https://github.com/kovzol/bibref/wiki/Technical-details#BRST-language> címen talál bővebb információt.

A fent látott 8,33%-os eltérés előtt még azt is megjegyezzük ebben a *kijelentésben* (ami angolul *statement*), hogy az ószövetségi szöveg *egyedi* (*unique*). Ez azért fontos, mert ha nem így volna, nem volna értelme idézni: olyan szövegeket, amik többször is előfordulnak az Ószövetségben, nehezen lehet idézett szöveggént elkönyvelni. (A helyzet az, hogy *van* ilyen előfordulás, pl. a Tízparancsolat törvényeit többször is olvassuk az Ószövetségben. Ilyen esetekben célszerű az *első* előfordulást megkeresni, és arra hivatkozni.)

A diagram felső, világoskék része mutatja az újszövetségi rész szerkezetét. Az első, a 66-os számot mutató négyzet még nem a Mt 1:23-at mutatja, hanem az azt megelőző szakaszt, ami bevezeti az idézetet. Mivel bevezetésről van szó, itt a négyzet színe kék, s mivel a bevezetés egyértelműen szóba hozza, hogy idézet következik, a szám világos színű. (Később fogunk látni olyan bevezetést is, ami nem ilyen egyértelmű.) Az azután következő zöld négyzet mutatja a tényleges *idézetet*, ami 73 betű hosszú. Az ebből kiinduló nyíl az alsó, sárga rész felé mutat, ami az ószövetségi szakasz (az *idézett* szöveg) szerkezetét mutatja, konkrétan illusztrálva, hogy az egyezés egy 71 karakter hosszú szöveggel azonosítható (itt a szöveg sárga színű, ami annak egyediségét jelenti). A két szakasz közötti eltérést (egész számra kerekítve) a nyílra írt piros felirat jelzi. A két szövegszakasz elejét a sorok elején adja meg a diagram a bibref program sajátos jelölésével.

Ez az első diagram viszonylag egyszerű szerkezetet mutat be. Sok ilyet fogunk megismerni, de lesznek jóval összetettebb szerkezetű idézetek is. Az Olvasó számára talán ijesztőnek tűnik első látásra egy ilyesfajta kód, még akkor is, ha vannak programozási tapasztalatai. Könyvünk egyik célja azonban éppen a strukturális kapcsolatok pontos elemzése. Ezért – habár ez gyakran száraz olvasmány – a strukturális ábrákhoz mindig mellékeljük az azokat előállító *statement*-et is; ezeket az Olvasó akár át is ugorhatja, ha nem az eredmények biztos ellenőrzése a cél. Mindezek a *statement*-ek az interneten is elérhetők^{2.5} és gépi úton tovább ellenőrizhetők.

A bibref jelenlegi változata közvetlen módon nem ad lehetőséget két szöveg alaposabb összevetésére. Erre a célra azonban az interneten többféle eszköz is elérhető. A https://neil.fraser.name/software/diff_match_patch/demos/diff.html oldalon például arra van lehetőség, hogy két szöveget betűnként „diff”-eljünk. Ez esetünkben az *idoyhparuenosengastriejeikaitejetaiynionkaikalessoy sineistoonomaaytoyemmanoyhl* kimenetet adja, ahol az *oy sin* (az Ézsaiásból) törölendő, az *eis* (a Mátéból) hozzáadandó.

A tartalmi kapcsolatot is csak részben tártuk fel. Valójában az Immánuel-jövendölés – későbbi fajsúlyához képest – egy apró megjegyzésnek tűnik Ézsaiás könyvében, amit Isten Áház király idejében üzen. A júdai Áház királyról nem ír pozitívan az Ószövetség, a 2Krn 28:1 szerint „*nem azt tette, amit ősatya, Dávid, amit helyesnek lát az Úr*”. Az Ézsaiás 7. részében egy, a Kr. e. 8. században megtörtént drámai eseményről olvasunk, amikor Júda királyát a szomszédos Samária (Észak-Izrael) és Arám megtámadja. Ebben a fenyegető helyzetben üzen az Úr: Áház kérjen jelet az Úrtól (Ézs 7:11), de ő ezt istenkísértésnek érzi (7:12) és nemmel válaszol. Ézsaiásnak, Isten hírnökének nem tetszik ez a válasz. Ő azt mondja, hogy Áház ezzel embereket és Istent is fárasztja (7:13), de mindegy is, mert Isten úgyis ad egy jelet, ez pedig az Immánuel-jövendölés, itt megismételjük:

> lookup HunRUF Isaiah 7:14

Ezért maga az Úr fog jelet adni nektek: Íme, egy fiatal nő, aki most várandós, fiút fog szülni, és Immánuélnak nevezi majd el.

Ha tovább olvassuk ezt a szakaszt, feltűnik, hogy a jövendölésnek egy konkrét, az akkori politikai helyzetre vonatkozó üzenete van: Áháznak ki kell tartania, mert Isten kézben tartja a dolgokat, és mindkét ellenség megsemmisül. A fiatal nő és gyermeke két törékeny pont. Az, hogy a gyermek tejszint és mézet eszik (7:15), további törékenységre utal, amit az Írás később még jobban kifejti, ti. hogy a körülmények miatt alig lesz más ennivaló az országban (7:21-25). Az akkori Immánuel – akit egyébként nehéz beazonosítani – egy konkrét történelmi személy lehetett, mindenesetre a névválasztás a törékenységnek erős ellenpontja: „*velünk az Isten*”. Előfordulhat, hogy az isteni üzenet Áház fiáról, Ezékiásról szólhatott, aki azután tényleg szabadítóként lépett fel apja zavaros politikai tevékenysége után.

2.5. A *statement*-ek <https://github.com/kovzol/bibref/tree/master/statements/StatResGNT> illetve a <https://github.com/kovzol/bibref/tree/master/statements/SBLGNT> címeken érhetők el a megfelelő Újszövetség-kiadásokhoz.

Joggal vetődik fel azonban a kérdés: Mi köze ennek a konkrét üzenetnek Jézus fogantatásához? Távolinak tűnik az asszociáció. Ha valaki szkeptikus akar maradni, nem is kell nagyon kifogásokat keresnie, annyira távoli. Komolyan bele kell gondolnunk, hogy igenis van összefüggés az akkori politikai helyzet és a Krisztus idején virágzó római birodalom fenyegető jelenléte között, amikor a zsidóság létezése ugyanúgy kockán forgott. A szabadulás egy törekeny nő által érkezik, de a háttérben Isten fog cselekedni.

Az Olvasó bizonyára felfigyelt arra a még nem említett, de rendkívül fontos különbségre, hogy a magyar nyelvű ószövetségi szövegben a „fiatal nő”, az Újszövetségben pedig a „szűz” kifejezés szerepel. A görögben mindkét helyen a παρθένος szót olvassuk, ami vitán felül *szűz*et jelent. Hogyan lehet akkor, hogy a héber eredetiben nem ez a szó áll? Egy lehetséges rövid választ adunk itt: a héber szó, המלך (almah), csupán a „fiatal nő” jelentést hordozza (a szűz szóra van más kifejezés a héberben), viszont a görög fordítás úgymond pontatlan, mert ott egy erősebb kifejezést használtak. Hibás volna tehát a görög fordítás? A görögben volna más szó is, ami a „fiatal nő” fordítására választható lett volna. Valamiért azonban a Szeptuaginta fordítói a „szűz” szót választották, általunk ismeretlen okokból. Ezzel aztán a zsidó-keresztény teológia egyik legrejtélyesebb kérdését készítették elő.

Talán maga Isten akarta ezt a *zavart*, hogy kihívás elé állítsa az újabb generációkat! Ha Isten valóban létezik és Ő hagyta ezt a kérdést szándékosan nyitva, akkor izgalmas kérdés az is, hogy vajon miért hagyja ezt a mai napig tisztázatlanul. Egy másik nézőpontot kiemelve viszont úgy is fogalmazhatunk, hogy Isten *pontosíthatta* is, hogy ami Jézus fogantatásával következik, az *lényegileg* más, több, mint egy ember születése. Mert ha valóban szó szerint az történt, amit Máté leírt, ti. hogy Mária szűzként fogant, akkor ez az emberiség történetének *egyetlen* ilyen eseménye. Biológiailag ilyesmi nem létezhet, s az egyetlen magyarázat tényleg az, hogy Jézus apai oldala isteni személy. De akkor az egész történetre mint csodálatos, egyedi eseményre kell tekintsünk!

Akár törekeny „fiatal nő”-ként, akár törekeny „szűz”-ként gondolunk Máriára, talán furcsának tartjuk, hogy Máté az Áház-történet távoli asszociációjával kapcsolja össze Jézus fogantatását. A Máté-szöveg rendkívül erős kapcsolatot kommunikál: azt állítja, hogy az Áház-történetnek nem csupán egy véletlen, részleges hasonmása történik több mint 700 év elteltével, nem, ennél sokkal többről van szó! Máté szerint Isten már akkor, 700 évvel korábban gondolt rá, hogy lesz egy *másik* Immánuel is, mégpedig Jézus. Erre az erős kapcsolatra a bevezető szöveg és az idézet és idézett szöveg közötti igen feltűnő egyezés is egyaránt utal.

Lehet, hogy mi másfajta bizonyítékokat várnánk, amivel megnyugtathatjuk magunkat és hátradőlhetünk. Úgy azonban túl hamar véget érne utazásunk. Isten talán éppen csak annyi biztosítékot akar nekünk adni, amivel felfigyelhetünk erre a nem mindennapi kezdésre, és ha némileg hitetlenkedve is, de komoly érdeklődéssel követhetjük tovább a leírt eseményeket.

2.2. feladat. Mi történik, ha a bibref grafikus változatában a zöld négyzetekre visszüik az egérkurzort?

Megoldás. Az *asztali* (letölthető és telepíthető „desktop”) grafikus változatban a *File* → *Add books* kiválasztása után az *Idézet* → *Statement...* ablakhoz jutunk. Itt a *File* → *Megnyitás...* menüben a *StatResGNT* könyvtár *Matthew* alkönyvtárában lévő *Matthew-1, 23.brst* fájlt kiválasztva, majd a *Bizonyítás* → *Nyelvi ellenőrzés...* → *Diagram* gombot megnyomva a 2.2. ábrán látható formában látjuk a diagramot. Az egeret bármelyik színezett négyzetre mozgatva a kérdéses szövegszakasz jelenik meg a tippablakban.

2.2. ábra. Diagramok elemzése a bibref program grafikus asztali változatában.

A *Szerkesztés* → *Beállítások...* menüben a *Görög szöveg a tippablakban* beállításnál az is megadható, hogy a megjelenő karakterek görög betűként látszódjanak inkább. A tippablak csak akkor látszik, ha a *Diagram HTML/SVG-ként* opció be van jelölve (ez a *webes* grafikus felületen nem elérhető, ott a *Bizonyítás* → *Nyelvi*

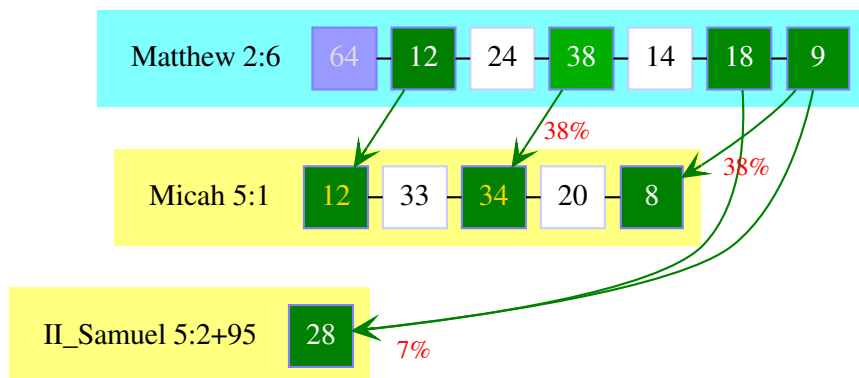
ellenőrzés... → A diagram exportálása gomb ad lehetőséget arra, hogy ugyanezt a funkcionalitást egy új böngészőlapon elérjük).

2.1.3. Jézus születése

Máté (nevezzük így az evangélium szerzőjét, akárki is az) nagy hangsúlyt fektet arra, hogy további párhuzamokat vonjon az Ószövetség leírt szövege és az általa leírt történések között. Sőt, az egész történetet az isteni Terv biztos részeként írja le. Rejtett történetről van szó, amit Isten biztos kézzel irányít, de a részletek feltárásra várnak.

A napkeleti bölcsek érkezése (Mt 2:1) egyfajta nemzetközi figyelem bejelentése, amit helyi zavarodottság kísér: Heródes és egész Jeruzsálem nyugtalanná válik (Mt 2:3). Az Írások látszólagos tisztelete mutatkozik Heródes reakciójában: a szakemberek segítségét kéri, hogy a várt Messiás születési helyéről tájékozódjon (Mt 2:4). A válasz viszonylag egyszerű: Betlehem a kérdéses hely, a részletes magyarázat pedig a következő:

```
> Statement Matthew-2,6 connects
StatResGNT Matthew 2:6 (2612-2726, length 115) with
LXX II_Samuel 5:2+95 5:2-33 (13368-13395, length 28) and
LXX Micah 5:1 5:1-37 (6563-6669, length 107) based on
introduction 2:5 2:5 (2548-2611, length 64) a-z form
oideeipanaytvenbhuleemthsioydaiaosyvtvgargegraptaidiatoyprofhtoy that
declares a quotation with 'γαρ γεγραπται' also
identifies the source with 'δια του προφητου' moreover
fragment 2:6 2:6-103 (2612-2623, length 12) a-z form kaisybhuleem
matches LXX Micah 5:1 5:1-132 (6563-6574, length 12) a-z form kaisybhuleem
unique in Old Testament
verbatim and
fragment 2:6+36 2:6-41 (2648-2685, length 38) a-z form
entoishgemosinioydaejsoygarejeleysetai
matches LXX Micah 5:1+45 5:1-65 (6608-6641, length 34) a-z form
enxiliasinioydaeksoymoiejeleysetai
unique in Old Testament
differing by 37.84% and
fragment 2:6+88 2:6 (2700-2726, length 27) a-z form
poimaneitonlaonmoytonisrahl
matches LXX II_Samuel 5:2+95 5:2-33 (13368-13395, length 28) a-z form
poimaneistonlaonmoytonisrahl
differing by 7.41% and
fragment 2:6+106 2:6 (2718-2726, length 9) a-z form tonisrahl
matches LXX Micah 5:1+99 5:1-37 (6662-6669, length 8) a-z form tvisrahl
differing by 37.50%
providing an overall cover of 66.96%.
```


Rögtön kielemezzük mi is, hogy mi is a válasz alapja. A 6. vers előtt Máté egyértelműen megadja, hogy az információ forrása az Írás, mégpedig egy prófétának az üzenete. A diagram mutatja, hogy az idézet elsősorban Mikeás írásaiban található, az első 12 betű csak ott lelhető fel, a szöveg következő 24 betűje nincs beazonosítva, majd a következő 38 betű szintén Mikeástól származhat, de az idézet elég laza: 38%-ban eltér (a Mikeás-szöveg viszont egyedi). Végül további 14 betű nincs beazonosítva, majd az utolsó 27 betű legvége, 9 betű nagyon hasonlít a Mikeás-szöveg folytatására (igaz, ahhoz képest is figyelemre méltó eltérés van, 38%), viszont ez az utolsó 27 betű a 2Sám-ben is felbukkan, lényegében betű szerint. (A 2Sám-ben álló szöveg nem teljesen egyedi, mert az 1Krón 11:2-ben is megjelenik; valószínűleg a két igeszakasz ugyanazt a történetet mondja el Dávidról.) Mikeásból sincs minden részlet betű szerint idézve, néhány szót átugrik a Máté-féle idézet. Ez egy kicsit arra utal, hogy teológiailag nem egyszerű a kérdés, úgymond: Heródes feladta a leckét a Messiás születési helyének tudakolásával.

Nézzük mindezt részletesen!

> lookup HunRUF Matthew 2:6

„Te pedig, Betlehem, Júda földje, semmiképpen sem vagy a legkisebb Júda fejedelmi városai között, mert fejedelem származik belőled, aki legeltetni fogja népem, Izráelt.”

> lookup HunRUF Micah 5:1

Te pedig, efrátai Betlehem, bár a legkisebb vagy Júda nemzetségei között, mégis belőled származik az, aki uralkodni fog Izráelen. Származása visszanyúlik a hajdani időkbe, a távoli múltba.

> lookup HunRUF II_Samuel 5:2

Azelőtt is, amikor Saul volt a királyunk, te vezetted harcba és hoztad vissza Izráelt, és ezt mondta neked az Úr: Te leszel népemnek, Izráelnek a pásztora, te leszel Izráel fejedelme!

> lookup HunRUF I_Chronicles 11:2

Azelőtt is, amikor még Saul volt a király, te vezetted harcba és hoztad vissza Izráelt, és ezt mondta neked Istened, az Úr: Te leszel népemnek, Izráelnek a pásztora, te leszel népemnek, Izráelnek a fejedelme!

> lookup StatResGNT Matthew 2:6

«Και συ Βηθλεεμ, γη Ιουδα, ουδαμως ελαχιστη ει εν τοις ηγεμοσιν Ιουδα. εξ σου γαρ εξελευσεται ηγουμενος, οστις ποιμανει τον λαον μου τον Ισραηλ.»

> lookup LXX Micah 5:1

και συ Βηθλεεμ οικος του Εφραθα ολιγοστος ει του ειναι εν χιλιασιν Ιουδα εκ σου μοι εξελευσεται του ειναι εις αρχοντα εν τω Ισραηλ και αι εξοδοι αυτου απ αρχης εξ ημερων αιωνος

> lookup LXX II_Samuel 5:2

και εχθες και τριτην οντος Σαουλ βασιλεως εφ ημιν συ ησθα ο εξαγων και εισαγων τον Ισραηλ και ειπεν κυριος προς σε συ ποιμανεις τον λαον μου τον Ισραηλ και συ εσει εις ηγουμενον επι τον Ισραηλ

> lookup1 LXX II_Samuel 5:2+95 5:2-33

Stored internally as poimaneistonlaonmoytonisrahl.

> find1 LXX

Found in II_Samuel 5:2+95 5:2-33 (book position 13368-13395)
Found in I_Chronicles 11:2+94 11:2-29 (book position 28925-28952)
2 occurrences.

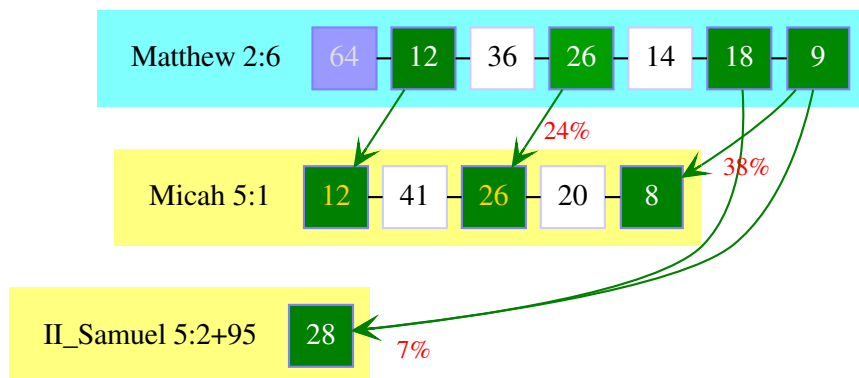
A Máté-Mikeás egyezések keresésénél feltűnik, hogy ugyanazzal a költői felütéssel kezdődnek: „te pedig, Betlehem” (a görög szöveget szó szerint követve). Ezután a két szöveg szétválk, de a “Ιουδα. εξ σου γαρ εξελευσεται” és a “Ιουδα εκ σου μοι εξελευσεται” szövegek szinte betűre

egyeznek, csak egy apró formai különbséget látunk az εἰ és ἐκ szavak között, valamint a γὰρ („íme”) szó lett betoldva az újszövetségi szakaszba. Az ezeket megelőző kétféle kifejezés („ἐν τοῖς ἡγεμοσιν” a Mátéban, „nemzetségei között”, ill. „ἐν χιλιασιν”, „ezreiben”) rokon értelmű, tehát tartalmában nagyon hasonló, még ha nyers szöveggént történő összehasonlításakor komoly eltérést látunk közöttük.

A Máté-vers záró gondolata, „ποιμαίνει τον λαον μου τον Ισραηλ” („legeltetni fogja népemet, Izráelt”), ebben a formában nem jelenik meg a Mikeás-szövegben, csupán Izrael neve (névelővel). A 2Sám-ben (és az 1Krón-ban) olvasható kifejezés komoly egyezést mutat a Máté-vers lezárásával, ezért jogos, hogy az olvasónak „beugrik” a Dávidra utaló történeti szöveg. Látni fogjuk később, hogy a történeti könyvek idézése nem számít gyakorinak, így ha választanunk kellene, hogy a Máté-szöveg inkább Mikeást vagy a 2Sám-t idézi, akkor egyértelműen Mikeást hoznánk ki „győztes”-nek, és a 2Sám-szöveg inkább áthallás, allúzió volna.

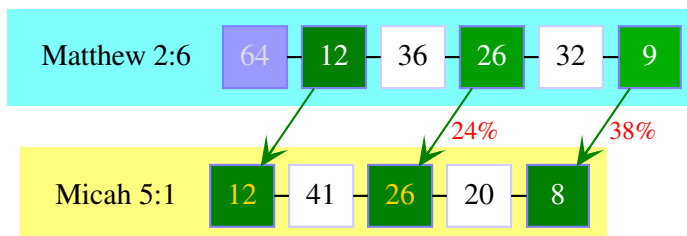
Ha valakinek a rokon értelmű kifejezések nyers szöveggént való összehasonlítása zavaró lenne, akkor a fenti kijelentést és a hozzá tartozó diagramot ilyesformán módosíthatjuk:

```
> Statement Matthew-2,6 connects
StatResGNT Matthew 2:6 (2612-2726, length 115) with
LXX II_Samuel 5:2+95 5:2-33 (13368-13395, length 28) and
LXX Micah 5:1 5:1-37 (6563-6669, length 107) based on
introduction 2:5 2:5 (2548-2611, length 64) a-z form
oideeipanaytvenbhuleemthsioydaiaisoitvsgargegraptaidiatoyprofhtoy that
declares a quotation with 'γαρ_γεγραπται' also
identifies the source with 'δια_του_προφητου' moreover
fragment 2:6 2:6-103 (2612-2623, length 12) a-z form kaisybhuleem
matches LXX Micah 5:1 5:1-132 (6563-6574, length 12) a-z form kaisybhuleem
unique in Old Testament
verbatim and
fragment 2:6+48 2:6-41 (2660-2685, length 26) a-z form
inioydaejsoygarejeleysetai
matches LXX Micah 5:1+53 5:1-65 (6616-6641, length 26) a-z form
inioydaeksoymoiejeleysetai
unique in Old Testament
differing by 24.00% and
fragment 2:6+88 2:6 (2700-2726, length 27) a-z form
poimaneitonlaonmoytonisrahl
matches LXX II_Samuel 5:2+95 5:2-33 (13368-13395, length 28) a-z form
poimaneistonlaonmoytonisrahl
differing by 7.41% and
fragment 2:6+106 2:6 (2718-2726, length 9) a-z form tonisrahl
matches LXX Micah 5:1+99 5:1-37 (6662-6669, length 8) a-z form tvisrahl
differing by 37.50%
providing an overall cover of 56.52%.
```


Ez azt is mutatja, hogy az általunk megfogalmazott kijelentések nincsenek kőbe vésve, azok tudományos kutatás alapját képezik. A kijelentés viszont a bibref program által legalább szintaktikailag és szemantikailag ellenőrizve van, és bár lehet, hogy az elemzett szövegekről nem a legpontosabb vagy a legvilágosabb struktúrát mutatja, mégis egy *lehetséges* struktúrát kínál. Ha valakinek a 2Sám-re utalás nem férne bele a számára igazolt összefüggések keretébe, akkor ezt a részt is kihúzhatja a kijelentésből:

```
> Statement Matthew-2,6 connects
StatResGNT Matthew 2:6 (2612-2726, length 115) with
LXX Micah 5:1 5:1-37 (6563-6669, length 107) based on
introduction 2:5 2:5 (2548-2611, length 64) a-z form
oideeipanaytvenbhuleemthsioydaiaosyvtvgargegraptaidiatoyprofhtoy that
declares a quotation with 'γαρ_υ_ε_γρα_π_ι_αι' also
identifies the source with 'δ_ι_α_τ_ο_υ_π_ρ_ο_φ_η_τ_ο_υ' moreover
fragment 2:6 2:6-103 (2612-2623, length 12) a-z form kaisybhuleem
matches LXX Micah 5:1 5:1-132 (6563-6574, length 12) a-z form kaisybhuleem
unique in Old Testament
verbatim and
fragment 2:6+48 2:6-41 (2660-2685, length 26) a-z form
inoydaejsoygarejeleysetai
matches LXX Micah 5:1+53 5:1-65 (6616-6641, length 26) a-z form
inoydaeksoymoiejeleysetai
unique in Old Testament
differing by 24.00% and
fragment 2:6+106 2:6 (2718-2726, length 9) a-z form tonisrahl
matches LXX Micah 5:1+99 5:1-37 (6662-6669, length 8) a-z form tvisrahl
differing by 37.50%
providing an overall cover of 40.87%.
```


Ezen nem veszünk össze. A Heródes által meghívott szakembergárda is, a napkeleti bölcsek is, és maga Heródes is elégedett az eredménnyel: a célpont Betlehem. Így ki-ki folytathatja korábbi munkásságát: a szakemberek – remélhetőleg – tovább tanulmányozzák az Írásokat, a napkeleti bölcsek és Heródes pedig Betlehem felé igyekeznek. A bölcsek azért, hogy leborulva imádják a most születő királyt, Heródes pedig azért, hogy elpusztítsa.

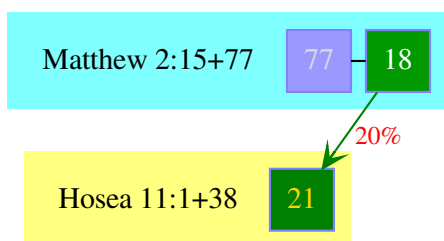
2.1.4. Menekülés Egyiptomba

Igencsak szépítő kifejezés, hogy Heródes el akarta *pusztítani* a születő Krisztust. Sunyi, alattomos módon állította, hogy ő is imádni akarja a gyermeket (2:8), és amikor túljárnak az eszén (2:10.16), haragra lobban, és a *tömeggyilkosságtól* sem retten vissza. De Isten egy lépéssel mindenképpen előtte jár, és Józsefet arra figyelmezteti, hogy hagyja el az országot, s keressen menedéket a szomszédos Egyiptomban.

Józsefék kívárnak – Isten tanácsára hallgatva. De aztán visszatérnek Izráel földjére, egészen pontosan Galilea vidékére. Máté beteljesedett ószövetségi próféciaikat lát itt, menjünk rajtuk sorra!

Az első a 2:15-ben van: „Egyiptomból hívtam el a fiamat.”

```
> Statement Matthew-2,15+77 connects
StatResGNT Matthew 2:15+77 2:15-9 (3676-3693, length 18) with
LXX Hosea 11:1+38 11:1-11 (15030-15050, length 21) based on
introduction 2:15 2:15-27 (3599-3675, length 77) a-z form
kaihnekeievsthsteleythshrvdoyinaplhrvuhtorhuenypokyrioydiatoyprofhtoylegontos
that
declares a quotation with 'τοϋρηθενϋποκυριου...λεγοντος' also
identifies the source with 'διατουπροφητου' moreover
fragment 2:15+77 2:15-9 (3676-3693, length 18) a-z form ejaigyptoyekalesat
matches LXX Hosea 11:1+38 11:1-11 (15030-15050, length 21) a-z form
ejaigyptoymetekalesat
unique in Old Testament
differing by 20.00%
providing an overall cover of 100.00%.
```


A Hóseás 11:1 tűnik a legvalószínűbb forrásnak, már csak azért is, mert a valószínűsíthetően idézett szöveg egyedi az Ószövetségben. A kontextus viszont kissé meglepő:

```
> lookup HunRUF Hosea 11:1
```

Még gyermek volt Izráel, mikor megszerettem, Egyiptomból hívtam ki fiamat.

Ha tovább olvassuk Hóseást, még jobban elbizonytalanodunk. Ott Izrael hűtlenségéről van szó: az Egyiptomból való kihívás után Izrael eltávolodott az Úrtól. Az Egyiptomból való kihívás viszont Hóseás könyvétől függetlenül egy központi téma Izrael népének történetében: az a 430 év (1. Móz 12:40), amit Egyiptomban töltöttek József generációjától Mózes generációjáig, csak átmeneti volt. A cél mindig is az volt, hogy a zsidók Kánaán földjén lakjanak.

Lehet, hogy Máté is ezzel a gondolattal igyekszik továbbgörgetni a történetet. Az isteni gyermek és családjának Egyiptomba menekítése csak átmeneti terv, Isten nem arra hívta el Jézust, hogy száműzetésben éljen. Pont ellenkezőleg: munkásságát a zsidók között kellett kifejtenie. De ezt nem kezdhette el azonnal, mert az Ellenség (Istennek is vannak ellenségei) csúnyán bekavart, itt most egy Heródes nevű nárcisztikus bolondon keresztül, akit Isten, ha akarna, simán félreállíthatna, de nem, Ő belemegy a játékba, és hagyja, hogy a Gonosz kidühöngje magát.

2.1.5. Heródes vérengzése

Emberi ésszel felfoghatatlan, micsoda vérengzés történt Rámában, vagyis Betlehem környékén, amikor Heródes megöletett „minden kétesztendő és ennél fiatalabb fiúgyermeket” (2:16). Az is teljesen érthetetlen, Isten miért engedte szabadjárá, hogy a Gonosz gyilkoljon, ártatlan kisgyerekeket mészárolva le.

Máté ezt a rettenetes eseményt egy ószövetségi történettel hozza összefüggésbe, mégpedig a Jeremiás 31:15-ben és környékén olvashatóakkal kapcsolatosan:

```
> lookup HunRUF Jeremiah 31:15
```

Ezt mondja az Úr: Hangos jajgatás hallatszik Rámában és keserves sírás: Ráhel siratja fiait, nem tud megvigasztalódni, mert nincsenek többé fiai.

> lookup HunRUF Jeremiah 31:16

Ezt mondja az Úr: Hagyd abba a hangos sírást, ne könnyezzenek szemeid! Mert meglesz szenvedésed jutalma - így szól az Úr -, visszatérnek fiaid az ellenség földjéről.

> lookup HunRUF Jeremiah 31:17

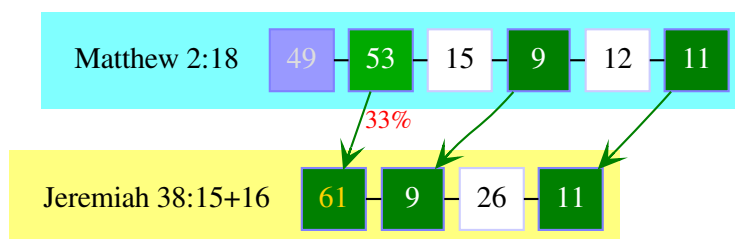
Reménykedhetsz a jövőben - így szól az Úr -, mert visszatérnek hazájukba fiaid.

Az ezeket megelőző és az ezeket követő verseket lapozgatva sem látunk feltétlenül tisztában. Egyrészt együttérzünk a bővebben meg nem nevezett Ráhellal, aki az elveszett fiait siratja: milyen szörnyű lehet egy anyának pont azokat elveszíteni, akikért az egész életét odaadta! Megszülte őket, és valószínűleg fel is nevelte őket, ha a 16. vers azt írja, hogy a fiai majd az ellenség földjéről visszatérnek. De milyen visszatérésről van itt szó? Valószínű, hogy arról, hogy egy távoli országba viszik rabként az ifjakat; s valóban, Jeremiás könyve pontosan ilyen fogságbevitelekről szól: a zsidókat bizony elhurcolják, más népek között kell élniük – bűneik miatt. Viszont a visszatérés is fontos téma: Izrael hűtlenségét megbünteti Isten, de hosszú távon mégis fényes jövő vár a népre.

Lehet-e azonban ezeket a Heródes által kivégzett kicsiny gyermekeket a fogságba hurcolt, jóval korábban élt ifjakhoz hasonlítani? Lehet-e bármi reménysége annak, aki meghalt? Ezt a kérdést Máté nem válaszolja meg, de mi azért megpróbálunk választ adni. A feltámadásba vetett hit, igen, ez lehet egyfajta válasz. De ez csak az egyik dimenziója ennek a kérdésnek. Egy másik dimenzió, hogy vajon Isten számára érhet-e annyit Jézus menekülése, hogy tömegek haljanak meg helyette? Nem látunk bele Isten lapjaiba, de annyi bizonyos, hogy később Jézus pont maga fogja életét adni sokakért.

Nézzük az idézethez tartozó diagramot:

> Statement Matthew-2,18 connects
 StatResGNT Matthew 2:18 (3930-4029, length 100) with
 LXX Jeremiah 38:15+16 38:15 (102820-102926, length 107) based on
 introduction 2:17 2:17 (3881-3929, length 49) a-z form
 toteepIhrvuhtorhuendiaieremioytoyprofhtoylegontos that
 declares a quotation with 'τοϋρηθεν...λεγοντος' also
 identifies the source with 'διαΙερεμιουτουπροφητου' moreover
 fragment 2:18 2:18-47 (3930-3982, length 53) a-z form
 fvnhenramahkoysuhklayumoskaiodyrmospolysraxhklaiyoysa
 matches LXX Jeremiah 38:15+16 38:15-46 (102820-102880, length 61) a-z form
 fvnhenramahkoysuhurnoykaiklayumoykaiodyrmoyraxhlapoklaiomenh
 unique in Old Testament
 differing by 33.33% and
 fragment 2:18+68 2:18-23 (3998-4006, length 9) a-z form oykhuelen
 matches LXX Jeremiah 38:15+77 38:15-37 (102881-102889, length 9) a-z form
 oykhuelen
 verbatim and
 fragment 2:18+89 2:18 (4019-4029, length 11) a-z form otioykeisin
 matches LXX Jeremiah 38:15+112 38:15 (102916-102926, length 11) a-z form
 otioykeisin
 verbatim
 providing an overall cover of 73.00%.

Ennek a szövegpárnak a szerkezete kissé a korábban (a 2.1.3. fejezetben) tárgyalt Máté-Mikeás párhoz hasonlít. Azt viszont csodálkozva vehetjük észre, hogy az LXX-ben a kérdéses szöveg nem egészen ott van, mint a magyar Bibliában. Valóban: A Jeremiás-könyv bizonyos fejezetei más-képpen vannak csoportosítva a két bibliakiadásban.

Újra pillantást vetve a Mt 2:18-ra látható, hogy ezt a verset is bevezeti egy utalás az Ószövet-ségre, és itt Máté egészen pontosan meg is adja a forrást:

```
> lookup HunRUF Matthew 2:17
```

```
Ekkor teljeseedett be az, amit Jeremiás prófétált:
```

```
> lookup HunRUF Matthew 2:18
```

```
„Hang hallatszott Rámában, nagy sírás és jajgatás. Ráhel siratta gyermekeit, és nem akart megvigasztalódní, hogy már nincsenek.”
```

Ha nem tudnánk, hogy pontosan hol van Jeremiásban ez a szakasz (hiszen a Jeremiás-szöveg csoportosítása bibliakiadásonként eltérő lehet), a bibref program egy keresőfunkciójával jó eséllyel megtalálhatjuk. Ehhez a következőket kell tennünk:

```
> help nearest12
```

```
‘nearest12’: Find a substring of clipboard1 such that its Jaccard similarity for bags to clipboard2 is minimal.
```

```
> help raw1
```

```
‘rawN’ *Bible* *book* *start* *length*: Put a passage in the given *book* in the given *Bible*, beginning with the *start* position on *length* characters, in clipboard N. The whole book can be retrieved with *start*=1 and *length*=-1.
```

```
> raw1 LXX Jeremiah 1 -1
```

```
Stored.
```

```
> length1
```

```
Length of text 1 is 143763.
```

```
> lookup2 StatResGNT Matthew 2:18
```

```
Stored internally as fvnhenramahkoysuhklayumoskaiodyrmospolysraxhlklaio-ySATateknaaythskaioykhuelenparaklhuhnaiotioykeisin- .
```

```
> nearest12
```

```
Nearest Jaccard distance is 0.310000 with substring  
lhsuhsetaioytvseipenkyriosfvnhenramahkoysuhurnoyk-  
aiklayumoykaiodyrmoyraxhlapoklaiomenhoykhuelenpays- a.
```

86.365 sec

```
> latintext1 lhsuhsetaioytvseipenkyriosfvnhenramahkoysuhurnoyk-  
aiklayumoykaiodyrmoyraxhlapoklaiomenhoykhuelenpays- a
```

```
Stored.
```

```
> find1 LXX
```

```
Found in Jeremiah 38:14+68 38:15-32 (book position 102794-102894)  
1 occurrences.
```

Mint látjuk, a teljes Jeremiás-könyvet betettük az 1. vágólapra (ez jó hosszú, majdnem 144

ezer betű), a Máté-verset pedig a 2.-ra. Ezután egy csaknem másfél perces tartó elemzés^{2.6} során a számítógép arra jut, hogy leginkább az LXX-ben olvasható 38:14-15 versek egy összefüggő darabja hasonlít a Mt 2:18-ra. Ez megnyugtató, mert a fenti diagram is a 102820-102926. pozíción található rész-szövegre fókuszál, ami az iménti 102794-102894. pozíción lévő szöveggel nagyrészt átfedő.

2.1.6. A názáreti

Nem biztos, hogy az Olvasó el van ragadtatva az eddigi összefüggéseket látván. Ha egy bírósági tárgyalásnál kéne az eddigi idézeteket bizonyítékként elővenni, igencsak bajban lennénk. Úgy tűnik, Máté (vagy írásának ihletője, a Szentlélek, l. [11]) inkább asszociációs játékot űz velünk, mint tételesen bizonyítaná, hogy csakugyan minden előre meg volt írva. Ami most jön, az még rátesz egy lapáttal az eddigiekre, ugyanis a „*názáretinek fogják őt nevezni*” (2:23) konklúziót az ad-hoc rejtvényfejtés briliáns huszárvágásaként lehet inkább jellemezni, mintsem bizonyító erejű, cáfolhatatlan érvként.

„Názáretinek fogják őt nevezni.” Jézust, aki ott kezdi pályafutását, miután Egyiptomból, félve ugyan, de visszatér családjá Kánaánba. Itt Máté nem fogalmaz olyan precízen, mint a korábbi Jeremiás-idézetnél. A helyzet az, hogy a görög szöveget tanulmányozva nem is találánk megfelelő ószövetségi szakaszt, mert itt a héber nyelv játékoságát használja az Írás. Egészen konkrétan az Ézs 11:1-re utal, habár a magyar kiadás a Zak 6:12-re is felhívja a figyelmet a lábjegyzetben:

> lookup HunRUF Isaiah 11:1

Vesszőszál hajt ki Isai törzsökéről, hajtás sarjad gyökereiről.

> lookup HunRUF Zechariah 6:12

Ezt mondd neki: Így szól a Seregek Ura: Van egy férfi, akinek Sarjadék a neve. Minden sarjadásnak indul a kezei alatt, ő felépíti majd az Úr templomát.

> lookup Aleppo Isaiah 11:1

וַיֵּצֵא חֹטֶר מִגִּזְעַי יִשְׂרָאֵל וְנָצַר מִשְׁרָשָׁיו יִפְרֶה

A magyar fordításban a két szakasz közös eleme a *sarj*, a *Sarjadék*. A héberben (itt az Aleppo-kódex elektronikus változatát használjuk), ettől némileg eltérően, csak az Ézsaiás-szakaszban megjelenő hajtás szó az, „וַיֵּצֵא” (*wə-nê-šer*, „és egy hajtás”), ami hangzásában a Máté-vershez kapcsolódik. Miért is? Mert a „*nê-šer*” úgy cseng, mint a „*názáreti*” szó eleje.

Mit mondjunk erre? Ez egy vicc? Nos, sokkal több annál. Isten, úgy tűnik, fenntartja magának a jogot, hogy a legmeglepőbb összefüggéseket hozza elő, amire ember nem gondol, és még a legmerészebb álmaiban sem szerepel még csak hasonló asszociáció sem. Pál, amikor Krisztus megfeszítéséről beszél az 1Kor 1:25-ben, bátorodik Isten bolondságával előhozakodni: „*Mert az Isten »bolondsága« bölcsőbb az emberek bölcsességénél, és az Isten »erőtlensége« erősebb az emberek erejénél.*”

Tehát nem tudunk mást tenni, veszünk egy nagy levegőt és elismerően csettintünk: igen, erre nem gondoltunk volna! Názáret, ahol Sarjadék és családja letelepszik, nagyon titkosan előrejelzett hely. Isten megmondta előre, de feltárni senki sem tudta. Csak akkor és ott lett világos, amikor Isten fellebbentette a fátylat az évszázadokig takargatott rejtvény megoldásáról.

2.1.7. Beméritő János

A következő, 3. fejezetben a Jézus-történet folytatása helyett Beméritő Jánosra irányul a figyelem. A református fordításban *Keresztelő Jánost* olvasunk, de történethűbb, ha pontosítunk, mivel a

^{2.6} A T_EX_{MACS} program munkameneteinek egyes lépéseinél beállítható, hogy a szükséges számítási igényt is mutassa a dokumentum. Ezt bizonyos feladatoknál mi is bekapcsoljuk, hogy az Olvasót ne érje meglepetés, ha a számítás esetleg a megszokottnál tovább tartana.

keresztelés lényege mind formájában, mind tartalmában a *bemerítés, alámerítés*.^{2.7}

Máté nem késlekedik annak igazolásával, hogy Bemerítő János megjelenése is tökéletesen egybeesik Isten tervével:

> lookup HunRUF Matthew 3:3

Mert ő az, akiről Ézsaiás így prófétált: „Kiáltó szava hangzik a pusztában: Készítsétek az Úr útját, egyengessétek ösvényeit!”

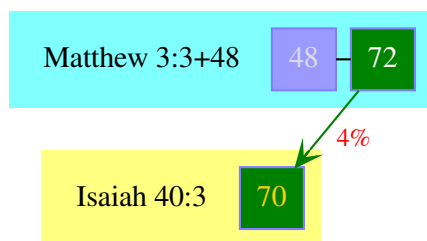
Nézzük meg, mit is prófétált pontosan Ézsaiás, s mennyire kezelte Máté a próféciát szöveghűen:

> lookup HunRUF Isaiah 40:3

Egy hang kiált: Építsetek utat a pusztában az Úrnak! Készítsetek egyenes utat Istenünknek a kietlen tájon át!

> Statement Matthew-3,3+48 connects

StatResGNT Matthew 3:3+48 3:3 (4683-4754, length 72) with
LXX Isaiah 40:3 40:3-8 (78198-78267, length 70) based on
introduction 3:3 3:3-72 (4635-4682, length 48) a-z form
oytosgarestinorhueisdiahsaioytoypofhtoylegontos that
declares a quotation with 'ρηθεις...λεγοντος' also
identifies the source with 'δια...Ησαίου του προφητου' moreover
fragment 3:3+48 3:3 (4683-4754, length 72) a-z form
fvnhbovntosentherhmvetoimasatethnodonkyrioyeyueiaspoieitetastriboysaytoy
matches LXX Isaiah 40:3 40:3-8 (78198-78267, length 70) a-z form
fvnhbovntosentherhmvetoimasatethnodonkyrioyeyueiaspoieitetastriboystoy
unique in Old Testament
differing by 4.23%
providing an overall cover of 100.00%.

> lookup StatResGNT Matthew 3:3

Ουτος γαρ εστιν ο ρηθεις δια Ησαίου του προφητου λεγοντος, «Φωνη βοωντος εν τη ερημω: ‘Ετοιμασατε την οδον ΚΤΡΙΟΥ, ευθειας ποιειτε τας τριβους αυτου.’»

> lookup LXX Isaiah 40:3

φωνη βοωντος εν τη ερημω ετοιμασατε την οδον κυριου ευθειας ποιειτε τας τριβους του θεου ημων

Jól látható, hogy szinte tökéletes az egyezés. Csak az utolsó szavak („του θεου ημων”, „a mi Istenünké”, ill. „αυτου”, „Övé”: ez egy visszautalás az ösvény tulajdonosára) különböznek, ezek is csupán amiatt, hogy a görög szöveg gördülékenyebb legyen. Máté tehát elsőrangú munkát végzett: a helyzethez illően a legpontosabban idézte az ószövetségi szakaszt, ami valóban Ézsaiásnál található, nem máshol. Ma úgy mondanánk: hibátlan, precíz tudományos munka!

^{2.7} A görögben a Mt 3:1-ben “ιωαννης ο βαπτιστης” áll, ami Bemerítő (vagy Alámerítő) Jánost jelent.

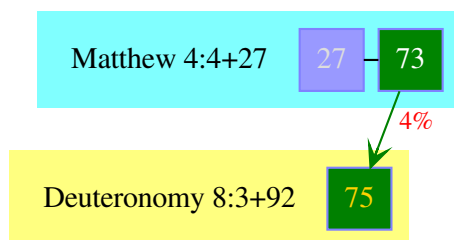
Máté 3. fejezete további közvetlen öszövétségi utalást nem tartalmaz. Bemerítő János harcias, egyenes kiállásáról szól, majd a már felnőtt Jézus jelenik meg, aki maga is bemerítkezik. A fejezet a Szentlélek és az Atya megjelenésével zárul, mintegy a teljesség harmóniájával, mert a mennyei hang is megerősíti: „Ez az én szeretett Fiam, akiben gyönyörködöm.” (3:17)

2.1.8. Szájkarate?

A „szájkarate” szót általában negatív értelemben szoktuk használni: két személy úgy dönt el egy vitát, hogy a szavak szintjén mérik össze erejüket, de ezek a szavak többnyire súlytalanok, és csak a hangerő vagy a fogalmazás durvasága a mértékadó. A 4. fejezet elején a Sátán revansot próbál venni a korábbi kudarcért, hogy Isten Fiát nem sikerült megölnie úgy 30 évvel ezelőtt. Gyanítható, hogy mindez az Atya tudtával történik, hiszen a Lélek viszi a pusztába Jézust (4:1), abból a célból, hogy megkísértse az ördög.

A kísértő 3 próbálkozást tesz, az első Jézus fizikai szükségleteire összpontosít. Mivel Jézus már 40 napja nem eszik semmit, csak az Atyára figyel, könnyűnek tűnik az Atya társaságából az evés gondolatán keresztül elvonni a Fiút. Jézus azonban egyből az Írásra mutat: „Nemcsak kenyérrel él az ember, hanem minden igével, amely Isten szájából származik.” (4:4)

```
> Statement Matthew-4,4+27 connects
StatResGNT Matthew 4:4+27 4:4 (6359-6431, length 73) with
LXX Deuteronomy 8:3+92 8:3-16 (27883-27957, length 75) based on
introduction 4:4 4:4-73 (6332-6358, length 27) a-z form
odeapokriueiseipengegraptai that
declares a quotation with 'γεγραπται' moreover
fragment 4:4+27 4:4 (6359-6431, length 73) a-z form
oykepartvmonvzhsetaioanurvposallepipantirhmatiekporeyomenvdiastomatosueoy
matches LXX Deuteronomy 8:3+92 8:3-16 (27883-27957, length 75) a-z form
oykepartvmonvzhsetaioanurvposallepipantirhmatitvekporeyomenvdiastomatosueoy
unique in Old Testament
differing by 4.05%
providing an overall cover of 100.00%.
```



```
> lookup HunRUF Deuteronomy 8:3
```

Sanyargatott és éheztetett, de azután mannával táplált, amelyet nem ismertél, és atyáid sem ismertek. Így adta tudtadra, hogy nemcsak kenyérrel él az ember, hanem mindazzal él az ember, ami az Úr szájából származik.

Ha fellapozzuk az 5Móz 8-at, látjuk, hogy sokkal mélyebb összefüggést is találunk a mannával táplálás fizikai tényénél. Isten kivezeti a népet Egyiptomból (hatalmas csodákon keresztül), utána bevezetné őket Kánaán földjére, de a nép megijed attól a fizikai ténytől, hogy túlerő fogadja. Ezért a hitetlen magatartásért Isten 40 éves pusztai vándorlással bünteti a népet, de ott sem hagyja őket magukra, hanem – a Maga módján – gondoskodik róluk. A száj, melyből a manna is származik, beszél is, és amit mond – az Ő ígéretei – prioritást élveznek. Minden, amit Isten mond, még ha hihetetlen is, beteljesül.

A 40 napos próba bizonyára a zsidók 40 éves próbatételére utal vissza, amit az 5Móz 8:2 is alátámaszt:

> lookup HunRUF Deuteronomy 8:2

Emlékezz vissza az egész útra, amelyen vezetett Istened, az Úr a pusztában negyven éven át, hogy megsanyargatva és próbára téve téged megtudja, mi van a szívedben: megtartod-e parancsolatait, vagy sem?

Nos, Jézus éppen ebben a szituációban van most: megtartja az Atya parancsolatait vagy sem? Úgy tűnik, nagyon eltökélt ebben, és jól látszik, hogy gyakorlatilag betű szerint idézi az 5Móz 8:3-at (csak egy névelőt hagy ki). 1-0!

Az ördög gyorsan kapcsol, és megpróbál ezen a területen fogást találni Jézuson. Az Írásról beszélünk? Oké, gyérünk! Itt áll például a 91. zsoltárban:

> lookup HunRUF Psalms 91:11

Mert megparancsolja angyalainak, hogy vigyázzanak rád minden utadon,

> lookup HunRUF Psalms 91:12

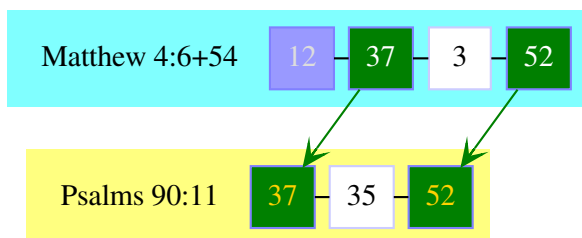
kézen fogva vezetnek téged, hogy meg ne üsd lábadat a kőben.

1-1!

Bámulatos, hogy az ördög – legalábbis Máté híradása szerint – mennyire pontosan idézi a zsoltárt:

> Statement Matthew-4,6+54 connects

StatResGNT Matthew 4:6+54 4:6 (6569-6660, length 92) with
LXX Psalms 90:11 90:12 (107356-107479, length 124) based on
introduction 4:6+42 4:6-92 (6557-6568, length 12) a-z form gegraptaiagar that
declares a quotation with 'γεγραπται_γαρ' moreover
fragment 4:6+54 4:6-55 (6569-6605, length 37) a-z form
otitoisaggeloisaytoyenteleitaiperisoy
matches LXX Psalms 90:11 90:11-35 (107356-107392, length 37) a-z form
otitoisaggeloisaytoyenteleitaiperisoy
unique in Old Testament
verbatim and
fragment 4:6+94 4:6 (6609-6660, length 52) a-z form
epixeirvnaroyseinsempoteproskochsprosliuontonpodasoy
matches LXX Psalms 90:12 90:12 (107428-107479, length 52) a-z form
epixeirvnaroyseinsempoteproskochsprosliuontonpodasoy
unique in Old Testament
verbatim
providing an overall cover of 96.74%.

Itt újra feltűnik, hogy az LXX-ben más a zsoltár számozása: a legtöbb zsoltár 1-gyel kisebb sorszámmal található meg benne, mint a HunRUF-ban. Ami jóval ijesztőbb: az ördög bibliaismerete arra mutat rá, hogy még az Írást jól ismerve is lehet csúnyán tévedni. Az ördög valójában kiforgatja az Írást: olyan élethelyzetre alkalmaz egy konkrét szakaszt, ahol pont nem kellene. Vajon velünk

nem fordul elő ilyesmi?

Jézus egy nagyon egyszerű válasszal reagál: „*Ne kísértsd az Urat, a te Istenedet!*” (4:7) Ez is „meg van írva”, mégpedig az 5Móz 6:16-ban:

```
> Statement Matthew-4,7+28 connects
  StatResGNT Matthew 4:7+28 4:7 (6689-6718, length 30) with
  LXX Deuteronomy 6:16 6:16-33 (23212-23241, length 30) based on
  introduction 4:7 4:7-30 (6661-6688, length 28) a-z form
  efhaytvoihsosypalingepraptai that
  declares a quotation with 'γεγραπται' moreover
  fragment 4:7+28 4:7 (6689-6718, length 30) a-z form
  oykekpeiraseiskyrintonueonsoy
  matches LXX Deuteronomy 6:16 6:16-33 (23212-23241, length 30) a-z form
  oykekpeiraseiskyrintonueonsoy
  unique in Old Testament
  verbatim
  providing an overall cover of 100.00%.
```



```
> lookup HunRUF Deuteronomy 6:16
```

Ne kísértsétek Isteneteket, az Urat, ahogyan megkísértettétek Masszában.

Jézus betű szerint hozza a Masszában történő engedetlenségre utaló figyelmeztetést. Masszában (a 2Móz 17:1-7 szerint) a nép szomjazott, nem volt ivóvizük. De ahelyett, hogy Istenhez fordultak volna, kis híján megkövezték Mózeszt. Istennek itt is van megoldása: Mózesnek a sziklára kell ütnie botjával, víz fakad a sziklából, és „*ihat a nép*” (6. vers).

Jézus tehát jól megfelelt a Sátán teológiai fondorlatára, 2–1-re állunk. De a párbajnak még nincs vége, a Sátán kvázi visszautasíthatatlan ajánlatot tesz Jézusnak: ha imádja őt, a világ minden országát és azok dicsőségét neki adja.

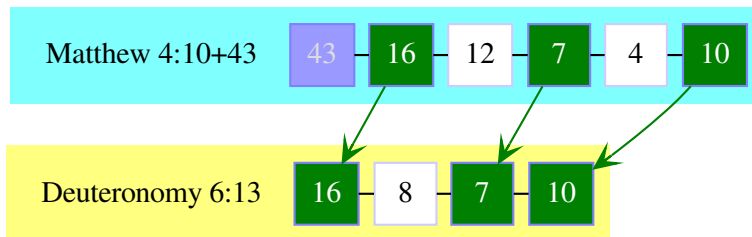
Érdekes ajánlat, és van benne ráció, mert az ördög akkoriban – és jelenkorunkat is beleértve – igenis nagy befolyással és hatalommal rendelkezett ill. rendelkezik (vö. Jn 12:31, 14:30, 16:11). Ez az uralma viszont időleges. Az idők végén Jézus maga lesz király, minden az Ő hatalma alá lesz vetve (vö. Zsid 2:8), de előtte még egy sor elvégzendő feladat vár rá. Ezek között van elsősorban az Atyának való kitartó engedelmesség, a földi dimenzióban a rá váró kereszthalál bezárólag.

Jézusnak tehát az ajánlat rossz üzenet. Világosan megfogalmazza, hogy neki – és ezt jótanácsként voltaképpen bárki megfogadhatja, mi több: ez a parancs! – az Urat kell imádnia és csak Neki szolgálnia.

```
> lookup HunRUF Matthew 4:10
```

Ekkor így szólt hozzá Jézus: Távozz tőlem, Sátán, mert meg van írva: „Az Urat, a te Istenedet imádd, és csak neki szolgálj!”

```
> Statement Matthew-4,10+43 connects
StatResGNT Matthew 4:10+43 4:10 (6919-6967, length 49) with
LXX Deuteronomy 6:13 6:13-41 (22967-23007, length 41) based on
introduction 4:10 4:10-49 (6876-6918, length 43) a-z form
totelegeiaytvohsoysypagesatanagegraptaigar that
declares a quotation with 'γεγραπται γαρ' moreover
fragment 4:10+43 4:10-33 (6919-6934, length 16) a-z form kyriontonueonsoy
matches LXX Deuteronomy 6:13 6:13-66 (22967-22982, length 16) a-z form
kyriontonueonsoy
verbatim and
fragment 4:10+71 4:10-14 (6947-6953, length 7) a-z form kaiaytv
matches LXX Deuteronomy 6:13+24 6:13-51 (22991-22997, length 7) a-z form
kaiaytv
verbatim and
fragment 4:10+82 4:10 (6958-6967, length 10) a-z form latreyseis
matches LXX Deuteronomy 6:13+31 6:13-41 (22998-23007, length 10) a-z form
latreyseis
verbatim
providing an overall cover of 67.35%.
```



```
> lookup HunRUF Deuteronomy 6:13
```

Az Urat, a te Istenedet féld, őt tiszteld, és az ő nevére esküdj!

```
> lookup StatResGNT Matthew 4:10
```

Τότε λέγει αὐτῷ ὁ ἸΗΣΟΥΣ, «Ἦπαγε, Σατανα. γεγραπται γαρ, ‘ΚΤΡΙΩΝ τον ΘΕΩΝ σου προσκυνῃς, καὶ αὐτῷ μὲν λατρεύσεις.’»

```
> lookup LXX Deuteronomy 6:13
```

κυριον τον θεον σου φοβηθησῃ καὶ αὐτῷ λατρεύσεις καὶ πρὸς αὐτον κολληθησῃ καὶ τῷ ὀνοματι αὐτου ὀμῃ

A részleges, ám abban betűre pontos egyezés jól látszik. Ami másképpen szól Jézus megfogalmazásában: a φοβηθησῃ („félni”) szó helyett a προσκυνῃς-t („imádni”) használja. Mi ennek az oka? Talán az, hogy Jézus ebben is az igazi apa-gyermek kapcsolatot akarja bemutatni: ő nemcsak féli, de imádja is az Atyát. A zsidók számára az Atya, úgy tűnik, csak azt írta elő, hogy *ne* imádják a bálványisteneket – arra nekik kellett volna rájönniük, hogy az Atya az, akit valóban *imádniuk* kellene. Ehhez nincs további hozzáfűznivalónk, Jézus 3-1-es győzelme vitán felüli:

```
> lookup HunRUF Matthew 4:11
```

Ekkor elhagyta őt az ördög, és íme, angyalok mentek oda, és szolgáltak neki.

2.3. feladat. Keressük meg az LXX-ben, mely igehelyeken jelenik meg a προσκυνῃς szó!

Megoldás. Ebben a formában 5 helyen:

```
> text1 προσκυνῃς
```

Stored internally as proskynhseis.


```
> find1 LXX

Found in Exodus 20:5+2 20:5-134 (book position 56471-56482)
Found in Exodus 23:24+2 23:24-118 (book position 66934-66945)
Found in Deuteronomy 5:9+2 5:9-134 (book position 18904-18915)
Found in Deuteronomy 26:10+123 26:10-26 (book position 78060-78071)
Found in Psalms 80:10+30 80:10-11 (book position 95356-95367)
5 occurrences.

> lookup HunRUF Exodus 20:5

Ne imádd és ne tiszteld azokat, mert én, az Úr, a te Istened, féltőn szerető Isten vagyok!
Megbüntetem az atyák bűnéért a fiaikat is három, sőt négy nemzedéken át, ha gyűlölnék engem.

> lookup HunRUF Exodus 23:24

Ne imádd isteneiket, és ne tiszteld azokat: ne cselekedj úgy, ahogyan ők cselekszenek! Sőt
rontsd le azokat, és törd össze szent oszlopaikat!

> lookup HunRUF Deuteronomy 5:9

Ne imádd és ne tiszteld azokat, mert én, az Úr, a te Istened, féltőn szerető Isten vagyok!
Megbüntetem az atyák bűnéért a fiaikat is három, sőt négy nemzedéken át, ha gyűlölnék engem.

> lookup HunRUF Deuteronomy 26:10

Azért hoztam most ide a termés legjavát arról a földről, amelyet teadtál nekem, Uram! Így
tedd azt oda Istenednek, az Úrnak színe elé, és borulj le Istenednek, az Úrnak színe előtt!

> lookup HunRUF Psalms 81:10

Ne legyen más istened, idegen istent ne imádj!

Az utolsó találathoz a magyar kiadásnak megfelelő zsoltárt vettük.
```

2.4. feladat. Feltéve, hogy nem tudjuk, hogy a 91. zsoltárból idéz az ördög, keressük meg ezt az idézetet!

Megoldás. Először a Máté-szöveget lapozzuk fel, majd a két idézett szakaszt külön-külön vizsgáljuk:

```
> lookup StatResGNT Matthew 4:6

και λεγει αυτω, «Ει Τιος ει του ΘΕΟΥ, βαλε σεαυτον κατω. γεγραπται γαρ, οτι “Τοις αγγελοις
αυτου εντειλεται περι σου”, και, “Επι χειρων αρουσιν σε, μηποτε προσκοψης προς λιθον τον ποδα
σου.”»

> text1 Τοις αγγελοις αυτου εντειλεται περι σου

Stored internally as toisaggeloisaytoyenteleitaiperisoy.

> find1 LXX

Found in Psalms 90:11+3 90:11-35 (book position 107359-107392)
1 occurrences.

> text1 Επι χειρων αρουσιν σε, μηποτε προσκοψης προς λιθον τον ποδα σου.

Stored internally as epixeirvnaroysinseinhpoteproskochsprosliuontonpodas-oy.

> find1 LXX

Found in Psalms 90:12 90:12 (book position 107428-107479)
1 occurrences.

Szerencsések vagyunk, mert betű szerinti egyezés van. Amúgy a nearest12 parancs célravezetőbb lenne, de
az csak egy-egy könyvön alkalmazható, az egész Ószövetségen nem.
```

2.1.9. A sötétségben élő nép nagy világosságot lát

Bemerítő János igazi sztár volt, a kor amolyan fenegyereke, aki nem fukarkodott a kemény szavakkal. Sokan rajongtak érte szókimondása miatt. Rendesen beszólt az akkori vezetőknek, köztük azoknak is, akik felkeresték a Jordán vidékén, hogy akár be is merítkezzenek előtte. Ezt a 3. fejezetben olvastuk (habár akkor csendben átugrottuk a róla szóló beszámolót). Most ismét előjön János, de már nem annyira szókimondó pozícióban.

Ugyanis Jánost időközben elfogják (4:12). Lehet, hogy az is szerepet játszott ebben, hogy még az akkori „negyedes fejedelem”-re, Heródesre is éles kritikát mért (l. 14:4). (Ez egy másik Heródes, nem a gyerekgyilkos, ő már meghalt, de ez a másik se makulátlan.) Ebben a helyzetben hirtelen csend lesz egész Júdeában; úgy tűnik, Isten hangja elnémul: a gonoszság és a sötétség erőt vesz az igazságon és a világosságon.

Lényegében ekkor lép fel Jézus mint tanító. János börtönbe kerül, és nem is jut ki onnét többet, hanem egy nagyzó buli szörnyű fénypontjaként hirtelen lefejezik. De erről csak később olvasunk, a 14. fejezetben. Itt csak annyi áll, hogy Jézus előlép, és Ő maga mint a világosság, világít azoknak, akik sötétségben élnek:

> lookup HunRUF Matthew 4:15

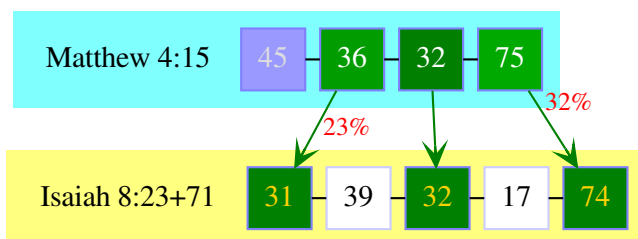
„Zebulon földje és Naftáli földje, a Tenger melléke, a Jordánon túl, pogányok Galileája!

> lookup HunRUF Matthew 4:16

A nép, amely sötétségben él, nagy világosságot lát, és akik a halál árnyékának földjén élnek, azoknak világosság támad.”

> Statement Matthew-4,15 connects

StatResGNT Matthew 4:15 4:16-15 (7221-7363, length 143) with
LXX Isaiah 8:23+71 9:1-12 (17783-17975, length 193) based on
introduction 4:14 4:14 (7176-7220, length 45) a-z form
inaplhruvhtorhuendiahsaiotytoyprofhtoylegontos that
declares a quotation with 'λεγοντος' also
identifies the source with 'Ἡσαίου τοῦ προφητοῦ' moreover
fragment 4:15 4:15-32 (7221-7256, length 36) a-z form
ghzaboylvnkaighnefualeimodonualasshs
matches LXX Isaiah 8:23+71 8:23-88 (17783-17813, length 31) a-z form
zaboylvnhghnefualimodonualasshs
unique in Old Testament
differing by 22.86% and
fragment 4:15+36 4:15 (7257-7288, length 32) a-z form
perantoyiordanoygalilaiatvneunvn
matches LXX Isaiah 8:23+141 8:23-17 (17853-17884, length 32) a-z form
perantoyiordanoygalilaiatvneunvn
unique in Old Testament
verbatim and
fragment 4:16 4:16-15 (7289-7363, length 75) a-z form
olaosokauhmenosenskotiafvseidenmegakaitoiskauhmenoisenxvrakaiskiauanatoyfvs
matches LXX Isaiah 9:1 9:1-12 (17902-17975, length 74) a-z form
olaosoporeyomenosenskoteiidetefvsmegaoikatoikoyntesenxvrakaiskiauanatoyfvs
unique in Old Testament
differing by 32.43%
providing an overall cover of 100.00%.

> lookup HunRUF Isaiah 8:23

De nem marad ott sötétség, ahol elnyomás van. Először megalázta Zebulon és Naftáli földjét, de végül megdicsőíti a tengerhez vezető utat, a Jordánon túli részt, a pogányok területét.

> lookup HunRUF Isaiah 9:1

A nép, amely sötétségben jár, nagy világosságot lát, a homály földjén lakókra világosság ragyog.

Ha fellapozzuk Ézsaiás 8. fejezetének végét, látjuk, hogy újra kihívás előtt vagyunk a kontextust illetően. Az előző versek is sötétségről és csüggedésről szólnak, de az Istentől várt szabadítás helyett a nép „gyalázza királyát és Istenét”. Isten ennek ellenére világosságot küld, az emberek ujjongani fognak. S itt olvassuk azt is, hogy:

> lookup HunRUF Isaiah 9:5

Mert egy gyermek születik nekünk, fiú adatik nekünk. Az uralom az ő vállán lesz, és így fogják nevezni: Csodálatos Tanácsos, Erős Isten, Örökkévaló Atya, Békesség Fejedelme!

> lookup HunRUF Isaiah 9:6

Uralma növekedésének és a békének nem lesz vége Dávid trónján és országában, mert megerősíti és megszilárdítja törvénnyel és igazsággal mostantól fogva mindörökké. A Seregek Urának féltő szeretete viszi véghez ezt!

A gyermek időközben felnőtt és tanítani kezd. Azt olvassuk, hogy 12 közeli tanítványa követi, meg egy nagy sokaság „Galileából, a Tízvárosból, Jeruzsálemből, Júdeából és a Jordánon túlról” (4:25). „Tanított” és „gyógyított mindenféle betegséget és erőtlenséget a nép körében” (4:23).

2.1.10. A hegyi beszéd

Az Újszövetség talán legismertebb része a hegyi beszéd, ahol Jézus hosszan kifejti tanítását.

A helyzet az, hogy Jézus tanítása nem új. Ahogyan Ő fogalmaz: nem azért jött, hogy érvénytelenné tegye „a törvényt vagy a próféták tanítását”, hanem hogy betöltse azokat (5:17). Jézus (néhány bevezető gondolat után) drámaian kifejti, hogy mit is jelent – nagy vonalakban – a Tízparancsolat szerint vezetett élet: hogy megölni valakit már ott kezdődik, hogy valaki haragszik a másikkra. Ezt az elsőként idézett is megtámogatott parancsolatot a 21-26. versekben magyarázza, így indítva:

> lookup HunRUF Matthew 5:21

Hallottátok, hogy megmondatott a régieknek: „Ne ölj! Mert aki öl, megérdemli az ítéletet.”

> Statement Matthew-5,21+29 connects

StatResGNT Matthew 5:21+29 5:21-31 (9920-9930, length 11) with

LXX Exodus 20:15 20:15 (57334-57344, length 11) based on

introduction 5:21 5:21-42 (9891-9919, length 29) a-z form

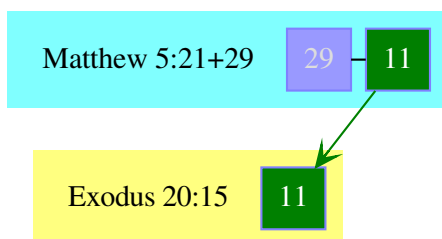
hkoysateotierreuhtoisarxaiois that

declares a quotation with 'ερρεθη' moreover

fragment 5:21+29 5:21-31 (9920-9930, length 11) a-z form oyfoneyseis

matches LXX Exodus 20:15 20:15 (57334-57344, length 11) a-z form oyfoneyseis verbatim

providing an overall cover of 100.00%.

Itt a „ne ölj” parancsolatot idézi Jézus; a magyar fordításban az idézőjel bezárása csak később történik, ami azt sugallja (tévesen), hogy az idézet hosszabb. Valójában a 2Móz 20:15-ben (ami

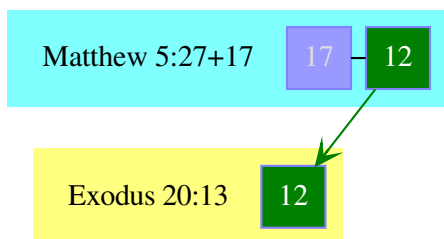
a magyar fordításban a 2Móz 20:13-ban van, mivel a Szeptuagintában a Tízparancsolat néhány parancsolata kissé fel van cserélve egymással) csak ennyi áll:

```
> lookup HunRUF Exodus 20:13
```

Ne ölj!

A következő említett parancsolat: „Ne paráználkodj!” (5:27-30) Diagramunk így szemlélteti az Ó- és Újszövetség közötti összefüggést:

```
> Statement Matthew-5,27+17 connects
StatResGNT Matthew 5:27+17 5:27 (10502-10513, length 12) with
LXX Exodus 20:13 20:13 (57313-57324, length 12) based on
introduction 5:27 5:27-12 (10485-10501, length 17) a-z form hkoysateotierreh
that
declares a quotation with 'ερρεθη' moreover
fragment 5:27+17 5:27 (10502-10513, length 12) a-z form oymoixeyseis
matches LXX Exodus 20:13 20:13 (57313-57324, length 12) a-z form oymoixeyseis
verbatim
providing an overall cover of 100.00%.
```


(A magyar fordításban ez a 2Móz 20:14.) Sem ez, sem az ezt megelőző parancsolat nem számít egyedinek (a bibref program szerint), mert az 5Móz 5,17-18-ban megismétlődnek.

A következő két „megmondattott” bevezetésű igeverset nehezen találjuk meg az Ószövetségben. Az első itt található:

```
> lookup HunRUF Matthew 5:31
```

Megmondattott ez is: „Aki elbocsátja feleségét, adjon neki válóllevelet!”

```
> lookup StatResGNT Matthew 5:31
```

Ερρεθη δε, “Ος αν απολυση την γυναικα αυτου, δοτω αυτη αποστασιον.”

```
> text2 Ος αν απολυση την γυναικα αυτου, δοτω αυτη αποστασιον
```

Stored internally as osanapolyshtngynaikaaytoydotvaythapostasion.

```
> raw1 LXX Exodus 1 -1
```

Stored.

```
> nearest12
```

Nearest Jaccard distance is 0.454545 with substring
napokteinaiaytondolvkaikatafyghapotoyuysiasth.

58.887 sec

```
> latintext1 napokteinaiaytondolvkaikatafyghapotoyuysiasth
```

Stored.

```
> find1 LXX
```

Found in Exodus 21:14+24 21:14-26 (book position 59616-59660)

```
> lookup LXX Exodus 21:14
```

εαν δε τις επιθηται τω πλησιον αποκτειναι αυτον δολω και καταφυγη απο του
θυσιαστηριου μου λημψη αυτον θανατωσαι

```
> lookup HunRUF Exodus 21:14
```

Ha pedig valaki szántszándékkal tör a felebarátjára, és orvul öli meg, az
ilyet oltáromtól is vidd el, és haljon meg!

A Tízparancsolatban (illetve a 2Móz-ben) ilyen rendelkezést tehát nem találunk (legalábbis a
görög szövegben nincs nyilvánvaló egyezés).

2.5. feladat. Nézzünk utána, hogy a többi mózesi könyvben van-e hasonló rendelkezés!

Megoldás. A következő Python-kód mind a három hátralévő mózesi könyvben rákeres, hogy mely rész-szövegek
a hasonlóak leginkább a Jézus által említett szöveghez:

```
>>> from bibref.tools import *
>>> text2("Ὁς ἀνὰ πολὺς τὴν γυναικαὶ αὐτοῦ, ὑδοῶν αὐτὴν ἀποστασιον")
for book in ["Leviticus", "Numbers", "Deuteronomy"]:
    raw1("LXX",book,1,-1)
    n=nearest12() # n[0]=Jaccard-távolság, n[1]=találat-szöveg
    latintext1(n[1])
    print(n,find1("LXX"))

(39.5349, 'oyprosferontosaythnaytvestaikaipasauysiaanap') [['Leviticus 7:9+90 7:10-69',
15859, 15902]]
(41.8605, 'uysiasthriorkaimetataytapotieithngynaikatoyd') [['Numbers 5:26+66 5:26-2', 21447,
21490]]
(44.186, 'taaytonkaiapesthapoueoysvthrosaytoyparvjynan') [['Deuteronomy 32:15+104 32:16-45',
101034, 101077], ['Odes 2:15+104 2:16-45', 2884, 2927]]

146.386 sec
```

A százalékos távolságból az sejthető, hogy ezek a találatok nem lesznek relevánsak. Mindezt akár a Python-
rendszeren kívül is ellenőrizhetjük, a magyar fordításokat kézzel fellapozva:

```
> lookup HunRUF Leviticus 7:9
```

Minden ételáldozat, amelyet kemencében sütnek, és mindaz, ami edényben vagy sütőlapon készül,
azé a papé legyen, aki bemutatta.

```
> lookup HunRUF Numbers 5:26
```

Vegyen a pap egy marokkal az áldozatból az asszony emlékeztető áldozatául, és füstölögtesse
el az oltáron. Azután itassa meg az asszonnyal a vizet.

```
> lookup HunRUF Deuteronomy 32:15
```

Meghízott Jesúrún, kirügott a hámból - elhíztál, kövér vagy, hájat eresztettél! -, és
elvetette Istent, alkotóját, elhagyta szabadító kőszikláját.

Ezek tehát fals pozitív találatok, amire a magas százalékos távolság már utalt. Az Ódák könyvében található
szöveget a HunRUF-ban nem találjuk (mivel az Ódákat ez a kiadás nem tartalmazza), de ez betű szerint azonos
lenne az 5Móz 32:15-tel, mivel ez annak a tematikusan kigyűjtött, betű szerinti másolata.

Amit minden bizonnyal megtalálunk (ha szorgalmasan végiglapozzuk a mózesi könyveket), az
az 5Móz 24 elején olvasható parancs:

```
> lookup HunRUF Deuteronomy 24:1
```

Ha valaki feleségül vesz egy lányt, és a férje lesz, de később nem találja
kedvére valónak, mert valami ellenszenveset talál benne, akkor írjon
válólevelet, adja azt az asszony kezébe, és úgy bocsássa el a házától.

Még a további versekben is vannak további rendelkezések. A Máté 5-ben viszont Jézus nem tartja fontosnak a betű szerinti említést, és lehet, hogy azért, hogy a betű szerinti értelmezéstől elkanyarodva rátérjen arra az útra, amit az Atya is helyesnek gondol: a törvény *lényegére*. Jól látszik a magyar fordításban is, hogy Jézus a régi törvényeket elővéve azokat újszerűen interpretálja: „*én pedig azt mondom nektek...*” (22., 28., 32., 34., 39., 44. vers). Az új-szerűség helyett talán helyesebb úgy fogalmazni, hogy az Atya eredeti tervét igyekszik Jézus kibontani, illusztrálni, elmagyarázni, akárcsak később a Mt 19:7-8-ban:

> lookup HunRUF Matthew 19:7

Erre azt mondták neki: Akkor miért rendelte el Mózes, hogy aki elbocsátja a feleségét, adjon neki válólevelet?

> lookup HunRUF Matthew 19:8

Jézus így válaszolt nekik: Mózes szívetek keménysége miatt engedte meg nektek, hogy elbocsássátok feleségeket, de ez kezdettől fogva nem így volt.

Még egy további „hallottátok, hogy megmondatott” bevezetésű gondolatot olvasunk, amihez nehéz ószövetségi szakaszt társítani:

> lookup HunRUF Matthew 5:33

Hallottátok azt is, hogy megmondatott a régieknek: „Ne szegd meg esküdet, hanem teljesítsd az Úrnak, amit esküvel fogadtál!”

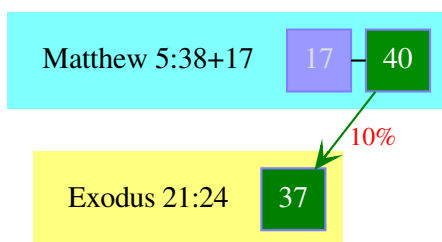
Ahelyett, hogy ez után nyomoznánk, a 38. versre ugrunk, ami viszont tényleg majdnem pontos idézet:

> lookup HunRUF Matthew 5:38

Hallottátok, hogy megmondatott: „Szemet szemért, fogat fogért.”

> Statement Matthew-5,38+17 connects

StatResGNT Matthew 5:38+17 5:38 (11400-11439, length 40) with
LXX Exodus 21:24 21:24-28 (60430-60466, length 37) based on
introduction 5:38 5:38-40 (11383-11399, length 17) a-z form hkoysateotierreh
that
declares a quotation with 'ερεθη' moreover
fragment 5:38+17 5:38 (11400-11439, length 40) a-z form
ofualmonantiofualmoykaiodontaantiodontos
matches LXX Exodus 21:24 21:24-28 (60430-60466, length 37) a-z form
ofualmonantiofualmoyodontaantiodontos
differing by 10.26%
providing an overall cover of 100.00%.

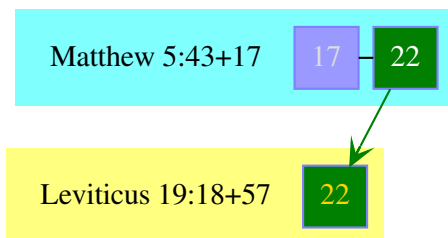
> lookup HunRUF Exodus 21:24

Szemet szemért, fogat fogért, kezét kezért, lábat lábért,

Jézus itt a felsorolás első elemére utal csak, de a hallgatóság gondolatait az Atya kegyelmes hozzáállása felé tereli: „*aki arcul üt téged jobb felől, tartsd oda annak arcod másik felét is!*” (5:38)

A fejezet záró ószövetségi gondolata: „*szeresd felebarátodat, és gyűlöld ellenségedet*”. Ez a fentihez hasonlóan csak az első felében realizálódik. Azért is hangsúlyos ez, mert a „*szeresd felebarátodat*” csakugyan olvasható a 3Móz 19-ben, de a „*gyűlöld ellenségedet*”-re keresve már nehézségekbe ütközünk.

```
> Statement Matthew-5,43+17 connects
  StatResGNT Matthew 5:43+17 5:43-23 (11715-11736, length 22) with
  LXX Leviticus 19:18+57 19:18-22 (60912-60933, length 22) based on
  introduction 5:43 5:43-45 (11698-11714, length 17) a-z form hkoysateotierreh
  that
    declares a quotation with 'ερρεθη' moreover
    fragment 5:43+17 5:43-23 (11715-11736, length 22) a-z form
  agaphseistonplhsionsoy
    matches LXX Leviticus 19:18+57 19:18-22 (60912-60933, length 22) a-z form
  agaphseistonplhsionsoy
    unique in Old Testament
    verbatim
    providing an overall cover of 100.00%.
```


A felebarát szeretetének parancsa tehát jól dokumentált, ellenben, hogy „gyűlöld ellenségedet”, talán csak népköltés, mindenesetre a 3Móz 19-ben ilyesmiről szó sincs.

Jézus tanítását az ószövetségi parancsok fényében olvasva az is felmerülhet bennünk, hogy Jézus szándékosan fogalmazott pontatlanul, vagy egyszerűen csak tévedett. Az utóbbit azért lehet nyilvánvalóan kizárni, mert korábban (a 2.1.8. fejezetben) már láttuk, hogy Jézus (Isten Fiaként) hibátlanul idézi az Ószövetséget, teljes és pontos ismerete van mindenről. Így csak a szándékosság jöhet szóba. Ez arra utal, hogy Jézus esetleg teszteli hallgatóságát, olvasóit: vajon tényleg ismeritek az Írást, vagy csak a „városi pletyka”-szintű verziójára emlékeztek?

Pál később azt is hozzáteszi, hogy a törvény nevelőnk Krisztusig (Gal 3:24), vagyis Krisztusban valami jobbat, teljesebbet, az Atya gondolataihoz közelebbi bölcsességet ismerünk meg. Azt az Ószövetségről sokak által ma is terjesztett „városi pletykát” azonban meg kell cáfolnunk, hogy az Ószövetség durvább, kegyetlenebb, személytelenebb képet mutatna Istenről. A valóság az, hogy a színfalak mögött ugyanaz a kegyelmes, hosszútűró, nagyvonalú Isten áll, aki azután Krisztusban egészen pontosan kijelenti magát.

2.1.11. Jézus megtisztít és meggyógyít

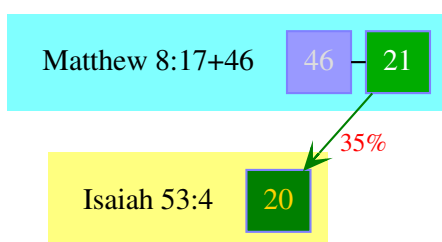
Az eddigi idézetek viszonylag sűrűn helyezkedtek el Máté első fejezeteiben. A 6-7. fejezetben viszont nem találunk egyértelmű idézetet. Véget is ér a hegyi beszéd azzal a summával, hogy Jézus nem úgy tanította a népet, mint az írástudók, hanem úgy, mint akinek hatalma van (7:29). Ez bennünket is elgondolkodtat: az Írás ismerete önmagában nem igazán számít; valami több kell: az Atya tervének felismerése és az abba való feltétel nélküli beleállás.

Lapozzunk tovább: a 8. fejezetben – miután Jézus befejezi a hegyi beszédet – Máté több történetet is elmesél, ahol Jézus gyógyítói küldetésén van a hangsúly. Jézus meggyógyít egy leprást, a kapernaumi százados szolgáját, Péter anyósát és még „sok megszállottat” (8:16). Ezek után hívja fel Máté a figyelmet, hogy Jézus tanítói küldetése után a gyógyítói küldetés megerősítése nem egy véletlen jelenség. Nem, ez már ott áll az Írásokban régtől fogva:

```
> lookup HunRUF Matthew 8:17
```

```
hogy beteljesedjenek az Ézsaiás próféta által mondottak: „Erőtlenségünket ő vette el, és betegségeinket ő hordozta.”
```

```
> Statement Matthew-8,17+46 connects
StatResGNT Matthew 8:17+46 8:17-27 (19156-19176, length 21) with
LXX Isaiah 53:4 53:4-81 (107715-107734, length 20) based on
introduction 8:17 8:17-48 (19110-19155, length 46) a-z form
opvsplhrvuhtorhuendiahsaioytoypofhtoylegontos that
declares a quotation with 'λεγοντος' also
identifies the source with 'Ἡσαίου του προφητου' moreover
fragment 8:17+46 8:17-27 (19156-19176, length 21) a-z form
aytostasasueneiashmvn
matches LXX Isaiah 53:4 53:4-81 (107715-107734, length 20) a-z form
oytostasamartiashmvn
unique in Old Testament
differing by 35.00%
providing an overall cover of 100.00%.
```



```
> lookup HunRUF Isaiah 53:4
```

Pedig a mi betegségeinket viselte, a mi fájdalmainkat hordozta. Mi meg azt gondoltuk, hogy Isten csapása sújtotta és kínozza.

Úgy tűnik, az Ézsaiás-idézet egy kicsit pontatlan, és valóban, Ézsaiás könyve az 53. fejezetben egy másik nézőpontból ír: a szenvedő Messiást mutatja be. Valószínű, hogy Máté már itt, a 8. fejezetben előkészíti a később sokkal egyértelműbbé váló beazonosítást: Jézus a Krisztus, a megígért Megváltó. Az, hogy Ő egy varázsütésre megtisztít és meggyógyít, nem magától értetődő dolog. Sőt: végső soron az áll a gyógyítás hátterében, hogy a gyógyítónak magának kell a betegségeket és fájdalmakat elviselnie. Ebből a nézőpontból ez azt jelenti, hogy Krisztus a kereszten nem egy tőlünk független, Isten által kirendelt véletlen szenvedést hordozott el, hanem ez a szenvedés nagyon is velünk áll összefüggésben. Mi ez az összefüggés? A kereszten való szenvedés helyettes áldozat, éppen a mi bűneink átvállalása és az azokból fakadó igazságos büntetés átvétele.

2.1.12. Megismerni Istent

A következőkben néhány meglepő történet következik Jézusról, működésének első idejéről. Több nézőpontból is látjuk, hogy Jézus *más*. A mesélő maga is ezekben az időkben csatlakozik a Mesterhez, és ennek történetét eleveníti fel a 9. fejezetben (9:9-13). Máté, a vámszedő, a Mester utasítására egy szempillantás alatt otthagyja jövedelmező praxisát, és követi Jézust. A valószínűleg ezt a döntést követő közös étkezésnél – talán egy másik vámszedőnél, talán éppen magánál Máténál (vö. Mk 2:15) – a bámészkodó farizeusok szavá teszik, hogy mi köze Jézusnak a bűnösökhöz, így ehhez a megátalkodott vámszedőhöz is.

Jézus így felel:

```
> lookup HunRUF Matthew 9:12
```

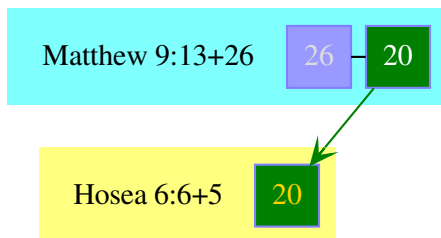
Ő pedig, amikor ezt meghallotta, így szólt: Nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, hanem a betegeknek.

```
> lookup HunRUF Matthew 9:13
```

Menjetek, és tanuljátok meg, mit jelent ez: „Irgalmasságot akarok, és nem áldozatot.” Mert nem azért jöttem, hogy az igazakat hívjam, hanem a bűnösöket.

Itt tehát Jézus újra előveszi az Írást, s habár nem egészen explicit módon utal rá, az utalás világos: „mit jelent ez” („τι εστιν”). Abból is nyilvánvaló, hogy itt egy idézet következik, hogy újra betű szerint olvassuk Hóseás szövegét:

```
> Statement Matthew-9,13+26 connects
  StatResGNT Matthew 9:13+26 9:13-39 (21703-21722, length 20) with
  LXX Hosea 6:6+5 6:6-29 (8273-8292, length 20) based on
    introduction 9:13 9:13-59 (21677-21702, length 26) a-z form
  poreyuentedemaueetietiestin that
    declares a quotation with 'πορευθεντες_δε_μαθετε_τι_εστιν' moreover
    fragment 9:13+26 9:13-39 (21703-21722, length 20) a-z form
  eleosuelvkaioyuysian
    matches LXX Hosea 6:6+5 6:6-29 (8273-8292, length 20) a-z form
  eleosuelvkaioyuysian
    unique in Old Testament
    verbatim
    providing an overall cover of 100.00%.
```



```
> lookup HunRUF Hosea 6:6
```

Mert szeretetet kívánok, és nem áldozatot, Isten ismeretét, és nem égőáldozatokat.

Miért pont erre a szakaszra utal Jézus? A Hóseás 6:4-ben a nép hűségét annyira mulékonynak mutatja be Isten, mint a reggeli felhőt és a korán tűnő harmatot. Majd a 7. verstől újra a hűtlenségről és a gonoszságról beszél, konkrét bűnökről: gyilkosságokról, paráznaságról, egyértelműen rámutatva a vallási vezetőkre is. Ezekre a szavakra visszaemlékezve Jézus kritikusaiknak illett volna magukba szállniuk, hogy ők talán semmivel sem jobbak azoknál a bűnösöknél, akikkel Jézus együtt evett – már azért is, mert ők legalább bűnbánattal igyekeztek jó útra térni.

A szokások formális betartása nem vezet igazi öröme, békességre, és Isten sem tartja elégségesnek. Ennél több kell: (Hóseást újraolvasva) *Isten ismerete* és az ennek alárendelt életvitel. Ez abban teljeseedik ki, hogy Isten Fiát megismerjük, ezt pedig a leginkább az evangéliumok híradása alapján tehetjük meg.

2.1.13. Ellenszél, BJ börtönben

A 10. fejezetben nem igazán találunk közvetlen ószövetségi utalást, hacsak a 10:35-re nem gondolunk, ami a Mikeás 7:6-tal rokon gondolatot vet fel:

```
> lookup HunRUF Matthew 10:35
```

Azért jöttem, hogy szembeállítsam az embert apjával, a leányt anyjával, a menyét anyósával,

```
> lookup HunRUF Matthew 10:36
```

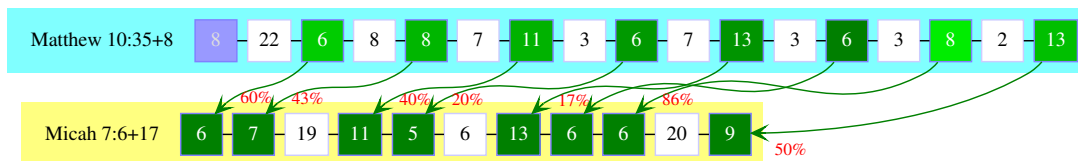
és így az embernek ellensége lesz a háza népe.

```
> lookup HunRUF Micah 7:6
```

Mert a fiú gyalázatosan bánik apjával, a lány anyja ellen támad, a meny az anyósa ellen, az embernek saját háza népe is az ellensége.

> Statement Matthew-10,35+8 connects

StatResGNT Matthew 10:35+8 10:36 (26791-26916, length 126) with
 LXX Micah 7:6+17 7:6 (10220-10327, length 108) based on
 introduction 10:35 10:35-91 (26783-26790, length 8) a-z form hluongar
 declares a quotation with 'ἡγάρ' moreover
 fragment 10:35+30 10:35-63 (26813-26818, length 6) a-z form patros
 matches LXX Micah 7:6+17 7:6-102 (10220-10225, length 6) a-z form patera
 differing by 60.00% and
 fragment 10:35+44 10:35-47 (26827-26834, length 8) a-z form uygatera
 matches LXX Micah 7:6+23 7:6-95 (10226-10232, length 7) a-z form uygathr
 differing by 42.86% and
 fragment 10:35+59 10:35-29 (26842-26852, length 11) a-z form mhtrosayths
 matches LXX Micah 7:6+49 7:6-65 (10252-10262, length 11) a-z form mhteraayths
 differing by 40.00% and
 fragment 10:35+73 10:35-20 (26856-26861, length 6) a-z form nymfhn
 matches LXX Micah 7:6+60 7:6-60 (10263-10267, length 5) a-z form nymfh
 differing by 20.00% and
 fragment 10:35+86 10:35 (26869-26881, length 13) a-z form penuerasayths
 matches LXX Micah 7:6+71 7:6-41 (10274-10286, length 13) a-z form
 penueranayths
 differing by 16.67% and
 fragment 10:36+3 10:36-26 (26885-26890, length 6) a-z form exuroi
 matches LXX Micah 7:6+84 7:6-35 (10287-10292, length 6) a-z form exuroi
 verbatim and
 fragment 10:36+12 10:36-15 (26894-26901, length 8) a-z form anurvpoy
 matches LXX Micah 7:6+90 7:6-29 (10293-10298, length 6) a-z form andros
 differing by 85.71% and
 fragment 10:36+22 10:36 (26904-26916, length 13) a-z form oikiakoiaytoy
 matches LXX Micah 7:6+116 7:6 (10319-10327, length 9) a-z form oikvaytoy
 differing by 50.00%
 providing an overall cover of 68.27%.

A diagram alapján Jézus inkább a Mikeás-szöveg esszenciájára, mintsem annak betű szerinti felidőzésére koncentrál. Az eredeti szöveg így szól: „Jaj nekem, mert úgy jártam, mint mikor valaki gyümölcsöt akar szedni, szőlőt akar szüretelni, de nincs ehető fürt, sem korai füge, amire vágyódott. Kivesztek az országból a hívek, nincs becsületes ember. Alattomban mindnyájan vért ontanak, hálóval vadásznak egymásra. Jól használják kezüket a rosszra: a vezető ember követelőzik, a bíró fizetségre vár, a főrangú ember kimondja, mit kíván, és csak csúrik-csavarják az ügyeket. Aki a legjobb köztük, olyan, mint a túskebokor, a legbecsületesebb is olyan, mint a tövisbokor. De eljön még számodra az ítélet napja, amelyet órállóid láttak. Akkor lesz majd zűrzavar! Ne higgyetek a barátoknak, ne bízzatok a jó ismerősben, még asszonyod előtt is, akit magadhoz ölelsz, vigyázz, hogy mit mondasz! Mert a fiú gyalázatosan bánik apjával, a lány anyja ellen támad, a meny az anyósa ellen, az embernek saját háza népe is az ellensége.” Ha a Mt 10:35-ben álló „ἡγάρ” („hogy”) nem is elég egyértelmű ahhoz, hogy idézetként azonosítsuk be Jézus szavait, az eredeti szöveg kontextusa mindenképpen jól illik ahhoz a miliőhöz, amiben Jézust a zsidó nép fogadja. A később megjelenő fügefá-példázat (l. Mt 21:19), valamint az, hogy mind Jézus, mind a tanítványai ellenszélben lépnek fel, nagyon is aktuálissá teszik a Mikeás-szöveggel való konfrontációt.

A 10. fejezetben Jézus egyre inkább személyesen mutatkozik be: a maga különleges módján utasításokat ad a 12 tanítványnak. A 12 tanítványnak – a gyógyítás (10:8) munkáján felül – Jézus személyét kell megismertetni másokkal (10:22.32.37.39). Ennek a Jézusnak a megismerése és befo-

gadása egyet jelent az Atya megismerésével és befogadásával (10:40). Mindez azonban ellenszélben, erős ellenállás közepette zajlik.

A 10. fejezet kétségkívül mutatja, hogy Jézus sikeres tanítóvá vált, már tanítványai vannak, akikre feladatokat bízhat. Ezzel párhuzamosan viszont a másik nagy tanító, Beméritő János (nevezzük őt röviden BJ-nek) egyre inkább kudarcokról számolhat be, itt nevezetesen arról, hogy elfogják és bebörtönzik. Egy másik evangéliumban (a Jn 3:26-30-ban) azt olvassuk, hogy BJ leszálló ágba kerülése már korábban is érezhető volt, de akkor János ezt a kudarcot még pozitívan élte meg, mert látta, hogy *Jézus* az igazi küldött. Neki, BJ-nek „csak” az előfutár-szerep lett szánva, s most az ő karrierje – nagyon is realiztikusan – a végéhez közeledik.

De azért azt talán ő sem gondolta, hogy a börtön nem csak egy átmeneti állomás lesz a számára, hanem végállomás is: nem fogják kiengedni, sőt, onnan viszik a vesztőhelyre. Lehet ebben a rettenetes, nyomorúságos helyzetben bármilyen örömről gondolni? Hiszen Jézus kint van, szabadon beszél, az emberek örömmel követik, tanítványai vannak, akik sikereket érnek el. Ez lenne a cél, nem? BJ ezt a börtönben nem látja ennyire világosan.

Cselekvőképességét csak részben veszíti el, mert korábbi tanítványain keresztül még kommunikálni tud a külvilággal. Még Jézusnak is tud üzeni, ezekkel a szavakkal:

> lookup HunRUF Matthew 11:3

és megkérdezte tőle: Te vagy-e az Eljövendő, vagy mást várjunk?

Jézus pedig megnyugtatta őt: csodák történnek, az emberek hallják a jó hírt a szabadító Istenről, és boldog, aki Jézust el tudja úgy fogadni, amilyen. Vagyis: látja az Atyát működni a Fiúban.

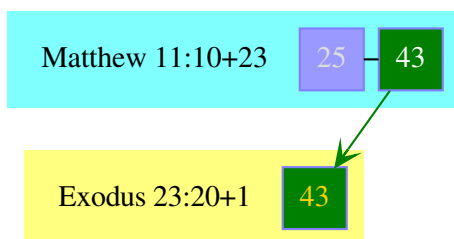
BJ válaszát nem ismerjük meg, hanem helyette azt olvassuk, miként méltatja Jézus ezt az elcsüggedt embert. Talán meglepő, de egészen hosszú ez a méltatás (a 7-19. versig, habár az utolsó versben önmagáról beszél). A méltatás fontos eleme, hogy Jézus az Írásokra mutat:

> lookup HunRUF Matthew 11:10

Ő az, akiről meg van írva: „Íme, én elküldöm előtted követemet, aki elkészíti előtted az utat.”

> Statement Matthew-11,10+23 connects

StatResGNT Matthew 11:10+23 11:10-36 (28182-28226, length 45) with
LXX Exodus 23:20+1 23:20-54 (66260-66304, length 45) based on
introduction 11:10 11:10-79 (28159-28183, length 25) a-z form
oytosestinperioygegraptai that
declares a quotation with 'γεγραπται' moreover
fragment 11:10+25 11:10-36 (28184-28226, length 43) a-z form
idoyevapostellvtonaggelonmoyproprosvpoysoy
matches LXX Exodus 23:20+3 23:20-54 (66262-66304, length 43) a-z form
idoyevapostellvtonaggelonmoyproprosvpoysoy
unique in Old Testament
verbatim
providing an overall cover of 100.00%.

> lookup HunRUF Exodus 23:20

Íme, én angyalt küldök előtted, hogy megőrizzen az úton, és bevigyen arra a

helyre, amelyet kijelöltem.

> lookup StatResGNT Matthew 11:10

Ουτος εστιν περι ου γεγραπται, “Ιδου, εγω αποστελλω τον αγγελον μου προ προσωπου σου, ος κατασκευασει την οδον σου εμπροσθεν σου.”

> lookup LXX Exodus 23:20

και ιδου εγω αποστελλω τον αγγελον μου προ προσωπου σου ινα φυλαξη σε εν τη οδω οπως εισαγαγη σε εις την γην ην ητοιμασα σοι

Az egyező görög szöveg szó szerinti fordítása így hangzik (Csia Lajos [3] szövegét használva): „Lám angyalomat küldöm el orcád előtt”, ahol az *angyal* szó még pontosabb jelentése: *hírvivő*. Az analógia így jobban érthető: BJ mint egy hírvivő érkezett Jézus előtt, hasonlóan ahhoz a történelmi szituációhoz, amikor Isten a zsidókat a honfoglalásuk idején támogatta. Egészen konkrétan ezt olvassuk a 2Móz 23:23-ban:

> lookup HunRUF Exodus 23:23

Mert az én angyalom előtted megy, és bevisz az emóriak, a hettiták, a perizziek, a kánaániak, a hivviek és a jebúsiak közé, én pedig kiirtom őket.

Ez az analógia távolról sem kézenfekvő. Ha hihetünk Jézus szavainak, akkor tovább is gondolhatjuk ezt: Jézus is hasonlóan fog cselekedni, ahogy Isten tette a zsidókkal – azaz azokat a „területeket”, melyeket „el kell foglalni”, az Ő segítségével nyerjük meg, s az ott pöffeszkedő „ellen-séget” Ő fogja „kiirtani” az életünkben. Itt egy fajta szellemi háborúra gondolhatunk, amelyet az út-készítő BJ indít és az igazi hatalommal felruházott Jézus teljesít be. Hogy egész pontosan mit jelent ez, itt még nem látszik, mindenesetre nagy reményekkel kecsegtet és új távlatokat ígér. Jézussal valami egészen új fog kezdődni, amit itt még nem látunk; csak egy kicsi reménysugár sejteti, hogy valami egészen nagy dolog készül.

2.1.14. Mélyebb rendező elv

A 2.1.12. alfejezetben már szembesültünk Hóseás szavaival. Máté 12. fejezetében újra előjönnek ugyanazok a szavak:

> lookup HunRUF Matthew 12:7

Ha pedig értenétek, mit jelent ez: „Irgalmasságot akarok, nem áldozatot”, nem ítéltétek volna el azokat, akik nem vétkeztek.

Előbb azonban más utalásokat találunk az ószövetségi szövegre. Még a 11. fejezetben (a 23-24. versekben) eszünkbe juttatja Jézus, hogy mi is történt Sodomában; ezt a városnevet bizonyára mindenki ismeri, és azt is, mi történt a várossal: Isten kíméletlenül elpusztította a benne elhatalmasodott gonoszság miatt (1Móz 18 ill. 19). Még további városokról is olvasunk: Tírusról és Szidónról, amelyek az Ószövetséget jól ismerő olvasóknak nem ismeretlenek – ezek a valaha híres kereskedővárosok végül meg kellett, hogy alázkodjanak Isten előtt (1. Ézs 23).

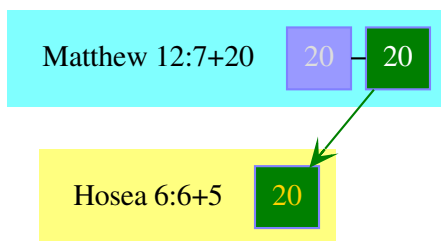
A 12. fejezet elején is van ószövetségi utalás, mégpedig a 3. és az 5. versben: „Nem olvastátok, hogy mit tett Dávid, amikor kísérőivel együtt megéhezett?” „Vagy nem olvastátok a törvényben, hogy szombaton a papok a templomban megszegik a szombatot, mégsem vétkeznek?” Ezeket az utalásokat nehéz szó szerint megtalálni az Ószövetségben, s ennek valószínűleg az az oka, hogy Jézus itt egy *általános elvre* hívja fel a figyelmet. Az általános elv az, hogy ne ítéljünk túl gyorsan: van, ami bűnnek látszik, noha nem az. Az egyik konkrét példa hosszabb ószövetségi szakaszra utal (az 1Sám 21 elején olvasható néhány versre és annak rejtett tanulságára), a másik pedig egy olyan információra, amit csak a zsidó törvények általános ismerete után *közvetve* értünk meg.

Így tehát az az opció, hogy Jézus a konkrét cselekedetet konkrét ószövetségi szabályokból vezesse le, nem működik. Valami több, valami mélyebb kell: olvasni a sorok között. Meg kell próbálni megérteni Isten rendező elvének mélyebb struktúráit. Az Írás betű szerinti követése önmagában nem elegendő és akár félrevezető is lehet.

Ennek ellenére Jézus nem teszi érvénytelenné az Írást; ahogyan a hegyi beszédnél korábban már rámutattunk (l. 2.1.10. fejezet), Jézus betölti azt. S ennek a mélyebb rendező elvnek valójában az Írásban is van sommás nyoma, a Hóseás 6:6 (melyet Jézus korábban már ugyanezekkel a szavakkal idézett) pontosan összefoglalja mindezt. Zárásképpen egy ábra, ami mutatja, hogy a betű szerint idézett ószövetségi szakasz sem mond mást, mint a korábbi, röviden összefoglalt történet az 1Sám 21-ből, vagy a zsidó törvények látszólagos ellentmondásából levezetett rejtett igazság:

> **Statement Matthew-12,7+20 connects**

```
StatResGNT Matthew 12:7+20 12:7-30 (30424-30443, length 20) with
LXX Hosea 6:6+5 6:6-29 (8273-8292, length 20) based on
introduction 12:7 12:7-50 (30404-30423, length 20) a-z form
eideegnvkietiestin that
declares a quotation with 'εἰ δὲ ἐγνώκετε τὸ τι ἐστίν' moreover
fragment 12:7+20 12:7-30 (30424-30443, length 20) a-z form
eleosuelvkaioyuysian
matches LXX Hosea 6:6+5 6:6-29 (8273-8292, length 20) a-z form
eleosuelvkaioyuysian
unique in Old Testament
verbatim
providing an overall cover of 100.00%.
```


2.1.15. Nem lármáz

Míg Jézus az Atya igazi arcát felfedi, nem mutatja be saját hatalmának teljességét és rettenetes erejét. Földi munkássága ugyanis – a gyógyítás mellett – a szelíd, kíméletes közlésre összpontosul. Jézus (technikailag) megtehetné, hogy Istentől olyan fizikai erőt is kapjon, ami őt superman-né teszi, s ez később, a történelem egy távoli pontján be is fog következni (lásd a Jelenések könyvét). De itt, az evangéliumok lapjain *még nem*, és később, a tanítványain keresztül az Apostolok cselekedeteiben *sem*, az isteni erő igazán fontos természetét az emberiség ugyanis az emberi erőtlenségen át fogja megismerni (2Kor 12:10).

Nem is Jézus, hanem Máté hívja fel a figyelmünket erre a lényeges tényre. Jézusról egy olyan képet látunk, ami nem az ő hatalmát, hanem a bűnös iránti szánalmát, az erőtlén meggyógyítását helyezi előtérbe. Feltűnik ugyan, hogy az „ítélet” szó kétszer is szerepel abban a szakaszban, ami Ézsaiás prófétát idézi:

> **lookup HunRUF Matthew 12:18**

„Íme, az én szolgám, akit kiválasztottam, akit én szeretek, akiben gyönyörködöm! Lelkemet adom neki, és ítéletet hirdet a népeknek.

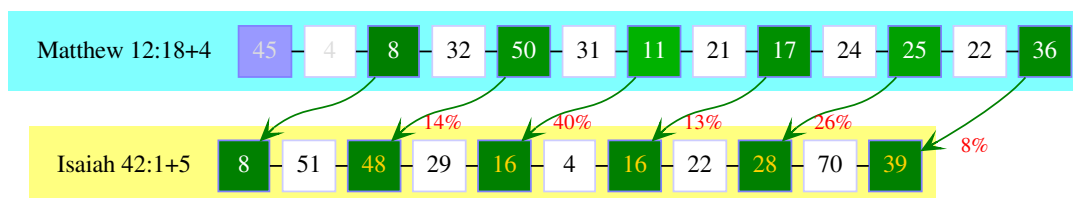
> **lookup HunRUF Matthew 12:19**

Nem szít viszályt, és nem lármáz, senki sem hallja hangját az utcákon.

> **lookup HunRUF Matthew 12:20**

Megrepedt nádszálat nem tör el, és füstölgő mécsest nem olt ki, míg győzelemre nem viszi az ítéletet.

```
> lookup HunRUF Matthew 12:21
    És az ő nevében reménykednek majd a népek.''
> Statement Matthew-12,18+4 connects
    StatResGNT Matthew 12:18+4 12:21 (31162-31438, length 277) with
    LXX Isaiah 42:1+5 42:4 (83337-83667, length 331) based on
    introduction 12:17 12:17 (31113-31157, length 45) a-z form
    inaplhruvhtorhuendiahsaioytoyprofhtoylegontos that
    declares a quotation with 'ρηθεν...λεγοντος' also
    identifies the source with 'Ησαίου του προφητου' moreover
    fragment 12:18+4 12:18-91 (31162-31169, length 8) a-z form opaismoy
    matches LXX Isaiah 42:1+5 42:1-106 (83337-83344, length 8) a-z form opaismoy
    verbatim and
    fragment 12:18+44 12:18-9 (31202-31251, length 50) a-z form
    hcyxhmoyuhsvtopneymamoyepaytonkaikrisintoiseunesin
    matches LXX Isaiah 42:1+64 42:1-7 (83396-83443, length 48) a-z form
    hcyxhmoyedvkatopneymamoyepaytonkrisintoiseunesin
    unique in Old Testament
    differing by 14.29% and
    fragment 12:19+22 12:19-31 (31283-31293, length 11) a-z form oydeakoysei
    matches LXX Isaiah 42:2+22 42:2-13 (83473-83488, length 16) a-z form
    oydeakoysuhsetai
    unique in Old Testament
    differing by 40.00% and
    fragment 12:19+54 12:20-77 (31315-31331, length 17) a-z form fvnhnaytoykalamon
    matches LXX Isaiah 42:2+42 42:3-78 (83493-83508, length 16) a-z form
    fvnhaytoykalamon
    unique in Old Testament
    differing by 12.50% and
    fragment 12:20+31 12:20-28 (31356-31380, length 25) a-z form
    kailinontyfomenonoysbesei
    matches LXX Isaiah 42:3+29 42:3-28 (83531-83558, length 28) a-z form
    kailinonkapnizomenonoysbesei
    unique in Old Testament
    differing by 25.93% and
    fragment 12:20+78 12:21 (31403-31438, length 36) a-z form
    krisinkaitvonomatiaytoyeunhelpioysin
    matches LXX Isaiah 42:4+42 42:4 (83629-83667, length 39) a-z form
    krisinkaiepitvonomatiaytoyeunhelpioysin
    unique in Old Testament
    differing by 7.89%
    providing an overall cover of 53.07%.
```



```
> lookup HunRUF Isaiah 42:1
    Ez az én szolgám, akit támogatok, az én választottam, akiben gyönyörködöm.
    Lelkemmel ajándékoztam meg, törvényt hirdet a népeknek.
> lookup HunRUF Isaiah 42:2
    Nem kiált, nem lármáz, és nem hallatja szavát az utcán.
```

> lookup HunRUF Isaiah 42:3

A megrepedt nádszálat nem töri össze, a füstölgő mécsest nem oltja ki, hűen hirdeti a törvényt.

> lookup HunRUF Isaiah 42:4

Nem alszik ki, és nem törik össze, míg a törvénynek érvényt nem szerez a földön; tanítására várnak a szigetek.

Feltűnő, hogy az Ézsaiás-szövegben nem az „ítélet” szó szerepel, helyette „törvény”-t olvasunk. A görögben (és az angol KJV fordításban):

> lookup StatResGNT Matthew 12:18

«Ἰδοὺ, ὁ παῖς μου ὃν ἡρετίσα, ὁ ἀγαπητὸς μου ὃν εὐδοκῆσεν ἡ ψυχὴ μου. Θήσω τὸ ΠΝΕΥΜΑ μου ἐπ' αὐτὸν, καὶ κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγελεῖ.

> lookup LXX Isaiah 42:1

Ἰακωβ ὁ παῖς μου ἀντιληψομαι αὐτοῦ Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτὸς μου προσεδεξατο αὐτὸν ἡ ψυχὴ μου ἔδωκα τὸ πνεῦμα μου ἐπ αὐτὸν κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει

> lookup KJV Matthew 12:18

Behold my servant, whom I have chosen; my beloved, in whom my soul is well pleased: I will put my spirit upon him, and he shall shew judgment to the Gentiles.

> lookup KJV Isaiah 42:1

Behold my servant, whom I uphold; mine elect, in whom my soul delighteth; I have put my spirit upon him: he shall bring forth judgment to the Gentiles.

A κρίσιν görög szó lett tehát a magyarban kétféleképpen fordítva, ami kicsit zavaró, de tény, hogy a görög szó „törvény”-t is jelenthet. Az is zavaró természetesen, hogy a két hosszú görög szöveg sem teljesen egyezik. Az nem kérdés, hogy Máténál egyértelműen egy jól beazonosítható Ézsaiás-szakasról van szó (és a 17. versben Máté konkrétan említi Ézsaiás nevét is). Feltehetjük a kérdést, hogy mi az oka ennek a viszonylag lényeges eltérésnek. Tekintve, hogy Máté korábban (pl. a 11:10-ben, l. a 2.1.13. fejezetet) gond nélkül idézett egészen hosszú szakaszokat betű szerint, egy valószínű magyarázat, hogy az eltérés szándékos. Máté bizonyos szavakat talán azért másít meg, hogy ezáltal az új nézőpontot erősítse az olvasóban, vagyis felhívja a figyelmet a régi üzenet aktualitására.

A figyelmes Olvasó azt is észreveheti, hogy az LXX-ben nem az „íme” szóval, hanem a „Jákób” névvel kezdődik az Ézs 42, tehát egészen biztos, hogy Máté új jelentéstartalmat is visz a szövegbe. Szabad ilyen csinálni? Nos, az ókori szerzőknél, köztük az Újszövetség íróinál is bevett gyakorlat volt ez. Máté bizonyára tudatában volt, hogy az ő reinterpretációja helyes, hiszen Jézus közvetlen tanítványaként felhatalmazása volt úgy írni, ahogyan tette. Mindenesetre mi, az Újszövetség olvasói Jákóbot, Isten kiválasztottját Jézussal azonosítjuk, elfogadva Máté véleményét.

Jézus kapja meg tehát – mint az új Jákób – a bírói szerepet. Mint bíró azonban kíméletes, a történelemnek legalábbis abban az időszékében, ahol Máté éppen méltatja. Hatalma ezen a ponton még nem nyilvánvaló, és ez a késleltetés szándékos: „megparancsolta nekik, hogy ne fedjék fel, kicsoda ő” (12:16).

2.6. feladat. Keressük meg Ézsaiás könyvében a Máté 12:18-21 idézetét algoritmikusan!

Megoldás. A következő bibref parancssorokkal tehető ez meg:

> lookup2 StatResGNT Matthew 12:18 12:21

```
Stored internally as idoyopaismoyonhretisaoagaphtosmoyoneydokhsenhcyxhm-
oyuhsvtopneymamoyepaytonkaikrisintoiseunesinapagge-
leioykeriseioydekraygaseioydeakoyseitisentaisplate-
iaisthnfvnhnaytoykalamonsyntetrimmenonoykateajeika-
ilinontyfomenonoybeseievsanekbalheisnikosthnrkrisi- nkaitvonomatiaytoyeunheliopiosin.
```

> raw1 LXX Isaiah 1 -1

Stored.

> nearest12

Nearest Jaccard distance is 0.249110 with substring


```

atoaytonhcyxhmoyedvkatopneymamoyepaytonkrisintoise-
unesinejoiseioykekrajetaioydeanhseioydeakoysuhseta-
iejvhfvnhaytoykalamonteulasmenonoysyntriceikailino-
nkapnizomenonoysbeseiallaeisalhueianejoiseikrisina-
nalamceikaioyuraysuhsetaievsanuhepithsgshskrisinkai- epitvonomatiaytoyeunhelpioysinoy.

```

73.626 sec

```

> latintext1 atoaytonhcyxhmoyedvkatopneymamoyepaytonkrisintoise-
unesinejoiseioykekrajetaioydeanhseioydeakoysuhseta-
iejvhfvnhaytoykalamonteulasmenonoysyntriceikailino-
nkapnizomenonoysbeseiallaeisalhueianejoiseikrisina-
nalamceikaioyuraysuhsetaievsanuhepithsgshskrisinkai- epitvonomatiaytoyeunhelpioysinoy

```

Stored.

```
> find1 LXX
```

```

Found in Isaiah 42:1+56 42:5-131 (book position 83388-83669)
1 occurrences.

```

Egy technikai megjegyzés: a bibref program a hosszú kimeneteket kötőjellel választja el, ha a $\text{\TeX}_{\text{MACS}}$ -ben dolgozunk velük. Ha a bemenet nem férne el egy sorban, akkor ehhez hasonlóan kötőjeles elválasztást alkalmazhatunk.

2.7. feladat. Írjunk egy bibref `statement`-parancsot, ami ömlesztve adja a két szakasz közötti összefüggést!

Megoldás. A 2.6. feladat megoldásában látjuk, hogy a Mt 12:18-21 legpontosabban az Ézs 42:1+56 és 42:5-131 közötti szakaszhoz illeszkedik, az egyezés 24,91%. Ezt az eredményt figyelembe véve egész pontosan megnézzük, hogy a határokon milyen görög szavak helyezkednek el:

```
> lookup LXX Isaiah 42:1
```

```

Ιακωβ ο παις μου αντιλημφομαι αυτου Ισραηλ ο εκλεκτος μου προσεδεξατο αυτον η ψυχη μου εδωκα
το πνευμα μου επ αυτον κρισιν τοις εθνεσιν εξοισει

```

```
> lookup1 LXX Isaiah 42:1+56 42:1
```

```
Stored internally as atoaytonhcyxhmoyedvkatopneymamoyepaytonkrisintoise-unesinejoisei.
```

```
> lookup LXX Isaiah 42:5
```

```

ουτως λεγει κυριος ο θεος ο ποιησας τον ουρανον και ηξας αυτον ο στερεωσας την γην και τα εν
αυτη και διδους πνοην τω λαω τω επ αυτης και πνευμα τοις πατουσιν αυτην

```

```
> lookup1 LXX Isaiah 42:5 42:5-131
```

```
Stored internally as oy.
```

Ez azt jelenti, hogy a gép belevágott a `προσεδεξατο` („segédtsízt”) szóba az Ézs 42:1 közepén (az utolsó 3 betűt meghagyva), valamint az Ézs 42:5-ből még bevette az első két betűt az `ουτως` szóból.

Most tehetjük a következőt: Úgy vesszük, hogy a Mt 12:18-21-hoz az Ézs 42:1+59 és 42:4 közötti szakasz tartozik, és ezt a két szakaszt kötjük össze a `statement`-parancsban. Ehhez teszünk néhány előkészületet:

```
> lookup1 LXX Isaiah 42:1+59 42:4
```

```

Stored internally as aytonhcyxhmoyedvkatopneymamoyepaytonkrisintoiseune-
sinejoiseioykekrajetaioydeanhseioydeakoysuhsetaiej-
vhfvnhaytoykalamonteulasmenonoysyntriceikailinonka-

```



```

pnizomenonoysebeseiallaeisalhueianejoiseikrisinanal-
amceikaioyuraysuhsetaievsanuhepithsgshskrisinkaiepi- tvonomatiaytoyeunhelpioysin.

> lookup2 StatResGNT Matthew 12:18 12:21

Stored internally as idoyopaismoyonhretisaoagaphtosmoyoneydokhsenhcyxhm-
oyuhsvtopneymamoyepaytonkaikrisintoiseunesinapagge-
leioykeriseioydekraygaseioydeakoyseitisentaisplate-
iaisthnfvnhnaytoykalamonsyntetrimmenonoykateajeika-
ilinontyfomenonoysebeseievsanekbalheisnikosthnrkrisi- nkaitvonomatiaytoyeunhelpioysin.

> jaccard12

Jaccard distance is 0.257143.

> find1 LXX

Found in Isaiah 42:1+59 42:4 (book position 83391-83667)
1 occurrences.

> find2 StatResGNT

Found in Matthew 12:18 12:21 (book position 31158-31438)
1 occurrences.

> length1

Length of text 1 is 277.

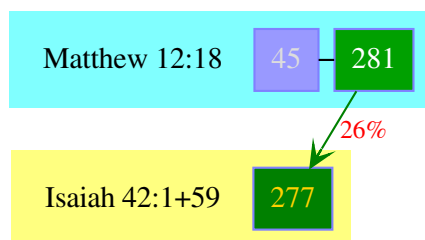
> length2

Length of text 2 is 281.

Ezek alapján a statement-parancs a következő alakba írható, és az alábbi diagramhoz jutunk:

> Statement Matthew-12,18+4 connects
StatResGNT Matthew 12:18 12:21 (31158-31438, length 281) with
LXX Isaiah 42:1+59 42:4 (83391-83667, length 277) based on
introduction 12:17 12:17 (31113-31157, length 45) a-z form
inaplhrvuhtorhuendiahsaioytoyprofhtoylegontos that
declares a quotation with 'ρηθεν...λεγοντος' also
identifies the source with 'Ησαίου του προφητου' moreover
fragment 12:18 12:21 (31158-31438, length 281) a-z
form idoyopaismoyonhretisaoagaphtosmoyoneydokhsenhcyxhm-
oyuhsvtopneymamoyepaytonkaikrisintoiseunesinapagge-
leioykeriseioydekraygaseioydeakoyseitisentaisplate-
iaisthnfvnhnaytoykalamonsyntetrimmenonoykateajeika-
ilinontyfomenonoysebeseievsanekbalheisnikosthnrkrisi- nkaitvonomatiaytoyeunhelpioysin
matches LXX Isaiah 42:1+59 42:4 (83391-83667, length 277)
a-z form aytonhcyxhmoyedvkatopneymamoyepaytonkrisintoiseune-
sinejoiseioykekrajetaioydeanhseioydeakoysoyuhsetaiej-
vhfvnhaytoykalamonteulasmenonoystryceikailinonka-
pnizomenonoysebeseiallaeisalhueianejoiseikrisinanal-
amceikaioyuraysuhsetaievsanuhepithsgshskrisinkaiepi- tvonomatiaytoyeunhelpioysin
unique in Old Testament
differing by 25.71%
providing an overall cover of 100.00%.

```


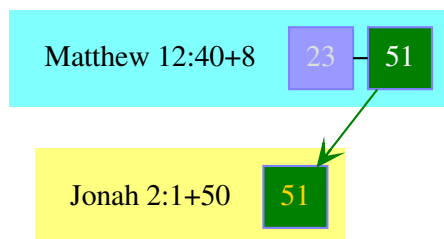
A kapott diagram „csak” 26 %-os egyezést mutat a két hosszú szövegrész között, ami esetleg kételkedésre adhat okot, hogy tényleg összefügg-e a két szakasz. Valójában a 26 %-os egyezés ilyen hosszú szövegek között egyáltalán nem gyakori, tehát már ez az érték is komolyan arra utal, hogy a két szöveg erőteljesen összefügg.

Természetesen, alaposabb vizsgálattal (l. az első diagramunkat) az is jól látszik, hogy rövidebb szövegdarab-párok ennél sokkal közelebbi kapcsolatban vannak egymással, hiszen pl. 50 ill. 48 karakteren csak 14 %-os volt az eltérés.

2.1.16. Jónás jele

Akárcsak a 11:10-ben, a 12:40-ben is egy hosszabb ószövetségi szakasz betű szerinti idézetét olvassuk.

```
> Statement Matthew-12,40+8 connects
  StatResGNT Matthew 12:40+8 12:40-67 (33126-33176, length 51) with
  LXX Jonah 2:1+50 2:1 (1910-1960, length 51) based on
    introduction 12:39+99 12:40-118 (33103-33125, length 23) a-z form
  ivnatoyprofhtoyvvspergar that
    declares a quotation with 'ωσπερ_γαρ' also
    identifies the source with 'Ιωνα_του_προφητου' moreover
    fragment 12:40+8 12:40-67 (33126-33176, length 51) a-z form
  hnivnasenthkoiliatoykhtoystreishmeraskaitreisnyktas
    matches LXX Jonah 2:1+50 2:1 (1910-1960, length 51) a-z form
  hnivnasenthkoiliatoykhtoystreishmeraskaitreisnyktas
    unique in Old Testament
    verbatim
    providing an overall cover of 100.00%.
```



```
> lookup HunRUF Matthew 12:40
```

Mert ahogyan Jónás három nap és három éjjel volt a hal gyomrában, úgy lesz az Emberfia is a föld belsejében három nap és három éjjel.

```
> lookup HunRUF Jonah 2:1
```

Az Úr azonban odarendelt egy nagy halat, és az lenyelte Jónást. Három nap és három éjjel volt Jónás a hal gyomrában.

Itt Jézust már komoly támadások érik a vallási vezetők felől. Jézus keményen beleáll a kritikákba. Pontosabban: határozottan, kímélet nélkül beszél az ellene ármánykodó, sötét és korrupt vezetők ellen. Ugyanazt a kifejezést is használja, amit Bemerítő János a 3:7-ben: „vipérák fajzata”, „γεννηματα εχιδνων”, és ugyanezt mondja majd a vezetők ellen az egyik utolsó tanításában a 23:33-ban is.

A 12:40-ben betű szerint idézett Jónás-szakasz arra válasz, hogy Jézus nem fog a korrupt vezetők kívánságára vándorcirkuszi sztárként fellépni. Ők látványosságra vágynak, csodákra, hogy aztán majd higgyenek – talán. Az isteni megjelenés viszont nem emberi parancsra történik, és nem is az ember kívánsága szerint. Jézus ennek ellenére előhúzza egy csodát, de nem éppen olyat, amire a nézők ácsingóznak. Jónás a hal gyomrában bizonyára nem sztárnak érezte magát: élet és halál között küzdött. Emberi ésszel felfoghatatlan, hogy ilyen eseményt ember túléljen.

Jézus szenvedéstörténetében a 3 nap és 3 éjjel kézzelfoghatóan dokumentált, habár a 3 éjen vitatkozni lehet (mert hivatalosan csak 2 volt péntek és vasárnap között – lehet azonban azt mon-

dani, hogy a nagypénteken dél és délután 3 óra közötti nagy sötétség, ami megelőzte Jézus halálát – erről a 27:45-ben olvasunk –, 1 extra éj). Jónás történetének ide kapcsolása azonban meglepő, nemcsak a betű szerinti hűség miatt, hanem azért is, mert a prófétával történt rettenetes kaland önmagában nem prognosztizálja, hogy valami hasonló újra megtörténhet a jövőben. Jézus egy látszólag oda nem illő történetet fűz be válaszként: „hogyan jön ide Jónás?!”, kérdezheti a hallgatóság, és valljuk be: jogosan. Csak utólag fogjuk fel, hogy Isten ebben a szituációban is a meglepetés, a kiszámíthatatlan tervek Ura, egyszersmind a történelem nagy irányítója, kézbe tartója. Nem vándorcirkuszi sztár, hanem annál sokkal ámulatba ejtőbb. Nem egy délutáni vagy esti produkció mulandó attrakciója, nem, az Ő személyének csodálata örök életre szól.

Jónásnak szörnyű élmény lehetett a sötétségben, de nem halt meg a hal gyomrában. Jézus viszont csakugyan meghalt, a 3 nap és 3 éj prognózisa pontosan beteljesedett. Nemcsak Jónás által, hanem Jézus saját interpretációja alapján *is*.

2.1.17. Nagyobb Jónásnál és Salamonnál

A két következő vers, a 12:41 és a 12:42 nem utalnak közvetlen ószövetségi szakaszra, de feltűnik bennük Ninive városa és Dél királynője, mint akikben félelmet keltett Jónás isteni üzenete illetve tiszteletet ébresztett Salamon gazdagsága. E két konkrét példából arra következtethetünk, hogy mind Ninive városa, mind Jónás, mind Dél királynője, mind Salamon a történelemben valóságosan léteztek.

Így Jézus közvetve ugyan, de hitelt érdemlőnek tekinti az egész Jónás könyvét (vagyis az egész történetet, nemcsak azt, hogy Jónás a hal gyomrában volt), továbbá az 1Kir 10:1-13-at is (együtt a 2Krón 9:1-12-t).

2.8. feladat. Megegyezik-e az 1Kir 10:1-13 és a 2Krón 9:1-12 a görög eredetiben?

Megoldás. Hasonlítsuk őket össze:

> `lookup1 LXX I_Kings 10:1 10:13`

```
Stored internally as kaibasilissasabakhoysentoonomasalvmvnmkaitoonomakyr-
ioykaihluenpeirasaiaytonenainigmasinkaihlueneisier-
oysalhmendynamibareiasfodrakaikamhloiairoysaihdy-
matakaixrysonpolynsfodrakailiuntimionkaieishluenp-
rossalvmvnmkaielalhsenaytvpantaosahnenthkardiaayths-
kaiaphggeilenaythsalvmvnpantastoysoylogosaythssoykh-
logosparevramenosparatoybasilevsonoykaphggeilenayt-
hkaieidenbasilissasabapasanfronhsinsalvmvnmkaitonoi-
kononvkomohsenkaitabrvmatasalvmvnmkaithnkauedranpa-
idvnaytoykaithnstasinleitoyrgvnaytoykaitonimatismo-
naytoykaitoysoinoxoosaytoykaithnolokaytvsinaytoyh-
naneferenenoikvkyrioykaiejeaythsegenetokaieipenpro-
stonbasileasalvmvnmhuinosologosonhkoysaenthghmoyp-
eritoylogoysoykaiperithsfronhsevssoykaioykepiesteys-
atoislaloysinmoievsotoyparegenomhkaievrakasinoiof-
ualmoimoykaiidooyokestintohmisykauvsaphggeilanmoip-
rosteueikasagauaprosaytaepipasanthnakohnhnhkoysaen-
thghmoymakariaiaigynaikessoymakarioioipaidessoyoyt-
oioiparesthkotesenvpionsoydioloyoiakoyontespanth-
nfronhsinsoygenoitokyriosoueossoyeyloghmenososhuel-
hsenenoidoynaiseepiuronoyisrahldiatoagapankyriont-
onisrahlstshaieistonaivnakaieuetosebasileaepaytoys-
toypoieinkrimaendikaioisynhkaienkrimasinaytvnkaiedv-
kentvsalvmvnmekatoneikositalantaxrysiokaihdyssmatap-
ollasfodrakailiuntimionoykelhlyueikatatahdysmatae-
keinaetieisplhuosaedvkenbasilissasabatvbasileisalv-
mvnmkaihnaixsiramhairoysatoxrysioneeksoyfihnegenjy-
laapelekhtapollasfodrakailiuntimionkaiepoihsenoba-
sileystajylataapelekhtayposthtrigmatatoyoiokykyrioy-
kaitoyoiokytoybasilevskainablaskaikinyrastoisvdois-
```

oykelhlyueitoiaytajylaapelekhtaepithsgshsoydevfuhsa-
npoyevstshmerastaythskaiobasileyssalvmvnedvkenthb-
asilissabapantaosahuelhsenosahthsatoektospantvvn-
ndedvkeiaythdiaxeirostoybasilevssalvmvnkaiapestraf-
hkaihluneisthngnhaythsaythkaipantesoipaidesayths.

> lookup2 LXX II_Chronicles 9:1 9:13

Stored internally as kaibasilissabahkoysentoonomasalvmvnkaihluentoype-
irasaisalvmvnenainigmasineisieroyssalhmendynameibar-
eiasfodrakai kamhloiairoyssaiarvmatakai xrysioneisplh-
uoskailiuntimionkaihluenprossalvmvnkaielalhssenpro-
saytonpantaosaenthcyxhaythskaianhggeilenaythsalvmv-
npantastoyslogoyssaythskaioyparhlunlogosaposalvmvn-
onoykaphggeilenaythkaieidenbasilissasabathns ofians-
alvmvnkaitonoikononvkodomhsenkaitabrvmatatvntrapez-
vnkaikedranpaidvnytoykaistasinleitoyrgvnytoyka-
iimatismonaytnkaioinoxooyssaytoykaistolismonaytnk-
aitalokaytvmataaaneferenenoikvkyrioykaiejeaythseg-
enetokaieipenprostonbasilea alhuinosologosonhkoysae-
nthghmoyperitvnlogvnsyokaiperithss ofiassoykaioykep-
isteisaiynakaiedvken seepaytoyseisbasileatoypoihsai-
kaidoyoykaphggelhmohmisyttoyplhuoysthss ofiassoypros-
euhkasepithnakohnhnhkoysamakarioioi andresmakarioio-
ipaidessooytoytoioiparesthkotessoidiapantoskaiakoyoy-
sinsofiansoyestvkyriosueossoyhyloghmenososhuelhse-
nsoitoydoynaiseepiurononaytoyeisbasileatvkyrivuevs-
oyentvagaphsaikyriontonueonsoytonisrahltoysthsaiay-
toneisaiynakaiedvken seepaytoyseisbasileatoypoihsai-
krimakaidikaio synhnkaiedvkvntvbasileiekatoneikosit-
alantaxrysiyokaiarvmatae isplhuospolykailiuntimion-
kaioykhnkataarvmataekeinaaedvkenbasilissasabatvb-
asileisalvmvnkaiopaidessalvmvnkaiopaidesxiramefe-
ronxrysiontvsalvmvneksoyfirkaijylapeykinakailiunt-
imionkaiepoihsenobasileystajylatapeykinaanabaseist-
voikvkyrioykaitvoikvttoybasilevskai kiuaraskainablas-
toisvdoiskaioykvfuhsantoiaytaemprosuenenghiodydakai-
obasileyssalvmvnedvkenthbasilissabapantatauelhma-
taaythsahtsenektospantvvnvhnegkentvbasileisalvmvn-
kaiapestreceneisthngnhaythskaihnostaumostoyxrysiy-
toyenexuentostvsalvmvnenenaiytnveniejakosiaejhkonta- ejtalantaxrysiy.

> jaccard12

Jaccard distance is 0.155606.

Vagyis nem teljes az egyezés, de a két szöveg elég közel áll egymáshoz.

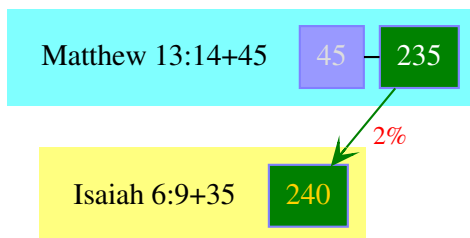
Jelen könyv egyik fontos kérdésfeltevése, hogy *mennyire tekinthetjük megbízhatónak az Újszö-
vetséget*. Kutatásunknak csupán az elején járunk, de annyi mindenesetre már most látszik, hogy
bizonyos ószövevségi idézetek nagyon pontosak. A következő szakaszban látunk egy extrém példát
is erre. Azonban egy másik kérdés is előjön: *Mely ószövevségi könyveknek ad hitelt az Újszövevség?*
Az eddigiek alapján jól látható, hogy számos könyv említésre kerül: Ézsaiás (1:23, 3:3, 4:15, 8:17,
12:18), Hóseás (2:15, 9:13, 12:7), Jeremiás (2:18), Mikeás (2:6), Sámuel II. könyve (2:6), Mózes
V. könyve (4:4, 4:7, 4:10), a Zsoltárok (4:6), Mózes II. könyve (5:21, 5:27, 5:38, 11:10), Mózes III.
könyve (5:43), Jónás (12:40), valamint utalás szintjén két történeti könyv. Ez máris legalább 10
könyv, és még felúton sem vagyunk Máté evangéliumában.

2.1.18. Süketek és vakok

Jézus a 12. fejezetben, majd a 13.-ban is nagyon kemény szavakkal korhollja hallgatóságának egy
részét. Még közeli rokonait sem kíméli, akik (a 12. fejezet végén) le akarnák őt állítani („beszélni
akartak vele”).

Miért fogalmaz ilyen drámaian Jézus? Az ok egyszerű: hiába küldte el az Atya a Fiút a világba, a zsidó nép mégsem fogta fel ezt ésszel. Nem értették meg a kibontakozó mennyei tervet, ahogyan azt sem tudták hova tenni, hogy Isten Fia őhelyettük fog meghalni a kereszten. Jézus kifakadása így a 13:14-15-ben egészen érthető. Egészen hosszan idézi ismét Ézsaiás prófétát:

```
> Statement Matthew-13,14+45 connects
  StatResGNT Matthew 13:14+45 13:15 (35256-35490, length 235) with
  LXX Isaiah 6:9+35 6:10 (12443-12682, length 240) based on
  introduction 13:14 13:14-56 (35211-35255, length 45) a-z form
  kaianaplhroytaiaytoishprofhteiahsaioyhlegoysa that
  declares a quotation with 'η λεγουσα' also
  identifies the source with 'η προφητεια Ησαίου' moreover
  fragment 13:14+45 13:15 (35256-35490, length 235) a-z form
  akohakoysetekaioymhsynhtekaiblepontesblecetekaioymhidhteepax-
  ynuhgarhkardiatoylaoytoytoykaitoisvsinbarevshkoysankaitoysof-
  ualmoysaytvnekammysanmhpoteidvsintoisofualmoiskaitoisvsinako-
  ysvsinkaithkardiasynvsinkaiepistrecvsinkaiiasomaiaaytoys
  matches LXX Isaiah 6:9+35 6:10 (12443-12682, length 240) a-z
  form akohakoysetekaioymhsynhtekaiblepontesblecetekaioymhidhteepax-
  ynuhgarhkardiatoylaoytoytoykaitoisvsinaytvnbarevshkoysankaitoysof-
  ualmoysaytvnekammysanmhpoteidvsintoisofualmoiskaitoisvsinako-
  ysvsinkaithkardiasynvsinkaiepistrecvsinkaiiasomaiaaytoys
  unique in Old Testament
  differing by 2.09%
  providing an overall cover of 100.00%.
```



```
> lookup HunRUF Matthew 13:14
```

és beteljesedik rajtuk Ézsaiás jövendölése: „Hallván halljatok, de ne értsetek, látván lássatok, de ne ismerjete!”

```
> lookup HunRUF Matthew 13:15
```

Mert megkövéredett e nép szíve, fülükkel nehezen hallanak, szemüket behunyták, hogy szemükkel ne lássanak, fülükkel ne halljanak, szívükkel ne értsenek, hogy meg ne térjenek, és meg ne gyógyítsam őket.”

```
> lookup HunRUF Isaiah 6:9
```

Ő így felelt: Menj, és mondd meg ennek a népnek: Hallván halljatok, de ne értsetek, látván lássatok, de ne ismerjete!”

```
> lookup HunRUF Isaiah 6:10
```

Tedd kövérré e nép szívét, tedd süketté a fülét, és kösd be a szemét, hogy szemével ne lásson, fülével ne halljon, szívével ne értsen, és megtérve meg ne gyógyuljon.

```
> lookup StatResGNT Matthew 13:14
```

Και αναπληρουνται αυτοις η προφητεια Ησαίου η λεγουσα, “Ακοη ακουσετε και ου μη συνητε, και βλεποντες βλεψετε και ου μη ιδητε.

> lookup StatResGNT Matthew 13:15

Επαχυνθη γαρ η καρδια του λαου τουτου, και τοις ωσιν βαρεως ηκουσαν, και τους οφθαλμους αυτων εκαμμυσαν. μηποτε ιδωσιν τοις οφθαλμοις, και τοις ωσιν ακουσωσιν, και τη καρδια συνωσιν, και επιστρεψωσιν και ιασομαι αυτους.”

> lookup LXX Isaiah 6:9

και ειπεν πορευθητι και ειπον τω λαω τουτω ακοη ακουσετε και ου μη συνητε και βλεποντες βλεψετε και ου μη ιδητε

> lookup LXX Isaiah 6:10

επαχυνθη γαρ η καρδια του λαου τουτου και τοις ωσιν αυτων βαρεως ηκουσαν και τους οφθαλμους αυτων εκαμμυσαν μηποτε ιδωσιν τοις οφθαλμοις και τοις ωσιν ακουσωσιν και τη καρδια συνωσιν και επιστρεψωσιν και ιασομαι αυτους

A szövegek összehasonlítása után annyi különbséget találunk, hogy Máténál az “ωσιν αυτων βαρεως” („*önmaguk* nehezen hallanak”) kifejezés középső görög szava (αυτων, *önmaguk*) hiányzik, legalábbis a StatResGNT kiadásban. (A Codex Sinaiticusban és a Codex Ephraemi Rescriptusban ott van ez a szó is, de a többi ismert forrásban nincs. A Codex Sinaiticus 2.3. ábrán látható online elektronikus verziójában magunk is megkereshetjük ezt a szakaszt.) Ezt a kicsi eltérést a Jaccard-algoritmus is csak 2 % körüli különbségeként adja meg.

2.3. ábra. A Mt 13:15 a Codex Sinaiticus elektronikus verziójában a <https://codexsinaiticus.org/> címen. A *Transcription* részben (jobb oldalon) egy konkrét szóra duplán kattintva az *Image* részben (bal oldalon) a kódex megfelelő helyére kerül a fókusz. Itt a 14. vers utolsó előtti szavára, a „μη”-re kattintottunk duplán. Látszik, hogy mind a képi, mind az átvírt részben megmaradt az az elv, hogy akár egy szó is szétbontva két külön sorba mindenféle jelzés nélkül: itt az „ιδητε” szó első betűje a sor végén, a többi a következő sor elején olvasható. Csak ezután kezdődik a 15. vers a sor közepén. (Itt újra emlékeztetjük az Olvasót, hogy a legrégebbi kéziratokban sem központozás, sem szóközök, sem versszámok nem szerepel. Feltűnhet az is, hogy ebben a kéziratban legalább kétféle íóta van: az egyikben nincs ékezet, de a másikon van két pontszerű jel, így az „ιδητε” szó is „ιδητε” formában jelenik meg. Mindez azonban egy kivételes kiejtésbeli finomságot jelez csak, amúgy kiejtést segítő ékezeteket is alig találunk ezen kéziratokban.)

Azt is érdemes megnéznünk, hogy Ézsaiás milyen kontextusban beszél erről a süket és vak népről, akiknek a szíve „megkövéredik” és nem tér meg. Hogy mikor kezdődik ez a sükettség és vakság, azt nem olvassuk, csak azt, hogy Ézsaiást az érdekli: „*meddig tart ez, Uram?*” (Ézs 6:11). Isten pedig így válaszol: „*Míg el nem pusztulnak és lakatlanok nem lesznek a városok, a házak*

elhagyatottá nem lesznek, a föld pedig pusztává nem válik. Eltávolítja az Úr az embert, és nagyon elhagyott lesz az ország. Ha megmarad belőle egy tized, azt is újból pusztulás éri, ahogy a csernek vagy a tölgynek a kivágás után lelegetik az új hajtásait.” (11-13. vers) Mit jelenthet ez a jézusi kontextusban? Bizonyára azt, hogy a Jézust be nem fogadó sokaság sorsa pusztulás lesz. Mint ahogyan e könyv bevezetőjében is említettük, mindez realitás lett Kr. u. 70-ben. Viszont ennek ellenére a Megváltóját akkor fel nem ismerő zsidóság leszármazottjainak is van remény, hiszen a 13. vers így folytatódik, a 6. fejezet ezekkel a szavakkal zárul: „*De egy ilyen hajtás végül szent maggá válik!*”

2.1.19. Példázatok

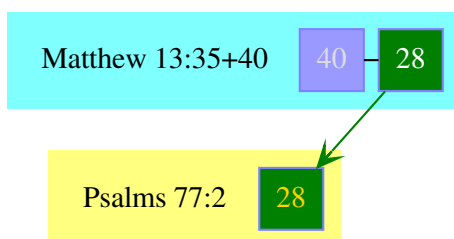
A 13. fejezetben Jézus több példázatot is hoz, így a magvetőét (1-23. vers), a búza és a konkoly példázatát (24-30. ill. 36-43. vers), a mustármagét (31-32. vers), a kovászét (33. vers), az elrejtett kincsét (44. vers), az igazgyöngyét (45-46. vers) és a hálót (47-50. vers).

Úgy tűnik, Jézus tanítási módszere újszerű volt, és talán emiatt nem is fogadta mindig kitörő lelkesedés. A tanítványok is többször rákérdeztek, mit is akart Jézus mondani egy-egy példázattal. A Jn 16:29-ben fel is tűnik nekik, hogy amikor Jézus egyszer arról beszél, hogy az Atyához megy, az már nem példázat, hanem konkrét információ. De nem ez volt a jellemző. Jézusnak ahhoz, hogy az értelmében megtompult hallgatóságát (ahogyan a 13:14-15-ben is olvastuk) elérje, hathatós didaktikai arzenál kellett – ez az eszköztár volt a *példázatok*.

Jézus módszere nem volt teljesen új, hiszen Isten az Ószövetségben többször is alkalmazott színházi elemeket az üzenete átadásában. Jeremiásnak például egy jármot kellett a nyakába vennie (Jer 27:2), amivel a babiloni fogságra mutatott előre. De egy korábbi illusztrációban a fazekas korongján készült edény (Jer 18:4) példáját is használja Isten arra, hogy önmaga és a zsidó nép kapcsolatát elmagyarázza.

A jézusi példázatokból feltűnően sok lett leírva az evangéliumokban. Nem biztos, hogy mindet ismerjük, vagyis hogy mindet lejegyezték, hiszen János is azzal zárja az evangéliumát, hogy „*van sok egyéb is, amit Jézus tett, és ha azt mind megírnák egytől egyig, úgy vélem, maga a világ sem tudná befogadni a megírt könyveket.*” (Jn 21:25) Mindenesetre az Írás maga is fontosnak látta megjegyezni, hogy Jézus nem magától találta ki ezeket a példázatokot, hanem működésének ez az ismérve ugyanúgy az isteni terv része volt:

```
> Statement Matthew-13,35+40 connects
  StatResGNT Matthew 13:35+40 13:35-37 (37427-37454, length 28) with
  LXX Psalms 77:2 77:2-26 (87284-87311, length 28) based on
  introduction 13:35 13:35-65 (37387-37426, length 40) a-z form
  opv splhrvuhtorhuendiatoyprofhtoylegontos that
  declares a quotation with 'ρηθεν... λεγοντος' also
  identifies the source with 'προφητου' moreover
  fragment 13:35+40 13:35-37 (37427-37454, length 28) a-z form
  anoi jvenparabolaistostomamoy
  matches LXX Psalms 77:2 77:2-26 (87284-87311, length 28) a-z form
  anoi jvenparabolaistostomamoy
  unique in Old Testament
  verbatim
  providing an overall cover of 100.00%.
```


> lookup HunRUF Matthew 13:35

hogy beteljesedjék, amit az Úr mondott a próféta által: „Példázatokra nyitom meg számat, a világ kezdete óta rejtett dolgokat jelentek ki.”

> lookup HunRUF Psalms 78:2

Mert példázatra nyitom számat, ősrégi titkokat akarok hirdetni.

> lookup StatResGNT Matthew 13:35

οπως πληρωθη το ρηθεν δια του προφητου λεγοντος, «Ανοιξω εν παραβολαις το στομα μου, ερευξομαι κεκρυμμενα απο καταβολης κοσμου.»

> lookup LXX Psalms 77:2

ανοιξω εν παραβολαις το στομα μου φθεγξομαι προβληματα απ αρχης

Figyeljük meg, hogy a zsoltárvers első felét pontosan idézi Máté, de a második fele különbözik, legalábbis szóhasználatában. A 78. zsoltár – tartalmát tekintve – arra fókuszál, hogy az Isten dicső tetteiről szóló elbeszéléseket valamint az Úr parancsait tovább kell adni a jövő nemzedékének. Viszonylag hosszan idéz fel történeteket Izrael múltjából, egészen Jákóbtól kezdődően Dáviddal bezárólag.

Mi tehát a logikai kapcsolat az idézett szöveg és Jézus példázatai között? Talán az, hogy habár az Úr tetteire és parancsaira való utalás formailag különböző, háttérben és tartalmában ugyanarról van szó. Jézus nem mond mást, lényegesen újat, hanem ugyanoda vezet, ahová minden nemzedéknek el kellene jutnia. *Ahogy*an mondja, az viszont más, és pontosan azért, hogy megtalálja a hangot az eltévedt hallgatósággal: „*mert az Emberfia nem azért jött, hogy az emberek életét elveszítse, hanem hogy megmentse.*” (Lk 9:56)

2.9. feladat. Mutassuk meg, hogy a Mt 13:35 második része nem szerepel egyik zsoltárban sem.

Megoldás. A bibref programmal ezt a következőképpen tehetjük meg:

```
> text2 ερευξομαι κεκρυμμενα απο καταβολης κοσμου
```

```
Stored internally as ereyjomaikekrymmaapokatabolhskosmoy.
```

```
> raw1 LXX Psalms 1 -1
```

```
Stored.
```

```
> nearest12
```

```
Nearest Jaccard distance is 0.513514 with substring erikekosmhmenaiivsomoivmanaoytatamieiaa.
```

```
119.629 sec
```

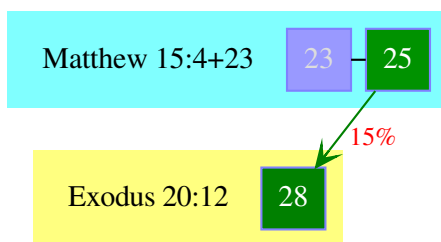
Az 51 % körüli eltérés túl nagy ahhoz, hogy egyezésről beszélhessünk.

2.1.20. A képmutatók leleplezése

A 14. fejezet Bemerítő János elfogatásáról, bebörtönzéséről és lefejezéséről ad hírt. Jézus ezt hallva elvonul egy lakatlan helyre egyedül (14:13). De a sokaság követi őt, és a nagy embertömegnek (akik közül sokakat meggyógyít) vacsorát készít 5 kenyérből és 2 halból; ezeket a tanítványai közvetítésével juttatja el a több ezer fős sokaságnak. A tanítványokra (akik a teológiában talán kevésbé jártasak), úgy tűnik, Jézus egyre nagyobb feladatokat bíz, olyan feladatokat, amelyek a hit próbáját kell kiállják.

A 15. fejezetben Jézus ezzel ellentétben olyan csoporttal szembesül, akik teológiailag jól képzettek, de a szívük távol van attól, hogy szaktudásukat aprópénzre váltva Isten törvénye szerint éljenek. A farizeusok és írástudók a fővárosból még vidékre is kimennek, hogy Jézust eligazítsák a teológia bizonyos kérdéseiben. Így abban a nüanszban, hogy étkezés előtt például rituális kézmosásra lenne szükség. Hogyan válaszol erre Jézus? Egy ennél jóval alapvetőbb törvényt idéz (két részletben), amelyet a Tízparancsolatból mindenkinek ismernie kellene – és aszerint élni.

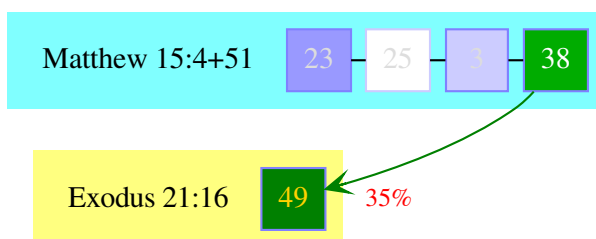

```
> Statement Matthew-15,4+23 connects
StatResGNT Matthew 15:4+23 15:4-41 (42563-42587, length 25) with
LXX Exodus 20:12 20:12-81 (57204-57231, length 28) based on
introduction 15:4 15:4-66 (42540-42562, length 23) a-z form
ogarueoseneteilatolegyn that
declares a quotation with 'λέγων' also
identifies the source with 'θεος' moreover
fragment 15:4+23 15:4-41 (42563-42587, length 25) a-z form
timatonpaterakaithnmhtera
matches LXX Exodus 20:12 20:12-81 (57204-57231, length 28) a-z form
timatonpaterasoykaithnmhtera
differing by 14.81%
providing an overall cover of 100.00%.
```



```
> lookup HunRUF Matthew 15:4
Mert Isten ezt mondta: „Tiszteld apádat és anyádat”, és ezt: „Aki gyalázza
apját vagy anyját, halállal bünhődjék.”

> lookup HunRUF Exodus 20:12
Tiszteld apádat és anyádat, hogy hosszú ideig élhess azon a földön, amelyet
Istened, az Úr ad neked!

> Statement Matthew-15,4+51 connects
StatResGNT Matthew 15:4+51 15:4 (42591-42628, length 38) with
LXX Exodus 21:16 (59734-59782, length 49) based on
introduction 15:4 15:4-66 (42540-42562, length 23) a-z form
ogarueoseneteilatolegyn that
declares a quotation with 'λέγων' also
identifies the source with 'θεος' and
introduction 15:4+48 15:4-38 (42588-42590, length 3) a-z form kai moreover
fragment 15:4+51 15:4 (42591-42628, length 38) a-z form
okakologvnpaterahmhterauanatvteleytatv
matches LXX Exodus 21:16 21:16 (59734-59782, length 49) a-z form
okakologvnpateraaytoyhmhteraaytoyteleythseiuantv
unique in Old Testament
differing by 35.42%
providing an overall cover of 100.00%.
```


> lookup HunRUF Exodus 21:17

Aki apját vagy anyját gyalázza, halállal lakoljon!

A 2Móz 21-ben olvasható parancsok sorrendje az LXX-ben kissé eltér a modern kiadásokétól, ezért látunk némi különbséget a versszámozásban.

Jézus nemcsak jól megfelel kihívói kritikájára, hanem rámutat arra, hogy a kritika oka az őt kritizálók rossz hozzáállása, az ő Istentől való távolságuk. Nem fizikai értelemben, hanem felfogásban és életvitelben.

> lookup HunRUF Matthew 15:7

Képmutatók, helyesen prófétált rólatok Ézsaiás:

> lookup HunRUF Matthew 15:8

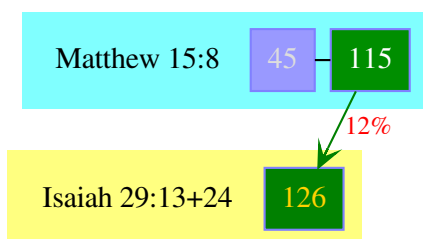
„Ez a nép ajkával tisztel engem, szíve azonban távol van tőlem.

> lookup HunRUF Matthew 15:9

Pedig hiába tisztelnek engem, ha tanításként emberi parancsolatokat tanítanak.”

> Statement Matthew-15,8 connects

StatResGNT Matthew 15:8 15:9 (42804-42918, length 115) with
LXX Isaiah 29:13+24 29:13 (55467-55592, length 126) based on
introduction 15:7 15:7 (42759-42803, length 45) a-z form
ypokritaikalvseprofhteysenperiyumnhsaiaslegvn that
declares a quotation with 'λεγων' also
identifies the source with 'Ησαϊας' moreover
fragment 15:8 15:9 (42804-42918, length 115) a-z form
olaosoytostoisxeilesinmetimahdekardiaaytvprrvapexeia-
pemoymathndesebontaimedidaskontesdidaskaliasentalmataanurvpvn
matches LXX Isaiah 29:13+24 29:13 (55467-55592, length 126) a-z
form olaosoytostoisxeilesinaytvtimvsinmehdekardiaaytvprrvapexeia-
pemoymathndesebontaimedidaskontesentalmataanurvpvnkaididaskalias
unique in Old Testament
differing by 12.00%
providing an overall cover of 100.00%.

> lookup HunRUF Isaiah 29:13

Így szól az Úr: Mivel ez a nép csak szájával közeledik hozzám, és ajkával dicsőít engem, de szíve távol van tőlem, istenfélelme pedig csupán betanult emberi parancsolat,

> lookup HunRUF Isaiah 29:14

azért én úgy bánok majd ezzel a néppel, hogy csodálkozni fog, igen csodálkozni: vége lesz a bölcsek bölcsességének, az értelmesek értelme is kevésnek bizonyul.

És valóban, a fővárosi teológusok bölcsessége szertefoszlik, amikor Jézuson fogást próbálnának találni. Csak a saját képmutatásuk lepleződik le.

2.1.21. Intermezzo: Idézet vagy nem?

Mindezidáig jótékonyan hallgattunk arról, milyen módon döntjük el, hogy Máté *idéz* az Ószö-
vetségből, vagy csak *utal* az Ószövetségre (ha biztosnak lehet egyáltalán lenni benne, hogy Máté
valóban arra gondol, amire mi is). Sokszor a döntés egyértelmű, mert maga Máté úgy vezeti be a
szöveget, mint egy ószövetségi szövegre való utalást, és sokszor azt is megmondja, hogy honnan idéz.
A görög „γεγραπται” („meg van írva”) vezet be számos idézetet. Nemcsak Máté evangéliumában,
de az Újszövetség további könyveiben is megtaláljuk ezt a szófordulatot:

```
> text1 γεγραπται
```

```
    Stored internally as gegraptai.
```

```
> find1 StatResGNT
```

```
Found in Matthew 2:5+41 2:5-14 (book position 2589-2597)
Found in Matthew 4:4+18 4:4-73 (book position 6350-6358)
Found in Matthew 4:6+42 4:6-95 (book position 6557-6565)
Found in Matthew 4:7+19 4:7-30 (book position 6680-6688)
Found in Matthew 4:10+31 4:10-52 (book position 6907-6915)
Found in Matthew 11:10+16 11:10-79 (book position 28175-28183)
Found in Matthew 21:13+14 21:13-66 (book position 59803-59811)
Found in Matthew 26:24+30 26:24-101 (book position 78649-78657)
Found in Matthew 26:31+69 26:31-59 (book position 79305-79313)
Found in Mark 1:2+5 1:2-82 (book position 43-51)
Found in Mark 7:6+69 7:6-62 (book position 21352-21360)
Found in Mark 9:12+55 9:12-46 (book position 28165-28173)
Found in Mark 9:13+60 9:13-7 (book position 28280-28288)
Found in Mark 11:17+29 11:17-87 (book position 37087-37095)
Found in Mark 14:21+33 14:21-101 (book position 46988-46996)
Found in Mark 14:27+49 14:27-46 (book position 47513-47521)
Found in Luke 2:23+5 2:23-60 (book position 7725-7733)
Found in Luke 3:4+2 3:4-101 (book position 10507-10515)
Found in Luke 4:4+27 4:4-32 (book position 13280-13288)
Found in Luke 4:8+29 4:8-49 (book position 13570-13578)
Found in Luke 4:10 4:10-55 (book position 13736-13744)
Found in Luke 7:27+16 7:27-76 (book position 27569-27577)
Found in Luke 10:20+75 10:20-14 (book position 42303-42311)
Found in Luke 10:26+27 10:26-15 (book position 42939-42947)
Found in Luke 19:46+11 19:46-58 (book position 75598-75606)
Found in Luke 24:46+8 24:46-48 (book position 95073-95081)
Found in John 8:17+22 8:17-34 (book position 26741-26749)
Found in John 20:31+7 20:31-88 (book position 67830-67838)
Found in Acts 1:20 1:20-99 (book position 2005-2013)
Found in Acts 7:42+66 7:42-85 (book position 22082-22090)
Found in Acts 13:33+70 13:33-41 (book position 43838-43846)
Found in Acts 15:15+42 15:15 (book position 49590-49598)
Found in Acts 23:5+44 23:5-36 (book position 76942-76950)
Found in Romans 1:17+59 1:17-26 (book position 1309-1317)
Found in Romans 2:24+53 2:24 (book position 4620-4628)
Found in Romans 3:4+56 3:4-56 (book position 5269-5277)
Found in Romans 3:10+5 3:10-25 (book position 5745-5753)
Found in Romans 4:17+5 4:17-106 (book position 8389-8397)
Found in Romans 8:36+5 8:36-62 (book position 17858-17866)
```

Found in Romans 9:13+5 9:13-31 (book position 19049-19057)
 Found in Romans 9:33+5 9:33-87 (book position 20449-20457)
 Found in Romans 10:15+35 10:15-38 (book position 21636-21644)
 Found in Romans 11:8+5 11:8-91 (book position 22720-22728)
 Found in Romans 11:26+31 11:26-45 (book position 24255-24263)
 Found in Romans 12:19+47 12:19-40 (book position 26277-26285)
 Found in Romans 14:11 14:11-71 (book position 28522-28530)
 Found in Romans 15:3+37 15:3-42 (book position 29662-29670)
 Found in Romans 15:9+37 15:9-53 (book position 30178-30186)
 Found in Romans 15:21+9 15:21-57 (book position 31239-31247)
 Found in I_Corinthians 1:19 1:19-55 (book position 1364-1372)
 Found in I_Corinthians 1:31+8 1:31-26 (book position 2321-2329)
 Found in I_Corinthians 2:9+9 2:9-94 (book position 2978-2986)
 Found in I_Corinthians 3:19+43 3:19-43 (book position 5026-5034)
 Found in I_Corinthians 4:6+77 4:6-41 (book position 5793-5801)
 Found in I_Corinthians 9:9+18 9:9-40 (book position 14447-14455)
 Found in I_Corinthians 10:7+43 10:7-45 (book position 16510-16518)
 Found in I_Corinthians 14:21+8 14:21-91 (book position 25529-25537)
 Found in I_Corinthians 15:45+8 15:45-69 (book position 30066-30074)
 Found in II_Corinthians 8:15+5 8:15-46 (book position 12675-12683)
 Found in II_Corinthians 9:9+5 9:9-59 (book position 14334-14342)
 Found in Galatians 3:10+39 3:10-86 (book position 4365-4373)
 Found in Galatians 3:13+67 3:13-34 (book position 4650-4658)
 Found in Galatians 4:22 4:22-62 (book position 7335-7343)
 Found in Galatians 4:27 4:27-105 (book position 7704-7712)
 Found in Hebrews 10:7+33 10:7-34 (book position 15726-15734)
 Found in I_Peter 1:16+5 1:16-22 (book position 1421-1429)
 Found in Revelation_of_John 13:8+55 13:8-67 (book position 24639-24647)
 Found in Revelation_of_John 17:8+120 17:8-90 (book position 32639-32647)
 68 occurrences.

Mi eddig 6 alkalommal találkoztunk ezzel a kifejezéssel, és a Mátéban még 3-szor fog megjelenni. A további újszövetségi könyvekben is van számos találat, habár bizonyosak ezek közül hamis pozitívák (a két utolsó, ami a Jelenésekben olvasható, valójában nem idézet).

A „γεγραπτα” kifejezés azonban nem az egyetlen, ami idézetet vezethet be. Bizonyos esetekben egyértelmű, hogy egy másik szó, a „γαρ” („amint”) utal arra, hogy idézet következik (néha mindkét szó, a „γαρ” és a „γεγραπτα” is jelen van), néha valami egészen más szó – itt tehát az *értelmünket* is használnunk kell, nem csak a számítógépünket.

A következő példánkban, a Máté 18:16-ban az „ὅτι” szóval (magyarra fordítva: az „abból a célból, hogy” kifejezéssel) vezeti be Jézus azt a gondolatot, ami az 5Mózes 19:15-tel cseng egybe:

```
> Statement Matthew-18,16+41 connects
StatResGNT Matthew 18:16+41 18:16 (51697-51736, length 40) with
LXX Deuteronomy 19:15+105 19:15 (60565-60630, length 66) based on
introduction 18:16+38 18:16-40 (51694-51696, length 3) a-z form ina that
declares a quotation with 'ὅτι' moreover
fragment 18:16+41 18:16 (51697-51736, length 40) a-z form
epistomatosdyomartyrvnhtrivnstauhpanrhma
matches LXX Deuteronomy 19:15+105 19:15 (60565-60630, length 66) a-z form
epistomatosdyomartyrvnkaiepistomatostrivnmartyrvnstauhsetaipanrhma
unique in Old Testament
differing by 44.62%
providing an overall cover of 100.00%.
> lookup HunRUF Matthew 18:16
```

Ha pedig nem hallgat rád, végy magad mellé még egy vagy két embert, hogy két

vagy három tanú szava erősítsen meg minden vallomást.

> lookup HunRUF Deuteronomy 19:15

Nem elég egy tanú senkinek a bűne vagy vétke dolgában, bármilyen vétket követett is el. Csak két vagy három tanú vallomása elég az ítélethez.

> lookup StatResGNT Matthew 18:16

Εαν δε μη ακουση, παραλαβε μετα σου επι, ενα η δυο, ινα “επι στοματος δυο μαρτυρων η τριων, σταθη παν ρημα”.

> lookup SBLGNT Matthew 18:16

εαν δε μη ακουση, παραλαβε μετα σου επι ενα η δυο, ινα επι στοματος δυο μαρτυρων η τριων σταθη παν ρημα.

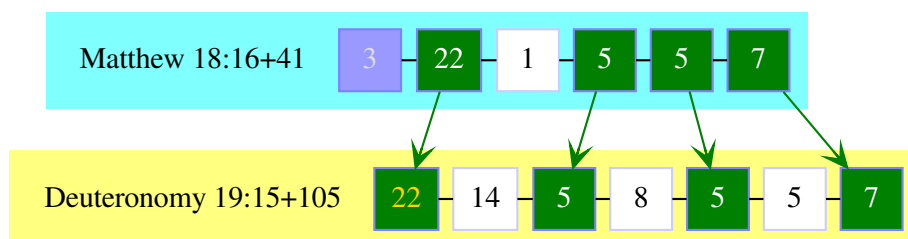
> lookup LXX Deuteronomy 19:15

ουκ εμμενει μαρτυς εις μαρτυρησαι κατα ανθρωπου κατα πασαν αδικιαν και κατα παν αμαρτημα και κατα πασαν αμαρτιαν ην αν αμαρτη επι στοματος δυο μαρτυρων και επι στοματος τριων μαρτυρων σταθησεται παν ρημα

Tartalmilag mindenképpen összeillik az ó- és újszövetségi szakasz. Bár a fenti diagram 45 %-os eltérése némileg mást mutat, ha kisebb blokkokra bontjuk a szövegeket, jobban látszik az egyezés:

> Statement Matthew-18,16+41d connects

StatResGNT Matthew 18:16+41 18:16 (51697-51736, length 40) with
LXX Deuteronomy 19:15+105 19:15 (60565-60630, length 66) based on
introduction 18:16+38 18:16-40 (51694-51696, length 3) a-z form ina that
declares a quotation with 'ινα' moreover
fragment 18:16+41 18:16-18 (51697-51718, length 22) a-z form
epistomatosdyomartyrvn
matches LXX Deuteronomy 19:15+105 19:15-44 (60565-60586, length 22) a-z form
epistomatosdyomartyrvn
unique in Old Testament
verbatim and
fragment 18:16+64 18:16-12 (51720-51724, length 5) a-z form trivn
matches LXX Deuteronomy 19:15+141 19:15-25 (60601-60605, length 5) a-z form
trivn
verbatim and
fragment 18:16+69 18:16-7 (51725-51729, length 5) a-z form stauh
matches LXX Deuteronomy 19:15+154 19:15-12 (60614-60618, length 5) a-z form
stauh
verbatim and
fragment 18:16+74 18:16 (51730-51736, length 7) a-z form panrhma
matches LXX Deuteronomy 19:15+164 19:15 (60624-60630, length 7) a-z form
panrhma
verbatim
providing an overall cover of 97.50%.

Valójában arról van szó, hogy Jézus egy ószövetségi törvényt rövidítve összefoglal, de ugyanazokat a szavakat használja, mint az 5Mózes 19:15, ugyanabban a sorrendben, néhány szót persze kihagyva.

A fenti bibref-kommunikációban két újszövetségi szövegvariánst is megnéztünk, hogy azok szerkesztői idézetnek veszik-e a Máté 18:16 végét. A StatResGNT igen, az SBLGNT nem. A <https://greekcntr.org/collation/index.html?v=40018016> weboldalon is látható (2.4. ábra), hogy a listázott modern Újszövetség-kiadások közül csak a StatResGNT (a képen SR) tekinti a vers második részét idézett szövegnek. Ez azt jelzi, hogy a bibliakiadások ebben a tekintetben nem egységesek, tehát egy szövegkritikai véleménykülönbségről is szó van a különböző szerkesztők között.

Matthew 18:16

Witness	Date	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
01	325-360	ΕΑΝ	ΔΕ	ΜΗ	ΑΚΟΥΧΗ	ΠΑΡΑΛΑΒΕ	ΜΕΤΑ	ΤΟ	ΕΤΙ	ΕΝΑ	Η	ΔΥΟ			ΙΝΑ	ΕΠΙ
03	325-349	ΕΑΝ	ΔΕ	ΜΗ	ΑΚΟΥΧΗ	ΠΑΡΑΛΑΒΕ			ΕΤΙ	ΕΝΑ	Η	ΔΥΟ	ΜΕΤΑ	ΤΟ	ΙΝΑ	ΕΠΙ
05	375-425	ΕΑΝ	ΔΕ	ΜΗ	ΑΚΟΥΧΗ	ΠΑΡΑΛΑΒΕ	ΜΕΤΑ	ΤΟ	ΕΤΙ	ΕΝΑ	Η	ΔΥΟ			ΙΝΑ	ΕΠΙ
032	375-499	ΕΑΝ	ΔΕ	ΜΗ	ΑΚΟΥΧΗ	ΠΑΡΑΛΑΒΕ	ΜΕΤΑ	ΤΟ	ΕΤΙ	ΕΝΑ	Η	ΔΥΟ			ΙΝΑ	ΕΠΙ
SR	2022	ΕΑΝ	ΔΕ	ΜΗ	ΑΚΟΥΧΗ	ΠΑΡΑΛΑΒΕ	ΜΕΤΑ	ΤΟ	ΕΤΙ	ΕΝΑ	Η	ΔΥΟ			ΙΝΑ	ΕΠΙ
		Εάν	δε	μη	ἀκούσῃ	παράλαβε	μετά	τοῦ	ἔτι	ένα	ἡ	δύο,			ἵνα	ἐπὶ
WH	1885	εἰάν	δε	μη	ἀκούσῃ	παράλαβε	μετά	σοῦ	ἔτι	ένα	ἡ	δύο,			ἵνα	ἐπὶ
NA	2012	εἰαν	δε	μη	ἀκουσῇ	παράλαβε	μετα	σου	ετι	ενα	η	δυο			ινα	επι
SBL	2010	εἰάν	δε	μη	ἀκούσῃ	παράλαβε	μετά	σοῦ	ἔτι	ένα	ἡ	δύο,			ἵνα	ἐπὶ
RP	2025	εἰάν	δε	μη	ἀκούσῃ	παράλαβε	μετά	σοῦ	ἔτι	ένα	ἡ	δύο,			ἵνα	ἐπὶ
ST	1550	εἰάν	δε	μη	ἀκούσῃ	παράλαβε	μετά	σοῦ	ἔτι	ένα	ἡ	δύο,			ἵνα	ἐπὶ
KJTR	2014	Εἰάν	δε	μη	ἀκούσῃ	παράλαβε	μετά	σοῦ	ἔτι	ένα	ἡ	δύο,			ἵνα	ἐπὶ

2.4. ábra. A greekcntr.org oldalon látható összehasonlító táblázat a Máté 18:16 első néhány szaváról.

Nehéz bizonyosságra jutni ebben a kérdésben, hiszen az eredeti szövegek nem tartalmaztak semmilyen központosítást, így idézőjelet sem. De kérdés az is, hogy mennyire releváns ebben bizonyosságra jutni. Ehhez a szövegkörnyezetet is célszerű megvizsgálnunk.

A 16. fejezet elején a vallási vezetők Jézust újra megpróbálják kihozni a sodrából, amire Jézus csak egy rövid utalással válaszol Jónás próféta jelét ismételten említve (16:4, v.ö. 12:39-40). A tanítványok is értetlenkednek olykor (16:11.22), amelyekre Jézus hol lágyabban, hol erőteljesebben válaszol. A 17. és 18. fejezetben nem érezzük annyira ezeket a drámai pillanatokat, mert – úgy tűnik – hallgatósága jobban elfogadja már Őt tanítóként, és nem kekeckednek annyit, mint a 16. fejezetben. Így Jézus koncentráltabban tud tanítani, mélyebben elmagyarázva bizonyos részleteket, amelyek a mindennapokban fontosak lehetnek.

A 18:16-ot is egy ilyen tanításba beékelve találjuk. Jézus egyrészt a helyi zsidó közösségnek beszél, másrészt már a jövő „zsinagógájára”, a keresztények közösségére is előretekint. Az általa felvázolt szabályok az új szövetségre is ugyanúgy vonatkoznak. Lehet, hogy Jézus szándékosan nem akar törvényeskedésbe, konkrét ószövetségi igeversekbe belemenni, nehogy a fától ne lássuk az erdőt. Az 5Móz 19:15, ha lehet így fogalmazni, egy „fa” az „erdőből”. Fontos, de nem annyira fontos, hogy egzakt módon kiemeljük, hogy ez egy törvény. De a törvénynek része, és akár az ő, akár az új szövetségnek a résztvevőiként figyelembe kell vennünk.

2.1.22. Újabb kekeckedők

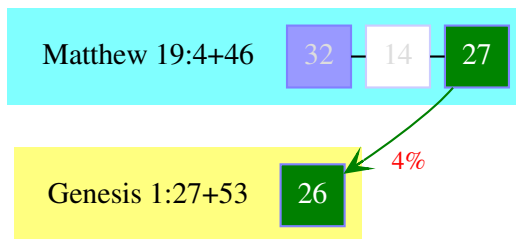
A 18. fejezetben leírt tanítások befejeztével Jézus elhagyja Galileát, s egy másik területen, a Jordánon túl folytatja működését. Oda is követik őt a vallási szakik, és egy házassággal kapcsolatos dilemmával próbálják törbe csalni: *szabad-e elválni a házasságban vagy nem?*

Sok olyan teológiai kérdést meg lehet fogalmazni, amire a válasz nem fekete-fehér, hanem annál sokkal árnyaltabb. Jézus azonban egészen egyenes választ ad: egyértelműen *a Teremtő céljait* kell figyelembe venni minden egyes kérdés megválaszolásakor. Ezt az alapvetet erre a konkrét helyzetre is alkalmazzuk. Az Ószövetségben a Teremtő akarata már az 1Móz 1:27-ben körvonalazódik, amikor az embert férfivá és nővé teremti. Ez a terv konkretizálódik, amikor a házasságra lépett emberpárt

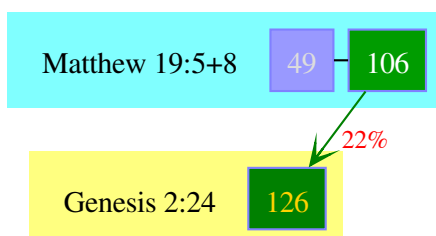
egy testként írja le a másodjára idézett ige, az 1Móz 2:24.

Jól látható, hogy Jézus (ill. Máté) igyekszik a Mózes által lejegyzett őstörténetet szó szerint visszaadni:

```
> Statement Matthew-19,4+46 connects
StatResGNT Matthew 19:4+46 19:4 (53661-53687, length 27) with
LXX Genesis 1:27+53 1:27 (2703-2728, length 26) based on
introduction 19:4 19:4-41 (53615-53646, length 32) a-z form
odeapokriueiseipenoykanegnvteoti that
declares a quotation with 'Οὐκ_ἀνεγνώτε_οτι' moreover
fragment 19:4+46 19:4 (53661-53687, length 27) a-z form
sarsenkaiuhlyepoihsenaytoys
matches LXX Genesis 1:27+53 1:27 (2703-2728, length 26) a-z form
arsenkaiuhlyepoihsenaytoys
differing by 3.85%
providing an overall cover of 100.00%.
```



```
> Statement Matthew-19,5+8 connects
StatResGNT Matthew 19:5+8 19:5 (53696-53801, length 106) with
LXX Genesis 2:24 2:24 (5486-5611, length 126) based on
introduction 19:4+32 19:5-106 (53647-53695, length 49) a-z form
opoihsasaparxhsarsenkaiuhlyepoihsenaytoyskaieipen that
declares a quotation with 'κα_ει_πεν' also
identifies the source with 'ο' moreover
fragment 19:5+8 19:5 (53696-53801, length 106) a-z form
enekatoytoykataleiceianurvpostonpaterakaithnmhterakaikoll-
huhsetaithgynaikiaytoykaiesontaioidyoeissarkamian
matches LXX Genesis 2:24 2:24 (5486-5611, length 126) a-z form
enekentoytoykataleiceianurvpostonpateraaytoykaithnmhteraaytoykaiproskoll-
huhsetaiprosthngynaikaaytoykaiesontaioidyoeissarkamian
unique in Old Testament
differing by 22.40%
providing an overall cover of 100.00%.
```


A kekeckedőket ez azonban nem hozza lázba. Azt a törvényt emlegetik fel, amelyben Mózes igenis megengedi a házassági elválást: „Ha valaki feleségül vesz egy lányt, és a férje lesz, de később

nem találja kedvére valónak, mert valami ellenszenveset talál benne, akkor írjon válólelevelet, adja azt az asszony kezébe, és úgy bocsássa el a házától.” (5Móz 24:1) A helyzet az, hogy a mózesi parancs itt tovább is folytatódik: „Ha az elmegy a házától, majd hozzámegy feleségül valaki máshoz, de a második férje is meggyűlöli, válólelevelet ír neki, a kezébe adja, és elbocsátja a házától, vagy ha meghal a második férj, aki feleségül vette, akkor az első férje, aki elbocsátotta, nem veheti újra feleségül, mert az ő számára tisztátalanná vált az asszony.” (2-4. vers) Vagyis a szakasz nem konkrétan az elválást engedi meg, hanem inkább arról szól, hogy ha már elválnak, akkor az történeten a lehetőségekhez mérten rendezett módon.

Ha jobban megvizsgáljuk az 5Móz-ben leírtakat, azt találjuk, hogy a szöveg kevésbé hasonlít arra a megfogalmazásra, ahogyan a kekeckedőktől halljuk:

> lookup LXX Deuteronomy 24:1

εαν δε τις λαβη γυναικα και συνοικηση αυτη και εσται εαν μη ευρη χαριν εναντιον αυτου οτι ευρεν εν αυτη ασχημον πραγμα και γραφει αυτη βιβλιον αποστασιου και δωσει εις τας χειρας αυτης και εξαποστελει αυτην εκ της οικιας αυτου

> lookup StatResGNT Matthew 19:7

Λεγουσιν αυτω, «Τι ουν Μωυσης ενετειλατο “δουναι βιβλιον αποστασιου και απολυσαι αυτην”;»

> lookup HunRUF Matthew 19:7

Erre azt mondták neki: Akkor miért rendelte el Mózes, hogy aki elbocsátja a feleségét, adjon neki válólelevelet?

A „βιβλιον αποστασιου” („válólevél”) természetesen egyezik a két szakaszban. (Az StatResGNT úgy jeleníti meg a farizeusok kérdését, mint ha valóban Mózesről idéznének.) A farizeusok által adott rövid folytatás, „και απολυσαι αυτην” („és küldje el őt”), valamint a bevezető, „δουναι” („adjon”), azonban összességében annyit jelent: „adjon válólelevelet és küldje el őt”. Vagyis helyesebb lenne, ha a 19:7 magyar fordítása így szólna: „Erre azt mondták neki: Akkor miért rendelte el Mózes, hogy adjon válólelevelet és küldje el őt?”

De apropó, Mózes nem egészen ezt mondta! Mózesről a farizeusok inkább csak kiragadtak egy részgondolatot, s azt tették meg főgondolatnak. Így jogos lehet a kritikánk, hogy itt valójában nem idézzük szembe, hanem inkább egy pontatlanul fölvetett kérdéssel. Az Olvasó ezek után bizonyára nem bánja, ha a farizeusok által összeállított mondat és az 5Móz 24 elejének szavai közötti diagramszerű összehasonlítástól – mely úgysem vezetne látványos eredményre – eltekintünk.

2.1.23. Kövess engem!

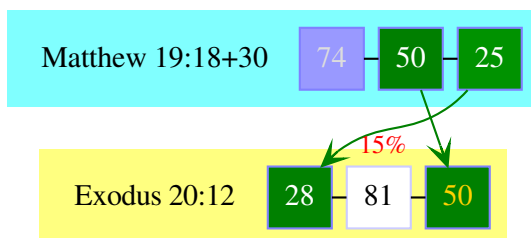
Az eddigiek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a perfekcionizmussal óvatosan kell bánni. Egyrészt jó, ha valaki jól ismeri az Ószövetséget és betű szerint tud igeverseket idézni, de ez se nem szükséges, se nem elégséges feltétele annak, hogy valaki a jó úton járjon.

A 19. fejezetben, pont egy perfekcionista történet előtt látjuk, hogy Jézus a kisgyermekéről mondja: „ilyeneké a mennyek országa” (19:14). A kisgyermekes esetében pedig nyilván szó sem lehet perfekcionizmusról, legfeljebb feltétlen hűségről és nyílt őszinteségről.

A gazdag ifjú, aki ebben a történetben megjelenik, valószínűleg maga is perfekcionista. Ha feltételezzük, hogy ugyanaz a történet van itt leírva, mint a Mk 10:17-től ill. a Lk 18:18-tól kezdődően, akkor az ifjúról elmondható, hogy Jézust „jó mester”-ként szólítja meg (ám itt, a Mátében a kéziratok többségében ez a megszólítás nem szerepel), és válaszul Jézus az egyedüli jóságra, az Atyára mutat (ezt itt, a Mátében szintén nem olvassuk). Az örök élethez vezető utat pedig a törvény betöltésében adja meg, lényegében betű szerint idézve két mózesi könyvet is:

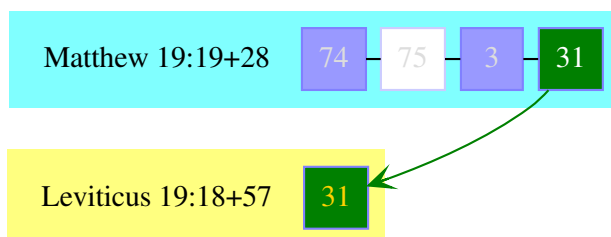
> Statement Matthew-19,18+30 connects

StatResGNT Matthew 19:18+30 19:19-34 (54892-54966, length 75) with
 LXX Exodus 20:12 20:16-31 (57204-57362, length 159) based on
 introduction 19:17+50 19:18-50 (54818-54891, length 74) a-z form
 eideueleiseisthnzvhneiselueinthreitasentolaslegeiaytvpoiasodeihsoyseipento that
 identifies the source with 'τας εντολας' moreover
 fragment 19:18+30 19:18 (54892-54941, length 50) a-z form
 oyfoneyseisoymoixeyseisoykleceisoyceydomartyrhseis
 matches LXX Exodus 20:13 20:16-31 (57313-57362, length 50) a-z form
 oymoixeyseisoykleceisoyfoneyseisoyceydomartyrhseis
 unique in Old Testament
 verbatim and
 fragment 19:19 19:19-34 (54942-54966, length 25) a-z form
 timatonpaterakaithnmhtera
 matches LXX Exodus 20:12 20:12-81 (57204-57231, length 28) a-z form
 timatonpaterasoykaithnmhtera
 differing by 14.81%
 providing an overall cover of 100.00%.

> Statement Matthew-19,19+28 connects

StatResGNT Matthew 19:19+28 19:19 (54970-55000, length 31) with
 LXX Leviticus 19:18+57 19:18-13 (60912-60942, length 31) based on
 introduction 19:17+50 19:18-50 (54818-54891, length 74) a-z form
 eideueleiseisthnzvhneiselueinthreitasentolaslegeiaytvpoiasodeihsoyseipento that
 identifies the source with 'τας εντολας' and
 introduction 19:19+25 19:19-31 (54967-54969, length 3) a-z form kai that
 declares a quotation with 'και' moreover
 fragment 19:19+28 19:19 (54970-55000, length 31) a-z form
 agaphseistonplhsionsoyvsseayton
 matches LXX Leviticus 19:18+57 19:18-13 (60912-60942, length 31) a-z form
 agaphseistonplhsionsoyvsseayton
 unique in Old Testament
 verbatim
 providing an overall cover of 100.00%.

> lookup HunRUF Matthew 19:16

Odament hozzá valaki, és ezt kérdezte: Mester, mi jót tegyek, hogy örök életet nyerjek?

> lookup HunRUF Matthew 19:17

Ő pedig azt felelte neki: Miért kérdezel engem a jóról? Csak egy van, aki jó. Ha pedig be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsolatokat!

> lookup HunRUF Matthew 19:18

Az megkérdezte: Melyeket? Jézus így felelt: Ezeket: „Ne ölj, ne paráználkodj, ne lopj, ne tanúskodj hamisan,

> lookup HunRUF Matthew 19:19

tiszteld apádat és anyádat”, és „szerezd felebarátodat, mint magadat!”

Az ifjú válasza zavarba ejtő: ezeket a szabályokat ő mind megtartotta. Lehetséges ilyesmi? Márknál azt is olvassuk, hogy Jézus megkedvelte ezt a srácot. Igen ám, de amit Jézus mond válaszképpen, az még zavarba ejtőbb. Azt mondja, hogy az ifjú adja el mindenét és kövesse Jézust!

A tanítványok igencsak gondolkodóba estek, hogy mit jelenthet mindez. Az üzenetet Jézus nemcsak a gazdag ifjúnak, hanem minden hallgatójának címezte: *Minden akadályt el kell gördítenünk az útból, ami Jézus követését meggátolná.* Valami ilyesmi lehet az a gyermeki bizalom is, amiről Jézus korábban beszélt: a feltétlen, akadály nélküli hit.

Ezáltal Jézus a törvény perfekcionista követésénél magasabb szintre helyezte azt az életmódot, hogy valaki feltétlen módon, teljes bizalommal kövesse Őt.

2.1.24. Virágvasárnap

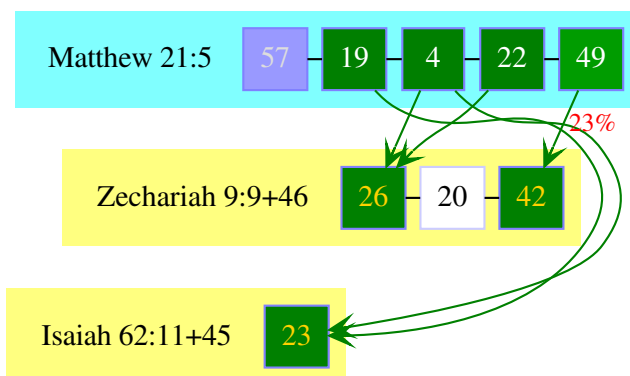
A 19-20. fejezetben megjelenő egyik fontos téma *Jézus követése*, melyet több nézőpontból is illusztrál a Mester. Megemlíti azt is, hogy az Isten útjára lépésnek komoly ára van, és ezt Ő maga is a saját életén keresztül fogja megmutatni: „aki naggyá akar lenni közöttetek, az legyen a szolgátok, és aki közöttetek első akar lenni, az legyen a rabszolgátok. Mert az Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon, és életét adja váltságul sokakért.” (20:26-28)

Ezután lép rá arra az útra, ami Jeruzsálembé, későbbi vesztőhelyére vezet. Valójában már a 17. versben készülődik az indulásra, de a tényleges utazás a 29. verstől olvasható, „*amikor elindultak Jerikóból*”, majd Jézus rögtön meggyógyít két vak embert. „*Dávid Fia*”, így szólítják (30-31. vers) – de vajon miért? Ez a megszólítás bizonyára arra utalt, hogy Jézus királyi sarj. A vakok ugyan nem látnak testileg, itt valamit mégis meglátnak, ami a testi dimenziónál följebbvaló.

A 21. fejezetben azután a „királyi sarj” kép még inkább feltárul. Király vonul be Jeruzsálembé, de miféle király? Nem lovon, mint egy elnyomó, hanem számaron, mint aki szolgál. A számár „elkötése” önmagában is egy csodával teli esemény, amelyet Jézus szó szerint előre megmond, hogyan is *lesz*. De a tervezettség tényét Máté még azzal is kiemeli, hogy egy Ézsaiás-Zakariás-

prófeciát azonosít be a történetek kapcsán:

```
> Statement Matthew-21,5 connects
  StatResGNT Matthew 21:5 (59041-59134, length 94) with
  LXX Isaiah 62:11+45 62:11-65 (124179-124201, length 23) and
  LXX Zechariah 9:9+46 9:9 (14394-14481, length 88) based on
  introduction 21:4 21:4 (58984-59040, length 57) a-z form
  toytodeolongegeneninaplhrvuhtorhuendiatoyprofhtoylegontos that
  declares a quotation with 'ρηθεν...λεγοντος' also
  identifies the source with 'του προφητου' moreover
  fragment 21:5 21:5-71 (59041-59063, length 23) a-z form
  eipatethuygatrivnidoy
    matches LXX Isaiah 62:11+45 62:11-65 (124179-124201, length 23) a-z form
  eipatethuygatrivnidoy
    unique in Old Testament
    verbatim and
    fragment 21:5+19 21:5-49 (59060-59085, length 26) a-z form
  idoyobasileyssoyerxetaisoi
    matches LXX Zechariah 9:9+46 9:9-62 (14394-14419, length 26) a-z form
  idoyobasileyssoyerxetaisoi
    unique in Old Testament
    verbatim and
    fragment 21:5+45 21:5 (59086-59134, length 49) a-z form
  prayskaiepibebhkvsepiiononkaiepipvlonyionypozygioy
    matches LXX Zechariah 9:9+92 9:9 (14440-14481, length 42) a-z form
  prayskaiepibebhkvsepiypozygionkaipvlonneon
    unique in Old Testament
    differing by 22.92%
    providing an overall cover of 100.00%.
```



```
> lookup HunRUF Matthew 21:4
```

Ez pedig azért történt, hogy beteljesedjék, amit az Úr mondott a próféta által:

```
> lookup HunRUF Matthew 21:5
```

„Mondjátok meg Sion leányának: Íme, királyod jön hozzád, aki alázatos, és számárháton ül, igavonó állat csikóján.”

```
> lookup HunRUF Zechariah 9:9
```

Örvendj nagyon, Sion leánya, ujjongj, Jeruzsálem leánya! Királyod érkezik

hozzád, aki igaz és diadalmas, alázatos, és számaron ül, számarcsikó hátán.

> lookup HunRUF Isaiah 62:11

Hírül adta az Úr a föld határáig: Mondjátok meg Sion leányának: Jön már Szabadítód! Vele jön szerzeménye, előtte jön, amiért fáradozott.

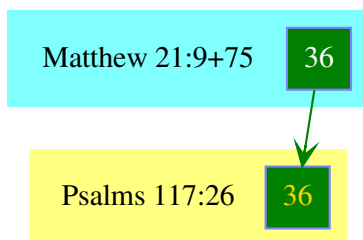
Itt tehát valójában két prófécia van mozaikszerűen összeállítva. A Zakariásban úgy tűnik, egy másik történelmi eseményre is illik a prófécia, hiszen a 9:13-ban ezt olvassuk: „*felbuzdítom fiaidat, Sion, a görögök ellen*”, de ettől eltekintve a jézusi szabadítást több ismerv is jellemzi: „*Mert kiirtom a harci kocsit Efraimból és a lovat Jeruzsálemből – mondja az Úr. Kivész majd a harci fű, mert békét hirdet a népeknek; uralma tengertől tengerig ér, az Eufrátesztől a föld határáig. A veled kötött szövetség véérért szabadon bocsátom foglyaidat a kiszáradt kútból. Térjete vissza a fellegvárba, reménykedő foglyok! Még ma kijelentem: Kétszeresen kárpótollak titeket!*” (10-12. vers) Habár a prófécia egyik, jól beazonosítható rétege a zsidóság és a görög világ közötti konfliktus (amely azután a Makkabeus-felkelésben csúcsosodik ki), Máté ezt Jézus Jeruzsálemben bevonulásával is azonosítja.

Az Ézsaiás-prófécia nem ennyire konkrét, és egy jövőbeli harmonikus helyzetről szól, amelyben a Szabadító a „szerzeményével” együtt érkezik, ezzel válik világhírűvé. „*Szent népnek nevezik őket, az Úr megváltottainak, téged pedig sokat látogatott városnak hívnak, nem pedig elhagyatottnak!*” – írja az Ézs 62:12. Kik ezek, akiket Ézsaiás „szerzeménynek”, „szent népnek”, az „Úr megváltottainak” nevez? Nem valószínű, hogy a zsidók, vagy legalábbis nem a szokásos értelemben vett zsidók, mert ők azt a királyt, aki annak idején Jeruzsálemben bevonult, végül is elvetették. A válasz nem bonyolult, hiszen a történet folytatásából tudjuk, hogy Jézus tanítványain keresztül azután teljesen más alapokra helyeződött az isteni terv. Azok, akik Jézus tanítványain keresztül befogadták a jézusi tanítást, és a követőivé lettek, *Krisztust követővé*: őket hívjuk ma *keresztényeknek*.

De menjünk tovább. A tömeg ekkor még nagyon lelkes, és a 118. zsoltár szavaival ünneplik a fővárosba bevonuló trónörököszt:

> Statement Matthew-21,9+75 connects

StatResGNT Matthew 21:9+75 21:9-20 (59444-59479, length 36) with
LXX Psalms 117:26 117:26-28 (138698-138733, length 36) based on
fragment 21:9+75 21:9-20 (59444-59479, length 36) a-z form
eyloghmenosoerxomenosenonomatikyrioy
matches LXX Psalms 117:26 117:26-28 (138698-138733, length 36) a-z form
eyloghmenosoerxomenosenonomatikyrioy
unique in Old Testament
verbatim
providing an overall cover of 100.00%.

> lookup HunRUF Matthew 21:9

Az előtte haladó és az őt követő sokaság pedig ezt kiáltotta: Hozsánna Dávid Fiának! Áldott, aki jön az Úr nevében! Hozsánna a magasságban!

> lookup HunRUF Psalms 118:26

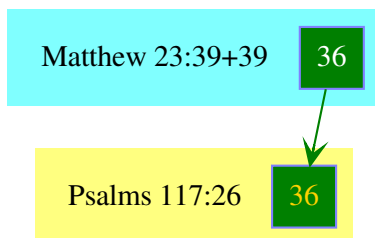
Áldott, aki az Úr nevében jön! Megáldunk titeket az Úr házából.

Egy érdekessége ennek a verspárnak, hogy itt Máté nem szól arról, hogy a sokaság honnan idézett, vagy hogy egyáltalán idézet volna az, ami következik. Valószínű, hogy Máté olvasóközönsége tudta ezt amúgy is. A zsidó kultúrában ez az egyik leggyakrabban felhangzó zsoltár. A közelgő páskaünnep idején is aktuális volt, tehát teljesen természetes, hogy a népnek „eszébe jutott”.

Ez tehát egy olyan idézet az Újszövetségben, amit nem vezet be kommentár, nincs hozzá közelebbi megjelölés sem. Ettől függetlenül az olvasó *tudja*, miről van szó, legalábbis az evangélium célközönségéről fel lehet tételezni, hogy ez a helyzet. Szövegkritikai értelemben viszont azt is lehet mondani, hogy itt inkább *utalásról* van szó, mintsem idézetről, hiszen explicite nem állítja Máté, hogy ő most valamit valahonnan idéz.

Jézus kritikusai bizonyára a szemére hányják, hogy hagyja magát ünnepelni. Nem volna ildomos ennél szerényebbnek lenni és visszautasítani ezeket az érzelmtől valószínűleg túlfűtött szavakat, lecsendesíteni a híveket? Úgy tűnik, ez nem volt szándékában Jézusnak. Sőt, később, a 23. fejezetben, amikor a következő napokban a jeruzsálemi templomban tanít, Ő maga korhollja azokat, akik nem hisznek benne, s konkrétan kimondja: bizony, a fent elhangzott szavakkal kéne Őt éltetni: „Mert mondom nektek, nem láttok engem mostantól fogva mindaddig, amíg azt nem mondjátok: *Áldott, aki az Úr nevében jön!*” Ez ismét a 118. zsoltár 26. verse, ugyanúgy bevezető nélkül:

```
> Statement Matthew-23,39+39 connects
  StatResGNT Matthew 23:39+39 23:39 (69470-69505, length 36) with
  LXX Psalms 117:26 117:26-28 (138698-138733, length 36) based on
  fragment 23:39+39 23:39 (69470-69505, length 36) a-z form
  eyloghmenosoerxomenosenonomatikyrioy
  matches LXX Psalms 117:26 117:26-28 (138698-138733, length 36) a-z form
  eyloghmenosoerxomenosenonomatikyrioy
  unique in Old Testament
  verbatim
  providing an overall cover of 100.00%.
```


2.10. feladat. Nézzünk utána, előjön-e még a 118. zsoltár 26. verse az Újszövetség más helyein!

Megoldás. Igen, több helyen is. Ehhez a bibref `getrefs` parancsát fogjuk használni, ami pontosan ilyen típusú keresések támogatására lett kitalálva.

```
> help getrefs

'getrefs' *Bible2* *Bible1* *book1* *passage1*: Search for references in *Bible2* on the
passage in *Bible1* in book *book1* in *passage1*. Usually 'SBLGNT' or 'StatResGNT' stands
for *Bible2* and 'LXX' for *Bible1*. If *book1* is 'Psalms', the passage can also be its
```

number only.

> getrefs StatResGNT LXX Psalms 117:26

```
LXX Psalms 117:26+9 117:26-50 = StatResGNT I_Timothy 5:18+41 5:18-19 (length=5, pos1=138707, pos2=6317)
LXX Psalms 117:26+19 117:26-34 = StatResGNT Mark 9:41+29 9:41-54 (length=11, pos1=138717, pos2=30563)
LXX Psalms 117:26+20 117:26-27 = StatResGNT Luke 19:38+37 19:38-30 (length=17, pos1=138718, pos2=75035)
LXX Psalms 117:26 117:26-43 = StatResGNT Luke 19:38+8 19:38-55 (length=21, pos1=138698, pos2=75006)
LXX Psalms 117:26 117:26-28 = StatResGNT John 12:13+68 12:13-21 (length=36, pos1=138698, pos2=42125)
LXX Psalms 117:26 117:26-28 = StatResGNT Luke 13:35+55 13:35 (length=36, pos1=138698, pos2=57426)
LXX Psalms 117:26 117:26-28 = StatResGNT Matthew 21:9+75 21:9-20 (length=36, pos1=138698, pos2=59444)
LXX Psalms 117:26 117:26-28 = StatResGNT Matthew 23:39+39 23:39 (length=36, pos1=138698, pos2=69470)
LXX Psalms 117:26 117:26-22 = StatResGNT Mark 11:9+46 11:10-59 (length=42, pos1=138698, pos2=36385)
Finished
```

A `getrefs` parancs olyan pontos egyezéseket keres a megadott ószövetségi szakasz kapcsán, ahol az ószövetségi szöveg valamely része legalább egy újszövetségi szövegdarabbal azonos, azzal az extra feltétellel, hogy az ószövetségi szakasznak egyedinek kell lennie. Minél hosszabb a pontosan egyező két szövegdarab, annál valószínűbb, hogy nem csak véletlen egybeesésről van szó.

A fenti kimenetben 9 ilyen pontosan egyező szövegdarab van. Le lehet ellenőrizni, hogy az első kettő (5 ill. 11 karakter hosszúak) fals pozitív találatnak számítanak, de a többi 7 stimmel. Ebből a 7-ből 2 valójában a Lukács 19:38-ban lévő egyetlen egyezéshez kapcsolódik 2 részletben, vagyis marad 6 találat. Ezek közül 2–2 a Mátéban ill. a Lukácsban van, a másik 1–1 pedig a Márkban és a Jánosban:

> lookup HunRUF Luke 13:35

Íme, elhagyottá lesz a ti házatok. De mondom nektek, nem láttok addig engem, míg el nem jön az az idő, amikor ezt mondjátok: Áldott, aki az Úr nevében jön!

> lookup HunRUF Luke 19:38

és ezt kiáltották: Áldott a király, aki az Úr nevében jön! A mennyben békesség, és dicsőség a magasságban!

> lookup HunRUF Mark 11:9

az előtte haladók és az őt követők pedig ezt kiáltották: Hozsánna! Áldott, aki jön az Úr nevében!

> lookup HunRUF John 12:13

pálmaágakat fogtak, kivonultak a fogadására, és így kiáltottak: Hozsánna! Áldott, aki jön az Úr nevében, Izráel Királya!

Vagyis: igen, a Zsolt 118:26 minden evangéliumban előjön legalább egyszer, de két evangéliumban kétszer is.

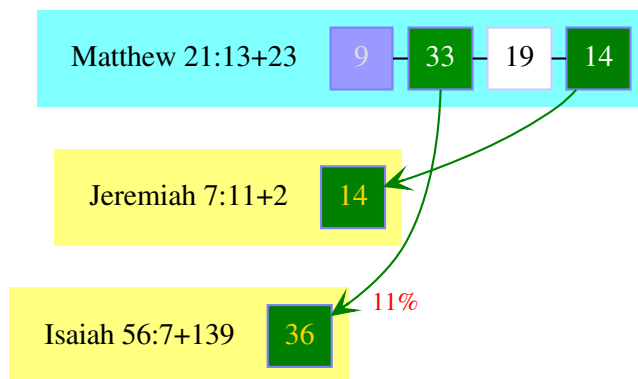
Mielőtt harmadszor is szóba jön, hogy Jézus Dávid Fia (l. a 15. verset), Jézust épp a templomba érni látjuk. Igen, időközben beért Jeruzsálembe az ujjongó tömeg kíséretében. A templomban azonban ismét a szigorú oldalát ismerjük meg: *„kiűzte mindazokat, akik a templomban árusítottak és vásároltak, a pénzváltók asztalait és a galambárusok székeit pedig felborította”* (12. vers).

Nem mindenki számított erre a fordulatra. A vakok és a sánták, akiket rögvest meg is gyógyított, nyilván örültek annak, hogy megérkezett a Mester. Mások, akiket kemény szavakkal illetett, valószínűleg negatívabban ítélték meg a Rabbi érkezését. Jézus így korhollja őket:

> lookup HunRUF Matthew 21:13

és ezt mondta nekik: Meg van írva: „Az én házamat imádság házának nevezik”, ti pedig rablók barlangjává teszitek.

> Statement Matthew-21,13+23 connects
 StatResGNT Matthew 21:13+23 21:13 (59812-59877, length 66) with
 LXX Isaiah 56:7+139 56:7-16 (112771-112806, length 36) and
 LXX Jeremiah 7:11+2 7:11-80 (19391-19404, length 14) based on
 introduction 21:13+14 21:13-66 (59803-59811, length 9) a-z form gegraptai that
 declares a quotation with 'γεγραπται' moreover
 fragment 21:13+23 21:13-33 (59812-59844, length 33) a-z form
 ooikosmoyoikosproseyxhsklhuhsetai
 matches LXX Isaiah 56:7+139 56:7-16 (112771-112806, length 36) a-z form
 ogaroikosmoyoikosproseyxhsklhuhsetai
 unique in Old Testament
 differing by 11.43% and
 fragment 21:13+75 21:13 (59864-59877, length 14) a-z form sphlaionlhstvn
 matches LXX Jeremiah 7:11+2 7:11-80 (19391-19404, length 14) a-z form
 sphlaionlhstvn
 unique in Old Testament
 verbatim
 providing an overall cover of 71.21%.

> lookup HunRUF Isaiah 56:7

elviszem szent hegyemre, és örömet szerzek nekik abban a házban, ahol hozzám imádkoznak. Égőáldozataik és véresáldozataik kedvesek lesznek oltáromon, mert az én házamat imádság házána fogják majd nevezni, minden nép számára!

> lookup HunRUF Jeremiah 7:11

Hát rablók barlangjának nézitek ezt a házat, amelyet rólam neveztek el? Majd én is annak nézem! - így szól az Úr.

> lookup StatResGNT Matthew 21:13

Και λεγει αυτοις, «Γεγραπται, “Ο οικος μου οικος προσευχης κληθησεται”, υμεις δε αυτον ποιειτε “σπηλαιον ληστων”.»

Ismét egy kettős idézet: két ószövetségi szakaszt fűz egybe Jézus, amikor beolvas a templomi kereskedőknek. A StatResGNT-ben két szövegdarab van beágyazott idézőjelek közé téve, ahogyan a fenti diagram is mutatja.

Az Ézsaiás-idézet kontextusa érdekes módon azoknak hirdet elsősorban örömet, akik társadal-milag kirekesztettek: az idegeneknek és a herélteknek. Lehet, hogy ez is motiválja azokat a vakokat és sántákat, akik talán az idézet hallatán még inkább Jézushoz mennek (21:14). De a nem zsidók számára is meghívást jelenthet az Ézsaiás-szöveg.

A Jeremiás-idézet kontextus szerint pedig az egész népnek szól, a júdaiaknak (Jer 7:2), akik általánosságban romlottak: elnyomják a jövevényt, az árvát és az özvegyet, ártatlan vért ontanak, bálványimádók (Jer 7:6), lopnak, ölnek, paráználkodnak, hamisan esküsznek, bálványimádók (Jer

7:9). Mintegy humorosan summázza a helyzetet Isten: „*Hát rablók barlangjának nézitek ezt a házat, amelyet rólam neveztek el? Majd én is annak nézem! – így szól az Úr.*” (Jer 7:11, ebből idézi azután Máté a „rablók barlangja” szófordulatot.) Ha humor, akkor ez fekete humor, és Isten később valóban be is váltja ezt az ígéretét is, ahogyan a történelemből tudjuk.

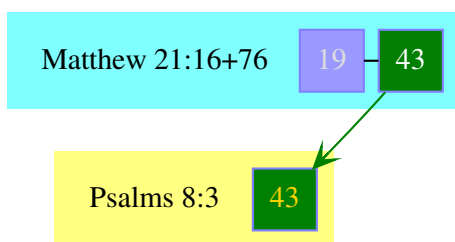
Mi a nép reakciója Jézus szavaira? A gyengék éljenek, az erősek irigykednek rá. A gyermekek, valószínűleg maguk is jól ismerve a 118. zsoltárt, és talán a népünnepélytől felbátorodva maguk is rázendítenek: „*Hozsánna Dávid Fiának!*” Ez már sok a főpapoknak és az írástudóknak, s hiába látják a csodákat, haragra lobbannak:

> lookup HunRUF Matthew 21:16

és így szóltak hozzá: Hallod, mit mondanak ezek? Jézus pedig így válaszolt nekik: Hallom. Sohasem olvastátok: „Gyermekek és csecsemők szája által szereztél dicséretet”?

> Statement Matthew-21,16+76 connects

StatResGNT Matthew 21:16+76 21:16 (60138-60180, length 43) with
LXX Psalms 8:3 8:3-47 (5607-5649, length 43) based on
introduction 21:16+57 21:16-43 (60119-60137, length 19) a-z form
oydepoteanegnvteoti that
declares a quotation with 'οὐδεποτε_ανευνωτε' moreover
fragment 21:16+76 21:16 (60138-60180, length 43) a-z form
ekstomatoshpivnkaiuhlazontvknathrtisvainon
matches LXX Psalms 8:3 8:3-47 (5607-5649, length 43) a-z form
ekstomatoshpivnkaiuhlazontvknathrtisvainon
unique in Old Testament
verbatim
providing an overall cover of 100.00%.

> lookup HunRUF Psalms 8:3

Gyermekek és csecsemők szája által is építéd hatalmadat ellenfeleiddel szemben, hogy elnéimtsd az ellenséget és a bosszúállót.

> lookup HunRUF Matthew 21:17

Erre otthagya őket kiment a városból Betániába, és ott töltötte az éjszakát.

Ehhez nem is tudunk semmit sem hozzátenni. Ha valakik számára ezek után nyilvánvaló kellett, hogy legyen, kicsoda Jézus, akkor ezek pont a jól képzett vallási vezetők lettek volna. Ám nem így történt. Jézus elmegy a végsőig, hogy feltárja, kicsoda Ő valójában. Mind cselekedetei, mind az Írás előrejelzése egyhangúlag ebbe az irányba mutat: a Király érkezett meg. De aki ezt a történelmi helyzetet sokszori nekifutásra sem ismeri fel, annak a személyes helyzete menthetetlen.

2.1.25. A sarokkő

A 118. zsoltárban más is van még, ami többször szóba jön. Nagyon közel a 26. vershez, amiről a fentiekben szó volt; egészen pontosan a 22-23. versben olvassuk:

> lookup HunRUF Psalms 118:22

Az a kő, amelyet az építők megvetettek, az lett a sarokkő.

> lookup HunRUF Psalms 118:23

Az Úrtól lett ez, csodálatos a mi szemünkben.

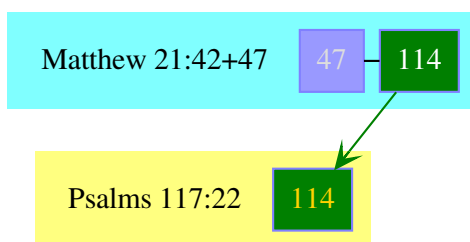
Jézus hamarosan szóba hozza ezt is, mégpedig a szőlőmunkások példázatának zárásaként. Ő mint a szőlőbirtok örököse megbecsülést érdemelne, de az irigy szőlőmunkások inkább megölik. Jézus félreérthetetlenül fogalmaz: a zsidóktól elvétetik az Isten országa, és egy másik népnek adatik – erről korábban (a 2.1.24. fejezetben) már megfogalmaztuk, hogy a Krisztust követő keresztényeké lesz, legalábbis a Jézust közvetlenül követő évszázadokban.

A sarokkő képe azonban még határozottabb kijelentés: „aki erre a kőre esik, összeúzza magát, akire pedig ez a kő ráesik, azt szétmorzsolja” (21:44). Ez arra utal, hogy esélytelen bármilyen harc, ellenállás Isten Fiával szemben. Jézus itt még nincs abban a helyzetben, hogy ezt fizikailag is aprópénzre váltsa (habár technikailag megtehetné, l. Mt 12:19), de ami késik, nem múlik.

Akárcsak a 26. vers, ez a szakasz is része a szokásos zsidó liturgiának. Így elkerülhetetlen, hogy egy vallását gyakorló zsidó ne szembesüljön ezzel a gondolattal. Íme a Mt 21:42-höz tartozó diagram:

> Statement Matthew-21,42+47 connects

StatResGNT Matthew 21:42+47 21:42 (62608-62721, length 114) with
LXX Psalms 117:22 117:23 (138495-138608, length 114) based on
introduction 21:42 21:42-114 (62561-62607, length 47) a-z form
legeiaytoisoihsoysodepoteanegnvteentaisgrafais that
declares a quotation with 'ανεγνωτε' also
identifies the source with 'εν ταῖς γραφαῖς' moreover
fragment 21:42+47 21:42 (62608-62721, length 114) a-z form
liuonapedokimasanoioikodomoyntesoytosegenhuheiskefahngvni-as-
parakyrioyegenetoaythkaiestinuaymasthenofualmoishmvn
matches LXX Psalms 117:22 117:23 (138495-138608, length 114) a-z
form liuonapedokimasanoioikodomoyntesoytosegenhuheiskefahngvni-as-
parakyrioyegenetoaythkaiestinuaymasthenofualmoishmvn
unique in Old Testament
verbatim
providing an overall cover of 100.00%.

Jézus betű szerint idézi az ismert zsoltár jól ismert verseit. Persze az, hogy ezek rá vonatkoznak, a zsoltár kontextusában nem egyértelműek. *Hit*, a Jézusban való hit kell ahhoz, hogy elfogadjuk, hogy az Ő interpretációja helyes, hogy Róla szól ez a jövődőlés.

A 118. zsoltárt olvasgatva talán találunk további újszövetségi szakaszokat is, ahol ezt a zsoltár betű szerint idézi valamelyik szerző. Lássuk, mire jutunk az algoritmikus módszerrel!

> getrefs StatResGNT LXX Psalms 117

LXX Psalms 117:12+20 117:12-67 = StatResGNT Galatians 1:18+43 1:18-38
(length=5, pos1=137945, pos2=1452)
LXX Psalms 117:12+91 117:13-43 = StatResGNT Acts 18:17+20 18:17-75 (length=5,
pos1=138016, pos2=60711)
LXX Psalms 117:12+91 117:13-43 = StatResGNT I_Corinthians 1:1+52 1:1-11
(length=5, pos1=138016, pos2=53)

LXX Psalms 117:14+48 117:15-67 = StatResGNT John 18:29+49 18:29-26 (length=5, pos1=138112, pos2=60024)
 LXX Psalms 117:26+9 117:26-50 = StatResGNT I_Timothy 5:18+41 5:18-19 (length=5, pos1=138707, pos2=6317)
 LXX Psalms 117:27+34 117:27-46 = StatResGNT I_Corinthians 5:8+3 5:8-82 (length=5, pos1=138796, pos2=7597)
 LXX Psalms 117:12+10 117:12-76 = StatResGNT Philippians 4:15+122 4:15-11 (length=6, pos1=137935, pos2=7471)
 LXX Psalms 117:12+13 117:12-73 = StatResGNT Matthew 1:13+54 1:13-23 (length=6, pos1=137938, pos2=995)
 LXX Psalms 117:15+39 117:15-23 = StatResGNT Mark 9:37+21 9:37-80 (length=6, pos1=138155, pos2=30210)
 LXX Psalms 117:8+42 117:9-40 = StatResGNT Acts 6:15+81 6:15-5 (length=6, pos1=137771, pos2=18204)
 LXX Psalms 117:27+22 117:27-56 = StatResGNT Matthew 17:20+146 17:22-97 (length=7, pos1=138784, pos2=49543)
 LXX Psalms 117:27+34 117:27-44 = StatResGNT Mark 15:6+5 15:6-35 (length=7, pos1=138796, pos2=51583)
 LXX Psalms 117:6+46 117:7-38 = StatResGNT John 14:8+14 14:8-32 (length=7, pos1=137684, pos2=48673)
 LXX Psalms 117:9+5 117:9-30 = StatResGNT Luke 6:34+18 6:34-76 (length=7, pos1=137780, pos2=23414)
 LXX Psalms 117:11+3 117:11-43 = StatResGNT Acts 17:5+2 17:5-153 (length=8, pos1=137874, pos2=56138)
 LXX Psalms 117:11+3 117:11-43 = StatResGNT Acts 7:9+17 7:9-45 (length=8, pos1=137874, pos2=19063)
 LXX Psalms 117:19+3 117:19-53 = StatResGNT Luke 20:24+2 20:24-52 (length=8, pos1=138335, pos2=77810)
 LXX Psalms 117:19+3 117:19-53 = StatResGNT Matthew 22:19+5 22:19-45 (length=8, pos1=138335, pos2=64513)
 LXX Psalms 117:19+37 117:19-19 = StatResGNT Luke 6:12+23 6:12-69 (length=8, pos1=138369, pos2=21549)
 LXX Psalms 117:22+14 117:22-40 = StatResGNT Luke 11:14+79 11:14-4 (length=8, pos1=138509, pos2=45578)
 LXX Psalms 117:22+14 117:22-40 = StatResGNT Matthew 9:33+47 9:33-40 (length=8, pos1=138509, pos2=23445)
 LXX Psalms 117:22+27 117:22-27 = StatResGNT II_Peter 2:10+118 2:11-80 (length=8, pos1=138522, pos2=2983)
 LXX Psalms 117:22+27 117:22-27 = StatResGNT I_Peter 4:4+66 4:5-48 (length=8, pos1=138522, pos2=6726)
 LXX Psalms 117:27+17 117:27-60 = StatResGNT II_John 1:2+23 1:2-26 (length=8, pos1=138779, pos2=136)
 LXX Psalms 117:27+34 117:27-43 = StatResGNT Matthew 27:15+5 27:15-44 (length=8, pos1=138796, pos2=84177)
 LXX Psalms 117:27+49 117:27-28 = StatResGNT Galatians 6:12+40 6:12-59 (length=8, pos1=138811, pos2=10549)
 LXX Psalms 117:15+61 117:16-43 = StatResGNT I_Corinthians 15:24+90 15:25-61 (length=9, pos1=138177, pos2=28642)
 LXX Psalms 117:16+37 117:17-51 = StatResGNT Revelation_of_John 4:11+56 4:11-52 (length=9, pos1=138221, pos2=8603)
 LXX Psalms 117:16+41 117:17-47 = StatResGNT Romans 11:1+91 11:2-90 (length=9, pos1=138225, pos2=22253)
 LXX Psalms 117:17+14 117:17-29 = StatResGNT II_Corinthians 13:4+73 13:4-30 (length=9, pos1=138243, pos2=21460)
 LXX Psalms 117:19+37 117:19-18 = StatResGNT Revelation_of_John 9:3+45 9:3-37 (length=9, pos1=138369, pos2=15958)

LXX Psalms 117:20+16 117:20-19 = StatResGNT Romans 2:13+18 2:13-40 (length=9,
 pos1=138412, pos2=3784)
 LXX Psalms 117:7+39 117:8-40 = StatResGNT Romans 7:18+42 7:18-50 (length=9,
 pos1=137726, pos2=14479)
 LXX Psalms 117:9+4 117:9-29 = StatResGNT Acts 26:7+52 26:7-51 (length=9,
 pos1=137779, pos2=86017)
 LXX Psalms 117:12+84 117:13-45 = StatResGNT Luke 9:24+17 9:24-65 (length=10,
 pos1=138009, pos2=37117)
 LXX Psalms 117:12+84 117:13-45 = StatResGNT Mark 8:35+18 8:35-77 (length=10,
 pos1=138009, pos2=26777)
 LXX Psalms 117:12+84 117:13-45 = StatResGNT Matthew 16:25+18 16:25-62
 (length=10, pos1=138009, pos2=47361)
 LXX Psalms 117:12+86 117:13-43 = StatResGNT II_Corinthians 6:4+22 6:4-58
 (length=10, pos1=138011, pos2=8664)
 LXX Psalms 117:14+6 117:14-36 = StatResGNT Mark 14:25+106 14:26-30 (length=10,
 pos1=138070, pos2=47424)
 LXX Psalms 117:16+37 117:17-50 = StatResGNT I_Corinthians 4:19+83 4:20-37
 (length=10, pos1=138221, pos2=6917)
 LXX Psalms 117:18+28 117:18-13 = StatResGNT Romans 7:5+94 7:5 (length=10,
 pos1=138309, pos2=13474)
 LXX Psalms 117:18+30 117:18-11 = StatResGNT Romans 5:21+29 5:21-77 (length=10,
 pos1=138311, pos2=11046)
 LXX Psalms 117:19+33 117:19-21 = StatResGNT II_Peter 3:16+26 3:16-111
 (length=10, pos1=138365, pos2=5745)
 LXX Psalms 117:20+18 117:20-16 = StatResGNT Matthew 25:46+41 25:46-11
 (length=10, pos1=138414, pos2=77032)
 LXX Psalms 117:22+30 117:22-22 = StatResGNT Acts 8:10+40 8:10-35 (length=10,
 pos1=138525, pos2=24519)
 LXX Psalms 117:22+30 117:22-22 = StatResGNT John 9:19+21 9:19-59 (length=10,
 pos1=138525, pos2=31771)
 LXX Psalms 117:22+30 117:22-22 = StatResGNT Luke 20:14+51 20:14-57 (length=10,
 pos1=138525, pos2=76910)
 LXX Psalms 117:23+46 117:24-56 = StatResGNT II_Corinthians 1:12+10 1:12-146
 (length=10, pos1=138603, pos2=1148)
 LXX Psalms 117:8+10 117:8-26 = StatResGNT Acts 5:15+45 5:15-64 (length=10,
 pos1=137739, pos2=14016)
 LXX Psalms 117:8+4 117:8-32 = StatResGNT Matthew 27:42+94 27:43-55 (length=10,
 pos1=137733, pos2=86348)
 LXX Psalms 117:26+19 117:26-34 = StatResGNT Mark 9:41+29 9:41-54 (length=11,
 pos1=138717, pos2=30563)
 LXX Psalms 117:14+4 117:14-36 = StatResGNT Matthew 26:29+117 26:30-30
 (length=12, pos1=138068, pos2=79194)
 LXX Psalms 117:17+46 117:18-45 = StatResGNT I_Corinthians 11:32+18 11:32-32
 (length=12, pos1=138275, pos2=20684)
 LXX Psalms 117:14+18 117:14-21 = StatResGNT Matthew 24:48+51 24:49-63
 (length=13, pos1=138082, pos2=73188)
 LXX Psalms 117:21+43 117:22-61 = StatResGNT Romans 10:10+52 10:11-49
 (length=13, pos1=138483, pos2=21302)
 LXX Psalms 117:15+11 117:15-41 = StatResGNT II_Corinthians 1:6+33 1:6-97
 (length=16, pos1=138127, pos2=525)
 LXX Psalms 117:22+46 117:22 = StatResGNT Acts 4:11+57 4:11 (length=16,
 pos1=138541, pos2=10276)
 LXX Psalms 117:26+20 117:26-27 = StatResGNT Luke 19:38+37 19:38-30 (length=17,
 pos1=138718, pos2=75035)
 LXX Psalms 117:5+55 117:6-33 = StatResGNT Hebrews 13:6+23 13:6-36 (length=17,
 pos1=137637, pos2=24726)

```

LXX Psalms 117:7 117:7-24 = StatResGNT Hebrews 13:6+24 13:6-34 (length=18,
pos1=137687, pos2=24727)
LXX Psalms 117:26 117:26-43 = StatResGNT Luke 19:38+8 19:38-55 (length=21,
pos1=138698, pos2=75006)
LXX Psalms 117:26 117:26-28 = StatResGNT John 12:13+68 12:13-21 (length=36,
pos1=138698, pos2=42125)
LXX Psalms 117:26 117:26-28 = StatResGNT Luke 13:35+55 13:35 (length=36,
pos1=138698, pos2=57426)
LXX Psalms 117:26 117:26-28 = StatResGNT Matthew 21:9+75 21:9-20 (length=36,
pos1=138698, pos2=59444)
LXX Psalms 117:26 117:26-28 = StatResGNT Matthew 23:39+39 23:39 (length=36,
pos1=138698, pos2=69470)
LXX Psalms 117:26 117:26-22 = StatResGNT Mark 11:9+46 11:10-59 (length=42,
pos1=138698, pos2=36385)
LXX Psalms 117:22+5 117:22 = StatResGNT I_Peter 2:7+44 2:7 (length=57,
pos1=138500, pos2=2726)
LXX Psalms 117:22 117:23-50 = StatResGNT Luke 20:17+50 20:18-62 (length=64,
pos1=138495, pos2=77197)
LXX Psalms 117:22 117:23 = StatResGNT Mark 12:10+27 12:11 (length=114,
pos1=138495, pos2=39215)
LXX Psalms 117:22 117:23 = StatResGNT Matthew 21:42+47 21:42 (length=114,
pos1=138495, pos2=62608)
Finished

```

25.607 sec

A keresés csaknem fél percig tart. Az világosan látszik, hogy számos fals pozitív találat kell legyen, de az is látható, hogy vannak egészen hosszú egyezések, amelyeknek muszáj idézeteknek lenniük. Vegyük sorra ezeket. A 22. vers a következő újszövetségi helyeken jelenik meg:

> lookup HunRUF Mark 12:10

Vajon nem olvastátok a Szentírásban: „A kő, amelyet az építők megvetettek, az lett a sarokkő;

> lookup HunRUF Luke 20:17

Ő azonban rájuk nézett, és ezt mondta: Akkor mit jelent az Írásnak ez a szava: „A kő, amelyet az építők megvetettek, az lett a sarokkő”?

> lookup HunRUF I_Peter 2:7

Nektek, a hívőknek drága kincs, a hitetleneknek pedig az a kő, amelyet megvetettek az építők, sarokkővé lett,

> lookup HunRUF I_Peter 2:8

megütközés kövévé és megbotránkozás sziklájává, azok beleütköznek, mert nem engedelmesskednek az igének. Ők erre is rendeltettek.

Vagyis még 3 helyen, összességében 4 helyen (3 evangéliumban és az 1Péter-ben). Jól látszik, hogy Péter apostol is az evangéliummal összhangban magyarázza a sarokkő-képet.

Ami ezen kívül még előjön, a zsoltár 6. verse, mégpedig A zsidókhoz írt levélben:

> lookup HunRUF Psalms 118:6

Velem van az Úr, nem félek, ember mit árthat nekem?

> lookup HunRUF Hebrews 13:6

Ezért bizakodva mondjuk: „Velem van az Úr, nem félek, ember mit árthat nekem?”

A `getrefs` parancs mindig betű szerinti pontos egyezésekre keres. Ez gyakran elegendő eredményt ad, de néha más módszerekre is szükség lehet, ha csak közelítőleg azonos szövegeket keresünk.

2.1.26. Kvízkérdések

A 22. fejezet a királyi menyegző példázatával indul, amelyben Jézus nyilvánvalóan királyi eredetét és jövődöbéli hatalmát illusztrálja. Sőt, továbbmegy: az a nép, amely nem volt kíváncsi rá (sőt megutálta Őt), el fog pusztulni, de lesznek helyettük mások, akik helyettük lesznek hivatalosak a nagy lakodalomra. Az elhívás önmagában még kevés, minden vendégnek kötelező a királyi tisztelete és az ennek megfelelő dresszkód.

Ezen a ponton a farizeusok (ill. a szadduceusok, vö. 22:23) már valószínűleg kiszálltak a történet követéséből, és ezáltal ki is írták magukat a történetből, legalábbis a hosszú távú folyásából. Itt azért még tesznek egy-két erőtlén kísérletet, hogy a Mestert Jeruzsálemben, számukra hazai pályán szorongassák meg.

A 22:15-től 3 kvízkérdést olvasunk a vallási szakik szájából, ebből az első az adópénzre vonatkozik, és nincs jele, hogy az Ószövetséget idéznék. A szadduceusok által a 24. versben feltett kérdés elég gyakorlatiatlan és erőltetett, de legalább a mózesi törvényekhez kapcsolódik:

> lookup HunRUF Matthew 22:24

Mester! Mózes ezt mondta: „Ha valaki úgy hal meg, hogy nincs fiúgyermek, akkor testvére vegye feleségül az asszonyt, és támasszon utódot testvérének.”

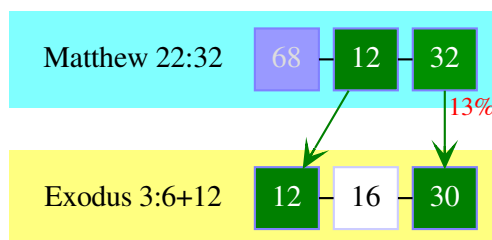
> lookup HunRUF Deuteronomy 25:5

Ha testvérek laknak együtt, és közülük az egyik meghal fiúgyermek nélkül, akkor az elhunytak a felesége ne menjen hozzá idegen férfihoz, aki nem a családhoz tartozik. A sógora menjen be hozzá, vegye feleségül, sógorházasságot kötve így vele.

A magyar fordításban a két szövegben vannak tartalmi azonosságok, de formailag eléggé különbözik a kettő. A görög szövegek is lényegesen különbözőek. Lehet, hogy a szadduceusoknak nem számított a szigorú forma, de az is lehet, hogy Máté nem tartotta relevánsnak, hogy itt betű szerint adja vissza az Írást. Jézus viszont egyértelműen az Írás idézésével válaszol:

> Statement Matthew-22,32 connects

StatResGNT Matthew 22:32 22:32-29 (65366-65409, length 44) with
LXX Exodus 3:6+12 3:6-70 (4990-5047, length 58) based on
introduction 22:31 22:31 (65298-65365, length 68) a-z form
peridethsanastasevstvnnkrvnoykanegntetorhuenyminyotoyueoylegontos that
declares a quotation with 'λεγοντος' also
identifies the source with 'θεου' moreover
fragment 22:32 22:32-61 (65366-65377, length 12) a-z form egveimioeios
matches LXX Exodus 3:6+12 3:6-116 (4990-5001, length 12) a-z form
egveimioeios
verbatim and
fragment 22:32+12 22:32-29 (65378-65409, length 32) a-z form
abraamkaioeiosisaakkaioeiosiakvb
matches LXX Exodus 3:6+40 3:6-70 (5018-5047, length 30) a-z form
abraamkaioeiosisaakkaioeiosiakvb
differing by 12.90%
providing an overall cover of 100.00%.

> lookup HunRUF Matthew 22:31

A halottak feltámadásáról pedig nem olvastátok-e, amit Isten mondott nektek:

> lookup HunRUF Matthew 22:32

„Én vagyok Ábrahám Istene, Izsák Istene és Jákób Istene”? Isten pedig nem a holtak Istene, hanem az élőké.

> lookup HunRUF Exodus 3:6

Majd ezt mondta: Én vagyok atyádnak Istene, Ábrahám Istene, Izsák Istene és Jákób Istene. Ekkor Mózes eltakarta az arcát, mert félt rátekinteni az Istenre.

A harmadik kvíz kérdést újra a farizeusok dobják be, egy egyszerűnek tűnő feladatot megfogalmazva, de Jézus itt is tökéletes választ ad. „Melyik a nagy parancsolat a törvényben?”

> lookup HunRUF Matthew 22:37

Jézus így válaszolt: „Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből.”

> lookup HunRUF Matthew 22:38

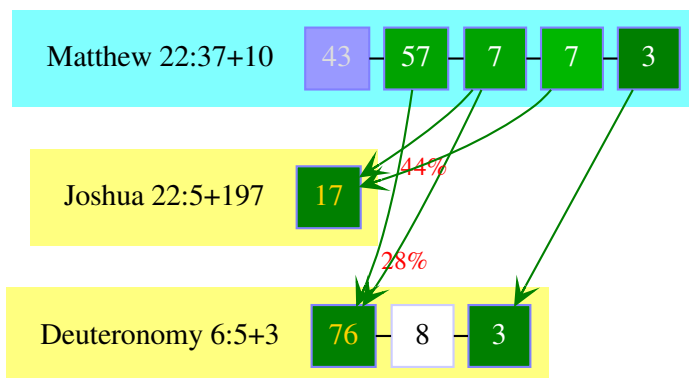
Ez az első és a nagy parancsolat.

> lookup HunRUF Matthew 22:39

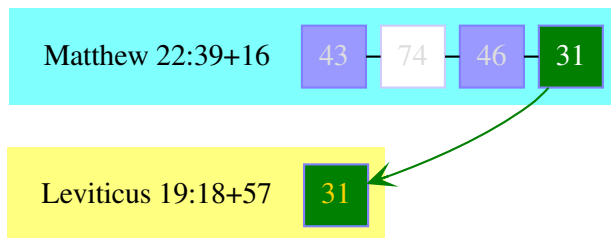
A második hasonló ehhez: „Szeresd felebarátodat, mint magadat.”

> Statement Matthew-22,37+10 connects

StatResGNT Matthew 22:37+10 22:37 (65642-65715, length 74) with
LXX Deuteronomy 6:5+3 6:5 (22214-22300, length 87) and
LXX Joshua 22:5+197 22:5-25 (60942-60958, length 17) based on
introduction 22:36 22:37-74 (65599-65641, length 43) a-z form
didaskalepoiaentolhmealhentvnomvodeefhaytv that
identifies the source with 'ποιαεντολημεγαληεντωνομω' moreover
fragment 22:37+10 22:37-10 (65642-65705, length 64) a-z form
agaphseiskyriontonueonsoyenolhkardiasoykaienolhcyxhsoykaienolhth
matches LXX Deuteronomy 6:5+3 6:5-11 (22214-22289, length 76) a-z form
agaphseiskyriontonueonsoyejolphsths kardiasoykaiejolphsths scyxhssoykaiiejolphsths
unique in Old Testament
differing by 28.00% and
fragment 22:37+67 22:37-3 (65699-65712, length 14) a-z form enolhthdianoia
matches LXX Joshua 22:5+197 22:5-25 (60942-60958, length 17) a-z form
ejolphsthsdianoias
unique in Old Testament
differing by 43.75% and
fragment 22:37+81 22:37 (65713-65715, length 3) a-z form soy
matches LXX Deuteronomy 6:5+87 6:5 (22298-22300, length 3) a-z form soy
verbatim
providing an overall cover of 100.00%.

> Statement Matthew-22,39+16 connects
 StatResGNT Matthew 22:39+16 22:39 (65762-65792, length 31) with
 LXX Leviticus 19:18+57 19:18-13 (60912-60942, length 31) based on
 introduction 22:36 22:37-74 (65599-65641, length 43) a-z form
 didaskalepoiaentolhmegalhentvnomvodeefhaytv that
 identifies the source with 'εντολη...εντωνομω' and
 introduction 22:38 22:39-31 (65716-65761, length 46) a-z form
 aythestinhmegalhkaiprvthentolhdeyteraomoiaayth that
 declares a quotation with 'αυτηεστιν...δε...ομοιααυτη' moreover
 fragment 22:39+16 22:39 (65762-65792, length 31) a-z form
 agaphseistonplhsionsoyvsseayton
 matches LXX Leviticus 19:18+57 19:18-13 (60912-60942, length 31) a-z form
 agaphseistonplhsionsoyvsseayton
 unique in Old Testament
 verbatim
 providing an overall cover of 100.00%.

Az első parancsolatnál Jézus a Józsué 22:5-re is utal röviden, mivel az utolsó kifejezés („teljes elmédből”) Józsuénál szerepel; az 5Móz-ben más kifejezés áll:

> lookup HunRUF Joshua 22:5

De nagyon vigyázzatok! Tartsátok meg mindazt a parancsolatot és azt a törvényt, amelyet Mózes, az Úr szolgálja parancsolt meg nektek: Szeressétek az Urat, a ti Isteneteket, és mindenben az ő útjain járjatok; tartsátok meg parancsolatait, ragaszkodjatok hozzá, és őt szolgáljátok teljes szívetekből és teljes lelketekből!

> lookup HunRUF Deuteronomy 6:5

Szeresd azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből!

> lookup StatResGNT Matthew 22:37

Ο δε εφη αυτω, «‘Αγαπησεις ΚΤΡΙΟΝ τον ΘΕΟΝ σου εν ολη καρδια σου, και εν ολη ψυχη σου, και εν ολη τη διανοια σου.’»

> lookup LXX Joshua 22:5

αλλα φυλαξασθε ποιειν σφοδρα τας εντολας και τον νομον ον ενετειλατο ημιν ποιειν Μωυσης ο παις κυριου αγαπαν κυριον τον θεον υμων πορευεσθαι πασαις ταις οδοις αυτου φυλαξασθαι τας εντολας αυτου και προσκεισθαι αυτω και λατρευειν αυτω εξ ολης της διανοιας υμων και εξ ολης της ψυχης υμων

> lookup LXX Deuteronomy 6:5

και αγαπησεις κυριον τον θεον σου εξ ολης της καρδιας σου και εξ ολης της ψυχης σου και εξ ολης της δυναμεως σου

Egészen pontosan: az 5Móz-ben „εξ ολης της δυναμεως σου” („teljes erődből”), Józsuénál „εξ ολης της διανοιας υμων” („teljes elmétekből”, itt a magyar fordítás „teljes szívetekből”-t ír).

Az első diagram egészen bonyolultnak tűnik elsőre, de valójában csak azt fejezi ki, hogy egy 8 betűs szó helyett egy 7 betűs áll, valamint részleges átfedés van az azt megelőző rövid szakaszok között az 5Móz-ben ill. a Józsuéban.

A második diagram egyszerűbben átlátható, de ott is van pár apróság, ami néhány Olvasónak feltűnhet. Ott két bevezető is fel lett tüntetve: a 22:36-tól olvasható 43 betűs szakasz, ami a farizeusok kérdésfelvetését is magába foglalja, ezt követi 74 betű (ami a Máté 27:37+10 27:37, vagyis a tényleges első idézet), majd a második bevezető, ami magába foglalja a 38. verset és a 39. vers elejét (46 betű).

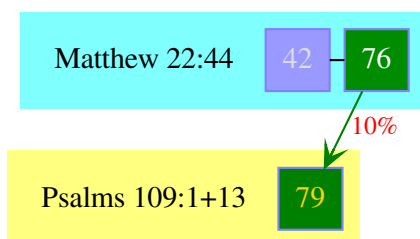
Jézus tehát mindhárom kvízkérdésre kiválóan megfelelt: válaszain „*elcsodálóztak*” (22. vers), a sokaság „*álmélkodott tanításán*” (33. vers). A fejezet zárásaképpen viszont Ő maga tesz fel egy kérdést: Krisztus Dávid fia nemdebár, de hogyan nevezheti akkor Dávid Krisztust Urának?

> lookup HunRUF Matthew 22:44

„Így szól az Úr az én Uramhoz: Ülj az én jobbomra, amíg lábad alá nem vetem ellenségeidet!”

> Statement Matthew-22,44 connects

StatResGNT Matthew 22:44 (66014-66089, length 76) with
LXX Psalms 109:1+13 109:1 (132485-132563, length 79) based on
introduction 22:43+11 22:43 (65972-66013, length 42) a-z form
pvsoyndayidenpnemmatikaleikyrionaytonlegvn that
declares a quotation with 'λεγων' also
identifies the source with 'Δαυιδ' moreover
fragment 22:44 (66014-66089, length 76) a-z form
eipenkyriostvkyrivmoykauoyekdejivnmoyevsanuvtoysexuroyssoyypokatvtvnpodvnsy
matches LXX Psalms 109:1+13 109:1 (132485-132563, length 79) a-z form
eipenokyriostvkyrivmoykauoyekdejivnmoyevsanuvtoysexuroyssoyypopodiontvnpodvnsy
unique in Old Testament
differing by 10.26%
providing an overall cover of 100.00%.

> lookup HunRUF Psalms 110:1

Dávid zsoltára. Így szól az Úr az én uramhoz: Ülj a jobb kezem felől, míg ellenségeidet lábad számolyává nem teszem!

Látszik, hogy a Jézus által feltett kérdés realiztikus, mivel tényleg Dáviddal kapcsolatos és Isten mellett („az Úr”) valóban egy másik úr („az én uram”) is szerepel a 110. zsoltár indító versében.

Jézus nem adja meg a választ a saját kvízkérdésére. Az viszont sokat elmond, hogy a kekecdők nem merik őt többé megkérdezni (46. vers): mind az Írás tökéletes voltát (egyszersmind bonyolultságát), mind Jézus felsőbbrendűségét el kell ismerniük akarva-akaratlan.

2.11. feladat. Hol találkozunk még az 110. zsoltár 1. versével az Újszövetség lapjain?

Megoldás. Még két evangéliumban és két másik könyvben, tehát összesen 5 helyen:

> getrefs StatResGNT LXX Psalms 109:1

LXX Psalms 109:1+8 109:1-75 = StatResGNT I_Corinthians 12:21+15 12:21-62 (length=9,
pos1=132480, pos2=22170)


```

LXX Psalms 109:1+78 109:1 = StatResGNT Revelation_of_John 3:9+134 3:9-24 (length=14,
pos1=132550, pos2=5947)
LXX Psalms 109:1+70 109:1-3 = StatResGNT Hebrews 10:13+40 10:13-5 (length=19, pos1=132542,
pos2=16256)
LXX Psalms 109:1+19 109:1-17 = StatResGNT Matthew 22:44+5 22:44-15 (length=56, pos1=132491,
pos2=66019)
LXX Psalms 109:1+35 109:1 = StatResGNT Hebrews 1:13+31 1:13 (length=57, pos1=132507,
pos2=1133)
LXX Psalms 109:1+13 109:1-17 = StatResGNT Mark 12:36+33 12:36-15 (length=62, pos1=132485,
pos2=41561)
LXX Psalms 109:1+19 109:1 = StatResGNT Acts 2:34+47 2:35 (length=73, pos1=132491, pos2=5643)
LXX Psalms 109:1+13 109:1 = StatResGNT Luke 20:42+31 20:43 (length=79, pos1=132485,
pos2=79022)
Finished

```

Ezeket megvizsgálva arra jutunk, hogy Mk 12:36-ban, a Lk 20:42-43-ben, valamint az ApCsel 2:34-ben (Péter pünkösdi beszédében) és a Zsid 1:13-ban mind-mind szerepel a Zsolt 110:1 idézett szöveggént.

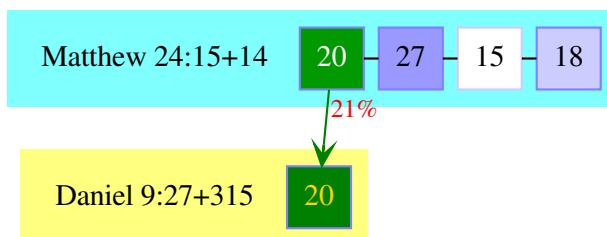
2.1.27. Dániel próféciája

A 23. fejezettől kezdődően (ebből egy részletet korábban már láttunk, ti. az utolsó, 39. verset a 2.1.24. fejezetben) Jézus teljes erővel beszél az írástudók és a farizeusok bűneiről, és a közelgő ítéletről, amelyet megelőzően nagy nyomorúság vár az emberiségre. Ő maga is vissza fog jönni, de előbb – megtévesztő módon – mások jönnek, akik a világosság szószólóinak adják ki magukat, holott „hamis krisztusok és hamis próféták” (24:24). Jézus itt keveset beszél az Őszövétségről, hiszen a jövőbe tekint, de Dániel könyvére utalva megemlíti „a pusztító utálatosság”-ot a 24:15-ben:

```

> Statement Matthew-24,15+14 connects
  StatResGNT Matthew 24:15+14 24:15-60 (70607-70626, length 20) with
  LXX Daniel 9:27+315 9:27-53 (43278-43297, length 20) based on
    introduction 24:15+34 24:15-33 (70627-70653, length 27) a-z form
torhuendiadanihltoyprofhtoy that
  declares a quotation with 'ρηθεν' also
  identifies the source with 'Δανιηλ του προφητου' and
  introduction 24:15+76 24:15 (70669-70686, length 18) a-z form
oanaginvskvnnoeitv moreover
  fragment 24:15+14 24:15-60 (70607-70626, length 20) a-z form
bdelygmthserhmvsevs
  matches LXX Daniel 9:27+315 9:27-53 (43278-43297, length 20) a-z form
bdelygmavnerhmvsevn
  unique in Old Testament
  differing by 21.05%
  providing an overall cover of 100.00%.

```



```
> lookup HunRUF Matthew 24:15
```

Amikor tehát meglátjátok, hogy „a pusztító utálatosság” ott áll a szent helyen - erről beszélt Dániel próféta, aki olvassa, értse meg! -,

> lookup HunRUF Daniel 9:27

Erős szövetséget köt sokakkal egy hétre, de a hét közepén véget vet a véres- és az ételáldozatnak. A templom párkányára odakerül az iszonyatos bálvány, míg csak rá nem szakad a pusztítóra a végleges megsemmisülés.

Nem célunk itt, hogy ezt a próféciát elemezzük. Jézus nem fogalmaz teljesen világosan, így az sem egyértelmű, hogy vajon egy közeli vagy egy távoli eseményre gondol, ill. hogy egy konkrét történelmi eseményről van kizárólag szó vagy szellemi értelemben is lehet érteni mindezt. Mindenesetre a Dániel 9:27-nek van történelmi, Krisztust megelőző értelmezése (melyben a Kr. e. 2. században fellépő IV. Antiokhosz Epiphanész király zsidóellenes uralmát lehet beazonosítani), de a Krisztust nem sokkal követő események is szóba jöhetnek Jézus kiegészítő interpretációjában (így a Kr. u. 70-ben tetőfokára hágó nagy zsidóüldözés, amely során a jeruzsálemi templom is elpusztul). Viszont nem minden részlet stimmel teljesen, így Jézus visszatérése mint teljhatalommal bíró király is a még beteljesületlen részletek közé tartozik. Vagyis jó eséllyel egy jövőbeli eseményre még pontosabban illik majd Jézus leírása – de ezt nyilván nem látjuk előre.

Amit biztosan látunk, hogy a „βδελυγμα της ερημωσης”, a „pusztító utálatosság” valóban megjelenik Dániel könyvében is, lényegében betű szerint:

> lookup StatResGNT Matthew 24:15

Οταν ουν ιδητε “το βδελυγμα της ερημωσης”, το ρηθεν δια Δανιηλ του προφητου, εστος εν τοπω αγιω (ο αναγινωσκων νοειτω),

> lookup LXX Daniel 9:27

και δυναστευσει η διαθηκη εις πολλους και παλιν επιστρεψει και ανοικοδομηθησεται εις πλατος και μηκος και κατα συντελειαν καιρων και μετα επτα και εβδομηκοντα καιρους και εξηκοντα δυο ετη εως καιρου συντελειας πολему και αφαιρεθησεται η ερημωσις εν τω κατισχυσαι την διαθηκην επι πολλας εβδομαδας και εν τω τελει της εβδομαδος αρθησεται η θυσια και η σπονδη και επι το ιερον βδελυγμα των ερημωσεων εσται εως συντελειας και συντελεια δοθησεται επι την ερημωσιν

Jézus ahelyett, hogy konkrét időpontot adna meg, hogy mikor is következnek be ezek az események, a hallgatóságának azt tanácsolja, hogy mindenki legyen éber (24:44), és figyeljen arra, hogy ne érje felkészületlenül a jövő. Valójában a 24. fejezet második fele és az egész 25. fejezet is pontosan ezt az üzenetet hangsúlyozza. Isten ítélete egészen bizonyos, hogy bekövetkezik, és mindenki számára a saját tetteinek függvénye is, hogy mi lesz az osztályrésze.

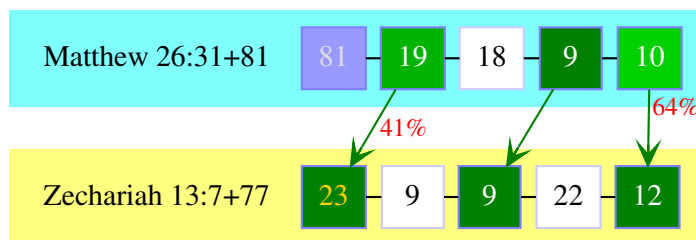
2.1.28. Gyilkosság

Az értelmező szótár szerint a gyilkosság *előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölés; szándékos emberölés*. Pontosan ez történik a 26. fejezetben: a főpapok és a nép vénei elhatározzák, hogy Jézust csellel elfogják és megölik (26:3-4). Jézus ezt előre megmondta, hogy így lesz, de itt még egyszer hangsúlyozza nekünk Máté a 2. versben is, *előre*.

Jézus nem tér ki a gyilkosai elől. Pontosan ismeri őket. A kegyetlen valóság az, hogy nem csupán a nép vezetői a gyilkosai, hanem a nép is hasonló mértékben felelős a haláláért. Ha kis önvizsgálatot tartunk, e könyv szerzője és az Olvasó is: valószínűleg mi sem lettünk volna különbek ott a helyszínen. Ugyanúgy Barabbásnak kértünk volna inkább kegyelmet, mint Jézusnak. Inkább a rablógyilkosnak (Jn 18:40), mint az emberek Megmentőjének. Kegyetlen valóság ez, hogy mennyire vakok és korlátozottak vagyunk sokszor az élet nagy kérdéseiben, és mennyire a rövid távú érdekeink vezetik a döntéseinket.

Jézusnak, Isten Fiának nem volt ismeretlen ez az attitűd. Ez az általános emberi hozzáállás, sajnos, de az emberiség történetének ennek a kiemelkedő pontján az emberiség *használva* válik a közöny, a be nem avatkozás. Mert Istennek az a terve, hogy Jézus helyettes áldozatán keresztül mentse meg az emberiséget. Ki látta előre ezt az abszurd helyzetet? „Megverem a pásztort, és elszélednek a nyáj juhait.” (26:31) Nos, Zakariás látta előre ezt, mert az Atya előre megmondta neki:

```
> Statement Matthew-26,31+81 connects
  StatResGNT Matthew 26:31+81 26:31 (79317-79372, length 56) with
  LXX Zechariah 13:7+77 13:7 (21571-21645, length 75) based on
  introduction 26:31 26:31-56 (79236-79316, length 81) a-z form
  totelegeiaytoisoihsoyspantesymeisskandalisuhsesueenemoienthnyktitayth-
  gegraptaigar that
  declares a quotation with 'γεγραπται_γαρ' moreover
  fragment 26:31+81 26:31-37 (79317-79335, length 19) a-z form
  patajvtonpoimenakai
  matches LXX Zechariah 13:7+77 13:7-52 (21571-21593, length 23) a-z form
  patajatetoyspoimenaskai
  unique in Old Testament
  differing by 40.91% and
  fragment 26:31+118 26:31-10 (79354-79362, length 9) a-z form taprobata
  matches LXX Zechariah 13:7+109 13:7-34 (21603-21611, length 9) a-z form
  taprobata
  verbatim and
  fragment 26:31+127 26:31 (79363-79372, length 10) a-z form thspoiimnhs
  matches LXX Zechariah 13:7+140 13:7 (21634-21645, length 12) a-z form
  toyspoimenas
  differing by 63.64%
  providing an overall cover of 67.86%.
```



```
> lookup HunRUF Matthew 26:31
```

Akkor így szólt hozzájuk Jézus: Mindnyájan megbotráncoltok bennem ezen az éjszakán, mert meg van írva: „Megverem a pásztort, és elszélednek a nyáj juhai.”

```
> lookup HunRUF Zechariah 13:7
```

Kard! Támadj pásztoromra, bizalmas emberemre! - így szól a Seregek Ura. Vágd le a pásztort, széledjen el a nyáj! Még a bojtárookra is kezet emelek!

A Zakariásban olvasható kontextus a nép megtisztításáról szól, a Máté-passióban viszont úgy tűnik, a nyáj itt Jézus tanítványait jelenti, és Ő maga a pásztor. Ha ezt így értjük, az egy realiztikus értelmezés, hiszen a tanítványok tényleg szétszélednek: senki sem áll ki Jézus mellett. Péter többször is megtagadja rövid idő lefolyása alatt, s amikor nyilvánvalóvá válik, hogy a Mestert elfogják és nem szabadulhat, mindenki lelécel. Ki akar egy vesztes vezető tanítványa lenni, azt kockáztatva, hogy őt is elfogják és esetleg hasonló módon vele is elbánnak? Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy Jézus milyen szenvedésen ment keresztül, lelki és fizikai retorziókon át, míg gyilkosai végül elégedetten láthatták, hogy a kereszten – akár egy közönséges bűnöző, azok közül is a legelvetemültebb – haláltusáját vívja.

De még nem tartunk itt, mert előbb Júdás is megjelenik, az a tanítvány, aki a gyilkosok cinkosa lesz: ő fedi fel Jézus kilétét és személyét az utolsó éjszakán. Júdás 30 ezüstért vállalja az áruló küldetését, de ez az összeg, ami valószínűleg üzleti titoknak számított, mégis napvilágra került és megíratott: „Amikor pedig Júdás, aki elárulta őt, látta, hogy elítélték, megbánta tettét, visszavitte a harminc ezüstöt a főpapoknak és a véneknek, és ezt mondta: Vétkeztem, mert ártatlan vért

árultam el. De azok ezt mondták: Mi közünk hozzá? A te dolgod. Ekkor ő behajította az ezüstöket a templomba, és eltávozott, majd elment, és felakasztotta magát. A főpapok felszedték az ezüstöket, és így szóltak: Nem szabad a templom kincséhez tenni, mert vérdíj ez. Azután határozatot hoztak, és megvásárolták belőle a Fazekasmezőt, az idegenek számára temetőnek. Ezért hívják ezt a mezőt a mai napig Vérmezőnek.” (27:3-8) Eddig a történetíró summája, ami még kiegészül azzal, hogy Isten mindezt jó előre tudta:

> lookup HunRUF Matthew 27:9

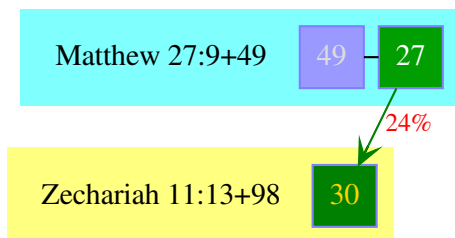
Ekkor teljesedett be Jeremiás próféta mondása: „És vették a harminc ezüstöt, a felbecsültnek árát, akit ennyire becsültek Izráel fiai,

> lookup HunRUF Matthew 27:10

és odaadták a Fazekasmezőért, ahogyan megparancsolta nekem az Úr.”

> Statement Matthew-27,9+49 connects

StatResGNT Matthew 27:9+49 27:9-47 (83744-83770, length 27) with
LXX Zechariah 11:13+98 11:13-50 (18294-18323, length 30) based on
introduction 27:9 27:9-74 (83695-83743, length 49) a-z form
toteeplhrvuhtorhuendiaieremioytoyprofhtoylegontos that
declares a quotation with 'ρηθεν...λεγοντος' also
identifies the source with 'Ιερεμιουτουπροφητου' moreover
fragment 27:9+49 27:9-47 (83744-83770, length 27) a-z form
kaielabontatriakontaargyria
matches LXX Zechariah 11:13+98 11:13-50 (18294-18323, length 30) a-z form
kaielabontoystriakontaargyroys
unique in Old Testament
differing by 24.14%
providing an overall cover of 100.00%.

> lookup HunRUF Zechariah 11:13

Az Úr pedig ezt mondta nekem: Dobd a kincsek közé ezt a becses díjat, amire engem becsültek! Fogtam tehát a harminc ezüstöt, és odadobtam az Úr házának a kincsei közé.

Talán feltűnik az Olvasónak, hogy habár *Jeremiást* említi Máté, a 30 ezüstre utalás *Zakariásnál* szerepel. Ennek egy lehetséges feloldása, hogy Zakariás könyve bizonyos régi tekercseken Jeremiással együtt szerepelt, és azt a tekercset hívták akkoriban Jeremiás-tekercsnek. Amúgy csakugyan van egy példázat Jeremiásnál a *fazekasról* (a 18. fejezet elejével kezdődően, ahogyan ezt már korábban, a 2.1.19. fejezetben említettük) és *földvásárlásról* is (a 32:44-ben, mégpedig ezüstért), tehát akár szándékos is lehet Jeremiás említése Máté részéről. A 27:10-et azonban ebben a formában nem igazán találjuk az Ószövetségben, így ennek a próféciaának a pontos elemzéséről le kell, hogy tegyünk – legalábbis ennek a könyvnek a keretein belül.

A 27:9-10 az utolsó néven nevezett prófécia, idézet a Máté-evangéliumban. Nincs további közvetlen kapcsolat az Ószövetséggel. Ahogyan Jézus élete is kioltódik, nincs többé, Akinek csapdát állítsanak – az Írás nem szól többé. Ő maga sem kérdez többé. „Tizenkét órától kezdve három óráig” sötétség támad az egész földön. (27:45)

2.1.29. A 22. zsoltár

Közvetlenül ezután a 27:46-ban olvassuk: „*Három óra tájban Jézus hangosan felkiáltott: Éli, éli, lámá sabaktáni, azaz: Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?*” Nincs megjelölve, de a 22. zsoltár 2. versét kiáltja haláltusájában a megfeszített Mester.

Van-e erre reakciója az ott bámészkodóknak? Felismerik vajon a zsoltárt? Ugyan, azt hiszik, „*Illést hívja!*” (47. vers) Valaki ecetet adna neki (48. vers). Ha valaki mélyebben ismeri a Zsoltárokat, eszébe juthat a 69. zsoltár 22. verse: „*somjúságomban ecettel itattak*”.

Jézus elfogadja az ecetet (ezt a János 19:30-ból tudjuk), majd a Máté 27:49 szerint a bámészkodók tovább gúnyolják: „*lássuk, eljön-e Illés, hogy megmentse őt*”. Mintha a 22. zsoltár elevenedne meg, hiszen ott is ezt olvassuk: „*Az Úrra bízta magát, mentse hát meg őt, szabadítsa meg, hiszen kedvelte!*” (9. vers) Már a Máté 27:43-ban is ugyanígy gyalázták egyesek: „*Bízott az Istenben, szabadítsa meg most, ha kedveli őt*” – mondták. Továbbá, a 39. versben is: „*Akik elmentek mellette, a fejüket csóválva káromolták*” – ez pedig a Zsolt 22:8-cal egyezik: „*Gúnyolódnak rajtam mind, akik látnak, ajkukat biggyeszti, fejüket csóválják*”.

Vajon véletlen egyezés, hogy ugyanezen zsoltár 17. verse ezt írja: „*átlyukasztották kezemet, lábamat*”? Máté ugyan nem ír arról, mit is jelentett a rómaiak kivégzési gyakorlata, a *keresztrefeszítés*, de máshol vannak erre utalások (pl. a Jn 19:37-ben és a 20:25-ben, ez utóbbi a Zak 12:10-et idézi). A zsoltár 19. verse pedig ezt mondja: „*Megosztoznak ruháimon, köntösömmre sorsot vetnek*.” A Mt 27:35 szerint: „*sorsvetéssel megosztottak ruháin*”. Véletlen egybeesés?

Tüzetesen végigolvasva a 22. zsoltárt, mást is találunk benne, ami közvetlenül nem kapcsolható Jézus szenvedéséhez (vagy legalábbis első látásra nincs konkrét összefüggés). Ez arra is int bennünket, hogy óvatosan vonjunk le bármilyen következtetést. Nincs arra szabály, hogy egy ószövetségi igeszakaszt az Újszövetségnek szó szerint kellene idéznie, vagy egy idézetnek pontosan illő kontextusban kell lennie ahhoz, hogy „érvényes” idézetnek számítsa. Látjuk, hogy Máté olykor egészen pontosan idézte az ószövetségi szerzőket, máskor csak felelevenített néhány gondolatot. Máté szándéka azonban, hogy az olvasó számára erős bizonyosság legyen: Jézus Isten Fia, a megígért küldött, talán jól érzékelhető.

A Máté-evangélium egészének újraolvasásával talán további utalásokat találunk az Ószövetségre. Már az itt bemutatott, olykor rejtett kapcsolatok is arra ösztökélhetnek bennünket, hogy olvassuk (illetőleg: újra- és újraolvassuk) az Újszövetséget pontosan ezzel az attitűddel! Ha meggyőződünk arról, hogy az evangéliumi történet nem egy random sztori, ami jól eladható bizonyos tömegek számára, hanem egy annál sokkal mélyebb, az isteni tervbe tökéletesen beleillő eseménysor, akkor bizonyára *még sokkal több* összefüggés is van a régmúlt és az akkori események között. Nyitott szemmel, lelkesedéssel és nyitott szívvel olvasva még inkább feltárul előttünk Isten terve, amelynek talán mi is részesei, szereplői lehetünk. Akár úgy, hogy a zsidóság hagyományából jövünk, akár úgy, hogy azon kívül, a „népek” közül.

2.1.30. Összefoglalás

A Máté-evangélium nem ér véget Jézus halálával. Az utolsó, 28. fejezet arról szól, hogy Jézust az őt bebalzsamozni akaró asszonyok nem találják a sírboltban. Egy villámló tekintetű, fehér ruhás angyal igazítja el őket, aki elhengeríti a követ a sírbolt elől, s leül rá. „*Nincsen itt, mert feltámadt, amint megmondta.*” (28:6)

„Amint megmondta.” Korábban az Írás szólt, mostantól pedig a Fiú beszél. Várja a tanítványokat Galileában, a szülőföldjükön, otthon: ezt üzeni. Aztán személyesen is megjelenik, és személyesen is megerősíti az üzenetet az asszonyokon keresztül: „*Ne féljete! Menjete el, adjátok hírül testvéreimnek, hogy menjenek Galileába, és ott meglátnak engem.*” (28:10)

Tényleg így is lesz, Galileában valóban létrejön a találkozó, ahol új feladatokat bíz a tanítványokra, majd ígéri: „*Íme, én veletek vagyok minden napon a világ végezetéig.*” (28:20)

A Máté-evangélium gyorsabban véget ér, mint a másik három evangélium. Lukács azonban még tovább is meséli a történetet a püünkösdi történetekkel és az azután következő nagy kalanddal: a keresztény gyülekezet megalakulásával és fejlődésével. Ezeket később mi is szemügyre vesszük a fentiekhez hasonlóan. Itt azonban hadd adjunk egy összefoglalót Máté evangéliumáról, különös tekintettel a megvizsgált idézetekre.

Sorszám	Máté-vers	Idézett vers
1.	1:23	Ézs 7:14
2.	2:6	2Sám 5:2, Mik 5:1
3.	2:15	Hós 11:1
4.	2:18	Jer 31:16
5.	3:3	Ézs 40:3
6.	4:4	5Móz 8:3
7.	4:6	Zsolt 91:11
8.	4:7	5Móz 6:16
9.	4:10	5Móz 6:13
10.	4:15	Ézs 8:23
11.	5:21	2Móz 20:13
12.	5:27	2Móz 20:14
13.	5:38	2Móz 21:24
14.	5:43	3Móz 19:18
15.	8:17	Ézs 53:4
16.	9:13	Hós 6:6
17.	11:10	2Móz 23:20
18.	12:7	Hós 6:6
19.	12:18	Ézs 42:1
20.	12:40	Jón 2:1
21.	13:14	Ézs 6:9
22.	13:35	Zsolt 78:2
23.	15:4	2Móz 20:12
24.	15:4	2Móz 21:16
25.	15:8	Ézs 29:13
26.	18:16	5Móz 19:15
27.	19:4	1Móz 1:27
28.	19:5	1Móz 2:24
29.	19:18	2Móz 20:12-16
30.	19:19	3Móz 19:18
31.	21:5	Ézs 62:11, Zak 9:9
32.	21:9	Zsolt 118:26
33.	21:13	Ézs 56:7, Jer 7:11
34.	21:16	Zsolt 8:3
35.	21:42	Zsolt 118:22
36.	22:32	2Móz 3:6
37.	22:37	5Móz 6:5, Józs 22:5
38.	22:39	3Móz 19:18
39.	22:44	Zsolt 110:1
40.	23:39	Zsolt 118:26
41.	24:15	Dán 9:27
42.	26:31	Zak 13:7
43.	27:9	Zak 11:13

2.1. táblázat. Összefoglaló táblázat a Máté-evangéliumban szereplő idézetekről.

A 2.1. táblázatban foglaltuk össze a tárgyalt idézeteket, szám szerint 43-at. Később fogjuk látni, hogy ez egy igen magas szám, csak kevés újszövetségi szerző ment ilyen részletességgel bele az ószövetségi előrejelzések elemzésébe. Jól látszik, hogy számos ószövetségi könyv említésre kerül: Mózes 4. könyvét leszámítva mind az 5 mózesi könyv, Józsue, 2Sámuel, számos zsoltár (így a 8., 78., 91., 110. és 118.), valamint sok prófétai könyv: Ézsaiás, Mikeás, Hóseás, Jeremiás, Jónás, Zakariás és Dániel. Összesen 14 könyv.

A Biblia szavahihetőségének kérdése mindig is aktuális volt. Azt a fentiek alapján nyilván nem állíthatjuk biztonsággal, hogy a Bibliát most már *teljes egészében* szavahihető könyvnek fogadjuk

el. Az viszont tény, hogy Máté (egyúttal Jézus, a kor tanult emberei, de maga a Sátán is) biztos alapnak tekinti az Ószövetség *számos* könyvét. Nem kérdés számukra, hogy bizonyos szövegek betű szerint legyenek idézve, akár egészen hosszú szakaszok is. Ez arra enged következtetni, hogy az eredetileg héber szöveg görög *fordítását* is különlegesnek tekintették: akár betű szerint is megbízható alapnak ahhoz, hogy következtetéseket vonjanak le belőle.

A héber szövegek szakértői gyakran említik kritikaként, hogy lehetetlen a héber szöveget tökéletesen átültetni más nyelvekre. Ez persze a más nyelvekből további nyelvekre fordítással is gyakran így van. Ha a héber-görög fordítás kapcsán csak arra gondolunk, hogy a 119. zsoltár egy olyan, 22 db 8-soros versszakból áll, melyben minden sor ugyanazzal a héber betűvel kezdődik, mindjárt elfogadjuk, hogy ezt más nyelvekre átültetni (így görögre is) igencsak nehéz vállalkozás. Íme a 119. zsoltár első néhány verse héberül:

```
> lookup Aleppo Psalms 119:1
    אשרי תמימי-דרך- ההלכים בתורת יהוה
> lookup Aleppo Psalms 119:2
    אשרי נצרי עדתיו בכל-לב ידרשוהו
> lookup Aleppo Psalms 119:3
    אף לא-פעלו עולה בדרכיו הלכו
> lookup Aleppo Psalms 119:4
    אתה צויתתה פקדיך- לשמר מאד
> lookup Aleppo Psalms 119:5
    אחלי יכנו דרכי- לשמר חקיך
> lookup Aleppo Psalms 119:6
    אז לא-אבוש- בהביטי אל-כל-מצותיך
> lookup Aleppo Psalms 119:7
    אודך בישר לבב- בלמדי משפטי צדקך
> lookup Aleppo Psalms 119:8
    את-חקיך אשמר אל-תעזבני עד-מאד
> lookup Aleppo Psalms 119:9
    במה יזכה-נער את-ארחו- לשמר כדברך
> lookup Aleppo Psalms 119:176
    תעיתי- כשה אבד בקש עבדך
    כי מצותיך לא שכחתי
```

Mit tehet ilyenkor egy fordító? A Szeptuaginta fordítói bizonyára elégedettek voltak^{2.8} munkájukkal, és úgy tűnik, Máté is „elég jónak” találja a görög szövegeket, amikor hivatkozik rájuk. Később látni fogjuk, hogy más szerzők (pl. János evangélista) olykor héber szövegeket is közölnek, ha közelebbi képet akarnak adni a történetekről.

A szöveg tehát „elég jó”, és habár vannak hibái, a magyar fordítás is „elég jó”. *Elegendően jó* ahhoz, hogy akár kívülről, akár a zsidó hagyományokat jól ismerő beavatottként megismerkedjünk azzal a történettel, ami 2000 évvel ezelőtt Júdea vidékén játszódott. Dönthetünk úgy, hogy a 40-nél is több idézettel alátámasztott történetnek hitelt adunk. De úgy is dönthetünk, hogy a sírbolt előtt őrt álló katonáknak hiszünk, akik azt állították, hogy Jézus „*tanítványai éjjel odajöttek, és ellopták őt, amíg mi aludtunk.*” (28:13) Máté szerint ez a verzió terjedt el inkább a zsidók között „*mind a mai napig*” (28:15).

Ha egy személyes érvet felhozhatok: mint matematikusnak, nekem igazán lenyűgöző azt látni, hogy Máté tudományos szempontból is egzakt, pontos munkát végez. Egy másik nép nyelvén, *nem*

^{2.8} Erre utal több ókori írás is. Többek között az *Ariszteasz levele Philokratészhoz* (ennek keletkezését a Kr. e. 2. századra teszik), amelyben a szerző leírja, hogy az alexandriai zsidók, akik az elkészült görög fordítást maguk is hallották, kérnek az elkészült műből, mert azt megfelelőnek találják.

az *anyanyelvén* gyűjti az összefüggéseket, a bizonyítékokat, és ezeket igyekszik tudományos pontossággal az olvasó elé tárni. Miért tenné ezt, ha csalni akarna? Ha ő maga tudós hozzáállású, akkor feltételezhetően a célközönsége is legalább részben az. Ha Máté megemlíti, hogy a szóbeszéd szerint Jézus nem feltámadt, csak ellopták, akkor feltételezhető, hogy megengedi az olvasóközönségének is, hogy játsszon el a gondolattal: lehetett-e így? Ő természetesen leírja, hogy *szerinte* hogy volt (l. a 11-15. verseket), de a végső döntést nyitva hagyja előttünk.

A döntés – ha még ezek után is bizonytalan lenne – az Olvasó kezében van. Elegendő bizonyíték mindez arra, hogy valóban Jézus a megígért Messiás, a Szabadító? Egyben tényleg Ő lenne az, aki kimondhatja (18. vers): „*nekem adatott minden hatalom mennyen és földön*”?

Ne hamarkodjunk el a kérdés megválaszolását, mert ezzel akár a saját életünk teljes átértékelésére is kényszerülünk. De a jó hír: a történetet még három további szerző tollából is megismerhetjük. Az ő beszámolójuk talán tovább árnyalja, mi is történt ott és akkor, 2000 évvel ezelőtt...

2.2. MÁRK EVANGÉLIUMA

Márk evangéliumában lényegesen kevesebb idézetet találunk, mint Máténál, és azok is főleg a farizeusokkal való vitákra korlátozódnak a 10-14. fejezetben. Valójában egy kivétellel minden idézet, ami Márknál előjön, Máténál is megjelenik.

Márk is fontosnak tartja az Írásra visszatekintve indítani az evangéliumát. Az 1:2-4-ben máris ezt olvassuk:

> **lookup** HunRUF Mark 1:2

Amint meg van írva Ézsaiás próféta könyvében: „Íme, elküldöm előtted követemet, aki elkészíti utadat;

> **lookup** HunRUF Mark 1:3

kiáltó szava hangzik a pusztában: Készítsétek az Úr útját, egyengessétek ösvényeit!”,

> **lookup** HunRUF Mark 1:4

megjelent Keresztelő János a pusztában, és hirdette a megtérés keresztségét a bűnök bocsánatára.

Így kezdődik „*Jézus Krisztus, az Isten Fia*” evangéliuma (1:1).

Ahelyett, hogy újra részletesen ismertetnénk az idézeteket, egy táblázatot mutatunk be, ami a Máté- ill. Márk-evangéliumban található egyező idézeteket tartalmazza (2.2. táblázat).

Sorszám	Máté-vers	Márk-vers	Idézett vers
1.	11:10, 3:3	1:2-3	2Móz 23:20, Ézs 40:3
2.	13:14	4:12	Ézs 6:9-10
3.	15:8	7:6	Ézs 29:13
4.	15:4	7:10	2Móz 20:12
5.	15:4	7:10	2Móz 21:17
6.	19:4	10:6	1Móz 1:27
7.	19:5	10:7-8	1Móz 2:24
8.	21:13	11:17	Ézs 56:7, Jer 7:11
9.	21:42	12:10	Zsolt 118:22-23
10.	22:32	12:26	2Móz 3:6
11.	22:37	12:29	5Móz 6:4-5, Józs 22:5
12.	19:19	12:31	3Móz 19:18
13.	–	12:32	5Móz 4:35
14.	22:44	12:36	Zsolt 110:1
15.	24:15	13:14	Dán 9:27
16.	26:31	14:27	Zak 13:7

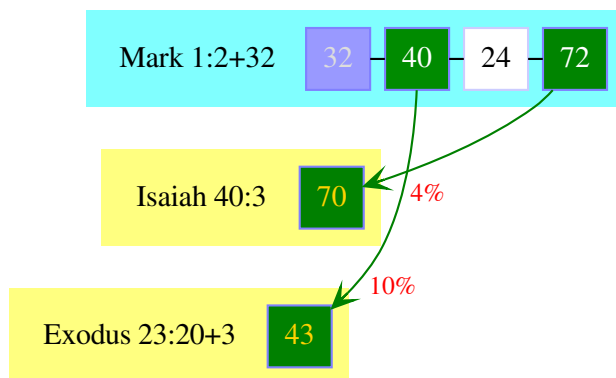
2.2. táblázat. Összefoglaló táblázat Máté és Márk evangéliumáról.

Az alábbiakban néhány apró különbséget kiemelünk:

1. A Mk 1:2-3 mozaikszerűen foglal össze két ószövetségi igeverset, ahogyan az alábbi diag-

ramon is látszik:

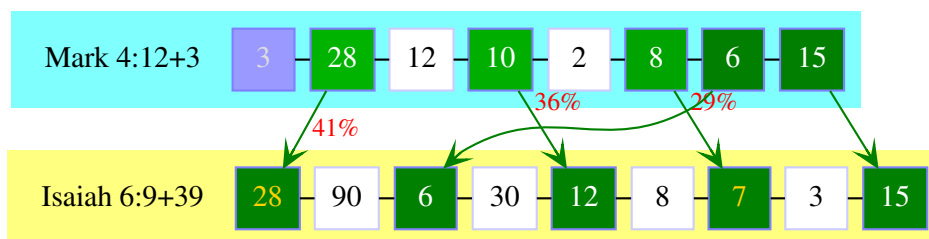
```
> Statement Mark-1,2+32 connects
  StatResGNT Mark 1:2+32 1:3 (70-205, length 136) with
  LXX Exodus 23:20+3 23:20-54 (66262-66304, length 43) and
  LXX Isaiah 40:3 40:3-8 (78198-78267, length 70) based on
  introduction 1:2 1:2-64 (38-69, length 32) a-z form
  kauvsgegraptaienvhsaiatvprofhth that
  declares a quotation with 'Καθὼς ἔγραπται' moreover
  fragment 1:2+32 1:2-24 (70-109, length 40) a-z form
  idoyapostellvtonaggelonmoyproprosvpoysoy
  matches LXX Exodus 23:20+3 23:20-54 (66262-66304, length 43) a-z form
  idoyegvapostellvtonaggelonmoyproprosvpoysoy
  unique in Old Testament
  differing by 9.52% and
  fragment 1:3 1:3 (134-205, length 72) a-z form
  fvnhbvntosentherhmvetoimasatethnodonkyrioyeyueiaspoieitetastriboysaytoy
  matches LXX Isaiah 40:3 40:3-8 (78198-78267, length 70) a-z form
  fvnhbvntosentherhmvetoimasatethnodonkyrioyeyueiaspoieitetastriboystoy
  unique in Old Testament
  differing by 4.23%
  providing an overall cover of 82.35%.
```


2. A Mk 4:12 nem ügyel annyira a pontos idézésre, mint a Mt 13:14. Valójában Márk ezt az idézetet csak egy rövid kötőszóval („ὥς”, „azért, hogy”) vezeti be, ami felveti azt a kérdést is, hogy Márk ténylegesen pontosan idézni akart, vagy inkább csak vázlatosan emlékeztetni

az Ézsaiás-szövegre. (Összehasonlítás képp: a Máté-ban jóval konkrétabb a bevezetés: „és beteljesedik rajtuk Ézsaiás jóvendölése”). Az alábbi diagram mutatja a szöveg részletesebb elemzését (vö. 2.1.18. fejezet, 60. oldal):

```
> Statement Mark-4,12+3 connects
  StatResGNT Mark 4:12+3 4:12-11 (9899-9979, length 81) with
  LXX Isaiah 6:9+39 6:10 (12447-12682, length 236) based on
  introduction 4:12 4:12-92 (9896-9898, length 3) a-z form ina that
  declares a quotation with 'ιννα' moreover
  fragment 4:12+3 4:12-64 (9899-9926, length 28) a-z form
blepontesblepvsinkaimhidvsin
  matches LXX Isaiah 6:9+63 6:9 (12471-12498, length 28) a-z form
blepontesblecetekaioymhidhte
  unique in Old Testament
  differing by 40.74% and
  fragment 4:12+43 4:12-42 (9939-9948, length 10) a-z form akoyvsikai
  matches LXX Isaiah 6:10+126 6:10-46 (12625-12636, length 12) a-z form
akoyvsinkai
  differing by 36.36% and
  fragment 4:12+55 4:12-32 (9951-9958, length 8) a-z form synivsin
  matches LXX Isaiah 6:10+146 6:10-31 (12645-12651, length 7) a-z form
synvsin
  unique in Old Testament
  differing by 28.57% and
  fragment 4:12+63 4:12-26 (9959-9964, length 6) a-z form mhpote
  matches LXX Isaiah 6:10+90 6:10-88 (12589-12594, length 6) a-z form
mhpote
  verbatim and
  fragment 4:12+69 4:12-11 (9965-9979, length 15) a-z form epistrecvsinkai
  matches LXX Isaiah 6:10+156 6:10-13 (12655-12669, length 15) a-z form
epistrecvsinkai
  verbatim
  providing an overall cover of 82.72%.
```

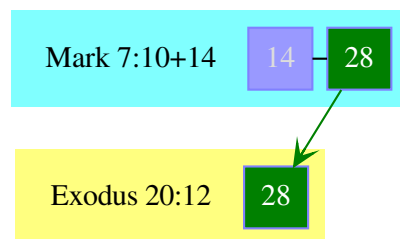

3. A 2Móz 20:12-t Márk teljesen pontosan idézi (Máténál egy rövid szócska hiányzott):

```

> Statement Mark-7,10+14 connects
  StatResGNT Mark 7:10+14 7:10-44 (21620-21647, length 28) with
  LXX Exodus 20:12 20:12-81 (57204-57231, length 28) based on
  introduction 7:10 7:10-72 (21606-21619, length 14) a-z form
  mvyshtsgareipen that
    declares a quotation with 'γαρ_ειπεν' also
    identifies the source with 'Μωυσης' moreover
    fragment 7:10+14 7:10-44 (21620-21647, length 28) a-z form
  timatonpaterasoykaithnmhtera
    matches LXX Exodus 20:12 20:12-81 (57204-57231, length 28) a-z form
  timatonpaterasoykaithnmhtera
    verbatim
    providing an overall cover of 100.00%.

```

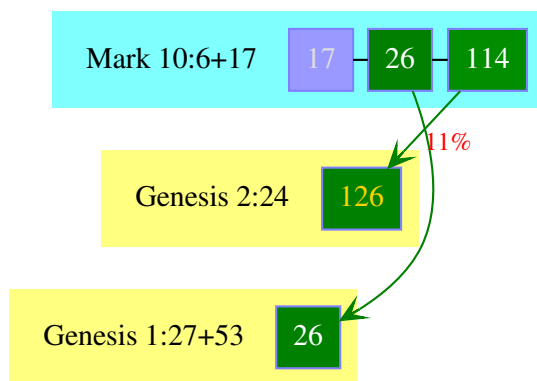

4. A Mk 10:6 ill. a 10:7-8 voltaképpen egyetlen összetételként is értelmezhető, mert – Mátéval ellentétben – Márk nem választja el egymástól a két ószövetségi idézetet:

```

> Statement Mark-10,6+17 connects
  StatResGNT Mark 10:6+17 10:8-29 (31716-31855, length 140) with
  LXX Genesis 1:27+53 1:27 (2703-2728, length 26) and
  LXX Genesis 2:24 2:24 (5486-5611, length 126) based on
  introduction 10:6 10:6-26 (31699-31715, length 17) a-z form
  apodearxhsktisevs that
    declares a quotation with 'δε' also
    identifies the source with 'απο...αρχης...κτισεως' moreover
    fragment 10:6+17 10:6 (31716-31741, length 26) a-z form
  arsenkaiuhlyepoihsenaytoys
    matches LXX Genesis 1:27+53 1:27 (2703-2728, length 26) a-z form
  arsenkaiuhlyepoihsenaytoys
    verbatim and
    fragment 10:7 10:8-29 (31742-31855, length 114) a-z form
  enekentoytoykataleiceianurvpostonpateraaytoykaithnmhterakai-
  proskolluhsetaigynaikaaytoykaiesontaioidyoeissarkamian
    matches LXX Genesis 2:24 2:24 (5486-5611, length 126) a-z form
  enekentoytoykataleiceianurvpostonpateraaytoykaithnmhteraaytoykai-
  proskolluhsetaiprosthngynaikaaytoykaiesontaioidyoeissarkamian
    unique in Old Testament
    differing by 11.20%
    providing an overall cover of 100.00%.

```

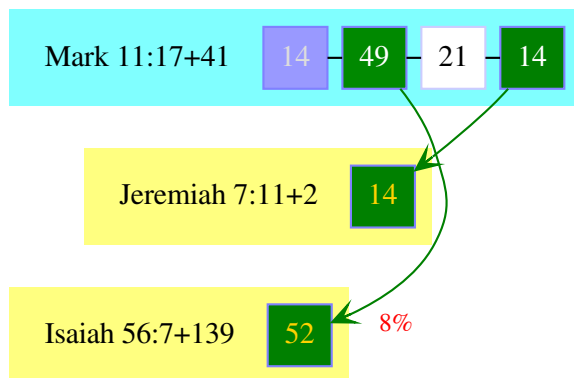

5. Márk hosszabban és egy hajszálnyival pontosabban idézi az Ézsaiás-Jeremiás kombinációt:

```

> Statement Mark-11,17+41 connects
  StatResGNT Mark 11:17+41 11:17 (37099-37182, length 84) with
  LXX Isaiah 56:7+139 56:7 (112771-112822, length 52) and
  LXX Jeremiah 7:11+2 7:11-80 (19391-19404, length 14) based on
  introduction 11:17+27 11:17-84 (37085-37098, length 14) a-z form
  oygegraptaioti that
  declares a quotation with 'Ουκ_εγραπται_οτι_' moreover
  fragment 11:17+41 11:17-35 (37099-37147, length 49) a-z form
  ooikosmoyoikosproseyxhsklhuhsetaipasintoiseunesin
  matches LXX Isaiah 56:7+139 56:7 (112771-112822, length 52) a-z form
  ogaroikosmoyoikosproseyxhsklhuhsetaipasintoiseunesin
  unique in Old Testament
  differing by 7.84% and
  fragment 11:17+111 11:17 (37169-37182, length 14) a-z form
  sphlaionlhstvn
  matches LXX Jeremiah 7:11+2 7:11-80 (19391-19404, length 14) a-z form
  sphlaionlhstvn
  unique in Old Testament
  verbatim
  providing an overall cover of 75.00%.

```

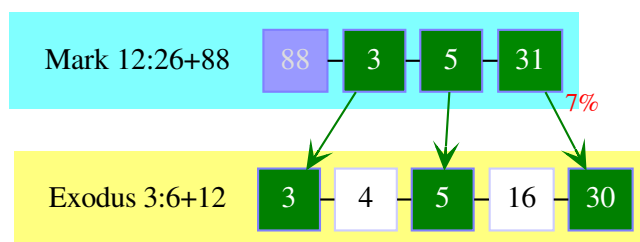

6. A 22:32-ben álló idézet diagramja egy kicsit különbözik a Mátében találhatóától (csak egy rövid szó hiányzik meg egy névelő):

```

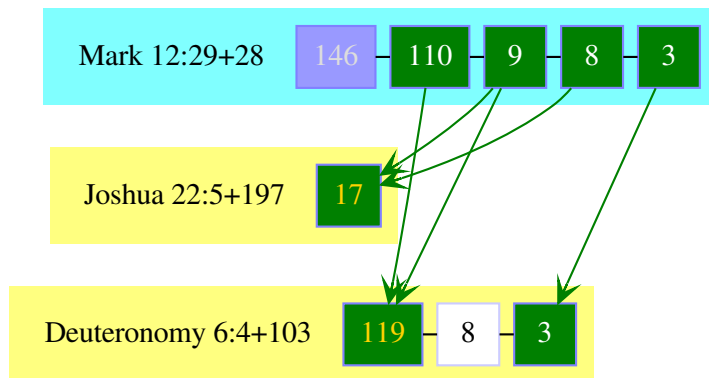
> Statement Mark-12,26+88 connects
  StatResGNT Mark 12:26+88 12:26 (40640-40678, length 39) with
  LXX Exodus 3:6+12 3:6-70 (4990-5047, length 58) based on
  introduction 12:26 12:26-39 (40552-40639, length 88) a-z
  form peridetvnnnekrvnotiegeirontaioykanegnvteenthbiblvmysevs-
  epitoybatoypvseipenaytvoueoslegvn that
  declares a quotation with 'λεγων' also
  identifies the source with 'εν τη βιβλω Μωυσεως' moreover
  fragment 12:26+88 12:26-36 (40640-40642, length 3) a-z form egv
  matches LXX Exodus 3:6+12 3:6-125 (4990-4992, length 3) a-z form egv
  verbatim and
  fragment 12:26+91 12:26-31 (40643-40647, length 5) a-z form oueos
  matches LXX Exodus 3:6+19 3:6-116 (4997-5001, length 5) a-z form oueos
  verbatim and
  fragment 12:26+96 12:26 (40648-40678, length 31) a-z form
  abraamkaiueosisaakkaiueosiakvb
  matches LXX Exodus 3:6+40 3:6-70 (5018-5047, length 30) a-z form
  abraamkaiueosisaakkaiueosiakvb
  differing by 6.67%
  providing an overall cover of 100.00%.

```


7. A Mk 12:29 részletesebben idézi az 5Móz 6-ban lévő nagy parancsolatot:

```
> Statement Mark-12,29+28 connects
  StatResGNT Mark 12:29+28 12:30-21 (40865-40994, length 130) with
  LXX Deuteronomy 6:4+103 6:5 (22171-22300, length 130) and
  LXX Joshua 22:5+197 22:5-25 (60942-60958, length 17) based on
  introduction 12:28 12:29-40 (40719-40864, length 146) a-z form
  kaiproseluvneistvngrammatevna koysasaytvnsyzhtoyntvnidvnotikalvs-
  apekriuhaytoisephrvthsenaytonpoiaestinentolhprvthpantvnapekriuhoihs-
  oysotiprvthestin that
  identifies the source with 'Πολυεστιν εντολη πρωτη παντων' moreover
  fragment 12:29+28 12:30-32 (40865-40983, length 119) a-z form
  akoyeisrahlkyriosoueoshmvnkyrioseisestinkaiagaphseiskyrintonueonsoy-
  ejolhsthskardiassoykaiejolhsthscyhssoykaiejolhsths
  matches LXX Deuteronomy 6:4+103 6:5-11 (22171-22289, length 119) a-z
  form akoyeisrahlkyriosoueoshmvnkyrioseisestinkaiagaphseiskyrintonueonsoy-
  ejolhsthskardiassoykaiejolhsthscyhssoykaiejolhsths
  unique in Old Testament
  verbatim and
  fragment 12:30+70 12:30-24 (40975-40991, length 17) a-z form
  ejolhsthsdianoias
  matches LXX Joshua 22:5+197 22:5-25 (60942-60958, length 17) a-z form
  ejolhsthsdianoias
  unique in Old Testament
  verbatim and
  fragment 12:30+87 12:30-21 (40992-40994, length 3) a-z form soy
  matches LXX Deuteronomy 6:5+87 6:5 (22298-22300, length 3) a-z form soy
  verbatim
  providing an overall cover of 100.00%.
```

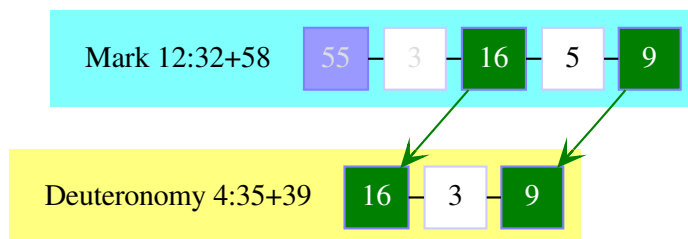

8. A Mk 12:32 egyedülálló abban, hogy az 5Móz 4:35-öt idézi:

```

> Statement Mark-12,32+58 connects
  StatResGNT Mark 12:32+58 12:32 (41146-41175, length 30) with
  LXX Deuteronomy 4:35+39 4:35 (16689-16716, length 28) based on
  introduction 12:32 12:32-33 (41088-41142, length 55) a-z form
  kaieipenaytvogrammateyskalvsdidaskaleepalhueiaseipasoti that
  declares a quotation with 'ειπασι' also
  identifies the source with 'επι'αληθειας' moreover
  fragment 12:32+58 12:32-14 (41146-41161, length 16) a-z form
  estinkaioykestin
  matches LXX Deuteronomy 4:35+39 4:35-12 (16689-16704, length 16) a-z
  form estinkaioykestin
  verbatim and
  fragment 12:32+79 12:32 (41167-41175, length 9) a-z form plhnaytoy
  matches LXX Deuteronomy 4:35+58 4:35 (16708-16716, length 9) a-z form
  plhnaytoy
  verbatim
  providing an overall cover of 83.33%.

```



```

> lookup HunRUF Mark 12:32

```

Az írástudó ezt mondta neki: Úgy van, Mester, helyesen mondtad, hogy egy Isten van, és rajta kívül nincsen más;

```

> lookup HunRUF Deuteronomy 4:35

```

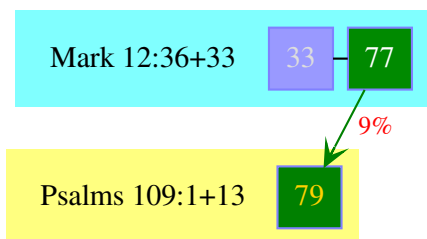
Azért láthattad ezeket, hogy megtudd: az Úr az Isten, és nincs más rajta kívül.

Itt természetesen vita tárgya lehet, hogy az írástudó ténylegesen idézni akart az Írásból, vagy csak utalt az Ószövetségre. A pontos, betű szerinti idézet inkább az előbbit támasztja alá, s az is, hogy a Mester ezután megdicséri őt: „*Jézus pedig látva, hogy okosan felelt, ezt*

mondta neki: Nem vagy messze Isten országától.” (12:34)

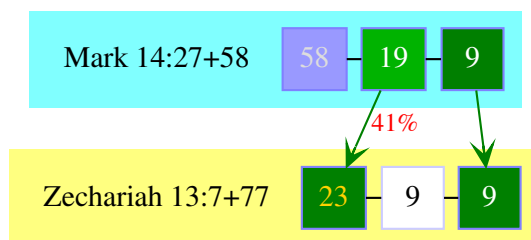
9. A 12:36 Mátéhoz képest egy kicsi különbséggel utal a Zsolt 110:1-re:

```
> Statement Mark-12,36+33 connects
  StatResGNT Mark 12:36+33 12:36 (41561-41637, length 77) with
  LXX Psalms 109:1+13 109:1 (132485-132563, length 79) based on
  introduction 12:36 12:36-77 (41528-41560, length 33) a-z form
  aytosdayideipenentvpneymatitvagiv that
    declares a quotation with 'ειπεν' also
    identifies the source with 'Δαυιδ' moreover
    fragment 12:36+33 12:36 (41561-41637, length 77) a-z form
  eipenokyriostvkyrivmoykauoyekdejivnmoyevsanuvtoysexuroyssoy-
  ypokatvtvnpodvnsoy
    matches LXX Psalms 109:1+13 109:1 (132485-132563, length 79) a-z
  form eipenokyriostvkyrivmoykauoyekdejivnmoyevsanuvtoysexuroyssoy-
  ypopodiontvnpodvnsoy
    unique in Old Testament
    differing by 8.97%
    providing an overall cover of 100.00%.
```


10. A Mk 13:14 – a Mt 24:15-höz hasonlóan – arra a Dániel-prófeciára utal, amiben a „*pusztító utálatosság*” jelenik meg. Jézus szavaiba Márk befűzi: „*aki olvassa, értse meg!*”, ami a Máté-leírás tükrében nyer igazán értelmet, hiszen ennek fényében az ószövetségi Írásra és annak olvasására utal.
11. A Mk 14:27 csak rövidebb szakaszt idéz a Zak 13:7-ből:

```
> Statement Mark-14,27+58 connects
  StatResGNT Mark 14:27+58 14:27-18 (47522-47549, length 28) with
  LXX Zechariah 13:7+77 13:7-34 (21571-21611, length 41) based on
  introduction 14:27 14:27-46 (47464-47521, length 58) a-z form
  kailegeiaytoisoihsoysotipantesskandalisuhsesueotigegraptai that
  declares a quotation with 'γεγραπται' moreover
  fragment 14:27+58 14:27-27 (47522-47540, length 19) a-z form
  patajvtonpoimenakai
  matches LXX Zechariah 13:7+77 13:7-52 (21571-21593, length 23) a-z form
  patajatetoyspoimenaskai
  unique in Old Testament
  differing by 40.91% and
  fragment 14:27+77 14:27-18 (47541-47549, length 9) a-z form taprobata
  matches LXX Zechariah 13:7+109 13:7-34 (21603-21611, length 9) a-z form
  taprobata
  verbatim
  providing an overall cover of 100.00%.
```


A Márk-féle evangélium utolsó fejezetének záró versei (a 9-20. versekről van szó) számos régi kéziratból hiányoznak. A két meghatározó kódexben (a Codex Sinaiticusban és a Codex Vaticanusban) egyáltalán nincs nyomuk, így joggal feltételezhető, hogy ezek a versek későbbi betoldások. Ha valóban így van, a Márk-evangélium két utolsó verse a következő (a StatResGNT nem is tartalmazza a 9-20. verseket):

> lookup HunRUF Mark 16:7

De menjetek el, mondjátok meg a tanítványainak és Péternek, hogy előttetek megy Galileába: ott meglátjátok őt, amint megmondta nektek.

> lookup HunRUF Mark 16:8

Kijöttek, és elfutottak a sírbolttól, mert remegés és rémület fogta el őket; és senkinek sem mondtak el semmit, mert féltek.

A 7. versben tehát Jézus ígérő szava („amint megmondta”) lesz kulcsfontosságú, a 8. versben pedig – ellenpontként – az ezzel egyidejű remegés, rémület és félelem jelenik meg. Nem szívesen hagyjuk abba itt az evangélium olvasását, még ha egészen realisztikus is, amivel szembesülünk.

A történelem hosszú évszázadain keresztül mégis ez az a séma, amit a keresztények (s itt a *keresztény* szót újfent mint „Krisztus-követő”-t értjük) megélik: Jézus szava egyrészt nonszensznek tűnik, másrészt csak az lehet az igazi kapaszkodó a látható valóság, a rémület és félelem fenyegetése ellenére. Krisztus szava nem látható, mégis ez az, ami folytatólagossá teszi az isteni kinyilatkoztatást: az ószövetségi Írás kiteljesedéseként Krisztus szava lesz, ami döntő, meghatározó és *valós*.

2.3. LUKÁCS EVANGÉLIUMA

Lukács igazi történetíró, a 4 evangélium közül az övé a leghosszabb beszámoló (a StatResGNT-ből származtatva 95590 karakter, ez a szám Máténál 89913, Márknál 55367, Jánosnál pedig 70451). Habár nála is fontos az Ószövetség alapján realizálódó próféciaák beazonosítása, ez nem annyira

hangsúlyos, mint Máténál. A szöveghosszhoz képest Márk is, János is több idézetet hoz, mint Lukács; viszont Lukácsnál találunk több olyan idézetet is, amelyek Máténál nem szerepelnek.

2.3.1. Az Úr törvénye

Az 1. fejezetben Lukács egy ajánlással kezd, amit olvasójának, a „*nagyra becsült Teofilosz*”-nak címez, vagyis akár általában is az „Istent szerető” olvasónak, vagy akár annak is, *akit* Isten szeret.

Lukácsról, a szerzőről keveset tudunk, de az 1. fejezet alapján jártas lehetett a zsidó vallási szertartások lefolyásának ismeretében. Akárki is volt Lukács, az orvos, az biztos, hogy mindennek alaposan utánajárt. Így az 1. fejezetben két szónoklatot is megismerünk Gábrriel angyaltól, valamint két éneket (Máriától és Zakariástól), ezenkívül Erzsébet is megszólal. Az lehet az érzésünk, hogy akik megszólalnak, ószövetségi próféciákat, esetleg zsoltárokat, bölcsességeket idéznek, de valójában nincs konkrét utalás arra, hogy szándékos idézetről lenne szó.

Csak a 2. fejezetben jön konkrétan szóba, hogy mit mond az Úr Igéje, amit korábban már kijelentett. Egészen pontosan Jézus születése után, amikor Mária és Jézus tisztulásának napjai „*leteltek*” (2:22), a 2:23-ban és a 2:24-ben találunk konkrét hivatkozást erre vonatkozóan.

> lookup HunRUF Luke 2:23

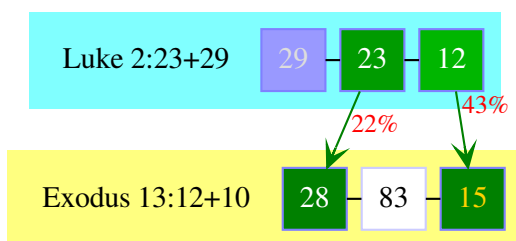
amint meg van írva az Úr törvényében, hogy „minden elsőszülött fiúgyermek az Úrnak szenteltessék”;

> lookup HunRUF Luke 2:24

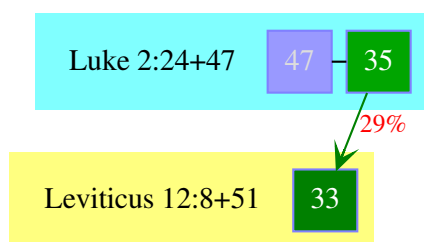
és hogy áldozatot adjanak az Úr törvényében mondottak szerint, „egy pár gerlét vagy két galambfiókát”.

> Statement Luke-2,23+29 connects

StatResGNT Luke 2:23+29 2:23-10 (7749-7783, length 35) with
LXX Exodus 13:12+10 13:12 (37462-37587, length 126) based on
introduction 2:23 2:23-45 (7720-7748, length 29) a-z form
kauvsgegraptaiennomvkyrioyoti that
declares a quotation with 'καθως_γεγραπται' also
identifies the source with 'εν_νομω_κυριου' moreover
fragment 2:23+29 2:23-22 (7749-7771, length 23) a-z form
panarsendianoigonmhtran
matches LXX Exodus 13:12+10 13:12-98 (37462-37489, length 28) a-z form
pandianoigonmhtrantaarsenika
differing by 22.22% and
fragment 2:23+52 2:23-10 (7772-7783, length 12) a-z form agiontvkyriv
matches LXX Exodus 13:12+121 13:12 (37573-37587, length 15) a-z form
agiaseistvkyriv
unique in Old Testament
differing by 42.86%
providing an overall cover of 100.00%.


```
> Statement Luke-2,24+47 connects
StatResGNT Luke 2:24+47 2:24 (7841-7875, length 35) with
LXX Leviticus 12:8+51 12:8-82 (33446-33478, length 33) based on
introduction 2:24 2:24-35 (7794-7840, length 47) a-z form
kaitoydoynaiuysiankatatoeirhmenonentvnomvkyrioy that
declares a quotation with 'τοῦ εἰρημένου' also
identifies the source with 'ἐν τῷ νόμῳ κυρίου' moreover
fragment 2:24+47 2:24 (7841-7875, length 35) a-z form
zeygostrygonvnhdyonossoysperistervn
matches LXX Leviticus 12:8+51 12:8-82 (33446-33478, length 33) a-z form
dyotrygonashdyoneossoysperistervn
differing by 29.41%
providing an overall cover of 100.00%.
```



```
> lookup HunRUF Exodus 13:12
```

akkor add át az Úrnak mindazt, ami megnyitja anyja méhét. Minden állatod elsőszülöttje, ha hím, az Úr tulajdona.

```
> lookup HunRUF Leviticus 12:8
```

De ha nem telik neki bárányra, akkor fogjon két gerlét vagy két galambot: egyet égőáldozatul, egyet vétekáldozatul. A pap pedig végezze el az engesztelést érte, és akkor tiszta lesz.

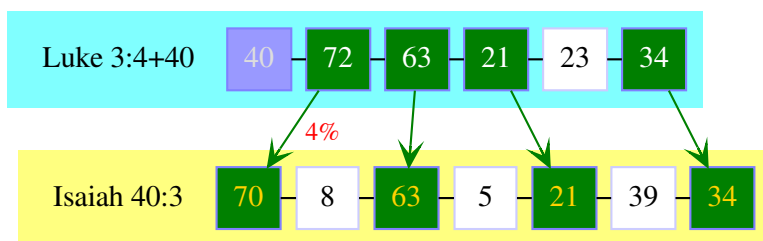
Ezekben a figyelmet magával ragadó idézetekben Lukács nem feltétlenül betű szerint idéz, de világos, hogy fontos neki annak hangsúlyozása, hogy minden Isten játékszabályai szerint történik. Isten kijelenthet valami fontosat akár személyesen, face-to-face is, ahogy Simeon is „*azt a kijelentést kapta a Szentlélektől, hogy nem hal meg addig, amíg meg nem látja az Úr Krisztusát.*” (2:26) Mindezek, akárcsak az 1. fejezet állításai, utólag nehezen ellenőrizhetőek. Hinnünk kell, hogy Lukács alaposan utánajárt mindennek, és nemcsak azért, hogy az ő beszámolója alapján higgyünk, hanem kiegészítsük azt a tudást, amit más tanítások alapján már esetleg befogadtunk (vö. 1:4).

Ezt összefoglalva – legalábbis Lukács szövegét elemezve – azt mondhatjuk, hogy az ószövetségi Írás jelenléte nagyon fontos, de nem kizárólagos. Isten ad más támpontokat is, hogy ne kelljen csak az Ószövetségre hagyatkoznunk, de az ószövetségi Írás igenis fontos fogódzó.

2.3.2. Legyen a görbe út egyenessé

A következő „teljes értékű” idézet a 3:4-6-ban található:

```
> Statement Luke-3,4+40 connects
  StatResGNT Luke 3:4+40 3:6 (10545-10757, length 213) with
  LXX Isaiah 40:3 40:5-17 (78198-78437, length 240) based on
  introduction 3:4 3:4-72 (10505-10544, length 40) a-z form
  vsgegraptaienbiblvlogvnhsaiotyoyprofhtoy that
  declares a quotation with 'ως γέγραπται' also
  identifies the source with 'εν βιβλω λογων Ησαίου του προφητου' moreover
  fragment 3:4+40 3:4 (10545-10616, length 72) a-z form
  fvnhbovntosentherhmvetoimasatethnodonkyrioyeyueiaspoieitetastriboysaytoy
  matches LXX Isaiah 40:3 40:3-8 (78198-78267, length 70) a-z form
  fvnhbovntosentherhmvetoimasatethnodonkyrioyeyueiaspoieitetastriboystoy
  unique in Old Testament
  differing by 4.23% and
  fragment 3:5 3:5-44 (10617-10679, length 63) a-z form
  pasafaragjplhrvuhsetaikaipanoroskaiboynostapeinvuhsetaikaiaiestai
  matches LXX Isaiah 40:4 40:4-42 (78276-78338, length 63) a-z form
  pasafaragjplhrvuhsetaikaipanoroskaiboynostapeinvuhsetaikaiaiestai
  unique in Old Testament
  verbatim and
  fragment 3:5+63 3:5-23 (10680-10700, length 21) a-z form taskoliaeiseyueiankai
  matches LXX Isaiah 40:4+68 40:4-16 (78344-78364, length 21) a-z form
  taskoliaeiseyueiankai
  unique in Old Testament
  verbatim and
  fragment 3:6 3:6 (10724-10757, length 34) a-z form
  kaiocetaipasasarjtosvthriontoyueoy
  matches LXX Isaiah 40:5+23 40:5-17 (78404-78437, length 34) a-z form
  kaiocetaipasasarjtosvthriontoyueoy
  unique in Old Testament
  verbatim
  providing an overall cover of 89.20%.
```



```
> lookup HunRUF Luke 3:4
```

ahogyan meg van írva Ézsaiás próféta beszédeinek könyvében: „Kiáltó szava hangzik a pusztában: Készítsétek az Úr útját, egyengessétek ösvényeit!

```
> lookup HunRUF Luke 3:5
```

Minden völgyet töltsetek fel, minden hegyet és halmot hordjatok el, legyen a görbe út egyenessé, a göröngyös simává:

```
> lookup HunRUF Luke 3:6
```

és meglátja minden halandó az Isten szabadítását.”

Emlékeztetünk arra, hogy az Ézs 40:3 Máténál és Márknál is megjelenik, de ott csak az az egy vers. Itt a 4-5. verseket is idézi Lukács, ráadásul betűhelyesen. Az Ézs 40:3 valójában mind a négy evangéliumban előjön, ezt gyorsan le is kérdezhettük:

```
> getrefs StatResGNT LXX Isaiah 40:3

LXX Isaiah 40:3+26 40:3-44 = StatResGNT Ephesians 3:2+8 3:2-47 (length=8,
pos1=78224, pos2=3838)
LXX Isaiah 40:3+50 40:3-20 = StatResGNT John 2:16+53 2:16-32 (length=8,
pos1=78248, pos2=5092)
LXX Isaiah 40:3+50 40:3-20 = StatResGNT Mark 11:3+19 11:3-66 (length=8,
pos1=78248, pos2=35929)
LXX Isaiah 40:3+46 40:3-23 = StatResGNT Matthew 5:32+59 5:32-50 (length=9,
pos1=78244, pos2=10970)
LXX Isaiah 40:3+49 40:3-20 = StatResGNT Luke 6:27+51 6:27-15 (length=9,
pos1=78247, pos2=22931)
LXX Isaiah 40:3+27 40:3-41 = StatResGNT John 14:4+18 14:4 (length=10,
pos1=78225, pos2=48429)
LXX Isaiah 40:3+48 40:3-20 = StatResGNT Hebrews 12:13+13 12:13-43 (length=10,
pos1=78246, pos2=23033)
LXX Isaiah 40:3+49 40:3-19 = StatResGNT John 8:41+4 8:41-79 (length=10,
pos1=78247, pos2=28631)
LXX Isaiah 40:3+11 40:3-56 = StatResGNT Acts 7:36+73 7:36-13 (length=11,
pos1=78209, pos2=21465)
LXX Isaiah 40:3+64 40:3 = StatResGNT Revelation_of_John 7:3+72 7:3-18
(length=14, pos1=78262, pos2=12579)
LXX Isaiah 40:3+27 40:3-35 = StatResGNT John 1:23+31 1:23-25 (length=16,
pos1=78225, pos2=1458)
LXX Isaiah 40:3 40:3-57 = StatResGNT John 1:23+6 1:23-45 (length=21,
pos1=78198, pos2=1433)
LXX Isaiah 40:3 40:3-11 = StatResGNT Luke 3:4+40 3:4-5 (length=67, pos1=78198,
pos2=10545)
LXX Isaiah 40:3 40:3-11 = StatResGNT Mark 1:3 1:3-5 (length=67, pos1=78198,
pos2=134)
LXX Isaiah 40:2+145 40:3-11 = StatResGNT Matthew 3:3+47 3:3-5 (length=68,
pos1=78197, pos2=4682)
Finished
```

Látható, hogy míg Máténál, Márknál és Lukácsnál hosszú, betűhelyes egyezést találunk 67–68 karakter hosszan, Jánosnál csak 21 karakteres a pontos egyezés.

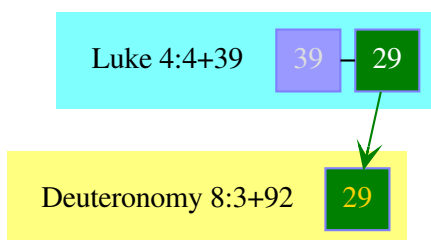
A fentiek arra utalnak, hogy Bemérítő János jelenléte és munkássága nagyon fontos eleme az evangéliumoknak, kihagyhatatlan elem. Isten nem bízta véletlen fogadtatásra Jézus megjelenését: szükséges, hogy valaki előkészítse az Úr érkezését.

2.3.3. Jézus megkísértése

A 3. fejezet végén – hasonlóan ahhoz, ahogyan Máté evangéliuma kezdődik (l. a 2.1.1. fejezetet) – egy nemzetségtáblázatot látunk, de ezúttal több bejegyzéssel, és bizonyos nevek eltérnek a korábban megismerttől. Itt 77 nevet olvasunk (Istennel bezárólag), amiből az első 42 (=3·14) nemzedék (Dáviddal bezárólag) *száma* megegyezik a Máténál olvasottal (Mt 1:17). Az Olvasóra bízunk a táblázat részletesebb elemzését és a különbségek alapján adódó kérdések megválaszolását.

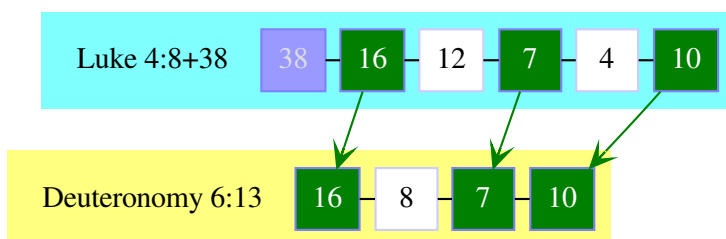
A 4. fejezetben Lukács is ismerteti Jézus megkísértésének történetét. A csatolt idézetek lényegében azonosak, habár Lukács nem feltétlenül ugyanúgy és ugyanabban a sorrendben idézi őket. Időrendben az első idézet diagramja:

```
> Statement Luke-4,4+39 connects
StatResGNT Luke 4:4+39 4:4 (13292-13320, length 29) with
LXX Deuteronomy 8:3+92 8:3-62 (27883-27911, length 29) based on
introduction 4:4 4:4-29 (13253-13291, length 39) a-z form
kaiapekriuhprosaytonoihssoysgegraptaioti that
declares a quotation with 'γεγραπται' moreover
fragment 4:4+39 4:4 (13292-13320, length 29) a-z form
oykepartvmonvzhsetaioanurvpos
matches LXX Deuteronomy 8:3+92 8:3-62 (27883-27911, length 29) a-z form
oykepartvmonvzhsetaioanurvpos
unique in Old Testament
verbatim
providing an overall cover of 100.00%.
```


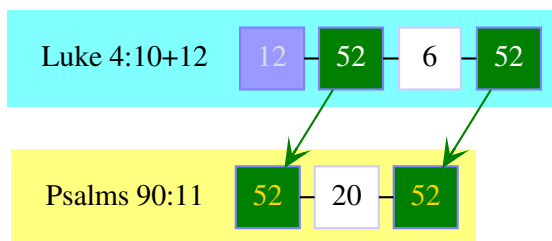
Ezt az igét Máté hosszabban, 75 karakteren idézi. A sorrendben következő idézetben, a Lk 4:8-ban teljesen ugyanúgy találjuk meg az 5Móz 6:13-at, mint korábban a Mt 4:10-ben (l. a 2.1.8. fejezetet):

```
> Statement Luke-4,8+38 connects
StatResGNT Luke 4:8+38 4:8 (13579-13627, length 49) with
LXX Deuteronomy 6:13 6:13-41 (22967-23007, length 41) based on
introduction 4:8 4:8-49 (13541-13578, length 38) a-z form
kaiapokriueisoihssoyseipenaytvgegraptai that
declares a quotation with 'γεγραπται' moreover
fragment 4:8+38 4:8-33 (13579-13594, length 16) a-z form kyriontonueonsoy
matches LXX Deuteronomy 6:13 6:13-66 (22967-22982, length 16) a-z form
kyriontonueonsoy
verbatim and
fragment 4:8+66 4:8-14 (13607-13613, length 7) a-z form kaiaytv
matches LXX Deuteronomy 6:13+24 6:13-51 (22991-22997, length 7) a-z form
kaiaytv
verbatim and
fragment 4:8+77 4:8 (13618-13627, length 10) a-z form latreyseis
matches LXX Deuteronomy 6:13+31 6:13-41 (22998-23007, length 10) a-z form
latreyseis
verbatim
providing an overall cover of 67.35%.
```


A következő idézet a 4:10-11, melyet Máté a 4:6-ban, vagyis sorrendben eggyel korábbra időzített:

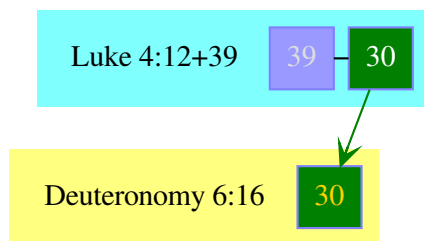
```
> Statement Luke-4,10+12 connects
  StatResGNT Luke 4:10+12 4:11 (13748-13857, length 110) with
  LXX Psalms 90:11 90:12 (107356-107479, length 124) based on
    introduction 4:10 4:10-52 (13736-13747, length 12) a-z form gegraptaigar that
    declares a quotation with 'γεγραπται_γαρ' moreover
    fragment 4:10+12 4:10 (13748-13799, length 52) a-z form
otitoisaggeloisaytoyenteleitaiperisoytoydiafylajaise
  matches LXX Psalms 90:11 90:11-20 (107356-107407, length 52) a-z form
otitoisaggeloisaytoyenteleitaiperisoytoydiafylajaise
  unique in Old Testament
  verbatim and
  fragment 4:11+6 4:11 (13806-13857, length 52) a-z form
epixeirvnaroyseinsempoteprokschochsprosliuontonpodasoy
  matches LXX Psalms 90:12 90:12 (107428-107479, length 52) a-z form
epixeirvnaroyseinsempoteprokschochsprosliuontonpodasoy
  unique in Old Testament
  verbatim
  providing an overall cover of 94.55%.
```


Az is látható, hogy Lukács hosszabban idézi a zsoltárvers első részét (Máté beéri 37 karakter betűhelyes idézetével). Ahogyan korábban kiemeltük, ezt a zsoltárverset az ördög hozza fel pél-

daként Isten feltétlen gondviselésére, amelyre Jézus azzal válaszol: „Ne kísértsd az Urat, a te Istenedet.” (4:12) Ugyanezt a választ jegyzi fel Lukács is, egészen pontosan abban a struktúrában, ahogyan Máté is tette a 4:7-ben:

```
> Statement Luke-4,12+39 connects
  StatResGNT Luke 4:12+39 4:12 (13897-13926, length 30) with
  LXX Deuteronomy 6:16 6:16-33 (23212-23241, length 30) based on
  introduction 4:12 4:12-30 (13858-13896, length 39) a-z form
  kaiapokriueiseipenaytvoihsotsotieirhtai that
  declares a quotation with 'Εἰρηται' moreover
  fragment 4:12+39 4:12 (13897-13926, length 30) a-z form
  oykekpeiraseiskyrintonueonsoy
  matches LXX Deuteronomy 6:16 6:16-33 (23212-23241, length 30) a-z form
  oykekpeiraseiskyrintonueonsoy
  unique in Old Testament
  verbatim
  providing an overall cover of 100.00%.
```


A történet 2. és 3. mozzanata tehát megcserélődik Lukácsnál, de az idézetek lényegileg azonosak. Lukács a 91. zsoltár hosszabb idézetével csak megerősíti az ószövetségi Írás súlyát, és az, hogy az 5Móz 8:3-at rövidebben (de még mindig relatíve hosszan) idézi, nem kisebbíti az Írás szerepét. A másik két szakasz a Máté-szöveggel teljesen azonos módon történő idézete tovább erősíti az evangéliumok egységét.

2.3.4. Gyilkossági kísérlet

Lukács ezután egy megrövidített történetet mesél el, ahol Jézust a tömeg meg akarja ölni, miután nem úgy táncol, ahogy a földjei fütyülnek. Ijesztő, hogy ez pont Názáretben történik, ahol fiatalkori éveit töltötte, ismerősei és rokonai között.

A történet úgy indul, hogy Jézus a zsinagógában egy rendes szombati napon felolvas egy részletet az Ézsaiás-tekercsből:

```
> lookup HunRUF Luke 4:17
```

Odanyújtották neki Ézsaiás próféta könyvét, ő pedig kinyitotta a könyvtekercset, és megkereste azt a helyet, ahol ez van megírva:

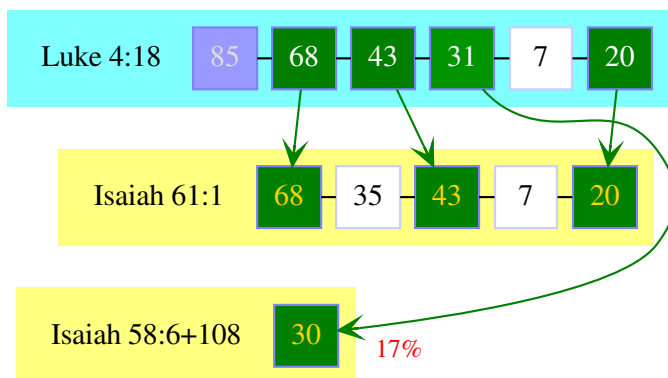
```
> lookup HunRUF Luke 4:18
```

„Az Úrnak Lelke van énrajtam, mert felkent engem, hogy evangéliumot hirdessek a szegényeknek; azért küldött el, hogy a szabadulást hirdessem a foglyoknak, és a vakoknak szemük megnyílását; hogy szabadon bocsássam a megkínzottakat,

```
> lookup HunRUF Luke 4:19
```

és hirdessem az Úr kedves esztendejét.”

```
> Statement Luke-4,18 connects
StatResGNT Luke 4:18 4:19 (14341-14509, length 169) with
LXX Isaiah 58:6+108 58:6-29 (116010-116039, length 30) and
LXX Isaiah 61:1 61:2-52 (121799-121971, length 173) based on
introduction 4:17 4:17 (14256-14340, length 85)
a-z form kaiepedouhaytvbibliontoypofhtoyhsaioykai-
anoijastobiblioneyrentontoponoyhngegrammenon that
declares a quotation with 'ην̄γεγραμμενον' also
identifies the source with 'τοῡ προφητοῡ Ησαϊου' moreover
fragment 4:18 4:18-74 (14341-14408, length 68) a-z form
pnemakyrियोepemeoyeinekenexrisenmeeyaggelisasuaiptvxoisapestalkenme
matches LXX Isaiah 61:1 61:1-78 (121799-121866, length 68) a-z form
pnemakyrियोepemeoyeinekenexrisenmeeyaggelisasuaiptvxoisapestalkenme
unique in Old Testament
verbatim and
fragment 4:18+68 4:18-31 (14409-14451, length 43) a-z form
khryjaiaixmalvtoisafesinkaityfloisanablecin
matches LXX Isaiah 61:1+103 61:1 (121902-121944, length 43) a-z form
khryjaiaixmalvtoisafesinkaityfloisanablecin
unique in Old Testament
verbatim and
fragment 4:18+111 4:18 (14452-14482, length 31) a-z form
aposteilaiteuraysmenoysenafesei
matches LXX Isaiah 58:6+108 58:6-29 (116010-116039, length 30) a-z form
apostelleteuraysmenoysenafesei
unique in Old Testament
differing by 16.67% and
fragment 4:19+7 4:19 (14490-14509, length 20) a-z form eniaytonkyrियोdekton
matches LXX Isaiah 61:2+7 61:2-52 (121952-121971, length 20) a-z form
eniaytonkyrियोdekton
unique in Old Testament
verbatim
providing an overall cover of 95.86%.
```



```
> lookup HunRUF Isaiah 61:1
```

Uramnak, az Úrnak lelke nyugszik rajtam, mert felkent engem az Úr. Elküldött, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek, bekötözzem a megtört szíveket, szabadulást hirdessek a foglyoknak, és szabadon bocsátást a megkötözötteknek.

```
> lookup HunRUF Isaiah 58:6
```

Nekem az olyan böjt tetszik, amikor leoldod a jogtalanul fölrakott

bilincseket, kibontod a járom köteleit, szabadon bocsátod az elnyomottakat, és összetörsz minden jármot!

Jézus valószínűleg két helyről is olvasott az Ézsaiás-tekercsből, mert a Lukács-féle feljegyzés erre utal. Egyrészt valóban „a kegyelem ígét” (4:22) hirdette, amikor Ézsaiás 61. fejezetére utalt, másrészt a befűzött gondolat a 18. vers végén nagy biztonsággal az Ézs 58:6-ból származik:

```
> lookup StatResGNT Luke 4:18
```

```
«ΠΙΝΕΤΜΑ ΚΤΡΙΟΤ' επ' εμε, ου εινεκεν εχρισεν με ευαγγελισασθαι πτωχοις,  
απεσταλκεν με κηρυξαι αιχμαλωτοις αφεσιν, και τυφλοις αναβλεψιν, αποστειλαι  
τεθραυσμενους εν αφεσει,
```

```
> lookup LXX Isaiah 58:6
```

```
ουχι τοιαυτην νηστειαν εγω εξελεξαμην λεγει κυριος αλλα λυε παντα συνδεσμον  
αδικιας διαλυε στραγγαλιας βιαιων συναλλαγματων αποστελλε τεθραυσμενους εν  
αφεσει και πασαν συγγραφην αδικον διασπα
```

```
> raw1 LXX Isaiah 1 -1
```

```
Stored.
```

```
> text2 αποστειλαι τεθραυσμενους εν αφεσει
```

```
Stored internally as aposteillaiteuraysmenoysenafesei.
```

```
> nearest12
```

```
Nearest Jaccard distance is 0.166667 with substring  
napostelleteuraysmenoysenafesei.
```

57.878 sec

```
> latintext1 napostelleteuraysmenoysenafesei
```

```
Stored.
```

```
> find1 LXX
```

```
Found in Isaiah 58:6+107 58:6-29 (book position 116009-116039)  
1 occurrences.
```

Az Ézs 58 azonban kerek-perec szembesíti a népet azzal, hogy nem Isten törvénye szerint élnek. A fejezet így kezdődik: „*Mondd meg népemnek, hogy mi a bűne, Jákób házának, hogy mi a vétke!*” (58:1) Számos bűnt felsorol Ézsaiás: a gyengék kizsákmányolását, veszekedést és verekedést, a

szívtelenséget és közönyt, a nyugalom napja megszentelésének elmulasztását.

Ennek ellenére a názáreti zsidó közösség első körben jól fogadja azt az interpretációt, hogy „*Ma teljesedett be ez az írás a fületek hallatára.*” (Lk 4:21) De aztán körbefut a sorok között, hogy csak egy helyi lakos, a „*József fia*” adott elő. Jézus erre rendkívül határozottan beszél velük, konkrétan kijelentve, hogy ő bizony nem fog ugyanúgy csodákat tenni, mint a szomszéd városban, Kapernaumban, csak azért, hogy a földijei is higgyenek benne. Nem, sőt, Illést és Elizeust állítja példaként eléjük, hogy ők sem a saját népüket mentették meg, hanem idegeneket.

Erre „*mindenki megtelt haraggal*” (4:28). Majd fogják Jézust, és le akarják lökni a város szélén lévő szakadékba. Amire ő csak úgy reagál, hogy átmegy közülük és eltávozik.

Mielőtt mi is továbblépünk ezen a kiábrándító történeten, jegyezzük meg, hogy – habár Lukács ill. Jézus konkrétan nem idéz belőlük szóról-szóra – az 1Kir és a 2Kir könyvére is van egy-egy rövid utalás az Illés- és az Elizeus-sztori kapcsán. Nevezetesen az 1Kir 17-ben és a 2Kir 5-ben olvassuk ezeket a történeteket. Vagyis az újszövetségi Írás ezeket is szavahihető leírásoknak fogadja el.

2.3.5. További idézetek

Lukács a történet továbbmesélésében hasonló elvet követ, mint Márk: olykor ószövetségi idézeteket hoz, de nem akkora számban, mint Máté. Lényegesen új információhoz kevésbé jutunk ebben az irányban, legalábbis a Máté-evangéliumhoz képest, amely igyekezett minden részletre kiterjedően utánajárni az Írásokban szereplő kijelentéseknek.

Habár a Lukács-evangélium még sok fejezeten keresztül meséli tovább a történetet, mi itt csupán egy összegző táblázatot mutatunk (2.3. táblázat), ami az evangélium idézeteit summázza. Végül ezen alfejezet után még bővebben kitérünk a 22:37 elemzésére, mivel Lukács ezen szakasza egyedülálló módon tartalmazza az Ézs 53:12-re utalást.

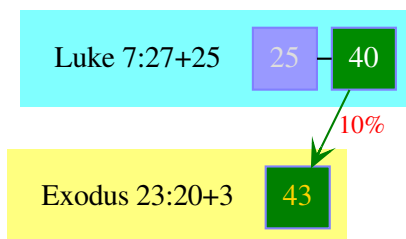
Sorszám	Máté-vers	Lukács-vers	Idézett vers
1.	–	2:23	2Móz 13:12
2.	–	2:24	3Móz 12:8
3.	3:3	3:4-6	Ézs 40:3-5
4.	4:4	4:4	5Móz 8:3
5.	4:10	4:8	5Móz 6:13
6.	4:6	4:10	Zsolt 91:11-12
7.	4:7	4:12	5Móz 6:16
8.	–	4:18-19	Ézs 58:6, 61:1-2
9.	11:10	7:27	2Móz 23:20
10.	13:14-15	8:10	Ézs 6:9
11.	22:37	10:27	5Móz 6:5, Józs 22:5
12.	19:19	10:27	3Móz 19:18
13.	19:18	18:20	2Móz 20:12
14.	21:13	19:46	Ézs 56:7, Jer 7:11
15.	21:42	20:17	Zsolt 118:22
16.	22:32	20:37	2Móz 3:6
17.	22:44	20:42	Zsolt 110:1
18.	–	22:37	Ézs 53:12

2.3. táblázat. Összefoglaló táblázat Máté és Lukács evangéliumáról.

Néhány megjegyzés:

1. A Lk 7:27 kihagy egy szót, miközben a 2Móz 23:20-at idézi (Máté az „εγω” – vagyis „én” – szót is befűzi):

```
> Statement Luke-7,27+25 connects
  StatResGNT Luke 7:27+25 7:27-36 (27578-27617, length 40) with
  LXX Exodus 23:20+3 23:20-54 (66262-66304, length 43) based on
  introduction 7:27 7:27-76 (27553-27577, length 25) a-z form
  oytosestinperioygegraptai that
  declares a quotation with 'γεγραπται' moreover
  fragment 7:27+25 7:27-36 (27578-27617, length 40) a-z form
  idoyapostellvtonaggelonmoyproprosvpoysoy
  matches LXX Exodus 23:20+3 23:20-54 (66262-66304, length 43) a-z form
  idoyegvapistellvtonaggelonmoyproprosvpoysoy
  unique in Old Testament
  differing by 9.52%
  providing an overall cover of 100.00%.
```

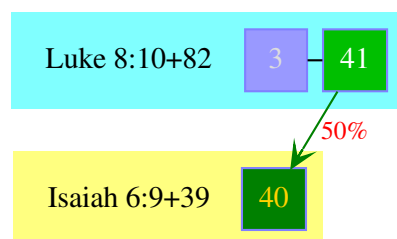

2. A Lk 8:10 az Ézs 6:9-et csak röviden idézi, és messze nem betűhelyesen:

```
> lookup HunRUF Luke 8:10
```

Ű ezt mondta: Nektek megadatott, hogy ismerjétek az Isten országának titkait, de a többieknek példázatokban adatik, hogy akik látnak, ne lássanak, és akik hallanak, ne értsenek.

```
> Statement Luke-8,10+82 connects
  StatResGNT Luke 8:10+82 8:10 (30535-30575, length 41) with
  LXX Isaiah 6:9+39 6:9-12 (12447-12486, length 40) based on
  introduction 8:10+79 8:10-41 (30532-30534, length 3) a-z form ina that
  declares a quotation with 'ινα' moreover
  fragment 8:10+82 8:10 (30535-30575, length 41) a-z form
  blepontesmhblepvsinkaiakoyontesmhsynivsin
  matches LXX Isaiah 6:9+39 6:9-12 (12447-12486, length 40) a-z form
  akoysetekaiomhsynhtekaiblepontesblecete
  unique in Old Testament
  differing by 50.00%
  providing an overall cover of 100.00%.
```

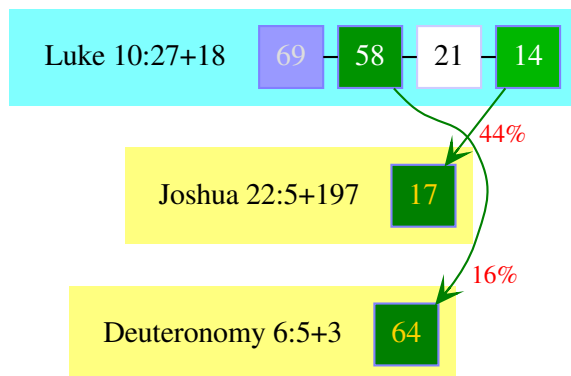

Lukács „védelmében” lehet azt mondani, hogy az „ινα” („abból a célból, hogy”) szó nem feltétlenül jelenti, hogy konkrét idézet következik, tehát Lukács lehet, hogy nem is idézetnek,

sokkal inkább utalásnak szánta a megjegyzést.

3. A 10:27-ben megjelenő kombinált idézet struktúrája a következő:

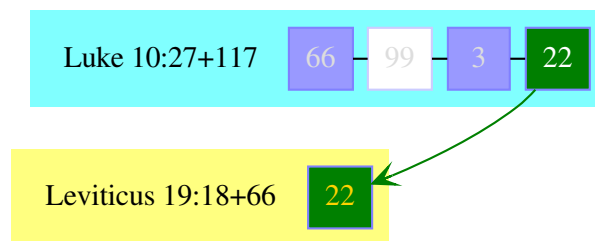
```
> Statement Luke-10,27+18 connects
  StatResGNT Luke 10:27+18 10:27-28 (42981-43073, length 93) with
  LXX Deuteronomy 6:5+3 6:5-23 (22214-22277, length 64) and
  LXX Joshua 22:5+197 22:5-25 (60942-60958, length 17) based on
  introduction 10:26 10:27-121 (42912-42980, length 69) a-z form
odeeipenprosaytonentvnomvtigegraptai pvsanaginvskeisodeapokriueiseipen that
  declares a quotation with 'τις γραπται; πως αναγινωσκεις' also
  identifies the source with 'Εν τω νομω' moreover
  fragment 10:27+18 10:27-63 (42981-43038, length 58) a-z form
agaphseiskyriontonueonsoyejohlhskardiassoykai enolhthscyhssoy
  matches LXX Deuteronomy 6:5+3 6:5-23 (22214-22277, length 64) a-z form
agaphseiskyriontonueonsoyejohlhsths kardiassoykaie johlhsthsscyhssoy
  unique in Old Testament
  differing by 15.87% and
  fragment 10:27+97 10:27-28 (43060-43073, length 14) a-z form
enolhthdianoia
  matches LXX Joshua 22:5+197 22:5-25 (60942-60958, length 17) a-z form
ejohlhsthsdianoias
  unique in Old Testament
  differing by 43.75%
  providing an overall cover of 77.42%.
```


Ez egy kissé eltér a Máté-féle szövegtől, habár ott is pontosan ez a két ószövetségi igever kapcsolódik össze.

4. Lukács Máténál rövidebben idézi a 3Móz 19:18-at a Lk 10:27-ben:

```
> Statement Luke-10,27+117 connects
  StatResGNT Luke 10:27+117 10:27 (43080-43101, length 22) with
  LXX Leviticus 19:18+66 19:18-13 (60921-60942, length 22) based on
  introduction 10:26 10:27-124 (42912-42977, length 66) a-z form
odeeipenprosaytonentvnomvtigegraptai pvsanaginvskeisodeapokriueisei that
  declares a quotation with 'τι γράπτει; πωσαν αγγελωσκεις' also
  identifies the source with 'Εν τω νομω' and
  introduction 10:27+114 10:27-22 (43077-43079, length 3) a-z form kai
that
  declares a quotation with 'και' moreover
  fragment 10:27+117 10:27 (43080-43101, length 22) a-z form
tonplhsionsoyvsseayton
  matches LXX Leviticus 19:18+66 19:18-13 (60921-60942, length 22) a-z
form tonplhsionsoyvsseayton
  unique in Old Testament
  verbatim
  providing an overall cover of 100.00%.
```

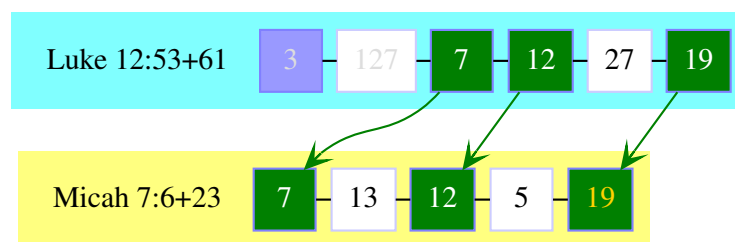

Az idézet azonban itt is betűhelyes.

5. A Máté 10:35-öt nem vettük fel a „hivatalos” idézet-listába, és ennek megfelelően a Lukács 12:53-ot is kihagyjuk. Mégis érdemes vetni egy pillantást a Lukács-szöveghez kapcsolódó

struktúrára:

```
> Statement Luke-12,53+61 connects
StatResGNT Luke 12:53+61 12:53 (53646-53710, length 65) with
LXX Micah 7:6+23 7:6-46 (10226-10281, length 56) based on
introduction 12:52+7 12:52-66 (53516-53518, length 3) a-z form gar that
declares a quotation with 'γαρ' moreover
fragment 12:53+61 12:53-58 (53646-53652, length 7) a-z form uygathr
matches LXX Micah 7:6+23 7:6-95 (10226-10232, length 7) a-z form uygathr
verbatim and
fragment 12:53+68 12:53-46 (53653-53664, length 12) a-z form epithnmhtera
matches LXX Micah 7:6+43 7:6-70 (10246-10257, length 12) a-z form
epithnmhtera
verbatim and
fragment 12:53+107 12:53 (53692-53710, length 19) a-z form
nymfhepithnpenueran
matches LXX Micah 7:6+60 7:6-46 (10263-10281, length 19) a-z form
nymfhepithnpenueran
unique in Old Testament
verbatim
providing an overall cover of 58.46%.
```

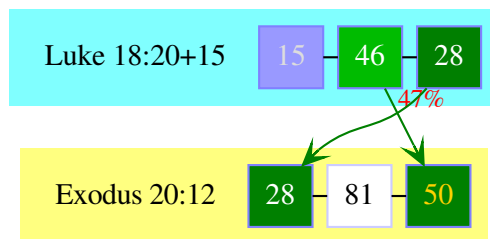

Ez jól mutatja, hogy a jézusi utalás vélhetően teljesen egyértelmű, még akkor is, ha a bevezetőként azonosított „γαρ” („hogy”) szó bizonyossága kérdéses. Miért is? Mert Lukács

jól láthatóan betűhelyesen „idéz”, és a harmadik „idézet”-darab egy egyedi szövegdarabbal egyezik meg Mikeás könyvéből.

6. A 18:20-ban a 2Móz 20:12-16-ot idézi Lukács, de nem pontosan úgy, ahogy Máté teszi a 19:18-ban:

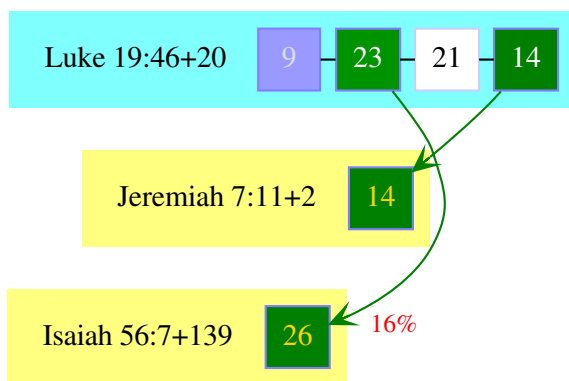
```
> Statement Luke-18,20+15 connects
  StatResGNT Luke 18:20+15 18:20 (70507-70580, length 74) with
  LXX Exodus 20:12 20:16-31 (57204-57362, length 159) based on
  introduction 18:20 18:20-74 (70492-70506, length 15) a-z form
  tasentolasoidas that
    declares a quotation with 'οιδας' also
    identifies the source with 'τας εντολας' moreover
    fragment 18:20+15 18:20-28 (70507-70552, length 46) a-z form
  mhmoixeyshsmhfoneyshsmhklechsmhceydomartyrhshs
  matches LXX Exodus 20:13 20:16-31 (57313-57362, length 50) a-z form
  oymoixeyseisoykleceisoyfoneyseisoyceydomartyrhseis
    unique in Old Testament
    differing by 46.94% and
    fragment 18:20+61 18:20 (70553-70580, length 28) a-z form
  timatonpaterasoykaithnmhtera
    matches LXX Exodus 20:12 20:12-81 (57204-57231, length 28) a-z form
  timatonpaterasoykaithnmhtera
    verbatim
    providing an overall cover of 100.00%.
```


A két struktúra azonban nagyon hasonló.

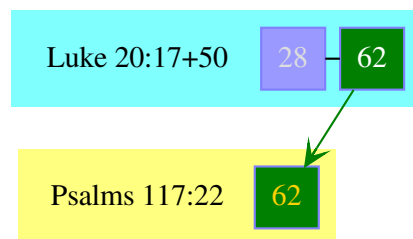
7. A Lk 19:46-ban a Mt 21:13-hoz hasonló struktúrában idézi Lukács Ézsaiást és Jeremiást, de valamivel rövidebben, mint Máté:

```
> Statement Luke-19,46+20 connects
  StatResGNT Luke 19:46+20 19:46 (75607-75664, length 58) with
  LXX Isaiah 56:7+139 56:7-26 (112771-112796, length 26) and
  LXX Jeremiah 7:11+2 7:11-80 (19391-19404, length 14) based on
  introduction 19:46+11 19:46-58 (75598-75606, length 9) a-z form
gegraptai that
  declares a quotation with 'γεγραπται' moreover
  fragment 19:46+20 19:46-35 (75607-75629, length 23) a-z form
oikosmoyoikosproseyxhs
  matches LXX Isaiah 56:7+139 56:7-26 (112771-112796, length 26) a-z form
ogaroikosmoyoikosproseyxhs
  unique in Old Testament
  differing by 16.00% and
  fragment 19:46+64 19:46 (75651-75664, length 14) a-z form sphlaionlhstvn
  matches LXX Jeremiah 7:11+2 7:11-80 (19391-19404, length 14) a-z form
sphlaionlhstvn
  unique in Old Testament
  verbatim
  providing an overall cover of 63.79%.
```


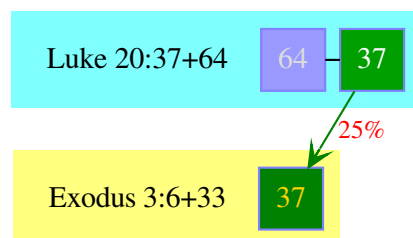
8. A Lk 20:17 betűhelyesen hivatkozik a Zsolt 118:22-re, hasonlóan a Máté 21:42-höz, de Lukács csak a 22. verset idézi (míg Máté a 23.-at is):

```
> Statement Luke-20,17+50 connects
  StatResGNT Luke 20:17+50 20:17 (77197-77258, length 62) with
  LXX Psalms 117:22 (138495-138556, length 62) based on
  introduction 20:17+22 20:17-62 (77169-77196, length 28) a-z form
  tioynestintogegrammenontoyto that
  declares a quotation with 'γεγραμμενον' moreover
  fragment 20:17+50 20:17 (77197-77258, length 62) a-z form
  liuononapedokimasanoioikodomoyntesoytosegenhuheiskefalhngvnias
  matches LXX Psalms 117:22 (138495-138556, length 62) a-z form
  liuononapedokimasanoioikodomoyntesoytosegenhuheiskefalhngvnias
  unique in Old Testament
  verbatim
  providing an overall cover of 100.00%.
```


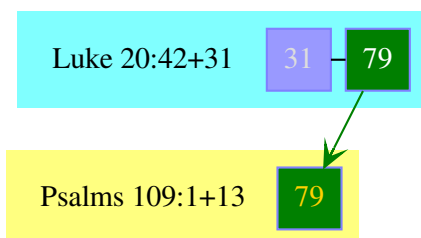
9. A Lk 20:37 is idézi a 2Móz 3:6-t, a Mt 22:32-höz hasonlóan, de itt a struktúra egy kicsit más:

```
> Statement Luke-20,37+64 connects
  StatResGNT Luke 20:37+64 20:37 (78764-78800, length 37) with
  LXX Exodus 3:6+33 3:6-70 (5011-5047, length 37) based on
  introduction 20:37 20:37-37 (78700-78763, length 64) a-z form
  otideegeirontaioinekroikaimvyshsemhnyseipithsbatoyvslegeikyriion that
  declares a quotation with 'λεγει' also
  identifies the source with 'Μωυσης' moreover
  fragment 20:37+64 20:37 (78764-78800, length 37) a-z form
  tonueonabraamkaieonisaakkaiueoniakvb
  matches LXX Exodus 3:6+33 3:6-70 (5011-5047, length 37) a-z form
  soyueosabraamkaieosisaakkaiueosiakvb
  unique in Old Testament
  differing by 25.00%
  providing an overall cover of 100.00%.
```


10. A 20:42-ben a 110. zsoltár 1. versére történik utalás, akárcsak a Mt 22:44-ben. Lukácsnál betűhelyes idézetet találunk:

```
> Statement Luke-20,42+31 connects
  StatResGNT Luke 20:42+31 20:43 (79022-79100, length 79) with
  LXX Psalms 109:1+13 109:1 (132485-132563, length 79) based on
  introduction 20:42 20:42-38 (78991-79021, length 31) a-z form
  aytosgardayidlegeienbiblvcalmvn that
  declares a quotation with 'λεγει' also
  identifies the source with 'Δαυιδ...ενβιβλωψαλμων' moreover
  fragment 20:42+31 20:43 (79022-79100, length 79) a-z form
  eipenokyriostvkyrivmoykauoyekdejivnmoyevsanuvtoysexuroyssoy-
  ypopodiontvnpodvnsoy
  matches LXX Psalms 109:1+13 109:1 (132485-132563, length 79) a-z
  form eipenokyriostvkyrivmoykauoyekdejivnmoyevsanuvtoysexuroyssoy-
  ypopodiontvnpodvnsoy
  unique in Old Testament
  verbatim
  providing an overall cover of 100.00%.
```


2.3.6. Ézsaiás 53

A Lukács-evangélium rövid áttekintésének zárásaként a Lk 22:37-et vizsgáljuk meg, ami tragikus zárszava annak a baráti időszaknak, amit Jézus közeli tanítványaival tölt. Ezt olvassuk:

```
> lookup HunRUF Luke 22:35
```

Azután ezt kérdezte tőlük: Amikor kiküldtelek titeket erszény, tarisznya és saru nélkül, volt-e hiányotok valamiben? Semmiben - válaszolták.

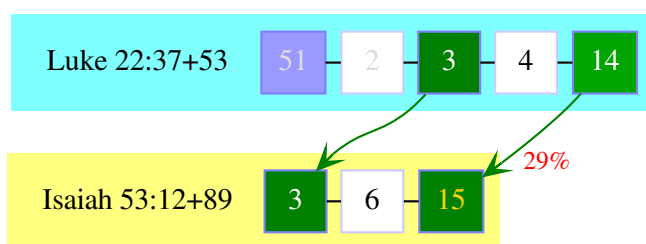
```
> lookup HunRUF Luke 22:36
```

Majd ezt mondta nekik: Most azonban, akinek van erszénye, vegye elő, ugyanúgy a tarisznját is; és akinek nincs kardja, adja el felsőruháját, és vegyen.

```
> lookup HunRUF Luke 22:37
```

Mert mondom nektek, hogy be kell teljessednie rajtam annak, ami meg van írva: „És a bűnösök közé sorolták.” Mert ami felőlem megíratott, az most beteljesedik.

```
> Statement Luke-22,37+53 connects
StatResGNT Luke 22:37+53 22:37-25 (85018-85038, length 21) with
LXX Isaiah 53:12+89 53:12-61 (108726-108749, length 24) based on
introduction 22:37 22:37-48 (84965-85015, length 51) a-z form
legvgaryminotitoytotogegrammenondeitelesuhnaienemoui that
declares a quotation with 'τοῦ γεγραμμενον' moreover
fragment 22:37+53 22:37-43 (85018-85020, length 3) a-z form kai
matches LXX Isaiah 53:12+89 53:12-82 (108726-108728, length 3) a-z form kai
verbatim and
fragment 22:37+60 22:37-25 (85025-85038, length 14) a-z form anomvnelogisuh
matches LXX Isaiah 53:12+98 53:12-61 (108735-108749, length 15) a-z form
anomoiselogisuh
unique in Old Testament
differing by 28.57%
providing an overall cover of 80.95%.
```


Dramai végkifejlet: „És a bűnösök közé sorolták.” (22:37) Valóban ez is történik, Jézusra koncepció per vár, majd a kivégzés következik.

A Lukács-féle történet azonban – Máté evangéliumához hasonlóan – nem ér itt véget. A Mester feltámad (24:7), amint „megmondta nektek” (24:6). Sőt, tanúi leszünk egy történetnek, ahol a letargiába esett *emmausi* tanítványok figyelmét is felhívja az úton melléjük szegődő vándor: „*Ó, ti balgák! Milyen rest a szívetek, hogy mindazt elhiggyétek, amit megmondtak a próféták! Hát nem ezt kellett-e elszenvednie a Krisztusnak, és így megdicsőülnie? És Mózesről meg valamennyi prófétától kezdve elmagyarázta nekik mindazt, ami az Írásokban róla szólt.*” (24:25-27) *Róla* – mármint Krisztusról; persze, kiderül, hogy a vándor és Krisztus történetesen egy és ugyanaz a személy. Talán nem véletlen, hogy Lukács e záró fejezetben kiemeli még az emmausi tanítványok reakcióját: „*Nem hevült-e a szívünk, amikor beszélt hozzánk az úton, amikor feltárta előttünk az Írásokat?*” (24:32) Majd Jézus közelebbi tanítványairól is ezt írja, így beszél velük Jézus: „*Ezt mondtam nektek, amikor még veletek voltam: be kell teljesednie mindannak, ami meg van írva rólam Mózes törvényében, a prófétáknál és a zsoltárokbán. Akkor megnyitotta értelmüket, hogy értsék az Írásokat.*”

Az Ézsaiás 53:12 olyan titok, amit az Újszövetség Jézusa bont ki előttünk, Akiben beteljesedik az Írás. De az egész Ézsaiás-fejezet, vagyis az 53. rész egy nagy titok, amelyet az Újszövetség más pontokon tovább fejteget. Elöljáróban ennyit; de mindezt a számítógép is megmutatja nekünk:

```
> getrefs StatResGNT LXX Isaiah 53:1 53:12
. . .
LXX Isaiah 53:6+61 53:6-16 = StatResGNT Matthew 18:34+24 18:34-44 (length=15,
pos1=107996, pos2=53209)
LXX Isaiah 53:9+56 53:9-52 = StatResGNT Revelation_of_John 13:12+141 13:12
(length=15, pos1=108336, pos2=25067)
LXX Isaiah 53:9+56 53:9-52 = StatResGNT Revelation_of_John 13:3+55 13:3-42
(length=15, pos1=108336, pos2=24145)
LXX Isaiah 53:5+54 53:5-49 = StatResGNT I_John 1:9+13 1:9-71 (length=16,
pos1=107870, pos2=803)
LXX Isaiah 53:9+55 53:9-52 = StatResGNT John 11:13+19 11:13-47 (length=16,
pos1=108335, pos2=37613)
```

```

LXX Isaiah 53:12+13 53:12-144 = StatResGNT Matthew 19:29+134 19:30-39
(length=17, pos1=108650, pos2=55985)
LXX Isaiah 53:3+101 53:3-21 = StatResGNT Luke 9:53+21 9:53-25 (length=17,
pos1=107677, pos2=39928)
LXX Isaiah 53:4+3 53:4-81 = StatResGNT I_Peter 2:24 2:24-102 (length=17,
pos1=107718, pos2=4140)
LXX Isaiah 53:9+54 53:9-52 = StatResGNT Romans 6:5+31 6:5-27 (length=17,
pos1=108334, pos2=11478)
LXX Isaiah 53:3+99 53:3-22 = StatResGNT Revelation_of_John 22:4+7 22:4-33
(length=18, pos1=107675, pos2=44194)
LXX Isaiah 53:1 53:1-31 = StatResGNT Romans 10:16+45 10:16 (length=28,
pos1=107401, pos2=21728)
LXX Isaiah 53:9+78 53:9 = StatResGNT I_Peter 2:22+7 2:22 (length=45,
pos1=108358, pos2=4021)
LXX Isaiah 53:7+40 53:7-43 = StatResGNT Acts 8:32+38 8:32-43 (length=48,
pos1=108067, pos2=26463)
LXX Isaiah 52:15+123 53:1 = StatResGNT John 12:38+39 12:38 (length=60,
pos1=107400, pos2=44191)
LXX Isaiah 53:7+89 53:8-34 = StatResGNT Acts 8:32+87 8:34-95 (length=130,
pos1=108116, pos2=26512)
Finished

```

10.06 sec

Mindez arra utal, hogy – amennyiben a listát hátulról előre olvassuk – az Apostolok cselekedeteiben, János evangéliumában, Péter 1. levelében és a Római levélben is lesznek további igevers idézetek, melyek eredetiit ugyanígy az 53. zsoltárban fogjuk megtalálni. (A fals pozitív találatokból is sok van, ezeket természetesen figyelmen kívül hagyjuk, sőt, a 15 karakternél rövidebb találatokat – ezek száma több oldalra rúgna – teljesen ki is hagytuk a fenti eredményből.)

2.4. JÁNOS EVANGÉLIUMA

János evangéliuma egészen más, mint a másik három evangélium; igaz, Lukácsnál is lehetett látni különbségeket a Máté-Márk-vonalhoz képest. János evangéliuma egy egészen személyes hangvételi híradás, s ezt már a bevezető versek is jól előrevetítik. Az 1:12 máris arra mutat, hogy Isten *gyermekeivé* válhatunk: mi ez, ha nem egy személyes vallomás? Vagy az 1:14-ben olvassuk: az Ige (vagyis Jézus) *közöttünk lakott*: mi ez, ha nem személyes megvallása annak, hogy Jánosnak is életközössége volt a Mesterral? S hogy János nem kevesebbet állít – ez az ő személyes meggyőződése –, mint hogy Jézus és az Ige egy és ugyanaz, ráadásul maga Isten (1:1, 1:14, 1:17).

Itt az *Ige* elsősorban Isten beszédét jelenti, Isten üzenetét, ami az ószövetségi Írást is magában foglalja, de annak beteljesülése és magyarázata is. Mint korábban láttuk, a hegyi beszédben Jézus arról szól, hogy ő maga az, aki *betölti* a törvényt (Mt 5:17). Egyúttal ő az, akiben *beteljesedik* a szabadulás ígérete (Lk 4:21). A Jn 1:16-ban ugyanerről a teljességről olvasunk: a görög szó, a „πληρωματος” ugyanúgy arra utal, hogy Jézus megjelenése a történelem csúcspontja.

János nem megy bele annyira részletesen az Írás prófétikus elemzésébe, mint a másik három evangélium, de Jánosnál is elegendő utalást találunk az Ószövetségre. Abból a 14 idézetből, amit hamarosan beazonosítunk, csupán 3 olyan van, amelyet a másik három evangélium legalább egyike említ (és ebből 2 olyan, amit mind a három), a többi 11-ben János másfajta összefüggéseket tár fel. Sokatmondó, hogy ebből a 11 idézetből 7 valamelyik zsoltárra hivatkozik. Máténál 6 zsoltárverset találunk, ezektől különbözőeket. Jánosnál tehát nemcsak arányaiban több a zsoltár, hanem az előfordulások számában is. Ez bizonyára azt is jelenti, hogy Jánosnak mindvégig kiemelten fontosak voltak az emberi emóciók: ez nyomon követhető abban is, mely jeleneteket emel ki az evangéliumi történetből, s hogy mennyire hangsúlyos nála az emberi perspektíva bemutatása. Mindezt saját, személyes élményein keresztül adja át. Azonban ki kell emeljünk, hogy az ószövetségi Írás befűzése egyértelműen azt jelzi, hogy János személyes élménybeszámolója alá van rendelve az Írásban adott előrejelzésnek. Habár a zsoltárok személyesek (itt az idézetek felét adják), a Zsoltárok *könyve* mégis a zsidó szellemi örökség egyik irodalmi alapja, azon belül *lírai* alapvetése; egyúttal az ószövetségi *Szentírás* sarkalatos része, a zsidóság vallásos liturgiájának megkerülhetlen eleme.

A Zsoltárokkal tehát alaposabban foglalkozunk mi is a következőkben, de előtte máris összefoglaljuk azt a 14 igeverset (l. 2.4. táblázat), amelyekben János az ószövetségi Írást idézi.

Sorszám	János-vers	Idézett vers
1.	1:23	Ézs 40:3
2.	2:17	Zsolt 69:10
3.	6:31	Zsolt 78:24
4.	6:45	Ézs 54:13
5.	10:34	Zsolt 82:6
6.	12:15	Zak 9:9
7.	12:38	Ézs 53:1
8.	12:40	Ézs 6:10
9.	13:18	Zsolt 41:10
10.	15:25	Zsolt 109:3
11.	19:24	Zsolt 22:19
12.	19:28	Zsolt 107:5
13.	19:36	2Móz 12:10
14.	19:37	Zak 12:10

2.4. táblázat. Összefoglaló táblázat János evangéliumáról.

2.12. feladat. János többször említ héber szavakat is az evangéliumában. Melyeket és hol?

Megoldás. Amikor János héber szavakat említ, az „Εβραϊστί” („héberül”) görög szóval vezeti be őket. Tehát erre a szóra kell rákeresnünk:

```
> text1 Εβραϊστί

Stored internally as ebraisti.

> find1 StatResGNT

Found in John 5:2+61 5:2-24 (book position 13169-13176)
Found in John 19:13+99 19:13-9 (book position 62407-62414)
Found in John 19:17+68 19:17-7 (book position 62758-62765)
Found in John 19:20+105 19:20-17 (book position 63051-63058)
Found in John 20:16+46 20:16-25 (book position 66415-66422)
Found in Revelation_of_John 9:11+50 9:11-39 (book position 16835-16842)
Found in Revelation_of_John 16:16+42 16:16-9 (book position 31084-31091)
7 occurrences.

> lookup HunRUF John 5:2

Jeruzsálemben a Juh-kapunál van egy medence, amelyet héberül Betesdának neveznek. Ennek öt oszlopcsarnoka van.

> lookup HunRUF John 19:13

Amikor Pilátus meghallotta ezeket a szavakat, kihozatta Jézust, és a bírói székbe ült azon a helyen, amelyet Kövezett-udvarnak, héberül pedig Gabbatának neveztek.

> lookup HunRUF John 19:17

ő pedig maga vitte a keresztet, és kiért az úgynevezett Koponya-helyhez, amelyet héberül Golgotának neveznek.

> lookup HunRUF John 19:20

A zsidók közül sokan olvasták ezt a feliratot, amely héberül, latinul és görögül volt írva, ugyanis közel volt a városhoz az a hely, ahol megfeszítették Jézust.

> lookup HunRUF John 20:16

Jézus nevén szólította: Mária! Az megfordult, és így szólt hozzá héberül: Rabbuni! - ami azt jelenti: Mester.

> lookup HunRUF Revelation_of_John 9:11

Királyuk az alvilág angyala volt, neve héberül Abaddón, görögül pedig az Apollión, vagyis a Pusztító nevet viseli.
```

> lookup HunRUF Revelation_of_John 16:16

És összegyűjtötték a földkerekség királyait arra a helyre, amelyet héberül Harmagedónnak neveznek.

Ezek a találatok egyrészt arra utalnak, hogy a Jelenések könyvét is János apostol írta. Másrészt egy olyan szerző személye rajzolódik ki előttünk, aki fontosnak tartotta héber származását. Ennek rendszeres megjelenése írásában tovább erősíti beszámolóinak személyességét és hitelességét.

2.4.1. Ahogyan Ézsaiás megmondta

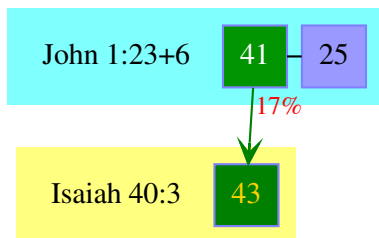
János evangéliumának első idézetét mindjárt az 1. fejezetben találjuk, mégpedig pontosan azt, amit a másik 3 evangélium is hasonlóan kifejt (ti. Bemérfő János megjelenésének ószövetségi előjelezését):

> lookup HunRUF John 1:23

Erre ő így felelt: „Én kiáltó hang vagyok a pusztában: egyengessétek az Úr útját”, ahogyan Ézsaiás próféta megmondta.

> Statement John-1,23+6 connects

StatResGNT John 1:23+6 1:23-25 (1433-1473, length 41) with
LXX Isaiah 40:3 40:3-35 (78198-78240, length 43) based on
introduction 1:23+47 1:23 (1474-1498, length 25) a-z form
kauvseipensaiasoprofhths that
declares a quotation with 'καθως ειπεν' also
identifies the source with 'Ησαϊας ο προφητης' moreover
fragment 1:23+6 1:23-25 (1433-1473, length 41) a-z form
fvnhbovntosentherhmveyuynatethnodonkyrioy
matches LXX Isaiah 40:3 40:3-35 (78198-78240, length 43) a-z form
fvnhbovntosentherhmvetoisatethnodonkyrioy
unique in Old Testament
differing by 16.67%
providing an overall cover of 100.00%.

A János-evangéliumban olvasható variáció azért különösen érdekes, mert – amellet, hogy a legrövidebb idézetet tartalmazó utalás a 4 között – az idézet *végén* adja meg a forrást: Ézsaiás próféta személyét. Az újszövetségi szakasz némileg lazán idézi az Ézsaiás-szöveget, mivel egy szóban eltér a két szöveg:

> lookup StatResGNT John 1:23

Εφη, «Εγω “φωνη βοωντος εν τη ερημω: «Ευθυνετε την οδον ΚΥΡΙΟΥ»”, καθως ειπεν Ησαϊας ο προφητης.»

> lookup LXX Isaiah 40:3

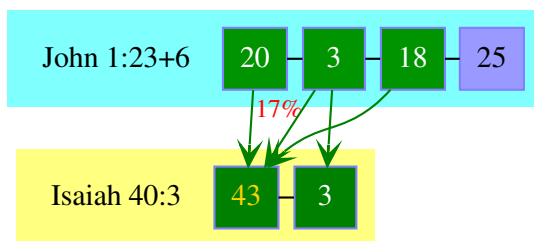
φωνη βοωντος εν τη ερημω ετοιμασατε την οδον κυριου ευθειας ποιειτε τας τριβους του θεου ημων

> lookup HunRUF Isaiah 40:3

Egy hang kiált: Építsetek utat a pusztában az Úrnak! Készítsetek egyenes utat Istenünknek a kietlen tájon át!

Míg Ézsaiásnál az „ετοιμασατε” („építsetek”) áll, addig Jánosnál „Ευθυνατε” („egyengessétek”). Azonban az is látható, hogy Ézsaiás a következő szóban az „ευθειας” („egyenes”) kifejezést használja, ami jóval közelebb áll a János által is használthoz. Tehát úgy is föl lehet fogni, hogy János az Ézsaiás által használt két szót összevonta, s ezáltal összefoglalta, lerövidítette az ószövetségi üzenetet. A diagramot tehát így is megadhatnánk:

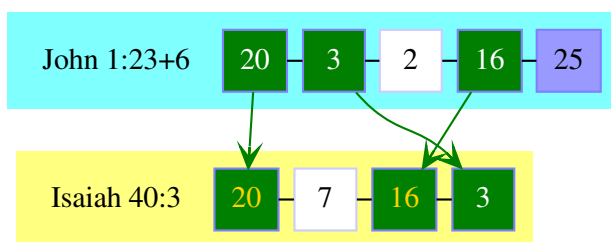
```
> Statement John-1,23+6x connects
  StatResGNT John 1:23+6 1:23-25 (1433-1473, length 41) with
  LXX Isaiah 40:3 40:3-32 (78198-78243, length 46) based on
  introduction 1:23+47 1:23 (1474-1498, length 25) a-z form
  kauvseipenhσαιasprofhths that
  declares a quotation with 'καθως_ειπεν' also
  identifies the source with 'Ησαϊας_ο_προφητης' moreover
  fragment 1:23+6 1:23-25 (1433-1473, length 41) a-z form
  fvnhbovntosentherhmveyuynatethnodonkyrioy
  matches LXX Isaiah 40:3 40:3-35 (78198-78240, length 43) a-z form
  fvnhbovntosentherhmvetoimasatethnodonkyrioy
  unique in Old Testament
  differing by 16.67% and
  fragment 1:23+26 1:23-43 (1453-1455, length 3) a-z form eyu
  matches LXX Isaiah 40:3+43 40:3-32 (78241-78243, length 3) a-z form eyu
  verbatim
  providing an overall cover of 100.00%.
```


Itt a 17 %-os eltéréshez tartozó újszövetségi szövegdarab a 20+3+18 karakteres idézet egészére vonatkozik, míg a középső, 3 karakteres betűhelyes egyezésnél nincs eltérés.

Egy további változat a diagram megjelenítésére:

```
> Statement John-1,23+6y connects
  StatResGNT John 1:23+6 1:23-25 (1433-1473, length 41) with
  LXX Isaiah 40:3 40:3-32 (78198-78243, length 46) based on
  introduction 1:23+47 1:23 (1474-1498, length 25) a-z form
  kauvseipenhσαιsoprofhths that
  declares a quotation with 'καθως ειπεν' also
  identifies the source with 'Ησαϊας ο προφητης' moreover
  fragment 1:23+6 1:23-46 (1433-1452, length 20) a-z form fvnhbovntosentherhmv
  matches LXX Isaiah 40:3 40:3-58 (78198-78217, length 20) a-z form
  fvnhbovntosentherhmv
  unique in Old Testament
  verbatim and
  fragment 1:23+31 1:23-25 (1458-1473, length 16) a-z form atethnodonkyrioy
  matches LXX Isaiah 40:3+27 40:3-35 (78225-78240, length 16) a-z form
  atethnodonkyrioy
  unique in Old Testament verbatim and
  fragment 1:23+26 1:23-43 (1453-1455, length 3) a-z form eyu
  matches LXX Isaiah 40:3+43 40:3-32 (78241-78243, length 3) a-z form eyu
  verbatim
  providing an overall cover of 95.12%.
```


Itt féltettük azt az előfeltételezést, hogy az „előkészíteni” és a „kiegyenesíti” szó szinonimák, vagy hogy a János-evangélium így utalna rájuk. Ez az utolsó diagram azt sugallja, hogy János kizárólag a „kiegyenesítést” akarta hangsúlyozni, habár nyelvtanilag az „előkészíteni”-hez tartozó többes felszólító módot vette át.

A lényeg talán nem is ez. János (akár az evangélista, akár a Bemerítő) jól ismerte az Őszö-vetséget, így Ézsaiás írásait is. Ez pedig vitán felül kiderül a két görög szöveg összevetéséből, akármelyik diagramot részesítjük is előnyben.

2.4.2. Féltő szeretet

BJ bemutatása (az Ézs 40:3-ra való közvetlen utalással) tehát mind a 4 evangélium világosan lefektetett alappillére. A János-evangéliumban is az a cél, hogy BJ továbbmutasson a Krisztusra. Ez Jánosnál különös ünnepélyességgel történik, az 1:32-ben ennek csúcspontjaként a Lélek is leszáll az égből Jézusra, s ezt BJ úgy interpretálja: „ő az” (1:33).

Az 1. fejezetben ezután többen is csatlakoznak Jézushoz: szinte filmszerűen látjuk, melyik tanítványnál milyen személyes élményhez kapcsolódott ez, egyeseknél csodálatos módon. A 2. fejezetben azután egy nyilvános csoda is történik, ami mégis a résztvevők személyes megélésén keresztül lepleződik csak le: Jézus a vizet borrá változtatja. Valószínű, hogy nem mindenki volt tisztában azzal, hogy mi történt: a násznagy a vőlegényt dicséri meg, nem a hátrahúzó Jézust, akinek „nem jött még el” az órája (2:4).

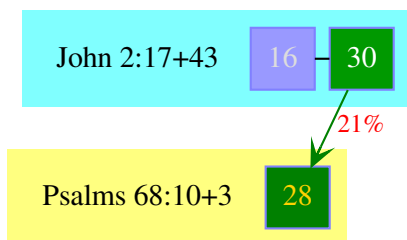
A János-evangélium szerinti első fellépés Jézus számára a jeruzsálemi templomban kereskedő árusok és pénzváltók kiűzése volt, a 69. zsoltár szellemében:

> lookup HunRUF John 2:17

Tanítványai visszaemlékeztek, hogy meg van írva: „A te házad iránti féltő szeretet emészt engem.”

> Statement John-2,17+43 connects

StatResGNT John 2:17+43 2:17 (5175-5204, length 30) with
LXX Psalms 68:10+3 68:10-45 (75407-75434, length 28) based on
introduction 2:17+27 2:17-30 (5159-5174, length 16) a-z form gegrammenonestin
that
declares a quotation with 'γεγραμμενον_εστιν' moreover
fragment 2:17+43 2:17 (5175-5204, length 30) a-z form
ozhlostoyoikoysoykatafagetaime
matches LXX Psalms 68:10+3 68:10-45 (75407-75434, length 28) a-z form
ozhlostoyoikoysoykatefagenme
unique in Old Testament
differing by 20.69%
providing an overall cover of 100.00%.

> lookup HunRUF Psalms 69:10

Mert a házad iránti féltő szeretet emészt; rám hull a gyalázat, ha téged gyaláznak.

Elégge meglepő, hogy János éppen ezt a zsoltárt idézi. Dávid arról panaszkodik benne, hogy rengetegen gyűlölik őt, el akarják némítani (Zsolt 69:5). S valóban, a kezdeti lelkesedés után sokak számára világos lesz, hogy Jézus nem a szórakoztatóipar újabb terméke. Jézus küldetésében nem a látványosság, a csodák világának vidám bemutatása a cél, hanem ezek csak a figyelem felhívására szolgálnak. A fő cél az, hogy az ember megjavuljon, mert lényegét tekintve *teljesen romlott*. Habár Jézus nevében „sokan hittek” (2:23), Jézus mégse „bízta magát rájuk, mert ismerte mindnyájukat, és nem volt szüksége arra, hogy bárki tanúskodjék az emberről, mert ő maga is tudta, hogy mi lakik az emberben.” (2:24-25) Milyen keserű igazság is ez az emberről, és mennyire összhangban van a 69. zsoltárral, ahol Dávid éppen a nagy tömegekre panaszkodik, akik az életére törnek!

Jézus életének krónikáiban nem igazán olvasunk arról, hogy a Mester fizikai erőszakot alkalmazott volna. Valójában itt is egy praktikus trükköt vet be: a korbáccsal az *állatokat* hajtja ki, amelyek az árusok számára hasznat hoznak, a *pénz* kiszórásával és az *asztalok* felborításával pedig a pénzváltók tevékenységét lehetetleníti el. Tehát még csak azt *sem* olvassuk, hogy Jézus egy ujjal is hozzáért volna bárkihez. Viszont nagyon is volt következménye tettének: jelképes lépés volt ez Isten házának helyreállítása felé. Jézus egyúttal magára vonta sokak haragját, akik a hamis templomi bizniszben voltak érdekeltek.

2.4.3. Mózes Jézusról írt

A következő idézet beazonosításához több fejezetet kell átlapoznunk. Előtte azonban gondolkodjunk el azon a két szakaszon, ahol Jézus Mózes könyveivel összefüggésben beszél. Az első ilyen a

3. fejezetben van, a jól ismert 3:16 előtt, a 14-15. versekben: „*És ahogyan Mózes felemelte a kígyót a pusztában, úgy kell az Emberfiának is felemeltetnie, hogy aki hisz, annak örök élete legyen őbenne.*” Itt Jézus nem idéz a 4Mózes 21,1-9-ből, hanem csak *utal* rá, mintegy összefoglalva az akkori történetet.

Hogy nem idézetként, csak utalásként olvassuk a rézkígyó történetét, annak az egyik oka az lehet, hogy az a kontextus, ahol elhangzik, egészen személyes: Nikodémus, az egyik zsidó vezető az éjszaka leple alatt keresi fel Jézust. Valószínűleg kínos volt neki nyilvánosan felvállalni, hogy meggyőzőnek találta a Jézus által bemutatott jeleket és csodákat. De vallási vezető lévén (3:10) az Írásokat is bizonyára jól ismerte, tehát nem kellett neki bővebb információ arról, miről is szól a rézkígyó története. Az a történet önmagában is meglepő, akárcsak Jézus küldetése. Mózes esetében a bűnbe esett nép számára – amelyre büntetésként mérges kígyókat küld Isten (4Móz 21:6) – egyetlen gyógyír volt: a póznára tűzött rézkígyóra felnézni. Erre a nonszensznek tűnő gyógymódra utal vissza Jézus: az ő saját kortársai, az akkori zsidók számára sincs más gyógymód, csak a keresztre feszített Krisztusra felnézni. Aki *hiszi*, hogy ez a gyógymód segít, az meg is gyógyul.

Aki pedig Mózes idejében nem hitt, az a kígyómarás folyamányaként meg is halt. Első hallásra Mózes tanácsa örülségnek tűnt, hiszen semmilyen tudományos érv nem támasztja alá, hogy ilyesmi (ti. az, hogy valaki egyszerűen „*föltekint*”, 4Móz 21:8) segíthet. Jézus esetében is teljesen megmagyarázhatatlan, és mondjuk ki, emberi ésszel teljesen értelmetlen, hogy a bűnök bocsánatát valaki *csupán hitt*el elnyerheti.

Jézus azonban nem kevesebbet állít, mint hogy Mózes pontosan őrá írt. Jézus maga a rézkígyó, akit – kígyó, vagyis bűn lévén – szimbolikusan el kell pusztítani egy kimagasló, messziről is jól látható kivégzőhelyen. Jézus bűnné lesz („*elveszi a világ bűneit*”, Jn 1:29), ezért kell elpusztítani.

„Örülség”, mondhatja az Olvasó is Fesztusz jeruzsálemi helytartóhoz hasonlóan (ApCsel 26:24), aki Pál apostol fejtegetését hallgatta néhány évtizeddel később. Hasonlóan vélekedtek Nikodémus vezetőtársai is. Hogy hányan még a zsidók közül és milyen mértékben, azt csak sejteti az evangélium, amikor így ír: „*üldözték a zsidók Jézust*” (5:16). Mindenesetre itt már tudhatják róla, hogy liberálisan áll a zsidó hagyományokhoz, hiszen egy samáriai nővel beszélget el hosszasan (4:4-26), és nem akad fenn azon, hogy akár szombaton is embereket gyógyítson (5:1-18). Jézus szombattal kapcsolatos felfogása volt az egyik ügy, ami annyira felháborította a zsidókat, hogy „*meg akarták ölni*” (5:18).

Mert mit is mondott Mózes, mi az igazán fontos egy zsidó számára? A 2Móz 20:10 szerint „*a hetedik nap a te Istenednek, az Úrnak nyugalomnapja. Semmiféle munkát ne végezz azon se te, se fiad, se leányod, se szolgálóed, se állatod, se a kapuidon belül tartózkodó jövevény.*” Vagyis, kinek van igaza? Jézusnak vagy a vallási vezetőknek?

Mielőtt Pál – korábbi nevén Saul – a keresztények mellé állt volna (erről később, az Apostolok cselekedeteiben olvasunk), maga is örülségnek, sőt rettenetes bűnnek, eretnkségnek, Isten elleni lázadásnak tekintette Jézus követését. A Gal 1:13-14-ben őszintén bevallja: egykor „*féktelenül üldöztem az Isten egyházát, és pusztítottam azt. És a zsidó hithűségben sok kortársamat felülmúltam népem körében, minthogy fölöttébb buzgó rajongója voltam atyáim hagyományainak.*” Ez a hozzáállás azonban gyökeresen megváltozik, amikor Saul Damaszkusz felé igyekezne egy ilyen keresztényellenes küldetés során. Szauluszból Paulusz lesz, egy új emberré válva, új felfogással, új célokkal, *újonnan születve*. Ennek az újjászületésnek a gondolatát a János-evangélium már az 1:13-ban is pedzegette, majd Nikodémusnak egészen konkrétan kijelenti Jézus a 3:3-8-ban: „*Újonnan kell születnetek.*” (3:7)

Az ember szembe kell nézzen a saját bűnével, s hinnie kell, hogy *föltekintve* Jézusra bűnbocsánatot nyer. Ennyi kell, és ennyi elég is az újjászületéshez, a biztos gyógyuláshoz. Ez Mózes titka, „*mert ő énrolam írt*” (5:46), summázza Jézus. „*Ti azért kutatjátok az Írásokat, mert azt gondoltátok, hogy azokban van az örök életetek: pedig azok rólam tesznek bizonyosságot*” (5:39), mondja nekik pár gondolattal korábban. Kerek-perec megmondja nekik, hogy ők hiába reménykednek Mózesben (5:45), valójában Mózes *éppen őket* vádolja. Nem Jézusnak jár a szigorú ítélet, aki szombaton gyógyított, hanem a zsidóknak, akik nem hittek Mózesnek a föltekintés parancsában. Azt, akit az Atya küldött nekik (5:43), nem fogadták be, de ezzel elsősorban nem Jézust utasították

el, hanem az Atyát.

2.4.4. Mennyei kenyér

A 6. fejezetben aztán egészen hétköznapi témára terelődik a szó: Jézus követése fizikai szükségleteket is kíván, az őt követő tömeg megéhezik, Jézus pedig – igen figyelemreméltó csodát téve – 5000 férfit (6:10) vendégel meg. Az ingyenebéd tetszik a sokaságnak, királlyá akarják tenni Jézust (6:15), de Jézus visszavonul a magányba.

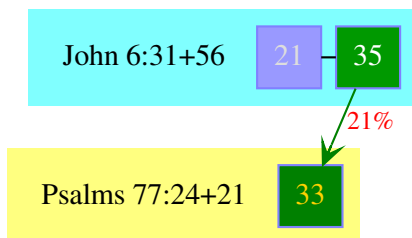
A tömeg azonban nem hagyja magát, keresik a Mestert, aki a napi ingyenebédre a napi mennyei kenyér felé irányítaná a sokaság figyelmét. Nehéz megragadni, pontosan mit is jelent ez. Többben a már a 2Mózes 16-ban is lejegyzett eseményekre utalnak, amikor a 78. zsoltár szavait idézik:

> lookup HunRUF John 6:31

Atyáink a mannat ették a pusztában, ahogyan meg van írva: „Mennyei kenyeret adott nekik enni.”

> Statement John-6,31+56 connects

StatResGNT John 6:31+56 6:31 (19250-19284, length 35) with
LXX Psalms 77:24+21 77:24 (88926-88958, length 33) based on
introduction 6:31+35 6:31-35 (19229-19249, length 21) a-z form
kauvsestingegrammenon that
declares a quotation with 'καθως_εστιν_υ_ε_γραμμενον' moreover
fragment 6:31+56 6:31 (19250-19284, length 35) a-z form
artonektoyoyranoyedvkenaytoisfagein
matches LXX Psalms 77:24+21 77:24 (88926-88958, length 33) a-z form
fageinkaiartonoyranoyedvkenaytois
unique in Old Testament
differing by 20.59%
providing an overall cover of 100.00%.

> lookup HunRUF Psalms 78:24

Mannaesőt hullatott rájuk eledelül, mennyei gabonát adott nekik.

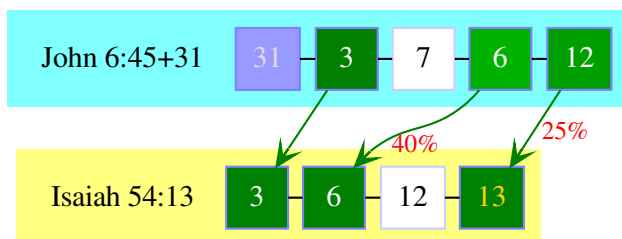
Jézus erre így szól: „az Isten kenyere a mennyből száll le, és életet ad a világnak.” (6:33) Ezt a választ sokféleképpen lehet magyarázni, de a szövegkörnyezetből az tűnik helyénvalónak, ha úgy értelmezzük: Jézus maga, konkrétan az Ő *beszéde* a mennyei kenyér, ezt küldte Isten modern mannaként, annak napi elfogyasztása pedig a naponta gyakorolt *hit*. Ezt az értelmezést támasztja alá a 6:63 is: „A Lélek az, aki életre kelt, a test nem használ semmit: azok a beszédek, amelyeket én mondtam nektek: Lélek és élet.”

Az az ószövetségi igevers, amit a 6:45-ben Jézus kiemel, szintén azt húzza alá, hogy nem a fizikai gyarapodás fontos, hanem az, hogy Isten tanítson bennünket:

> lookup HunRUF John 6:45

Meg van írva a prófétáknál: „És mindnyájan Istentől tanítottak lesznek.” Aki az Atyára hallgatott, és tőle tanult, az mind énhozzám jön.

```
> Statement John-6,45+31 connects
StatResGNT John 6:45+31 6:45-45 (20375-20402, length 28) with
LXX Isaiah 54:13 54:13-26 (109994-110027, length 34) based on
introduction 6:45 6:45-73 (20344-20374, length 31) a-z form
estingegrammenontoisprofhtais that
declares a quotation with 'ἐστὶν γεγραμμενον' also
identifies the source with 'ἐν τοῖς προφήταις' moreover
fragment 6:45+31 6:45-70 (20375-20377, length 3) a-z form kai
matches LXX Isaiah 54:13 54:13-57 (109994-109996, length 3) a-z form kai
verbatim and
fragment 6:45+41 6:45-57 (20385-20390, length 6) a-z form pantes
matches LXX Isaiah 54:13+3 54:13-51 (109997-110002, length 6) a-z form pantas
differing by 40.00% and
fragment 6:45+47 6:45-45 (20391-20402, length 12) a-z form didaktoieueoy
matches LXX Isaiah 54:13+21 54:13-26 (110015-110027, length 13) a-z form
didaktoysueoy
unique in Old Testament
differing by 25.00%
providing an overall cover of 75.00%.
```



```
> lookup HunRUF Isaiah 54:13
```

Fiaid mind az Úr tanítványai lesznek, és nagy lesz fiaid békessége.

Ézsaiás ezután így folytatja: „Igazság által leszel erős” (14. vers), beleszöve ezt abba a képbe, amelyet a 11-12. versekben ír le: „Ő, te nyomorult, vihartépte, vigasztalan! Íme, én drágakövekre építem falaidat, zafírokból rakom le alapodat. Rubinból készítem el bástyáid ormait, kapuidat briliánskövekből, falaidat körös-körül pedig gyémántokból.” A drágakövek jól látható, fizikai pompával bíró, konkrét dolgok; Isten viszont a tanítványságot és az igazságot helyezi ezek mellé, amelyek láthatatlanok.

Feladhatja viszont a leckét, hogy mit mondjunk arra, hogy Jézus a Jn 6:55-56-ben kijelenti: „Mert az én testem igazi étel, és az én vérem igazi ital. Aki eszi az én testemet, és issza az én véretem, az énbennem marad, és én őbenne.” Nos, a fenti kontextusba helyezve ez inkább a tömegnek szól, akik fizikai ételre vágytak – és ha erre vágytak, Jézus fizikai módon válaszol. Ha konkrét ételre vágyasz, mondja Jézus, akkor tessék, én vagyok az eledel, ez biztosan nem fog tetszeni, ha szó szerint akarod érteni, mert a kannibalizmus tényleg nonszensz, értelmetlen. De akkor mit jelent az, hogy „aki eszi az én testemet”? Jézus nem hagy más értelmezést, mint hogy szimbolikusan értsük ezt, *rákényszerít* bennünket, hogy engedjük el a fizikai manna földhözragadt voltát, s keressünk valami igazit, valami ezen lényegesen túlmutatót.

Jézus válasza sokak számára kiábrándító volt, ott is hagyták emiatt sokan (6:66). Akik pedig mégis maradnak, mint például Simon Péter, pontosan amiatt maradnak, mert Jézusnál „örök élet beszéde van” (6:68). Péter még hozzáteszi: „És mi hisszük és tudjuk, hogy te vagy az Istennek Szentje.” (6:69)

2.4.5. Mit mond az Írás?

Ahogy korábban említettük, János viszonylag kevés konkrét idézetet hoz az Ószövetségből. Mégis, az Írás tanulmányozása központi fontosságú nála is. A 7. fejezetben, ahol Jézus egy be

nem jelentett utazás során Jeruzsálembe érkeznek a lombsátorünnepre, és a templomban kezd nyilvánosan tanítani, az Írás többször is szóba jön. A 7:15-ben azt a korabeli elvet látjuk visszaköszönni, hogy minden tanítónak kell legyen egy tanítója: „*Hogyan ismerheti ez az Írást, hiszen nem is tanulta?*” Jézus válasza az, hogy ő az Atyától tanult közvetlenül (7:16).

Persze, ez hihetetlen. Annak végképp, aki nem tud kilépni a földhözragadt hagyományértelmezésből. Jézus ezért valami egészen kézzelfoghatóval segít: Mózes törvénye alapján is helyes dolog szombaton körülmételést végezni (7:22), így a szombati nap teljes semmittevéssel töltésére való felhívásnak nincs írásos alapja.

Jézus az Írásra utal akkor is, amikor a 7:38-ban így szól: „*Aki hisz én bennem, ahogyan az Írás mondta, annak belsejéből élő víz folyamai ömlenek.*” A HunRUF egy lábjegyzetben arra utal, hogy itt Ézsaiás könyvéből idéz Jézus. De honnan? Próbáljuk meg kinyomozni:

```
> raw1 LXX Isaiah 1 -1
```

```
Stored.
```

```
> lookup StatResGNT John 7:38
```

```
Ο πιστευων εις εμε, καθως ειπεν η Γραφη, ‘Ποταμοι εκ της κοιλιας αυτου
ρευσουσιν υδατος ζωντος.’»
```

```
> text2 Ποταμοι εκ της κοιλιας αυτου ρευσουσιν υδατος ζωντος.
```

```
Stored internally as potamoiekthskoiliasytoyreysoysinydatoszvnatos.
```

```
> nearest12
```

```
Nearest Jaccard distance is 0.400000 with substring
ntasoiekthskoiliastfvoysinykeunosprosueonayto.
```

53.372 sec

```
> latintext1 ntasoiekthskoiliastfvoysinykeunosprosueonayto
```

```
Stored.
```

```
> find1 LXX
```

```
Found in Isaiah 8:19+85 8:19-37 (book position 17327-17372)
1 occurrences.
```

```
> lookup HunRUF Isaiah 8:19
```

Ha majd azt mondják nektek, hogy forduljatok a halottidézőkhöz és a jövőmondókhoz, akik suttognak és mormolnak, ezt feleljétek: Nem Istenéhez kell fordulnia a népnek? A holtakhoz kell fordulni az élő helyett?

Nos, ezzel nem lettünk okosabbak: lehet, hogy mégsem Ézsaiás, de az is lehet, hogy nem szó szerinti idézet. Az Ézsaiás 58:11-ben (itt a HunRUF lábjegyzetét néztük meg alaposabban) ezt olvassuk: „*Olyan leszel, mint a jól öntözött kert, mint a forrás, amelyből nem fogy ki a víz.*” Ha valóban erre gondolt Jézus, a lejegyzett szöveg jelentősen eltér az Írásban olvashatótól.

De menjünk tovább! Egyeseket meggyőzött Jézus fellépése, másokat nem. Az egyik sarkalatos kérdés újfent Jézus származása: „*Csak nem Galileából jön el a Krisztus? Nem azt mondta-e az Írás, hogy a Krisztus Dávid magvából és Betlehemből jön el, abból a faluból, ahol Dávid élt?*” (7:41-42) Figyelemreméltó, hogy hithű zsidóknak igenis számított, mit mond az Írás. Korábban láttuk (a 2.1.3. fejezetben), hogy a betlehemi származás vitán felül állt. Galileáról viszont más kontextusban olvasunk (l. a 2.1.9. fejezetet), egészen pontosan azt, hogy az ott a sötétség földje, pestiesen szólva: „a Nagykörúton túli ismeretlen vidék”. Van szó tehát Galileáról, de nem éppen olyan formában, mint a Megváltó hazája, legalábbis nem explicit módon.

Nikodémus kap aztán szót a fejezet végén, és igyekszik pókerarccal beszélve semlegesnek maradni: „*Elítéli-e az embert a mi törvényünk, míg ki nem hallgatták, és meg nem tudták tőle, hogy mit tett?*” (7:51) De ez csak olaj a tűzre, a keményvonalas fővárosiak visszavágnak: „*Talán te is galileai vagy? Nézz utána és lásd be, hogy Galileából nem támad próféta.*” (7:52)

De tényleg nem támad? Ez nagyon nehéz kérdés, mert valaminek a nemlétezését többnyire lehetetlen belátni, ellentétben azzal, hogy valami létezik. Az, hogy *nem találunk* arra igazolást, hogy Galileából jön el a próféta, még nem jelenti azt, hogy nincs is. A matematikában számos példa van arra, hogy bebizonyítjuk valamiről, hogy lehetetlen, itt azonban nincsenek kőbe vésve a játékszabályok, hiszen az *isteni logikát* akarjuk megfejteni, amelyben lehetőségünk nyilván korlátozott.

Korábban már láttuk amúgy (a 2.1.6. fejezetben), hogy éppenhogy *van* utalás Názáretre, csak jól el van rejtve. De mielőtt Isten felfedte volna ezt a titkot az emberek előtt, reménytelen volt bármiféle kísérlet, hogy azt ember feltárja.

2.13. feladat. Kutassunk további lehetséges ószövetségi igehelyek után, amelyek a János 7:38-ra mutatnak!

Megoldás. Egy ismert teológiai tanulmány [10] a következő lehetőségeket vázolja fel:

1. Zsolt 78:16 és 78:20,
2. Zsolt 105:41,
3. Ézsaiás 48:21.

A zsoltárokat sorra megvizsgáljuk, de Ézsaiásnál már korábban láttuk, hogy nem tartalmaz közeli egyezést:

> lookup HunRUF Psalms 78:16

Patakokat fakasztott a sziklából, mint folyamokat zúdította le vizüket.

> lookup HunRUF Psalms 78:20

A sziklára ugyan ráütött, folyt a víz, és patakok áradtak, de tud-e kenyeret is adni, és húsról gondoskodni népének?

> lookup HunRUF Psalms 105:41

Megnyitotta a kősziklát, és ömlött a víz, folyó áradt a szomjú földön.

> text2 Ποταμοι εκ της κοιλιας αυτου ρεουσουσιν υδατος ζωντος.

Stored internally as potamoiektshkoiliasaytoyreysoysinydatoszvnstos.

> raw1 LXX Psalms 1 -1

Stored.

> nearest12

Nearest Jaccard distance is 0.466667 with substring
yshskaiaarvnentoisiereysinaytoykaisamoyhlentoi.

92.931 sec

Ez tehát ugyanúgy nem ad eredményt, ahogyan az Ézsaiás-keresés sem: Itt 47 %-os a minimális eltérés, míg Ézsaiásnál csak 40 % volt (ami szintén sikertelennek számított).

Próbálkozzunk egy másik módszerrel! Bontsuk fel a János-verset szavakra, és ezekre a szavakra keressünk rá az Ószövetségben! Ez a módszer sok kérdést felvet:

- Honnan tudjuk, mik az értelmes szavak? Ehhez ismerni kéne a görög nyelvet, és az egyik alapvetésünk, hogy ilyen típusú háttértudást nem alkalmazunk.
- Külön szónak vagy azonos szónak vesszük a ragozott alakokat? És a szinonimákat?
- Megengedjük, hogy a szavak más sorrendben helyezkedjenek el az Ó- és Újszövetségben, illetőleg szemet hunyunk-e afölött, ha egyéb szavak is beékelődnek az idézetbe (amelyek az ószövetségi szövegben nem voltak jelen, illetve elhagyhatunk-e bizonyos szavakat az újszövetségi szövegből)?

A bibref program némi segítséget nyújt az ilyen típusú vizsgálatokhoz is, habár ez a funkcionalitás kísérleti jellegű. Az értelmes szavakra bontást a bibref jelen pillanatban a Strong-számok segítségével oldja meg, ehhez „kézi erővel” kellett a görög szövegeket a SWORD modul karbantartójának szavak szerint indexelni. A teljesen automatikus felbontás sajnos *elméletileg sem* lehetséges; itt az angoltól ismert „notable” („figyelemreméltó”), „not able” („alkalmatlan”) és „no table” („nincs asztal”) hármast említjük, ahol a szöveggörnyezet értelmes vizsgálata nélkül eldönthetetlen, hogy két szóról van szó, vagy csak egyről, s ha mégis kettőről, akkor melyik kettőről.^{2.9} Az is probléma lehet, hogy hosszabb szavaknál több helyen is reális lehet az elválasztás, s ilyen döntést a szöveg értelmes elemzése nélkül lehetetlen meghozni. (A magyarban sok ilyen példát lehet hozni, egy ilyen pár a „felszabadulás” vagy a „felszab a dúlás” – ezt a szójátékot többen is elsütötték a II. világháborút követő évtizedekben.)

A János 7:38 görög eredetijét szavakra bontva – ez a `tokens` paranccsal lehetséges – ezt kapjuk:

> lookup StatResGNT John 7:38

Ο πιστευων εις εμε, καθως ειπεν η Γραφη, “Ποταμοι εκ της κοιλιας αυτου ρεουσουσιν υδατος ζωντος.”>

> tokens StatResGNT John 7:38

3588 4100 1519 1473 2531 3004 3588 1124 4215 1537 3588 2836 846 4482 5204 2198

Az utolsó 8 szó érdekel bennünket, amelyet a 4215 1537 3588 2836 846 4482 5204 2198 tokensorozattal adunk meg (l. 2.5. ábra).

^{2.9.} A magyar nyelvben számos szóösszetétel van. Sok esetben az összetétel egyes részei együttesen új jelentést adnak. A magyar helyesírás szabályai [9] 95. pontjában találunk néhány szemléletes példát: a *víziló* nem ugyanazt jelenti, mint a *vízi ló*, a *sokszög* nem ugyanaz, mint a *sok szög*, és az *élenjáró* is más, mint az *élen járó*.

ποταμοὶ	ἐκ	τῆς	κοιλίας	αὐτοῦ	ρέουσιν	ὕδατος	ζῶντος.
4215	1537	3588	2836	846	4482	5204	2198
N-NMP	P	E-GFS	N-GFS	R-3GMS	V-IFA3P	N-GNS	V-PPAGNS
rivers	out of	the	belly	of him	will be flowing	of water	living

2.5. ábra. Strong-számok a János 7:38-hoz a greekcntr.org-on.

Ha most a fenti ószövegségi szakaszokat szeretnénk a tokensorozatukkal megadni, ezt kapjuk:

```
> tokens LXX Isaiah 58:11
2532 2071 3588 2316 4675 3326 4675 1223 3956 2532 1705 2509 1937 3588 5590 4675 2532 3588
3747 4675 4675 2532 1510 5613 2779 3184 2532 5613 4077 3739 3361 3361 5204 2532 3588 3747
4675 5613 1008 1008 2532 2532 2532 2816 1074 1074

> tokens LXX Psalms 77:16
2532 2532 5204 1537 4073 2532 2532 5613 4215 5204

> tokens LXX Psalms 77:20
1893 3960 4073 2532 4483 5204 2532 2532 2532 3361 2532 740 1410 1325 2228 2090 5132 3588 2992
846

> tokens LXX Psalms 104:41
4073 2532 4483 5204 4198 1722 504 4215

> tokens LXX Isaiah 48:21
2532 1437 1372 1223 2048 71 846 5204 1537 4073 1806 846 4977 4073 2532 4483 5204 2532 4095
3588 2992 3450
```

Az egyes tokensorozatokat szemügyre véve feltűnhet, hogy a 4215 („ποταμός”, „ivónvíz”) megjelenik a 78. zsoltár 16. versében és a 105. zsoltár 41. versében is, a 2836 („κοιλία”, „belső”) viszont sehol sem található. Szinte mindenütt látjuk a 3588-as token, olykor többször is (ez felel meg a névelőnek). Feltűnő még az 5204-es token („ὕδωρ”, „víz”), ami az összes példában szerepel.

Megpróbálhatunk rákeresni, hogy van-e olyan LXX-beli igever, ahol a 4215 és az 5204 egymás mellett állnak (akárcsak a Zsolt 78:16-ban):

```
> search LXX 4215 5204 2
Read 2 tokens, searching for an extension of max. 2 tokens.
Found in Psalms 77:16+8 77:16 (tpos=17807-17808)
Found in Nahum 3:8+10 3:8-11 (tpos=692-693)
Found in Jeremiah 2:18+21 2:18 (tpos=766-767)
Found in Jeremiah 26:7+8 26:7 (tpos=13514-13515)
```

Ehhez a `search` parancsot használtuk. A tokenek felsorolása után azt adtuk meg, mekkora tokensorozatra vagyunk maximálisan kíváncsiak: ezáltal lehetőség van arra, hogy ne csak szomszédos tokenekre keressünk. A 2 itt szomszédságot ír elő. A tokenek sorrendjét a `search` parancs nem rögzíti, tehát akár fordított sorrendben is előfordulhatnak a keresett tokenek a kiírt találatokban.

Ha ellenőrizni akarjuk az eredményt, ezt látjuk (itt a magyar fordításban a Jeremiás 46:7 lesz a megfelelő hely):

```
> tokens LXX Nahum 3:8
2090 3310 718 718 2090 3310 3310 3588 3588 1722 4215 5204 5204 846 3739 3588 746 2281 2532
5204 3588 5038 846

> lookup HunRUF Nahum 3:8
Jobb vagy-e Nő-Ámónnál, mely a Nílus ágai között fekszik? Víz veszi körül, ereje a tenger,
tenger a várfala.

> tokens LXX Jeremiah 2:18
2532 3568 5101 4671 2532 3588 3598 125 3588 4095 5204 5204 2532 5101 4671 2532 3588 3598 3598
3588 4095 5204 4215

> lookup HunRUF Jeremiah 2:18
Most is miért járkálsz Egyiptomba: hogy a Nílus vizét igyad? És miért járkálsz Asszíriába:
hogy az Eufrátesz vizét igyad?

> tokens LXX Jeremiah 26:7
5101 3778 5613 4215 4215 2532 5613 4215 4215 5204

> lookup HunRUF Jeremiah 46:7
Ki az, aki árad, mint a Nílus, vizei zúgnak, mint a folyamok?
```

Ezek tehát mind fals pozitív találatok. A János-szövegben amúgy a 4215 és 5204 nincsenek is egymás mellett, tehát a kereséstől nem is várhattunk sokat. Próbáljuk meg a két utolsó tokenet megkeresni (az „élő víz”-re keresünk):

```
> search LXX 5204 2198 2

Read 2 tokens, searching for an extension of max. 2 tokens.
Found in Genesis 21:19+10 21:19-11 (tpos=11019-11020)
Found in Genesis 26:19+13 26:19 (tpos=14861-14862)
Found in Leviticus 14:5+14 14:5 (tpos=8536-8537)
Found in Leviticus 14:6+35 14:6 (tpos=8573-8574)
Found in Leviticus 14:50+10 14:50 (tpos=9662-9663)
Found in Leviticus 14:51+29 14:51-8 (tpos=9693-9694)
Found in Numbers 19:17+15 19:17-2 (tpos=13772-13773)
Found in Song_of_Solomon 4:15+3 4:15-5 (tpos=992-993)
Found in Zechariah 14:8+6 14:8-27 (tpos=4552-4553)

Az első néhány találat fals pozitív, de az utolsó kettő biztatónak tűnik:

> lookup HunRUF Song_of_Solomon 4:12
    Bezárt kert az én hűgom, menyasszonyom, bekerített forrás, lepecsételt kút.

> lookup HunRUF Song_of_Solomon 4:13
    Paradicsomkert nőtt rajtad: gránátalmák édes gyümölcsökkel, ciprusok nárdusokkal,

> lookup HunRUF Song_of_Solomon 4:14
    nárdus és sáfrány, illatos nád és fahéj, sok tömjénfával, mirha és aloé, sok drága
    balzsammal;

> lookup HunRUF Song_of_Solomon 4:15
    kertekben levő kút, friss víznek forrása, mely a Libanonról csörgedezik.

> lookup HunRUF Zechariah 14:8
    Azon a napon folyóvíz fakad Jeruzsálemből, egyik ága a keleti tenger felé folyik, másik ága a
    nyugati tenger felé; így lesz télen-nyáron át.

> raw1 LXX Song_of_Solomon 1 -1
    Stored.

> nearest12
    Nearest Jaccard distance is 0.500000 with substring
    athrtoreytsmhysteroymenoskramakoiliasoyuimvn.

> raw1 LXX Zechariah 1 -1
    Stored.

> nearest12
    Nearest Jaccard distance is 0.431818 with substring
    rdiaisaytvneyrhomeneaytoistoyskatoikoyntasie.

Vagyis betű szerinti egyezést ezekben az esetekben sem igazán találunk.
```

2.4.6. Istenek vagytok

Nagyon izgalmas és szellemi kihívásokkal teli fejezetek következnek. Mi ezeken viszonylag gyorsan futunk át, mert konkrét *idézetet* nem találunk, habár rengeteg *utalás* van Mózesre, Mózes törvényeire és más ószövetségi történetekre. A 8:4-5-ben Mózesnek a házasságtörésre adott büntetését (a megkövezést) említik az írástudók és farizeusok. Jézus irgalmának és bölcsességének bemutatása után egy, a farizeusokkal lejegyzett vitájáról olvasunk, ahol Jézust azzal vádolják, hogy saját magáról tesz bizonyosságot, és ez így elfogadhatatlan (8:13); Jézus viszont arra az ószövetségi szabályra utal, hogy két vagy három tanú erősítsen meg minden tanúvallomást:

```
> lookup HunRUF Deuteronomy 17:6
    Csak két vagy három tanú vallomása alapján szabad valakit halálra ítélni;
    egyetlen tanú vallomása alapján nem szabad.

> lookup HunRUF Deuteronomy 19:15
    Nem elég egy tanú senkinek a bűne vagy vétke dolgában, bármilyen vétket
    követett is el. Csak két vagy három tanú vallomása elég az ítélethez.
```

Jézus a 8:17-18-ban így szól: „A ti törvényetekben is meg van írva, hogy két ember tanúságtétele igaz. Én önmagamról teszek bizonytságot, és bizonytságot teszek rólam az Atya is, aki elküldött engem.” Ha az Ószövetségben szó szerint keressük Jézus szavait, akkor ismét csalódnunk kell:

```
> lookup StatResGNT John 8:17
Και εν τω νομω δε τω υμετερω γεγραπται, οτι δυο ανθρωπων η μαρτυρια αληθης
εστιν.
> text2 δυο ανθρωπων η μαρτυρια αληθης εστιν
Stored internally as dyoanurvpvnhmartyriaalhuhsestin.
> raw1 LXX Deuteronomy 1 -1
Stored.
> nearest12
Nearest Jaccard distance is 0.533333 with substring
ostrivnmartyrvnstauhsetaipanrhm.
```

36.948 sec

Vagyis nincs közeli egyezés az 5Mózes teljes szövegét vizsgálva sem. Újfent úgy értelmezhetjük János szavait, hogy számára nem volt releváns az Írás pontos idézése, ezen a ponton legalábbis, mert a lényeg bizonyára nem a szavak konkrét formájában, hanem a mögöttes tartalomban rejlett. Jézus istenségére valójában sokkal több bizonyíték van, mint kettő (az ő saját és az Atya bizonyága):

- Korábban láttuk, hogy Bemerítő János minden kétséget kizárólag Jézust nevezte meg „Isten Fia”-ként (1:34). (A Lukács 3:22-ben ugyanezt az eseményt még mennyei hang is kíséri: „hang hallatszott a mennyből: Te vagy az én szeretett Fiam, benned gyönyörködöm.”)
- Később, a 10:38-ban olvassuk: „higgyetek a cselekedeteknek”, vagyis Jézus cselekedetei (első-sorban a csodák, amiket tett) egyértelműen isteni jelenlétre utalnak, ezt Jézus később a 14:11-ben is megismétli. Persze, lehet azt is mondani, hogy ez voltaképp ugyanaz, mint hogy az Atya tesz bizonytságot, mert végső soron Ő az, aki a csodákat teszi.
- Az ószövetségi Írás által megjövendőlt események is erre mutatnak, itt csak néhányat emelünk ki, így a számárcsikó-jövendölést a Zakariás 9:9-ből, amit a János 12:15 is említ, valamint a Jézus halálának körülményeit előrejelző igéket a János 19-ből (a 24., 36. és 37. versben).

A felsorolást nem folytatjuk. Tovább lépünk a 8. fejezet második felére, ahol a vita tovább folytatódik, ezúttal Ábrahám utódaira koncentrálnak. Szó szót követ, s végül Jézus kijelenti, hogy „*mielőtt Ábrahám lett volna, én vagyok.*” (8:58) Mivel erre nincs más válasz, mint hogy Jézust azonnal megkövezzék, arra juthatunk, hogy Jézus ugyanazzal a szófordulattal élt, mint amikor az Atya Mózesnek kijelentette magát a csipkebokornál: „εγω ειμι”.

```
> lookup StatResGNT John 8:58
Ειπεν αυτοις ΙΗΣΟΥΣ, «Αμην, αμην, λεγω υμιν, πριν Αβρααμ γενεσθαι, εγω ειμι.»
> lookup HunRUF Exodus 3:14
Isten ezt felelte Mózesnek: Vagyok, aki vagyok. Majd azt mondta: Így szólj
Izráel fiaihoz: A „Vagyok” küldött engem hozzátok.
> lookup LXX Exodus 3:14
και ειπεν ο θεος προς Μωυσην εγω ειμι ο ων και ειπεν ουτως ερεις τοις υιοις
Ισραηλ ο ων απεσταλκεν με προς υμας
```

Mivel ez egy nagyon rövid, 7 betűből álló szófordulat, hosszú kutatómunka volna teljesen átnézni mind az Ó- és az Újszövetséget, hol fordul még elő (185-ször található meg az LXX-ben és 46-szor a StatResGNT-ben). Ehelyett tovább lépünk a 9. fejezetre, amely a vakon született ember meggyógyításáról szól, már megint szombaton, amit nem tudnak hova tenni a Mózes nevét ismét jolly jokerként használó farizeusok. Csak a vakon született és Jézus által meggyógyított ember az, aki végül odalép Jézushoz, és ennyit mond: „Hiszek, Uram. És leborulva imádta őt.” (9:38)

A 10. fejezetben Jézus magát a jó pásztorként mutatja be, aki életét adja a juhaiért (10:15), de utána feltámad (10:18). Majd közvetve elismeri, hogy ő a Krisztus (10:24-25), sőt, kijelenti, hogy „én és az Atya egy vagyunk” (10:30). Ezzel megint kihúzza a gyufát, s a zsidók újra meg akarják kövezni (31. vers). Ezen a ponton találunk egy konkrét idézetet az Írásból, amelyben Jézus rámutat, hogy *isteninek* lenni vonatkozhat akár *emberre* is:

> lookup HunRUF John 10:34

Jézus így válaszolt: Nincs-e megírva a ti törvényetekben: „Én mondtam: istenek vagytok”?

> Statement John-10,34+55 connects

StatResGNT John 10:34+55 10:34 (36143-36157, length 15) with
LXX Psalms 81:6 81:6-20 (96137-96151, length 15) based on
introduction 10:34+21 10:34-15 (36109-36142, length 34) a-z form

oykeestingegrammenonentvnmvymvnoti that

declares a quotation with 'γεγραμμενον' also

identifies the source with 'εν τω νομω υμων' moreover

fragment 10:34+55 10:34 (36143-36157, length 15) a-z form egveipaueoieste

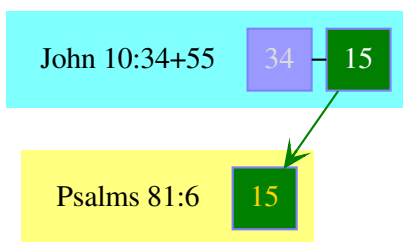
matches LXX Psalms 81:6 81:6-20 (96137-96151, length 15) a-z form

egveipaueoieste

unique in Old Testament

verbatim

providing an overall cover of 100.00%.

> lookup HunRUF Psalms 82:6

Azt mondtam ugyan, istenek vagytok, a Felséges fiai mindnyájan,

> lookup HunRUF Psalms 82:7

mégis meg fogtok halni, mint a közemberek, és elhullotok, mint bármelyik főember.

Ugyan Jézus csak röviden utal a 82. zsoltárra (úgy, mint törvényre), folytatva a zsoltárt a 7. versnél nem kerüli el a figyelmünket, hogy Jézus a vallási vezetők mulandóságára is rámutat. Az Ő valódi istensége azonban nem ezen „törvény” alapján lesz bemutatva. Nem közemberként fog meghalni, hanem úgy mint, egy haramia. De az Atya igazságot fog szolgáltatni: „Azért szeret engem az Atya, mert én odaadom az életemet, hogy azután újra visszavegyem.” (10:17)

Talán már meg sem lepődünk azon, hogy a zsidók reakciója erre az, hogy „ismét el akarták fogni” (39. vers). De „ő kimenekült a kezük közül”.

2.4.7. Kajafás próféciája

János evangéliuma sok helyen írja, hogy Jézust meg akarták ölni, de azt is, hogy sokan hittek benne. Ez a kettősség jól megfigyelhető.

A 11. fejezetben Jézus olyan csodát tesz, ami egyetlen korábbihoz sem fogható: egy negyednapos hullát életre kelt. Lázár drámai történetét hosszasan ecseteli a János-evangélium, és láthatóan nem is marad az ügy titokban: itt van a pont, a helyzetet már nem lehet csupán elterelő kommunikációval elintézni. A főpapok és a farizeusok konstatálják, hogy „ez az ember ugyanis sok jelt tesz. Ha egyszerűen csak hagyjuk őt, mindenki hisz majd benne, aztán jönnek a rómaiak, és elveszik tőlünk a helyet is, a népet is.” (11:47-48)

A helyzet politikai szempontból nagyon kényes. Jézust a nép már megpróbálta királlyá tenni (1. 6:15), és ha ez sikerült volna, a kor politikai-gazdasági ura, a Római Birodalom számára is lényeges változással járt volna. Később, a 19:15-ben a főpapok igyekeznek is tisztázni a helyzetet: „császárunk” van, „nem királyunk”, nehogy lázadással vádolják akár őket is, ami mind személyes pozíciójukat megrengette volna, de a zsidó nép megtűrt státuszát is lerontotta volna. Egy kicsiny nép a túlélésért küzd: a Makkabeus-felkelés megmutatta, hogy a szabadság kivívása rendkívül nehéz lehet, és a Római Birodalom elleni erőszakos fellépés még inkább kudarcra van ítélve.

Jézusnak tehát mennie kell, nincs helye a politikai palettán. Ha föl is sorakoznának mögötte harci alakulatok, a vallási vezetőknek Jézus semmiképpen sem osztana lapot, mert egészen más alapelvek szerint oszt érdemeket. Tehát a vallási vezetők számára a recept egyértelmű: Jézust félre kell állítani, bármi áron.

Pál nem marasztalja el minden tekintetben a vallási vezetők vélekedését. A Róma 10:2-ben azt írja hitbuzgó, ámde Krisztust elutasító honfitársairól: „*tanúskodom mellettük, hogy Isten iránti buzgóság van bennük, de nem a helyes ismeret szerint.*” Nem bírják Jézus személyét, de – legalábbis ezt állítják – rajonganak Istenért. De melyik Istenért? Az ember nagy tragédiája, hogy félreismeri Istent, és azután egy hamis istenért küzd, egy másik istennek éli az életét.

Kajafás is egy ilyen alak lehetett: szerette a népét, fontos volt számára a zsidóság jövője, de nem fogta fel, mit is jelentene a zsidóság jövőjének biztosítása *a helyes módon*. Volt egy terve, amit a többi vallási vezetővel karöltve nyilvánosan is vállalt: Jézust ki kell iktatni. Persze, a gyilkosság konkrét terve nem volt egészen nyilvános, de a nemtetszés és az elfogatóparancs igen.

Kajafás bölcs hozzászólása nagyon figyelemreméltó. Amit kimond: „*jobb nektek, hogy egyetlen ember haljon meg a népért, semhogy az egész nép elveszen*” (11:50), a fenti politikai vészhelyzet summás összefoglalása. Ha Jézus nem hal meg, akkor királlyá kell tenni, nincs más lehetőség, de ez összeegyeztethetetlen a római császár hivatalával. Ha Jézus király lesz, akkor a római csapatok fegyverrel verik le a zsidókat, és kérdés, mi marad belőlük. Kajafás félelme amúgy teljesen jogos, mert Kr. u. 70-ben pontosan ez történik, és a Római Birodalom kemény kézzel bánik el a lázadó zsidókkal, kiéheztetve Jeruzsálemet, hónapokig ostromolva majd földig rombolva a várost. A templomot felgyújtják, a lázadókat megölik vagy rabszolgaként elhurcolják, az áldozati kultusz teljes egészében megszűnik. Kajafás aggodalma tehát teljesen jogos volt.

Ami viszont megdöbbenő: Kajafás *szavai* is teljesen helytállóak, csak másképpen kell érteni őket. *Valóban* az történik, hogy egy ember hal meg a nép helyett, de *nem úgy*, ahogyan azt Kajafás elképzelte. Jézus halála révén valóban megmenti a népet – tágabb értelemben: a hívőket, a nem zsidókat is –, de nem azért, hogy a rómaiak haragja elfordul a zsidókról, hanem azért, hogy az Atya haragja Jézus bűnhődésén keresztül csillapodik le.

Kajafás – történelmi szerepét tekintve – antagonista, mégis – vallási vezetői szerepének okán is – próféta. Meglepő, hogy Isten őt is felhasználja az üdvtörténetben. Helyzete kissé Báláméhoz hasonlít, aki úgy mond áldást Izraelre, hogy nem is ez volt az eredeti terve (1. 4Móz 22-24).

Kajafás szavai a Biblia minden olvasóját figyelmeztetik: az Írás több jelentést is hordozhat, és ez nem véletlen. Isten szándékosan, teljesen tudatosan tart egymás mellett több jelentést. Számít arra, hogy partnerek vagyunk ebben, és felnövünk a feladathoz, hogy Isten eme páratlan tervezői munkájának értelmezői és csodálói legyünk.

2.14. feladat. Hányszor olvassunk a János evangéliumban arról, hogy Jézust meg akarják ölni?

Megoldás. A 615-ös token van hozzárendelve a „megölni” („ἀποκτείνω”) szóhoz. Például a Jn 11:53-ban:

> **lookup** HunRUF John 11:53

Attól a naptól fogva egyetértettek abban, hogy megölik őt.

> **lookup** StatResGNT John 11:53

Απ' εκεινης ουν της ημερας, εβουλευσαντο ινα αποκτεινωσιν αυτον.

> **tokens** StatResGNT John 11:53

575 1565 3767 3588 2250 1011 2443 615 846

Ha most a 615-ös tokenre keresünk (ezt csak teljes bibliakiadásban tehetjük, s csak akkor, ha a SWORD modul támogatja ezt), ezt látjuk:

> **search** StatResGNT 615 1

Read 1 tokens, searching for an extension of max. 1 tokens.

Found in Matthew 10:28+5 10:28-20 (tpos=5345-5345)

Found in Matthew 10:28+13 10:28-12 (tpos=5353-5353)

Found in Matthew 14:5+3 14:5-8 (tpos=8127-8127)
 Found in Matthew 16:21+27 16:21-5 (tpos=9559-9559)
 Found in Matthew 17:23+1 17:23-9 (tpos=10106-10106)
 Found in Matthew 21:35+12 21:35-3 (tpos=12650-12650)
 Found in Matthew 21:38+14 21:38-6 (tpos=12692-12692)
 Found in Matthew 21:39+8 21:39 (tpos=12707-12707)
 Found in Matthew 22:6+9 22:6 (tpos=12921-12921)
 Found in Matthew 23:34+14 23:34-16 (tpos=14031-14031)
 Found in Matthew 23:37+3 23:37-27 (tpos=14092-14092)
 Found in Matthew 24:9+6 24:9-12 (tpos=14288-14288)
 Found in Matthew 26:4+8 26:4 (tpos=15775-15775)
 Found in Mark 3:4+12 3:4-3 (tpos=1291-1291)
 Found in Mark 6:19+8 6:19-3 (tpos=3493-3493)
 Found in Mark 8:31+24 8:31-5 (tpos=5226-5226)
 Found in Mark 9:31+18 9:31-7 (tpos=5919-5919)
 Found in Mark 9:31+21 9:31-4 (tpos=5922-5922)
 Found in Mark 10:34+10 10:34-5 (tpos=6801-6801)
 Found in Mark 12:5+4 12:5-9 (tpos=7749-7749)
 Found in Mark 12:5+13 12:5 (tpos=7758-7758)
 Found in Mark 12:7+13 12:7-6 (tpos=7788-7788)
 Found in Mark 12:8+2 12:8-7 (tpos=7797-7797)
 Found in Mark 14:1+22 14:1 (tpos=9105-9105)
 Found in Luke 9:22+19 9:22-5 (tpos=7412-7412)
 Found in Luke 11:47+12 11:47-1 (tpos=9803-9803)
 Found in Luke 11:48+12 11:48-4 (tpos=9817-9817)
 Found in Luke 11:49+17 11:49-2 (tpos=9839-9839)
 Found in Luke 12:4+10 12:4-10 (tpos=9994-9994)
 Found in Luke 12:5+9 12:5-11 (tpos=10014-10014)
 Found in Luke 13:4+12 13:4-13 (tpos=11025-11025)
 Found in Luke 13:31+17 13:31 (tpos=11532-11532)
 Found in Luke 13:34+3 13:34-26 (tpos=11574-11574)
 Found in Luke 18:33+2 18:33-7 (tpos=14484-14484)
 Found in Luke 20:14+13 20:14-6 (tpos=15580-15580)
 Found in Luke 20:15+6 20:15-8 (tpos=15593-15593)
 Found in John 5:18+8 5:18-18 (tpos=3106-3106)
 Found in John 7:1+21 7:1 (tpos=4898-4898)
 Found in John 7:19+16 7:19 (tpos=5193-5193)
 Found in John 7:20+8 7:20 (tpos=5202-5202)
 Found in John 7:25+11 7:25 (tpos=5277-5277)
 Found in John 8:22+5 8:22-10 (tpos=5935-5935)
 Found in John 8:37+8 8:37-9 (tpos=6192-6192)
 Found in John 8:40+4 8:40-15 (tpos=6245-6245)
 Found in John 11:53+7 11:53-1 (tpos=8871-8871)
 Found in John 12:10+8 12:10 (tpos=9139-9139)
 Found in John 16:2+9 16:2-6 (tpos=11600-11600)
 Found in John 18:31+21 18:31-1 (tpos=13238-13238)
 Found in Acts 3:15+5 3:15-10 (tpos=1610-1610)
 Found in Acts 7:52+9 7:52-14 (tpos=4544-4544)
 Found in Acts 21:31+3 21:31-10 (tpos=14025-14025)
 Found in Acts 23:12+16 23:12-2 (tpos=15034-15034)
 Found in Acts 23:14+15 23:14-2 (tpos=15061-15061)
 Found in Acts 27:42+8 27:42-4 (tpos=17719-17719)
 Found in Romans 7:11+13 7:11 (tpos=2843-2843)
 Found in Romans 11:3+4 11:3-12 (tpos=4652-4652)
 Found in II_Corinthians 3:6+14 3:6-4 (tpos=870-870)
 Found in Ephesians 2:16+12 2:16-4 (tpos=680-680)
 Found in I_Thessalonians 2:15+4 2:15-15 (tpos=495-495)
 Found in Revelation_of_John 2:13+31 2:13-6 (tpos=760-760)
 Found in Revelation_of_John 2:23+4 2:23-23 (tpos=973-973)
 Found in Revelation_of_John 6:8+29 6:8-14 (tpos=2426-2426)
 Found in Revelation_of_John 6:11+26 6:11-3 (tpos=2518-2518)
 Found in Revelation_of_John 9:5+5 9:5-16 (tpos=3481-3481)
 Found in Revelation_of_John 9:15+17 9:15-4 (tpos=3689-3689)
 Found in Revelation_of_John 9:18+5 9:18-19 (tpos=3752-3752)
 Found in Revelation_of_John 9:20+7 9:20-42 (tpos=3806-3806)
 Found in Revelation_of_John 11:5+26 11:5 (tpos=4266-4266)

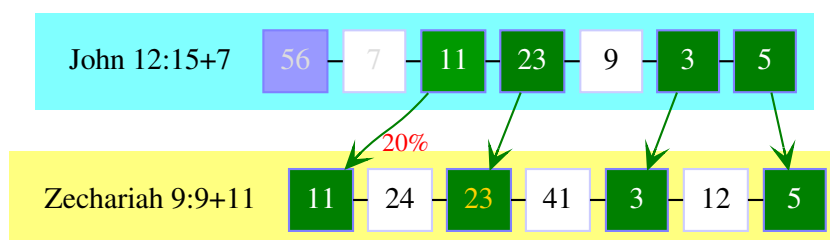
Found in Revelation_of_John 11:7+21 11:7-1 (tpos=4324-4324)
 Found in Revelation_of_John 11:13+15 11:13-19 (tpos=4471-4471)
 Found in Revelation_of_John 13:10+9 13:10-14 (tpos=5299-5299)
 Found in Revelation_of_John 13:10+14 13:10-9 (tpos=5304-5304)
 Found in Revelation_of_John 13:15+26 13:15 (tpos=5443-5443)
 Found in Revelation_of_John 19:21+3 19:21-23 (tpos=8319-8319)

Ez 12 találatot jelent csak a János-evangéliumban. Leellenőrizhető, hogy közvetlen vagy közvetett módon mind Jézus megölésével kapcsolatos.

2.4.8. Először nem értették

A 12. fejezettől kezdődően János is a Jeruzsálemben kiteljesedő események részletezésébe fog. Betániából indul a tudósítás, Lázár családjának lakóhelyétől, s ugyanúgy részesei leszünk annak a dicsőséges bevonuló menetnek, amely Jézust élteti Máténál és Márknál is. János is megemlíti (12:13), hogy a sokaság a 118. zsoltár 26. versével köszönti Jézust, de ugyanúgy nincs feltüntetve, hogy mi a forrása a szövegnek, mint a másik három evangéliumban (Lukács is említi később a zsoltárt, szintúgy konkrét utalás nélkül). A 2.1.24. fejezetben láttuk, hogy a zsoltárt betűhelyesen idézi János is. Itt most két verssel továbblépünk, s a 12:15-re koncentrálunk, ahol János azt is kiemeli, hogy „meg van írva” (12:14):

```
> lookup HunRUF John 12:15
  „Ne félj, Sion leánya, íme, királyod jön, számárcsikón ülve.”
> Statement John-12,15+7 connects
  StatResGNT John 12:15+7 12:15-4 (42245-42295, length 51) with
  LXX Zechariah 9:9+11 9:9 (14359-14481, length 123) based on
  introduction 12:14 12:14 (42182-42237, length 56) a-z form
  eyrvndeoihsysonarionekauisenepaytokauvsestingegrammenon that
  declares a quotation with 'καθως_εστιν_υγραμμενον' moreover
  fragment 12:15+7 12:15-44 (42245-42255, length 11) a-z form uygathrsivn
  matches LXX Zechariah 9:9+11 9:9-112 (14359-14369, length 11) a-z form
  uygatersivn
    differing by 20.00% and
    fragment 12:15+18 12:15-21 (42256-42278, length 23) a-z form
  idoyobasileyssoyerxetai
    matches LXX Zechariah 9:9+46 9:9-65 (14394-14416, length 23) a-z form
  idoyobasileyssoyerxetai
    unique in Old Testament
    verbatim and
    fragment 12:15+50 12:15-9 (42288-42290, length 3) a-z form epi
    matches LXX Zechariah 9:9+110 9:9-21 (14458-14460, length 3) a-z form epi
    verbatim and
    fragment 12:15+53 12:15-4 (42291-42295, length 5) a-z form pvlon
    matches LXX Zechariah 9:9+125 9:9-4 (14473-14477, length 5) a-z form pvlon
    verbatim
  providing an overall cover of 82.35%.
```


Nagyon érdekes a 16. versben olvasható megjegyzés: „Tanítványai először nem értették mindezt, de miután Jézus megdicsőült, visszaemlékeztek arra, hogy az történt vele, ami meg volt írva róla.” Ez azt jelzi, hogy egyáltalán nem volt nyilvánvaló a jelenlévők számára, hogy az az esemény,

hogy Jézus számárcsikón vonul be Jeruzsálembe, egy ószövetségi prófécia beteljesülése. Annyira nem, hogy Jézus feltámadásáig nem is állt bennük össze a kép. Nekünk, az Újszövetség modern olvasói számára ez egyrészt bátorítás: ne okozzon frusztrációt, ha Isten tervei elsőre nem világosak. Ezzel nem vagyunk egyedül: még Jézus közeli tanítványai sem jutottak azonnal megvilágosodásra. Másrészt Isten arról is gondoskodik, hogy a kellő időben megértsük, amit szükséges. További bátorításként álljon itt az Ézsaiás 55:8-11: „Bizony, a ti gondolataitok nem az én gondolataim, és a ti utaitok nem az én utaim – így szól az Úr. Mert amennyivel magasabb az ég a földnél, annyival magasabbak utaim a ti utaitoknál, és gondolataim a ti gondolataitoknál. Mert ahogyan az eső és a hó lehull az égből, és nem tér oda vissza, hanem megöntözi a földet, termővé és gyümölcsözővé teszi; magot ad a magvetőnek és kenyeret az éhezőknek, ilyen lesz az én ígém is, amely számból kijön: nem tér vissza hozzám üresen, hanem véghezviszi, amit akarok, eléri célját, amiért küldtem.”

2.4.9. Két Ézsaiás-idézet

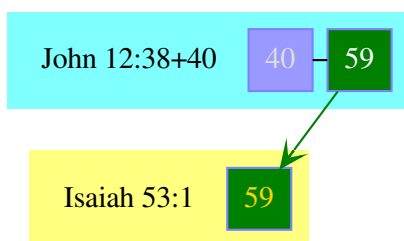
János evangéliumában (ahogy ezt a 2.4.7. fejezetben már említettük) végigvonul a kettőség: Jézusban sokan hittek, sokan meg nem hittek. Figyelemreméltó, hogy mind a 4 evangélium igyekszik utánajárni, hogy mi lehet az oka, hogy sokan *nem* hittek Jézusban. Az világos, hogy Jézus arra tette fel az életét, hogy meggyőzze az embereket, hogy higgyenek benne, de későbbi tanítványai (köztük az evangéliumok szerzői) is ugyanezt igyekeztek kommunikálni a világnak: Jézusban kell hinni. Munkájuk részleges kudarccal végződik, de mi lehet ennek a háttérben?

Mind a 4 evangélium hasonló eredményre jut, s ez azt bizonyítja, hogy Isten maga is számolt azzal, hogy Fiának szavai süket fülekre találnak. Az Ézsaiás 6:9-10 az a szakasz, ami mind a 4 evangéliumban (sőt, még az Apostolok cselekedeteiben) is említésre kerül mint előrejelzés erre vonatkozólag. A 2.1.18. fejezetben már utaltunk erre korábban. Itt azonban egy további Ézsaiás-idézetet is olvasunk bevezetőként:

> lookup HunRUF John 12:38

hogy beteljesedjék Ézsaiás próféta szava, amely így hangzik: „Uram, ki hitt a mi beszédünknek, és az Úr karjának ereje ki előtt lett nyilvánvalóvá?”

```
> Statement John-12,38+40 connects
StatResGNT John 12:38+40 12:38 (44192-44250, length 59) with
LXX Isaiah 53:1 53:1 (107401-107459, length 59) based on
introduction 12:38 12:38-59 (44152-44191, length 40) a-z form
inaologoshsaioytoyprofhtoyplhrvuhoneipen that
declares a quotation with 'οὐκ εἰπεν' also
identifies the source with 'Ἡσαίου τοῦ προφήτου' moreover
fragment 12:38+40 12:38 (44192-44250, length 59) a-z form
kyrietisepisteysenthakohhmvnkaiobraxisvnyrioytiniapekalyfuh
matches LXX Isaiah 53:1 (107401-107459, length 59) a-z form
kyrietisepisteysenthakohhmvnkaiobraxisvnyrioytiniapekalyfuh
unique in Old Testament
verbatim
providing an overall cover of 100.00%.
```


> lookup HunRUF Isaiah 53:1

Ki hitte volna el, amit hallottunk, és az Úr karjának ereje ki előtt volt nyilvánvaló?

Habár János a korábbi fejezetekben inkább utalgat ószövetségi szakaszokra, itt egészen konkrétan és hosszan idézi Ézsaiást, teljesen betűhelyesen. Ez azt jelzi, hogy János is teljesen birtokában van az Írás ismeretének, s nem az az oka, hogy ne tudná, mit mond az Írás, hanem inkább *nem célja* a betűhelyes visszautalás.

Az Ézs 6:10-re vonatkozó idézet így szól:

> lookup HunRUF John 12:39

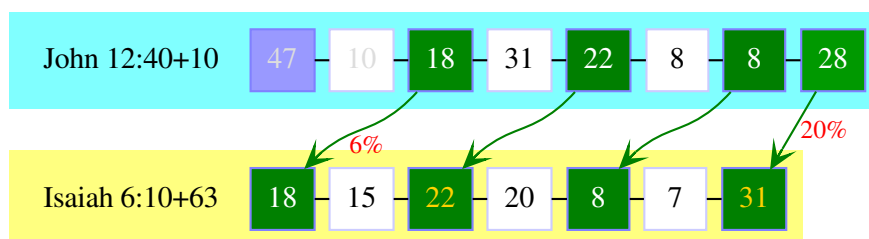
Azért nem tudtak hinni, mert Ézsaiás ezt is mondta:

> lookup HunRUF John 12:40

„Megvakította a szemüket, és megkeményítette a szívüket, hogy szemükkel ne lássanak és szívükkel ne értsenek, hogy meg ne térjenek, és meg ne gyógyítsam őket.”

> Statement John-12,40+10 connects

StatResGNT John 12:40+10 12:40 (44308-44422, length 115) with
LXX Isaiah 6:10+63 6:10 (12562-12682, length 121) based on
introduction 12:39 12:39 (44251-44297, length 47) a-z form
diatocytooykhdynantopisteyeinotipalineipenhshaias that
declares a quotation with 'ειπεν' also
identifies the source with 'Ησαϊας' moreover
fragment 12:40+10 12:40-97 (44308-44325, length 18) a-z form
aytvntoysofualmoys
matches LXX Isaiah 6:10+63 6:10-103 (12562-12579, length 18) a-z form
toysofualmoysaytvn
differing by 5.88% and
fragment 12:40+59 12:40-44 (44357-44378, length 22) a-z form
idvsintoisofualmoiskai
matches LXX Isaiah 6:10+96 6:10-66 (12595-12616, length 22) a-z form
idvsintoisofualmoiskai
unique in Old Testament
verbatim and
fragment 12:40+89 12:40-28 (44387-44394, length 8) a-z form thkardia
matches LXX Isaiah 6:10+138 6:10-38 (12637-12644, length 8) a-z form thkardia
verbatim and
fragment 12:40+97 12:40 (44395-44422, length 28) a-z form
kaistrafvsinkaiiasomaiaaytoys
matches LXX Isaiah 6:10+153 6:10 (12652-12682, length 31) a-z form
kaiepistrecvsinkaiiasomaiaaytoys
unique in Old Testament
differing by 20.00%
providing an overall cover of 66.09%.

> lookup HunRUF Isaiah 6:10

Tedd kövérré e nép szívét, tedd süketté a fülét, és kösd be a szemét, hogy szemével ne lásson, fülével ne halljon, szívével ne értsen, és megtérve meg ne gyógyuljon.

Akarva-akaratlanul felvetődik a felelősség kérdése is. Ha Isten maga is előre látja, hogy mi lesz, sőt, mintha maga is tenne azért, hogy ne higgyen a nép, akkor kié is a végső felelősség abban, hogy a nép nem hisz? Ha az Ézsaiás 6 előzményeit is átfutjuk, az 5. fejezet alapján szomorú kép tárul eléink: „A Seregek Urának szőlője: Izráelnek háza, és gyönyörű ültetvénye: Júda férfiai. Törvényességre várt, és lett önkényesség, igazságra várt, és lett kiáltó gázság!” (Ézs 5:7) Ezt – és az 5. fejezet keserű hangnemet – szem előtt tartva úgy tűnik, egy lehetséges válasz az, hogy Isten a vakságban *hagyja* a népet. Egy másik magyarázat szerint Izrael hasonlóan járt, ahogyan a fáraó szíve az egyiptomi kivonulás előtt: előbb a fáraó maga (2Móz 7:22, 8:11, 8:15, 8:28, 9:7), később Isten (9:12, 10:20, 10:27, 11:10, 14:8) keményítette azt meg. Megmenekülhetett volna a fáraó pusztulástól? Eleinte – az ötödik csapással bezárólag – valószínűleg igen, azután viszont már nem.

Ennek további fejtegetését az Olvasóra bizzuk. Annyit viszont mindenképpen meg kell jegyeznünk, hogy az teljesen jól követhető az összes evangéliumban, hogy Jézus *mindent* megtesz, hogy meggyőzze a hallgatóságát: higgyenek benne. Ha valaki *nem* felelős azért, hogy nem hittek benne: Jézus maga biztosan nem.

2.15. feladat. Keressük meg, hol található az Apostolok cselekedeteiben az Ézs 6:9-idézet!

Megoldás. A `getrefs` parancsot használjuk:

```
> getrefs StatResGNT LXX Isaiah 6:9 6:10

LXX Isaiah 6:9+70 6:9-16 = StatResGNT Philippians 3:1+77 3:2-56 (length=5, pos1=12478,
pos2=4678)
LXX Isaiah 6:10+93 6:10-85 = StatResGNT Acts 13:12+1 13:12-63 (length=6, pos1=12592,
pos2=41866)
LXX Isaiah 6:10+93 6:10-85 = StatResGNT Matthew 27:3+1 27:3-103 (length=6, pos1=12592,
pos2=83270)
LXX Isaiah 6:9+68 6:9-17 = StatResGNT Acts 12:20+68 12:20-89 (length=6, pos1=12476,
pos2=40263)
LXX Isaiah 6:10+90 6:10-87 = StatResGNT Hebrews 9:17+30 9:17-21 (length=7, pos1=12589,
pos2=14169)
LXX Isaiah 6:9+57 6:9-27 = StatResGNT Hebrews 6:19+30 6:19-51 (length=7, pos1=12465,
pos2=8624)
LXX Isaiah 6:9+58 6:9-24 = StatResGNT Matthew 11:4+65 11:4-3 (length=9, pos1=12466,
pos2=27720)
LXX Isaiah 6:9+61 6:9-21 = StatResGNT Matthew 15:31+20 15:31-95 (length=9, pos1=12469,
pos2=44625)
LXX Isaiah 6:9+42 6:9-39 = StatResGNT John 3:12+64 3:13-67 (length=10, pos1=12450, pos2=6868)
LXX Isaiah 6:10+52 6:10-121 = StatResGNT Luke 2:20+62 2:20-27 (length=11, pos1=12551,
pos2=7453)
LXX Isaiah 6:9+3 6:9-77 = StatResGNT Matthew 2:8+25 2:8-88 (length=11, pos1=12411, pos2=2830)
LXX Isaiah 6:9+63 6:9-16 = StatResGNT John 9:39+56 9:39-33 (length=12, pos1=12471,
pos2=33353)
LXX Isaiah 6:9+63 6:9-16 = StatResGNT Mark 4:12+3 4:12-80 (length=12, pos1=12471, pos2=9899)
LXX Isaiah 6:10+113 6:10-58 = StatResGNT Acts 7:51+34 7:51-58 (length=13, pos1=12612,
pos2=22844)
LXX Isaiah 6:10+23 6:10-148 = StatResGNT Acts 6:13+84 6:13-6 (length=13, pos1=12522,
pos2=17997)
LXX Isaiah 6:10+164 6:10 = StatResGNT John 12:40+105 12:40 (length=20, pos1=12663,
pos2=44403)
LXX Isaiah 6:10+96 6:10-66 = StatResGNT John 12:40+59 12:40-44 (length=22, pos1=12595,
pos2=44357)
LXX Isaiah 6:9+35 6:10-142 = StatResGNT Acts 28:26+39 28:27-137 (length=98, pos1=12443,
pos2=95176)
LXX Isaiah 6:9+35 6:10-142 = StatResGNT Matthew 13:14+45 13:15-137 (length=98, pos1=12443,
pos2=35256)
LXX Isaiah 6:10+46 6:10 = StatResGNT Acts 28:27+41 28:27 (length=138, pos1=12545, pos2=95273)
```

```
LXX Isaiah 6:10+46 6:10 = StatResGNT Matthew 13:15+41 13:15 (length=138, pos1=12545,
pos2=35353)
Finished
```

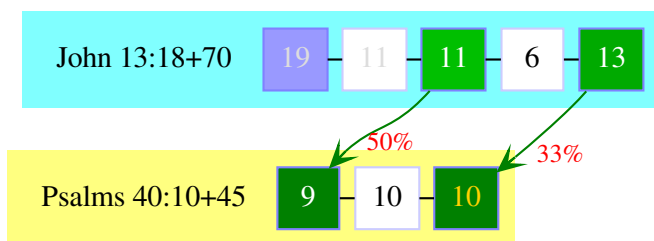
2.901 sec

Jól láthatóan az ApCsel 28:26-27-ben, mégpedig a Máté 13:14-15-höz hasonlóan egészen hosszan, betűhelyesen.

2.4.10. Be kell teljesednie az Írásnak

„Aki velem együtt eszik, az támadt ellenem.” Ezt olvassuk a 13:18-ban. A szerkezeti diagramot vizsgálva kissé ködös, hol is áll ez az Írásban, de valószínűleg a 41. zsoltár 10. versére gondolt a Mester:

```
> Statement John-13,18+70 connects
StatResGNT John 13:18+70 13:18-7 (46615-46644, length 30) with
LXX Psalms 40:10+45 40:10-5 (45860-45888, length 29) based on
introduction 13:18+40 13:18-48 (46585-46603, length 19) a-z form
allinahgraphplhrvuh that
declares a quotation with 'αλλ'ινα_η_γ_ρα_φ_η_π_λ_η_ρ_ω_θ_η' moreover
fragment 13:18+70 13:18-26 (46615-46625, length 11) a-z form moytonarton
matches LXX Psalms 40:10+45 40:10-25 (45860-45868, length 9) a-z form
artoysmoy
differing by 50.00% and
fragment 13:18+87 13:18-7 (46632-46644, length 13) a-z form epemethnptern
matches LXX Psalms 40:10+64 40:10-5 (45879-45888, length 10) a-z form
epemeptern
unique in Old Testament
differing by 33.33%
providing an overall cover of 80.00%.
```



```
> lookup HunRUF Psalms 41:10
```

Még a legjobb barátom is, akiben megbíztam, aki velem együtt evett, az is ellenem támadt.

Az áruló személye csak később derül ki a tanítványok számára. Hiába próbálják megtudakolni (13:25), valahogy nem lesz azonnal világos, hogy Júdas Iskáriótes az (13:28). Péter mindenesetre fogadkozik, hogy ő akár az életét is adja Jézusért (13:37).

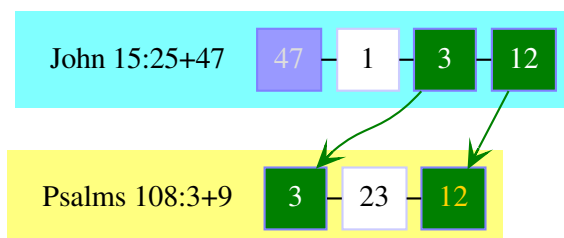
A 14. fejezettől kezdődően egészen a 18:11-ig Jézus személyes tanításait, közvetlen tanítványainak szóló beszédeit olvassuk. Itt nagyon kevés utalás történik az Ószövetségre; inkább a jövőre vonatkozó ígéretek olvasunk. Két további igeverset azonban kiemelünk.

Az egyik a 15:25, amely a 109. zsoltárból idéz, ezúttal betűhelyesen:

```
> lookup HunRUF John 15:25
```

De be kell teljesednie annak az igének, amely meg van írva az ő törvényükben: „Ok nélkül gyűlölnék engem.”

```
> Statement John-15,25+47 connects
StatResGNT John 15:25+47 15:25 (52610-52625, length 16) with
LXX Psalms 108:3+9 108:3 (130535-130572, length 38) based on
introduction 15:25 15:25-16 (52563-52609, length 47) a-z form
allinaplhrvuhologosoentvnomvaytvngegrammenosoti that
declares a quotation with 'γεγραμμενος' also
identifies the source with 'εν τω νομω αυτων' moreover
fragment 15:25+48 15:25-12 (52611-52613, length 3) a-z form mis
matches LXX Psalms 108:3+9 108:3-35 (130535-130537, length 3) a-z form mis
verbatim and
fragment 15:25+51 15:25 (52614-52625, length 12) a-z form hsanmedvrean
matches LXX Psalms 108:3+35 108:3 (130561-130572, length 12) a-z form
hsanmedvrean
unique in Old Testament
verbatim
providing an overall cover of 100.00%.
```



```
> lookup HunRUF Psalms 109:3
```

Gyűlölködő szavakkal vettek körül, ok nélkül harcolnak ellenem.

A másik a 18:9, ahol magának *Jézusnak* a szava teljeseedik be: „Azok közül, akiket nekem adtál, nem hagytam elveszni senkit.” Ezt arra vonatkozóan írja János, hogy amikor a katonai csapat elfogja a Mestert, Ő a 18:8-ban szabad utat kér az Őt védeni akaró tanítványainak: „ha tehát engem kerestek, engedjétek ezeket elmenni!” Jézus erről korábban a 17:12-ben beszélt: „Amikor velük voltam, én megtartottam őket a te nevedben, amelyet nekem adtál, és megőriztem őket, és senki sem kárhozott el közülük, csak a kárhozat fia, hogy beteljesedjék az Írás.”

A Zsidókhoz írt levél eleje ezt a titkot tárja fel: „Miután régen sokszor és sokféleképpen szólt Isten az atyákhoz a *próféták* által, ezekben a végső időkben a *Fiu* által szólt hozzánk” (Zsid 1:1-2).

2.4.11. Akit átszúrtak

Tanulmányaink folytatásaképpen a 19. fejezetre ugrunk, ahol ezeket olvassuk: „*így teljeseedett be az Írás*” (19:24), „*hogy beteljesedjék az Írás*” (19:28, 19:36), valamint még azt is: „*az Írásnak egy másik helye így szól*” (19:37). Jézus kereszthalálát mutatja be ebben a fejezetben János; Jézus alig szól néhány szót. Azon kívül, hogy Pilátusnak egy kérdésére felel („*semmi hatalmad nem volna rajtam, ha felülről nem adatott volna neked: ezért annak, aki engem átadott neked, nagyobb a bűne*”, 19:11), édesanyjához és Jánoshoz szól pár felelősségteljes szót (26-27. vers), de később a kereszten csak ennyit mond: „*szomjazom*” (28. vers). Majd végül: „*elvégeztetett!*” (30. vers).

Látszólag tehát Jézussal csak *történnek* a dolgok, nem ő irányít. Valójában azonban *haggyja*, hogy az események a maguk medrében folyjanak. János viszont tudatosan hangsúlyozza: a történések látszólagos emberi kézbe vétele, a zsidók döntése nem másítja meg az isteni tervet. Ellenkezőleg: Isten az, aki pontosan tudja, mi fog történni, mert előre tudta – hiszen előre *megírta*. „Elvégeztetett!” – ez a szó egyszerre jelenti az értünk szenvedő Isten passzivitását és aktivitását.

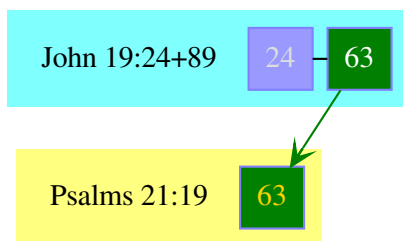
Lássuk részletesen! A 19:24-ben egy betűhelyes idézetet találunk a 22. zsoltárra:

> lookup HunRUF John 19:24

Ezt mondták egymásnak: Ezt ne szakítsuk szét, hanem vessünk rá sorsot, hogy kié legyen! Így teljesedett be az Írás: „Elosztották ruháimat maguk között, és köntösömre sorsot vetettek.” Ezt tették a katonák.

> Statement John-19,24+89 connects

StatResGNT John 19:24+89 19:24-31 (63453-63515, length 63) with
LXX Psalms 21:19 (21364-21426, length 63) based on
introduction 19:24+65 19:24-94 (63429-63452, length 24) a-z form
inahgraphphlrhvvuhhlegoysa that
declares a quotation with 'ινα_η_γραφη_πληρωθη_η_λεγουσα' moreover
fragment 19:24+89 19:24-31 (63453-63515, length 63) a-z form
diemerisantotaimatiamoyeaytoiskaiepitonimatismomoyebalonklhron
matches LXX Psalms 21:19 (21364-21426, length 63) a-z form
diemerisantotaimatiamoyeaytoiskaiepitonimatismomoyebalonklhron
unique in Old Testament
verbatim
providing an overall cover of 100.00%.

> lookup HunRUF Psalms 22:19

Megosztóznak ruháimon, köntösömre sorsot vetnek.

Ezután a 19:28-ban olvassuk:

> lookup HunRUF John 19:28

Jézus ezek után tudva, hogy már minden elvégeztetett, hogy beteljesedjék az Írás, így szólt: Szomjazom.

> lookup StatResGNT John 19:28

Μετα τουτο ειδως ο ΙΗΣΟΥΣ οτι ηδη παντα τετελεσται, ινα τελειωθη η Γραφη,
λεγει, «Διψω.»

A „Διψω” kifejezés betű szerint 24-szer szerepel az LXX-ben, ebből talán a 107. zsoltárra gondolhat a szenvedő Mester, de ezt bizonyossággal állítani nehéz:

> text1 Διψω

Stored internally as dicv.

> find1 LXX

Found in II_Samuel 17:29+122 17:29-10 (book position 57636-57639)
Found in IV_Maccabees 3:10+20 3:10-57 (book position 6218-6221)
Found in Psalms 106:5+12 106:5-30 (book position 127167-127170)
Found in Proverbs 9:12+271 9:12-28 (book position 16257-16260)
Found in Proverbs 25:25+19 25:25-40 (book position 47507-47510)

Found in Proverbs 28:15+18 28:15-33 (book position 52500-52503)
 Found in Job 18:9+41 18:9-4 (book position 26654-26657)
 Found in Job 22:7+8 22:7-39 (book position 33129-33132)
 Found in Job 29:23+7 29:23-45 (book position 42262-42265)
 Found in Sirach 26:12+2 26:12-121 (book position 46059-46062)
 Found in Sirach 51:24+45 51:24-8 (book position 96993-96996)
 Found in Isaiah 21:14+13 21:14-66 (book position 40372-40375)
 Found in Isaiah 25:4+96 25:4-32 (book position 47147-47150)
 Found in Isaiah 25:5+34 25:5-43 (book position 47217-47220)
 Found in Isaiah 29:8+100 29:8-116 (book position 54856-54859)
 Found in Isaiah 32:2+118 32:2-2 (book position 61995-61998)
 Found in Isaiah 32:6+131 32:6-15 (book position 62352-62355)
 Found in Isaiah 35:1+16 35:1-36 (book position 67687-67690)
 Found in Isaiah 35:6+88 35:6-2 (book position 68167-68170)
 Found in Isaiah 35:7+31 35:7-60 (book position 68204-68207)
 Found in Isaiah 41:18+76 41:18-18 (book position 82301-82304)
 Found in Isaiah 53:2+44 53:2-68 (book position 107504-107507)
 Found in Isaiah 55:1+2 55:1-101 (book position 110472-110475)
 Found in Jeremiah 38:25+20 38:25-32 (book position 103934-103937)
 24 occurrences.

> lookup HunRUF Psalms 107:5

Éheztek is, szomjaztak is, elcsüggedt a lelkük.

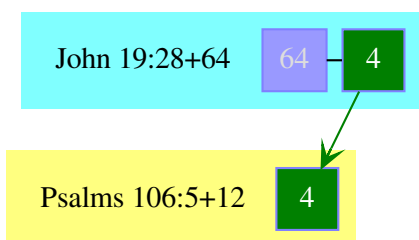
> lookup HunRUF Psalms 107:6

De az Úrhoz kiáltottak nyomorúságukban, és ő kimentette őket szorult helyzetükből.

A szöveggörnyezet alapján (ha a többi lehetőséget is megvizsgáljak), mégis csak a Zsolt 107:5 tűnik lehetséges forrásnak. (A magyar fordítás a Zsolt 22:16-ot jelöli meg forrásként: „*Torkom kiszáradt, mint a cserép, nyelvem az ínyemhez tapadt, a halál porába fektettél.*” Ez tartalmilag jobban illeszkedik, de formailag kevésbé.) Az ehhez tartozó diagram:

> Statement John-19,28+64 connects

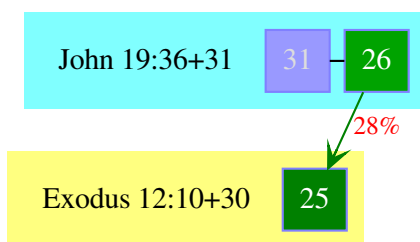
StatResGNT John 19:28+64 19:28 (63867-63870, length 4) with
 LXX Psalms 106:5+12 106:5-30 (127167-127170, length 4) based on
 introduction 19:28 19:28-4 (63803-63866, length 64) a-z form
 metatoytoeidvsioihsoysotihdpantatetelestaiinateleivuhhgraphhlegei that
 declares a quotation with 'ινα τελειωθη η Γραφη' moreover
 fragment 19:28+64 19:28 (63867-63870, length 4) a-z form dicv
 matches LXX Psalms 106:5+12 106:5-30 (127167-127170, length 4) a-z form dicv
 verbatim
 providing an overall cover of 100.00%.

A 19:36-ban ezt olvassuk: „*Csontja ne töressék meg.*” Itt az áldozati páskabarányra vonatkozó

parancsot azonosíthatjuk:

```
> Statement John-19,36+31 connects
  StatResGNT John 19:36+31 19:36 (64545-64570, length 26) with
  LXX Exodus 12:10+30 12:10-48 (31881-31905, length 25) based on
  introduction 19:36 19:36-26 (64514-64544, length 31) a-z form
  egenetogartaytainahgrafhplhrvuh that
  declares a quotation with 'πληρωθη' also
  identifies the source with 'ηϋγραφη' moreover
  fragment 19:36+31 19:36 (64545-64570, length 26) a-z form
  ostoynoysyntribhsetaiaytoy
  matches LXX Exodus 12:10+30 12:10-48 (31881-31905, length 25) a-z form
  ostoynoysyntriceteapaytoy
  differing by 28.00%
  providing an overall cover of 100.00%.
```



```
> lookup HunRUF Exodus 12:10
```

Ne hagyjatok belőle reggelre. Ha mégis marad belőle reggelre, azt édessétek el.

```
> lookup HunRUF Exodus 12:46
```

Abban a házban kell megenni, a házból nem szabad kivinni a húst, és a csontját sem szabad eltörni.

```
> lookup LXX Exodus 12:10
```

ουκ απολειψετε απ αυτου εως πρωι και οστουν ου συντριψετε απ αυτου τα δε

καταλειπομενα απ αυτου εως πρωι εν πυρι κατακαυσετε

> lookup LXX Exodus 12:46

εν οικια μια βρωθησεται και ουκ εξοισετε εκ της οικιας των κρεων εξω και οστουν ου συντριψετε απ αυτου

> lookup StatResGNT John 19:36

ΕΓΕΝΕΤΟ ΓΑΡ ΤΑΥΤΑ, ΙΝΑ Η ΓΡΑΦΗ ΠΛΗΡΩΘΗ, «ΟΣΤΟΥΝ ΟΥ ΣΥΝΤΡΙΒΗΣΑΙ ΑΥΤΟΥ.»

> lookup Aleppo Exodus 12:10

ולא תותירו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו

> lookup Aleppo Exodus 12:46

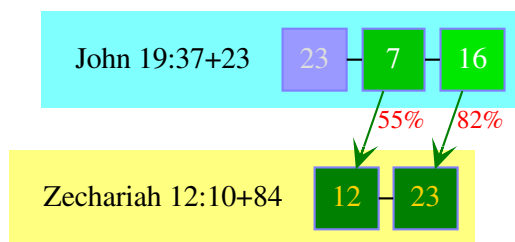
בבית אחד יאכל לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו

Látjuk, hogy a magyar fordításban a 2Móz 12:10-ben nincs ott, hogy „a csontját sem szabad eltörni”, de a görög szövegben igen. (A magyar fordítás a héber szövegen alapul, ami csak a 12:46 utolsó 4 szavában tiltja a páskabarány csontjának megtörését.)

Végül a 19:37-ben egy további titkot leplez le a beszámoló: „Néznek majd arra, akit átszúrtak.” Ezt a szöveget a görög nyelvű Ószövetségben csak töredékesen találjuk meg; a hagyomány szerint a Zakariás 12:10-re utal János:

> Statement John-19,37+23 connects

StatResGNT John 19:37+23 19:37 (64594-64616, length 23) with
LXX Zechariah 12:10+84 12:10-73 (20234-20268, length 35) based on
introduction 19:37 19:37-23 (64571-64593, length 23) a-z form
kaipalinetetragrafhlegei that
declares a quotation with 'Γραφη_λεγει' moreover
fragment 19:37+23 19:37-16 (64594-64600, length 7) a-z form ocontai
matches LXX Zechariah 12:10+84 12:10-96 (20234-20245, length 12) a-z form
epiblecontai
unique in Old Testament
differing by 54.54% and
fragment 19:37+30 19:37 (64601-64616, length 16) a-z form eisonejekenthsan
matches LXX Zechariah 12:10+96 12:10-73 (20246-20268, length 23) a-z form
prosmeanuvnkatvrxhsanto
unique in Old Testament
differing by 81.82%
providing an overall cover of 100.00%.

> lookup HunRUF Zechariah 12:10

Dávid házára és Jeruzsálem lakóira pedig kiárasztom a könyörület és a könyörgés lelkét. Rátekintenek majd arra, akit átszúrtak, és úgy gyászolják, ahogyan az egyetlen gyermeket szokták, és úgy keseregnek miatta, ahogyan az elsőszülött miatt szokták.

Itt a magyar változat ismét a héber szövegen alapul. Jól látszik, hogy a görög szövegek viszont formailag lényegesen eltérnek:

> lookup LXX Zechariah 12:10

και εκχρω επι τον οικον Δαυιδ και επι τους κατοικουντας Ιερουσαλημ πνευμα χαριτος και οικτιρμου και επιβλεπονται προς με ανθ ων κατωρχησαντο και κοφονται επ αυτον κοπετον ως επ αγαπητον και οδυνηθησονται οδυνην ως επι πρωτοτοκω

> lookup StatResGNT John 19:37

Και παλιν ετερα Γραφη λεγει, «Οψονται εις ον εξεκεντησαν.»

> text1 επιβλεπονται προς με ανθ ων κατωρχησαντο

Stored internally as epiblecontaiprosmeanuvnkatvrxhsanto.

> text2 Οψονται εις ον εξεκεντησαν.

Stored internally as ocontaieisonejekenthshan.

> jaccard12

Jaccard distance is 0.735294.

A fenti diagramban az első szavakat („επιβλεπονται” ill. „οψονται”, „rátekintenek”) összekapcsoltuk, mivel ezek formailag még nincsenek annyira távol egymástól, mint az azt követő rész („προς με ανθ ων κατωρχησαντο” ill. „εις ον εξεκεντησαν”, „amiatt, hogy kigúnyoltak” ill. „arra, akit átszúrtak”). A diagram jól mutatja, hogy kicsi a korreláció még az egyes szövegdarabok között is, vagyis formailag kevéssé bizonyító erejű, hogy összefüggenek.

Az újszövetségi szakasszal egyező szöveget most tehát a héber változatban találjuk meg:

> lookup Aleppo Zechariah 12:10

ותחנונים והביטו אלי את אשר דקרו וספדו עליו כמספד על היחיד והמר עליו כהמר על הבכור
ושפכתי על בית דויד ועל יושב ירושלם רוח חן

Érdekes apró különbség a héber és magyar szöveg között, hogy a héberben „rám tekintenek: arra, akit átszúrtak” a legvalószínűbb olvasat. Lehet, hogy Isten maga az, akit átszúrnak? Ez a magyarázat konzisztens azzal a feltevessel, hogy Jézus maga Isten.

2.4.12. Örök élet

A feltámadás mint létező lehetőség Jézus korában is vita tárgya volt. Életre kelhetnek-e a halottak? A szadduceusok véleménye az volt, hogy nem (Máté 22:23, Márk 12:18, Lukács 20:27), Márta szerint viszont igen (János 11:24). Jézus azt mondja, Ő „a feltámadás és az élet” (János 11:25).

A János 20:9 olyan információt közöl („még nem értették ugyanis az Írást, hogy fel kell támadnia a halottak közül”), ami alapján azt gyanítjuk, hogy az Ószövetség utal a feltámadásra, de ez az utalás nem egészen nyilvánvaló. Itt sem találunk konkrét ószövetségi idézetet, inkább a fogalom összefoglaló említését: „feltámadás”. Miért? Úgy tűnik, ezt a koncepciót Jézus bontja ki az evangéliumban, részint konkrét magyarázatokkal, részint azzal, hogy ő maga holtakat kelt életre, végső soron pedig azzal, hogy maga is feltámad.

Néhány bibliatudós a Zsolt 16:10-et („mert nem hagysz engem a holtak hazájában, nem engeded, hogy híved leszálljon a sírba”), mások az Ézsaiás 53:10-et („de ha fel is áldozta magát jóvátételül, mégis meglátja utódait, sokáig él”), megint mások a Hóseás 6:2-t („két nap múltán életre kelt, harmadnapra föltámaszt bennünket, és élünk majd előtte”) látják a feltámadásra vonatkozó konkrét prófécianak. De az is egy lehetőség, hogy János nem konkrétan egy ószövetségi versre utal a 20:9-ben, hanem inkább a *koncepcióra*: a feltámadás gondolata nem az ő új szerzői ötlete. Nem, ez mélyen ott van az Írásban, csak olvasni kell a sorok között.

Ha létezik feltámadás, akkor az Krisztusban lett kézzelfoghatóvá, láthatóvá, ellenőrizhetővé. Jézus a 11:25-26-ban egészen pontosan ezt mondja Mártának: „Én vagyok a feltámadás és az élet, aki hisz énbenem, ha meghal is, él; és aki él, és hisz énbenem, az nem hal meg soha. Hiszed-e ezt?” A feltámadás tehát nemcsak annyit jelent, hogy valaki a halál megtapasztalása után újra él, hanem azt is, hogy többé nem hal meg – feltéve, hogy *Krisztusban hisz*. János maga is megerősíti ezt a 20. fejezet végén: „Ezek pedig azért íratlak meg, hogy higgyétek: Jézus a Krisztus, az Isten Fia, és e hitben életetek legyen az ő nevében.” (20:31)

A 21. fejezetben egy konkrét történetet olvasunk, amelyben a *feltámadott* Jézus (21:14) villásreggelizik a tanítványokkal. Hogy tényleg ő támadt-e fel? A tanítványok nem merik megkérdezni, tényleg ő-e az, mert valahol sejtik, hogy csak Ő lehet (21:12). Ez a sztori az utolsó, amit János zárásképpen megoszt az olvasóival, de hozzáteszi még: „*De van sok egyéb is, amit Jézus tett, és ha azt mind megírnák egytől egyig, úgy vélem, maga a világ sem tudná befogadni a megírt könyveket.*” (21:25)

Melyek Jézus záró gondolatai? „*Kövess engem*” – mondja Péternek (19. és 22. vers), és megerősíti, hogy „*eljövök*” (21:22-23). Az igazi Isten követőinek tehát Jézus követése és visszajövetelének várása a két fő motiváció, amely Jézus távollétében is jelen kell legyen.

„*Ti azért kutatjátok az Írásokat, mert azt gondoljátok, hogy azokban van az örök életetek: pedig azok rólam tesznek bizonyosságot*” – olvastuk az 5:39-ben (l. a 2.4.3. fejezetet). Az Írás tehát Jézusra mutat, Jézus megjelenésével pedig az Ő személye válik elsődleges prioritássá. Ő az, aki bemutatja az Atyát: „*Aki engem lát, látja az Atyát.*” (14:9) Mit mondhat Tamás, amikor ellenőrizni akarja a szegek helyét Jézus feltámadott testén, és végül bizonyítékot nyer? Csupán ennyit: „*Én Uram és én Istenem!*” (20:28)

2.5. MIRE KÖVETKEZTETHETÜNK?

Ebben a rövid szakaszban összefoglaljuk, mire juthatunk, ha a 4 evangéliumban szereplő idézeteket együttesen vizsgáljuk.

A legegyszerűbben levonható következtetés az, hogy az evangéliumok számos pontján betűhelyes idézetet találunk hosszabb ószövetségi szövegekre vonatkozólag. Máténál a 21:42 a Zsolt 118:22-t idézi 114 betű hosszan, Márknál a 12:29 az 5Móz 6:4-et 119 betű hosszan, Lukácsnál a 20:42 a Zsolt 110:1-et 79 betű hosszan, Jánosnál a 19:24 a Zsolt 22:19-et 63 betű hosszúságban. Ezek pontos egyezések. Ha teszünk némi engedményt, ennél hosszabb szakaszok is egyeznek egy-két betű eltérésben, pl. a Máté 13:14-ben 235 betűs idézet utal az eredetileg 240 betűs Ézs 6:9-10-re.

Nyilván ilyen hosszú egyezések megjelenése nem lehet a véletlen műve. Ha csak arra gondolunk, hogy egy négybetűs szó, a „ $\delta\psi\omega$ ” (l. 2.4.11. fejezet) milyen valószínűséggel jelenik meg a János-evangéliumban (ami 70451 karakter hosszú), a következő számolásra jutunk: Mivel 24 betűs a görög ábécé, a négybetűs szó egy konkrét (mondjuk a legelső) pozícióban való megjelenése $1/24^4$ valószínűségű. A 70451 karakter utolsó 3 betűjét kivéve bárhol kezdődhet a négybetűs szó, ez összességében $70448/24^4$, azaz kb. 21 %-os valószínűségnek felel meg. Minden további betű (így egy 5., 6., 7. stb.) betű hozzávétele durván 24-edére csökkenti ezt a valószínűséget, ami láthatóan igen hamar a közel lehetetlen valószínűséghez vezet. (5 betűnél $70447/24^5$, 6 betűnél $70446/24^6$ stb. a pontos valószínűség.)

Mit jelent ez? Mind a 4 evangélista számára jól ismert volt a görög Ószövetség, és bátran használták érvelésükhöz. Az, hogy mennyire *törekedtek* a betűhelyességre, vitatható^{2.10}, de nem írható elő hitelességi bizonyítékként, hogy minden idézet betűhelyes legyen.

Ha matematikai precizitásról beszélünk, az alkalmazott szabályokat pontosan be kell tartani. Egy képletbe pontosan kell behelyettesíteni az elvárt paramétereket, különben nincs értelme a képlet használatának. Amikor Jézus egy ószövetségi szabályt használ, de nem a szokásos módon „helyettesít be”, akkor felmerül a gyanú, hogy a végeredmény hibás lesz. Az evangéliumok arra tanítanak bennünket, hogy tanuljuk meg a képletet pontosan, de a szabály értelmezésében és a behelyettesítés mikéntjében adjunk helyet Isten szellemének: annak a szellemiségnek, amit az Írás egésze diktál.

Feltűnő, hogy bizonyos ószövetségi könyvek jobban, mások kevésbé jelennek meg az idézett munkák között. A 2.5. táblázat összefoglalja, hogy mely könyvekből hány idézetet számolhatunk össze: 15 könyvből 64 idézett szakasz jelenik meg összesen 104 újszövetségi helyen. Ezeket a számokat kezeljük azért óvatosan: azon is múlik, hány van belőlük, hogy mit számítunk bele a listába,

^{2.10.} Az érdeklődő Olvasó figyelmébe ajánljuk az [4] könyvet. Ennek bevezetőjében (16. o.) olvassuk: „Vajon a korai keresztények ismerték-e a szentírási szövegek pontos megfogalmazását? Tekintettel az idézetek sokféleségére, el kell ismernünk, hogy nem mindegyikük ismerte azokat. Mégis sokan közülük tudatosan és körültekintően használták az idézett szövegeket.” Itt a könyv szerkesztői nem térnek ki arra, hogy egy idézet tudatosan is lehet pontatlan, tehát az evangéliumok szerzői a Szeptuaginta ismeretében is eltérhettek annak pontos idézésétől, ha ez fróci céljukkal egyezett.

így például a Jn 7:38 nincs benne (mert nem tudjuk, honnan idéz Jézus; lehet, hogy az egész Írásra utal konkrétum nélkül, l. a 2.4.5. fejezetet), de a Jn 19:28 igen (holott csak 4 betűs az idézet, és komoly vita tárgyát képezheti, hogy helyesen azonosítottuk-e be a forrást). Más munkák^{2.11} más szempontok alapján ettől valamelyest eltérő eredményre juthatnak, különösen akkor, ha a szöveg-szakaszokat versekre bontva számoljuk (ezt mi szándékosan elkerültük, mert a régi kéziratokban nincs versszámolás).

Könyv	Idézett szakaszok száma	Összes idézet
1Mózes	2	4
2Mózes	9	17
3Mózes	2	6
5Mózes	7	11
Józsué	1	3
2Sámuel	1	1
1Krónikák	1	1
Zsoltárok	13	19
Ézsaiás	16	24
Jeremiás	2	4
Dániel	1	2
Hóseás	2	3
Jónás	1	1
Mikeás	2	2
Zakariás	4	6
Mindösszesen	64	104

2.5. táblázat. Az ószövetségi Írás megjelenése az evangéliumokban.

A 15 ószövetségi könyv bizonyítható jelenléte azt erősíti, hogy az evangéliumok az ószövetségi hagyományra épülnek. Nem találunk más forrást, amiből az evangéliumok explicite idéznének: ez azt jelenti, hogy a ma Ószövetségnek tekintett gyűjtemény helyes forrásnak tekintendő. Habár a kánon a 15 könyvön kívül sok más írást is az Ószövetség részének tekint (és ezek közül még lesz néhány, ami az Újszövetség további részeiben idézve lesz), más ókori írások nincsenek arra a szintre emelve, hogy az evangélium olyan tekintélyként idézze őket, ami a kor embere számára mérvadó volna.

Jól ismert, hogy az Ószövetség kánoni könyveinek listáját illetően bizonyos teológiai véleménykülönbségek vannak. A deuterokanonikus könyveket a protestáns egyházak – habár olvasásukat gyakran hasznosnak tartják – nem tekintik egyenrangúnak a hagyományosan kánoni könyveknek tekintett írásokkal. Az általunk használt LXX-ben a régi kéziratoknak megfelelően a deuterokanonikus könyvek is jelen vannak, azonban az idézett szövegek között egyetlen szakasz sem azonosítható be ezekből. Így arra juthatunk, hogy a protestáns kánon helyesen tett különbséget a Szeptuaginta bizonyos részei között. Erre a kérdésre teljes részletességgel csak azután tudunk válaszolni, hogy az Újszövetség további részeit is elemeztük.

Igen fontos kérdés: mit bizonyítanak a kutatásaink? Ha valaki Jézust az Írás ismerete nélkül, már a személyes fellépése alapján, a csodáit vagy tanításait vizsgálva elfogadja, úgy mint isteni eredetű tanítót, vagy még konkrétabban: mint *magát Istent*, annak talán nincs szüksége az Írás ismeretére sem. Nátánaél számára elegendő volt, hogy a Mester azt mondta neki, hogy látta a fügefá alatt (Jn 1:50), s ezután Nátánaél azonnal hitt. Sok ember számára azonban ennél több kell. Mind a 4 evangélium kiemeli, hogy Beméritő János volt az, akit az Ézs 40:3 megjövendölt, hogy felkészítse a népet a Messiás érkezésére; s ugyancsak mind a 4 evangélium kiemeli, hogy a zsidók egy része vak volt arra, hogy megérkező Messiást befogadja – itt az Ézs 6:9-10 kerül reflektorfénybe. Ez a két biztos fogódzó a 4 evangéliumban, amelyekből kiindulva *minden olvasó* maga is elkezdheti a kutatást: *ki volt Beméritő János* és mi volt ez az egész történet a *be nem fogadott királlyal* (vö. Jn 19:19)?

^{2.11.} Itt elsősorban az ismert szövegkritikai szaklap, a *Journal of Septuagint and Cognate Sciences* (JSCS, https://poj.peeters-leuven.be/content.php?url=journal&journal_code=JSCS) kutatásaira utalunk. A szaklap közössége 1968 óta publikál cikkeket a bibliai szövegkritika új eredményeiről.

Egy anekdota szerint egy nagy király egy híres tudóst egyszer arra kért fel, hogy egészen röviden bizonyítsa be: Isten létezik. A tudós ennyit mondott: „Felség, a zsidók!” Ha az evangéliumokat olvassuk, folyton arra kell néznünk, hogy az Írás jóval előttünk létrejött, s az evangéliumok azzal összhangban mutatják be a történeteket. Az Írás a zsidóság sajátja, az ő történetük leírása, magyarázata, a zsidó történelem pontos rajza vagy akár úgy is mondhatjuk: kórrajza. Ne ítéljük el a zsidóságot: kiválasztottnak lenni és az elhívásnak megfelelni nem könnyű. Ha magunkra nézünk, talán mi sem lehetünk büszkék arra, hogy mit tettünk a múltban vagy hogyan élünk a mában.

Az evangéliumok Jézus történetét úgy adják tudtunkra, hogy mindvégig az Írás tükrében elemzik a történeteket. A zsidóság története a világtörténelem szempontjából ugyanígy megkerülhetetlen. Egy olyan népről beszélünk, amely rettenetes próbákra kellett keresztülmenjen, s elég, ha itt csak a 20. századi holokausztra gondolunk, vagy a 21. század ma is aktuális eseményeire, amelyek a zsidó állam létét naponta fenyegetik. Lehetséges-e, hogy egy ilyen kicsi nép ekkora fontossággal bírjon a világ történeteire, hacsak nem tényleg Isten által kiválasztott? Egyézersmind az is elgondolkodtató, hogy a zsidósággal történt rémségek az Írással is összhangban vannak, hiszen Isten kilátásba helyezte, hogy valóban szörnyű csapásokkal sújtja őket, ha engedetlenek lesznek (vö. 5Móz 28:15-69). Egyúttal azt is meg kell jegyezzük, hogy mind Jézus, mind közvetlen tanítványai származás szerint zsidók voltak, ezenkívül Pál és számos munkatársa is zsidó gyökerekkel rendelkezett. Az evangélium tanulmányozása a nem zsidó származásúak között csak Isten konkrét felhívása (vö. ApCsel 10) után kezd kibontakozni olyan „alkalmas” emberek között, mint a cézárei Kornéliusz százados, a krétai Titusz vagy a filippi Lídia báborkereskedő nő.

Elegendő-e mindez ahhoz, hogy magunk is higgyünk Jézusban és a követőivé váljunk? Sokaknak egészen biztosan nem volt elég. A farizeusok azt kérdezték Jézustól (Jn 9:40): „*Talán mi is vakok vagyunk?*”, miután Jézus egy vak szemét megnyitotta, de a magukat látónak tartóknak azt mondta, hogy ők az igazi vakok. Az tény, hogy önmagában az Írás ismerete vagy az Írásra hivatkozás nem feltétlenül tesz valakit hívővé. A farizeusoknak Jézus számos helyen pontosan, sőt akár betűhűen is idézett az Ószövetségből, és ez sem volt elegendő.

Úgy tűnik, hogy nincs biztos módszer arra, hogy valaki hívővé legyen. Talán ez egyeseket elkésérít, de egy szempontból mégis különleges: az emberi döntés a végső. Mindenkinek önmagának a *felelőssége* és egyben *lehetősége* is, hogy a megismerhető tényeket megvizsgálva és ismereteit rendszerezve döntésre jusson.

A. FÜGGELÉK

ALGORITMIKUS LEÍRÁS

A könyv ezen szakaszában a korábban megismert bibref-parancsokat írjuk le. Igyekezünk azoknak az olvasóknak kedvezni, akik mélyebb informatikai háttérrel rendelkeznek. Feltételezzük néhány, a matematikából és a programozásból ismert alapfogalom ismeretét.

A.1. AZ ALAPPROBLÉMA

Fő kérdésünk az, hogy mely újszövetségi igehelyek azok, amelyek az Ószövetséget idézik. A fő nehézség, mint korábban láttuk, hogy az idézetek többnyire nem betűhelyesek, vagy ha igen, akkor nem feltétlenül a teljes idézet betűhelyes, csak bizonyos részei.

Mivel tudományosan megalapozott, pontos választ kívánunk adni, nem elégszünk meg annyival, hogy „látható, hogy a szövegek nagyjából egyeznek”. Szeretnénk *mérni*, hogy mekkora az egyezés. Fontos, hogy a mérés gyors legyen és lehetőleg olyan módszert alkalmazzunk, amit a szakirodalom is javasol.

Mivel gépi elemzésről van szó, igyekezünk kiszűrni minden olyan szubjektív tényezőt, ami kérdésessé tenné az eredményeket. Az Újszövetség gyakran bevezeti az idézetet egy-egy szófordulattal, de ezek a szófordulatok csak néhol egyeznek meg, máshol csak hasonlítanak egymásra, és van néhány egyedi szófordulat is, illetve bizonyos esetekben a bevezetés csak közvetett vagy teljesen hiányzik. Ez a munkánk legkevésbé objektív része, s itt némi görög nyelvtudás is szükséges, hogy reálisan felmérjük, mi számít idézetnek, s mi az, ami inkább utalás, allúzió. Ha nincs feltüntetve, hogy idézet következik, akkor bölcsebb nem mondani azt, hogy „ez bizonyára egy idézet”, mert nem lehetünk biztosak a szerző szándékában. Inkább azt mondjuk, hogy „ez talán egy utalás”.

A görög nyelv ismeretét igyekezünk tehát minimalizálni. Ez abban is megmutatkozik, hogy a szóhatárok keresésével nem foglalkozunk. Lehetne pedig, és volna értelme automatikus tokenizálót építeni, ami csak a görög szövegek gépi tanulmányozásával megállapítaná a valószínű szóhatárokat. Ez akár egy későbbi kutatási projekt is lehet. A tokenizálást jelen pillanatban (a 2.4.5. fejezetben leírtak szerint) a Strong-féle számokkal oldjuk meg, ami azonban nyilván egy emberi erővel készült háttérrendszer, így felveti a szubjektivitás gyanúját. Fő algoritmusaink azonban nem erre épülnek, de izgalmas lenne további kutatásként kifejezetten tokenekre keresni, illetve olyan algoritmusokat írni, amelyek tokenminták összevetését hatékonyan valósítják meg.

Szövegek pontos egyezésének keresése jól ismert és hatékonyan implementált feladat. Az általunk használt C++-kódok természetesen ezekre is támaszkodnak. A C++-ból jól ismert `std::string::find` függvény hatékonyan keres akár a teljes Bibliában, hiszen az LXX teljes hossza 2890497 karakter, a StatResGNT-é 677910 karakter (az SBLGNT-é 678930), és egy konkrét string lineáris keresése ilyen adatmennyiség esetén a mai számítógépek számára nem számottevő.

Az igazi probléma ott keletkezik, amikor nem tudjuk, hogy mit keressünk. Egy, valamely bibliai könyvből véletlenszerűen kiválasztott szövegszakasz gyorsan megkereshető bármilyen másik könyvben vagy akár a könyvek összességében is, de konkrétan milyen szövegszakaszra keressünk? Minden szöveget *mindenhol* megkeresni nem reális, már csak azért sem, mert túl rövid szövegekre keresve nyilvánvaló tömeges mennyiségű találatot kapunk, túl hosszú szövegeket pedig egyáltalán nem találunk meg (csak azon a helyen, ahonnan kimásoltuk).

Kutatásunk természetéből adódik, hogy az ószövetségi próféciaák *egyediek*. Amikor mondjuk az Immánuel-jövendölést (1. a 2.1.2. fejezetet) elemezzük, feltételezzük, hogy az erről szóló ószövetségi szöveg egyedi, tehát az Ószövetségben csak egy helyen van erről szó. Ez némi támpontot jelent a keresésben, mivel így bizonyos ószövetségi szakaszokat eleve kizárhatunk – azokat, amelyek túl gyakran fordulnak elő: a gyakori szókapcsolatok, szófordulatok, gyakran előkerülő személynévek, városok mind ilyen kizárható szakaszok. Bizonyos esetekben azonban az Ószövetség megismétel olyan szövegeket is, amelyeket később az Újszövetség is idéz, pl. a Tízparancsolatot, ez tehát megnehezíti a dolgunkat. A bibref program jelenleg nagyobb támogatást nyújt egyedi ószövetségi szövegek kereséséhez, de ezt is célszerű lenne továbbfejleszteni, hogy „majdnem egyedi” szövegek is szóba jöhessenek.

Az világos, hogy az Újszövetség bizonyos ószövetségi idézeteket többször is említ. Így a szövegszakasz egyediségét kizárólag az Ószövetség oldalán érdemes figyelni. Az Újszövetségben egy másik jellemzővel célszerű foglalkozni: amennyiben egy rövidebb szövegszakaszt megtalálunk az Ószövetségben is, mégpedig úgy, hogy az a szakasz az Ószövetségben egyedi, akkor lehetséges, hogy az Újszövetségben kibővíthető a szakasz, hogy az Ószövetségben továbbra is előforduljon.

A bibref program ezt a két ötletet a `minunique1` és `extend` parancsokkal támogatja. A `minunique1` arra szolgál, hogy egy adott ószövetségi szakaszból kikeresse azokat a részeket, amelyek egyediek, de ezek közül csak a minimálisan egyedieket adja meg (hiszen az azokat tartalmazó szövegek maguk is egyediek). Az `extend` pedig egy olyan újszövetségi szakaszt igyekszik úgy kibővíteni, hogy az a lehető leghosszabb folytonos betűhelyes egyezést adja a kérdéses ószövetségi párjával:

```
> help minunique1
```

```
'minunique1' *Bible*: Search for minimal unique passages in clipboard 1 in the
given *Bible*.
```

```
> help extend
```

```
'extend' *Bible1* *Bible2* *book2* *passage2*: Extend the given passage in
*Bible2* according to the longest possible citation from *Bible1*, based on
the text of *book2* in *passage2*. In most cases 'LXX' is used for *Bible1*
and 'SBLGNT' or 'StatResGNT' for *Bible2*.
```

Ez a két parancs egy további parancsba (a `getrefs-be`) beépítve már hatékonyan képes az ószövetségi szövegen iterálva feltérképezni a lehetséges párokat. Néhány óra lefutása alatt a teljes Ószövetség feldolgozható és a párok hosszúság szerint csökkenően rendezve kiadják az ismert idézetek nagy részét. Az A.5. fejezetben ezt részletesen bemutatjuk. Fontos, hogy az iteráció az LXX szövegén (könyvenkénti bontásban) fut, tehát nem az újszövetségi igehelyekhez keressük az ószövetségi előfordulást, hanem az ószövetségi egyedi igehelyekhez keressük, hogy előfordulnak-e az Újszövetségben.

A fenti módszerek feltételezik, hogy legalább részben betűhelyes az egyezés. Többnyire ez a helyzet, de nem mindig. Előfordul, hogy a két szöveg valamelyest eltér. Ha konkrétan tudjuk, hogy mit keresünk, akkor lehet hatékony keresőt írni, ami pl. egy igevershez megtalálja, hogy egy másik bibliai könyv mely szakaszához hasonlít a leginkább. Mint korábban (így pl. a 2.1.5. fejezetben) láttuk, egy ilyen keresés (a `nearest12` parancs segítségével) 1–2 percig is eltarthat, ha nincs pontosabb információnk arról, hogy melyik bibliai könyvben keressünk; a teljes Bibliában való keresés tehát akár egy órát is igénybe vehet. Ha viszont nagyjából sejtjük, hogy melyik fejezet környékén lehet a keresett szakasz, akkor a keresés 1–2 másodpercnél nem tart tovább.

A.1. feladat. Tudván, hogy a Máté 1:23 az Ézsaiás 7-ből idéz, keressük meg a konkrét verset!

Megoldás. A következő bibref-parancsok segítenek ebben:

```
> lookup StatResGNT Matthew 1:23
```

```
«Ιδου, η παρθενος εν γαστρι εξει και τεξεται υιον, και καλεσουσιν το ονομα αυτου Εμμανουηλ»,
ο εστιν μεθερμηνευομενον, «Μεθ' ημων ο ΘΕΟΣ».
```

```
> text2 Ιδου, η παρθενος εν γαστρι εξει και τεξεται υιον, και καλεσουσιν το ονομα αυτου Εμμανουηλ
```

```
Stored internally as idoyhparuenosengastriejeikaitejetaiionkaikaalesoys-
intoonomaaytoyemmanoyhl.
```

> lookup1 LXX Isaiah 7:1 8:1

Stored internally as kaigenetoentaishmeraisaxaztoyivauamtoyioyozioyba-
silevsioydaanebhraassvnbasileysaramkaifakeeyiosrom-
eliyobasileysisrahlepiieroyalsahmpolemhsaiaythnkaio-
ykhdyhnuhsanpoliorkhsaiaythnkaianhggelheistonoikon-
dayidlegontessynefvnhsenaramprostonefraimkaiejesth-
hcyxhaytoykaihcyxhtoylaoyaytoyontroponotanendrymvj-
ylonypopneymatossaleyuhaieipenkyriosproshsaianeje-
lueeissynanthsinaxazsykaikokataleifueisiasoyboyioss-
oyprosthnkolymbhuranthsanvodytoyagroytoynafevska-
iereisaytvfylajaitoyhsyxsasaikaimhfoboymhdehcyxhsoy-
asueneitvapotvndyojylvntvndalvntvknknizomenvntoyt-
vnotangarorghtoyuymoymoygenhtaipalinasomaikaioyio-
stoyaramkaioyioyromeliyotieboyleysantoboylhnpoh-
nhranperisoylegontesanabhsomeuaeisthniyodaiankaisy-
llalhsantesaytoisapostrecomenaytoysproshmaskaibasi-
leysomenaythstonyiontabehladelegeikyriosabavuoym-
hemmeinhhboyhlhaythoydeestaiallhkefalharamdamaskosa-
lletiejhkontakaipenteetvnekleiceihbasileiaefraimap-
olaoykaihkefalhefraimsomorvknkaihkefalhsomorvnyioy-
oyromeliyokaieanmhpisteyshteydemhsynhtekaiproseue-
tokyrioslalsaitvaxazlegvnaithsaieaytvshmeionpara-
kyrioyueoysoyeisbauosheisycoskaieipenaxazoymhaiths-
voydoympeirasvkyrionkaieipenakoyasatedhoikosdayidm-
hmikronymnagvnaparexeinanurvpokaipvskyrivparexe-
teagvniadiatoytodvseikyriosaytosyminhmeionidoyhpar-
uenosengastriejeikaitejetaiyionkaikaleseistonoma-
aytoyemmanoyhlboytyronkaimelifagetaiprinhgvnaiayto-
nhproelesuaiponhraeklejetaitoagauondiotiprinhgvnai-
itopaiddionagauonhkonapeiueiponhriatoyeklejasua-
it-oagauonkaikataleifuhsetaihghhnsyfobhapoprosvpoyt-
vnyobasilevnullaepajeioeosepisekaieipitonlaonsoykai-
epitonoikontoypatrossoyhmerasaioyppvhkasinafhshmera-
safelenefraimapoioydatonbasileatvnassyrvnkaiesta-
ienthmmaraekeinhstryieikyriosmyiaisokyrieieimeroy-
sp-otamoyaigyptoykaithmelisshestinenxvraassyrvnkaie-
leysontaipanteskaianapaysontaientaisfaragjithsxvra-
skaientaistrvglaistvnpetrvnkaieistasphlaikaieispa-
sanragadakaienpantiyjlventhmmaraekeinhjyrhseikyrio-
stvjyrvvmegalvkaimemeuysmenvoestinperantoypotamoy-
basilevsassyrvnthnkefalhnkaitastrixastvnpodvknait-
onpvgvnaafeleikaiestaienthmmaraekeinhureceianurvp-
sdamalinbovnkaidyoprobatakaiestaiapotoypleistonpoi-
eingalaboytyronkaimelifagetaipasokataleifueisepith-
sghskaiestaienthmmaraekeinhpastoposoyeanvsinxiliai-
ampeloixilivnsiklvneisxersonesontakaieisakanuanme-
tabeloyskaitojeymatoseiseleysontaekeiotixersoskai-
akanuaestaipasahghkaipanorosarotrivmenonarotriauhs-
etaikaioymhpeluhekeifobosestaigarapothsxersoykaia-
kanuhseisboskhmaprobatoykaieiskatapathmabooskaieip-
enkyriosprosmelabeseaytvtomonkainoymegaloykaigraco-
neisaytongrafidianurvpoytoyoyjevspronmhnpoihsaisky- lvnparestingar.

> nearest12

Nearest Jaccard distance is 0.082192 with substring
idoyhparuenosengastriejeikaitejetaiyionkaikaleseis- toonomaaytoyemmanoyhlboy.

254 msec

> latintext1 idoyhparuenosengastriejeikaitejetaiyionkaikaleseis- toonomaaytoyemmanoyhlboy

Stored.

> find1 LXX

Found in Isaiah 7:14+35 7:15-69 (book position 14234-14307)
1 occurrences.


```
> lookup1 LXX Isaiah 7:14+35 7:15-69

Stored internally as idoyhparuenosengastriejeikaitejetaiyionkaikaleseis-
toonomaaytoyemmanoyhlboy.

> jaccard12

Jaccard distance is 0.082192.

> lookup LXX Isaiah 7:14

δια τουτο δωσει κυριος αυτος υμιν σημειον ιδου η παρθενος εν γαστρι εξει και τεζεται υιον και
καλεσεις το ονομα αυτου Εμμανουηλ

> text1 ιδου η παρθενος εν γαστρι εξει και τεζεται υιον και καλεσεις το ονομα αυτου Εμμανουηλ

Stored internally as idoyhparuenosengastriejeikaitejetaiyionkaikaleseis-
toonomaaytoyemmanoyhl.

> jaccard12

Jaccard distance is 0.083333.
```

Azt látjuk, hogy a keresés a másodperc töredéke alatt lefutott, viszont a gép egy hosszabb egyezést javasolt: a 15. vers első néhány betűjét is belevette a legközelebbi találatba. Világos, hogy értelmileg az extra 3 betű nem tartozik az idézethez, és a Máté-szövegben sem jelenik meg. Itt tehát a gépi javaslatot felülbíráljuk, s csupán a 7:14-et fogadjuk el tényleges forrásként.

Általában azonban „minden szöveget mindenhol” keresni a Jaccard-egyezéssel sem gyors, sőt, lényegesen lassabb, mint betűhelyes egyezéseket keresni (ami, ahogyan említettük, szintén lassú és valószínűleg nem is vezet hasznos eredményre).

A fentiek jól mutatják, hogy a tárgyalt algoritmikus eszközök, habár hasznosak lehetnek, korántsem adnak teljes megoldást az alapkérdésre: *Hol idézi az Újszövetség az Ószövetséget, s milyen pontosan?* A kérdés teljes megválaszolásához a számítógép mellett arra is szükség van, hogy egyesével végignézzük a gép által javasolt lehetőségeket, és „emberi erővel” végiggondoljuk, elemezzük a gépi választ.

Baj ez? Semmiképp. Végző soron a Biblia az embernek íródott, nem a gépnek. De ha a gépi algoritmus eredménye az ember számára tanulsággal szolgálhat, használjuk ki a gépi algoritmus erejét is!

A.2. AZ EGYEZÉSEK MÉRÉSE

Két szövegdarab eltérését sokfelé képpen lehet mérni: a 2.1.2. fejezetben már említettük, hogy mi a *Jaccard similarity for bags* [6] algoritmust választottuk, melyet a bibref program zsákok egyesítésével definiál újra, és azután számítja ki az ún. Jaccard-távolságot. Ez a következőket jelenti.

Tekintsük példának okáért a 2.1.3. fejezetben már látott Máté 2:6 vers végét és az annak megfelelő Mikeás 5:1 közepét:

```
> lookup StatResGNT Matthew 2:6

«Και συ Βηθλεεμ, γη Ιουδα, ουδαμως ελαχιστη ει εν τοις ηγεμοσιν Ιουδα. εξ σου
γαρ εξελευσεται ηγουμενος, οστις ποιμανει τον λαον μου τον Ισραηλ.»

> lookup LXX Micah 5:1

και συ Βηθλεεμ οικος του Εφραθα ολιγοστος ει του ειναι εν χιλιασιν Ιουδα εκ
σου μοι εξελευσεται του ειναι εις αρχοντα εν τω Ισραηλ και αι εξοδοι αυτου απ
αρχης εξ ημερων αιωνος
```

Arra vagyunk kíváncsiak, hogy a két kifejezés: „τον Ισραηλ” (Izraelt, tárgyeset) ill. „τω Ισραηλ” (Izraelnek, részeseset) mennyiben térnek el egymástól a számítási módszerünk szerint. Amit teszünk: összeírjuk, hogy milyen egymást követő betűpárok mely gyakorisággal jelennek meg – előbb persze átírjuk a két görög szöveget latin betűkre s eltávolítjuk a központosítást, szóközöket. A két input tehát *tonisrahl* és *tvisrahl*. A betűpárok gyakoriságát a A.1. táblázat mutatja.

	to	tv	on	vi	ni	is	sr	ra	ah	hl
tonisrahl	1	0	1	0	1	1	1	1	1	1
tvisrahl	0	1	0	1	0	1	1	1	1	1

A.1. táblázat. Példa a Jaccard-távolság kiszámítására: először statisztikát készítünk az egymást követő betűpárokról a két összehasonlítandó szövegszakaszban egyenként.

Ha e -vel jelöljük az egyezések számát és n -nel a kifejezésekben (ill. a hosszabb kifejezésben) lévő betűpárok számát, akkor azokból az $1 - e/n$ képlettel fogjuk megkapni a Jaccard-eltérést. Esetünkben $e = 5$ (mivel azonos betűpár-gyakoriságok az **is**, **sr**, **ra**, **ah** és **hl** pároknál lépnek fel) és $n = 8$ (mivel a hosszabb kifejezés, **tonisrahl** 9 karakter hosszú). Így a Jaccard-távolság $3/8$, amit a bibref program is megerősít:

```
> text1 τον Ισραηλ
    Stored internally as tonisrahl.
> text2 τω Ισραηλ
    Stored internally as tvisrahl.
> jaccard12
    Jaccard distance is 0.375000.
```

Látható, hogy ha a két input azonos, akkor éppen 0 lesz a távolság. Fordítva nem feltétlenül igaz ez az észrevétel: ha az **aba** és **bab** szövegeket hasonlítjuk össze, akkor szintén a 0 távolságot kapjuk, mert a kétféle betűpár (**ab** és **ba**) mindkettőben pontosan egyszer jelenik meg. A számítási módszer tehát nem tökéletes, de a hétköznapi használatban elegendően pontos.

A fő ereje a Jaccard-távolságnak az, hogy nagyon gyorsan számolható. Egyszer végigfutunk az egyik inputon, egyszer a másikon, feljegyezve közben a betűpárokat egy-egy négyzetes mátrixba, amelynek sorai és oszlopai a 24 görög betűnek felelnek meg. Ezután a két négyzetes mátrix elemeit összehasonlítjuk 24^2 lépésben. Ha az első input a karakterből, a második b karakterből áll, akkor a számításigény $(a - 1) + (b - 1) + 24^2$, ami hosszú inputoknál is gyors.

Kérdés lehet, még, hogy hogyan járunk el, ha egy betűpár többször is előfordul az inputokban. Ha pl. az **aabbb** és az **aaabbb** inputokat hasonlítjuk össze, akkor a betűpárok **aa**, **ab** és **bb** rendre 1, 1, 2 ill. 2, 2, 2 gyakorisággal. Most az egyezések száma betűpáronként rendre 1, 1, 2, azaz összesen 4, a hosszabb inputban pedig 5 betűpár van. Így $e = 4$, $n = 5$, a Jaccard-távolság pedig $1/5$:

```
> latintext1 aabbb
    Stored.
> latintext2 aaabbb
    Stored.
> jaccard12
    Jaccard distance is 0.200000.
```

A.3. MINIMÁLISAN EGYEDI SZAKASZOK

Korábban említettük, hogy az egyedi ószövegségi szövegek keresése fontos feladat. Ha van egy egyedi szövegünk az LXX-ben, mondjuk a Zsolt 82:6, kíváncsiak lehetünk arra, hogy mely rész-szövege tekinthető már egyedinek, s mely részek túl rövidek még ahhoz, hogy egyedül legyenek jelen a bibliakiadásban. A korábban röviden említett `minunique1` parancs szolgál ennek megválaszolására. Ebben a fejezetben az ehhez a parancshoz tartozó algoritmust tekintjük át.

A konkrét példa magyar és görög változata így néz ki:

```
> lookup HunRUF Psalms 82:6
    Azt mondtam ugyan, istenek vagytok, a Felséges fiai mindnyájan,
```

```
> lookup LXX Psalms 81:6
```

```
ΕΓΩ ΕΙΠΑ ΘΕΟΙ ΕΣΤΕ ΚΑΙ ΥΙΟΙ ΥΨΙΣΤΟΥ ΠΑΝΤΕΣ
```

```
> text1 ΕΓΩ ΕΙΠΑ ΘΕΟΙ ΕΣΤΕ
```

```
Stored internally as egveipaueoieste.
```

```
> find1 LXX
```

```
Found in Psalms 81:6 81:6-20 (book position 96137-96151)
1 occurrences.
```

```
> find1 StatResGNT
```

```
Found in John 10:34+55 10:34 (book position 36143-36157)
1 occurrences.
```

Ez azt jelenti, hogy az a rész: „εγω ειπα θεοι εστε” („azt mondtam, istenek vagytok”) egyedi az Ószövetségben – és megjelenik az Újszövetségben is legalább egy helyen. A `minunique1` paranccsal megkérdezhetjük, hogy van-e rövidebb, „minimálisan egyedi” részszovege ennek a néhány szónak az Ószövetségben:

```
> lookup1 LXX Psalms 81:6 81:6-20
```

```
Stored internally as egveipaueoieste.
```

```
> minunique1 LXX
```

```
Text ipaue is minimal unique.
Text paueo is minimal unique.
Text veipau is minimal unique.
Text aueoie is minimal unique.
```

Tehát a zoltárvers első 4 szava, bár egyedi, nem *minimálisan* egyedi. Miért fontos információ ez? Mert ha az Újszövetségben keresnénk, hol található utalás a Zsolt 82:6-ra, akkor lehetséges, hogy nem találunk meg a teljes zoltárverset, csak valamilyen töredékét. Most ha erre a 4 lehetséges minimálisan egyedi szövegdarabra keresünk, akkor biztosabb eredményt várhatunk:

```
> latintext1 ipaue
```

```
Stored.
```

```
> find1 StatResGNT
```

```
Found in Luke 24:26+12 24:26-40 (book position 93604-93608)
Found in Luke 24:46+16 24:46-44 (book position 95081-95085)
Found in John 10:34+59 10:34-6 (book position 36147-36151)
Found in Acts 17:3+41 17:3-70 (book position 55943-55947)
4 occurrences.
```

```
> lookup HunRUF Luke 24:26
```

```
Hát nem ezt kellett-e elszenvednie a Krisztusnak, és így megdicsőülnie?
```

```
> lookup HunRUF Acts 17:3
```

```
Megmagyarázta és bizonyította nekik, hogy Krisztusnak szenvednie kellett, és fel kellett támadnia a halálból; és hogy „ez a Jézus a Krisztus, akit én hirdetek nektek”.
```

```
> latintext1 paueo
```

```
Stored.
```

```
> find1 StatResGNT
```

```
Found in John 10:34+60 10:34-5 (book position 36148-36152)
1 occurrences.
```

```
> latintext1 veipau
Stored.

> find1 StatResGNT
Found in John 10:34+57 10:34-7 (book position 36145-36150)
1 occurrences.

> latintext1 aueoie
Stored.

> find1 StatResGNT
Found in John 10:34+61 10:34-3 (book position 36149-36154)
Found in Ephesians 2:12+117 2:12-8 (book position 3010-3015)
2 occurrences.

> lookup HunRUF Ephesians 2:12
Ti abban az időben Krisztus nélkül éltetek, Izráel közösségétől elkülönítve,
és mint az ígélet szövetségein kívül álló idegenek, reménység nélkül és Isten
nélkül éltetek a világban.
```

Láthatóan több újszövetségi igehely is van, amely szóba jöhet, melyben a minimálisan egyedi ószövetségi szövegek fellelhetők. Ez a módszer tehát jó eséllyel fals pozitív eredményeket is hoz, mindenesetre ha biztosra akarunk menni, hogy egy unikumnak számító ószövetségi szakaszt az Újszövetségben megtaláljunk, akkor ezzel a módszerrel érdemes lehet próbálkoznunk.

A.3.1. A minunique algoritmus

Ha adott egy S szövegszakasz, annak *egyediségét* meghatározni viszonylag egyszerű: az összes ószövetségi könyvben rákeresünk S -re, és ha összesen csak egyetlen találat van, akkor S egyedi, ha több találat is, akkor nem. A maximális találatok számát 2-ben kell meghatározni, vagyis 2 találat után a keresés folytatása értelmetlen. A válaszadáshoz legrosszabb esetben a teljes bibliakiadás végig kell menni, de csak egyszer (ez mintegy 3 millió karaktert jelent az LXX esetében, ahogyan korábban említettük). Ha S rövid, nagy eséllyel nem egyedi, de a keresés hamar véget ér 2 találattal, tehát nem kell a teljes Ószövetségen végigmenni.

Az egyediség kérdése tehát könnyen eldönthető. Az viszont, hogy egy szakasz *minimálisan egyedi*-e, további elemzést kíván. A minunique parancshoz tartozó algoritmus ismertetésének előkészítéseként tekintsük az *abcdef* szöveget. Ennek 1 karakteres részszovegeinek egyediségére keresve, tegyük fel, hogy arra jutunk, hogy azok nem egyediek. A 2 karakteres részszovegekkel folytatva pedig azt találjuk, hogy *ab* egyedi, de a többi nem. Nyilván ekkor *ab* minimálisan is egyedi, mert sem *a*, sem *b* nem egyedi. Továbbá *abc* is egyedi, mert *ab*-t tartalmazza. Tovább keresve, tegyük fel, azt találjuk, hogy *bcd* nem egyedi, de *cde* igen, *def* pedig nem. Ekkor nyilván *cde* minimálisan is egyedi, továbbá *bcd* és *cdef* is egyediek. Mindezek ismeretében nincs szükség további részszovegek egyediség-vizsgálatára, mert világos, hogy *abcd*, *bcde*, *cdef* ill. *abcde* és *bcdef* ill. *abcdef* is egyedi.

A fenti számolás tehát arra jut, hogy *ab* ill. *cde* minimálisan egyediek, és nincs más minimálisan egyedi részszoveg. Az A.2. táblázatban szemléltetjük a fenti algoritmust. A lehetséges részszovegek száma $6 + 5 + 4 + 3 + 2 + 1 = 21$, ahogyan a sorokban látszik. Ezekből csak 14 esetben kellett egyediség-vizsgálatot végezni (a **feketén** és **pirosan** írt részszovegek esetére).

	1	2	3	4	5	6
1	a	b	c	d	e	f
2	ab ↓	bc	cd	de	ef	
3	abc ↓	bcd	✓ cde ↓	def		
4	abcd ↓	✓ bcde ↓	✓ cdef			
5	abcde ↓	✓ bcdef				
6	abcdef					

A.2. táblázat. Segítő táblázat a minunique parancs algoritmusának bevezetéséhez.

Általánosan igaz, hogy minden egyedi szöveg alatt és a tőle balra-le álló cella szintén egyedi szöveget takar. Így a táblázatot fentről-lefelé, ezen belül balról-jobbra kitöltve a minimálisan egyedi szövegek ismeretében már gyorsan megadható, hogy mely szövegek egyediek: a **pirosak** (melyek minimálisak) és a **kékek** (melyek nem-minimálisak). Az A.3. táblázatban egy alternatív, „kisebb helyen elférő” változatot látunk, ezáltal kevesebb memóriarekeszre lesz szükség az algoritmus munkadatainak tárolásához.

```

a b c d e f
b c d e f
c d e f
d e f
e f
f

```

A.3. táblázat. Rövidített segéd táblázat a minunique parancs algoritmusához.

Itt függőlegesen kell kiolvasnunk az egyes szövegeket, fentről lefelé, a legfelső **zöld** betűvel kezdődően a **piros** betűvel bezárólag: ezek adják a minimálisan egyedi részszovegeket.

Most a fenti módszernek megfelelően elkészítjük a Zsolt 82:5-6 verseinek közbülső, $\gamma\eta\varsigma\epsilon\gamma\omega\epsilon\iota\pi\alpha\theta\epsilon\omicron\iota\epsilon\sigma\tau\epsilon\kappa\alpha\iota$ szavaihoz tartozó A.4. táblázatot is (a könnyebb olvashatóság kedvéért latin betűkkel). Valójában 3-3 betűt vettünk hozzá az 6. vers korábban említett szakaszához, előlről és hátulról is (egészen pontosan: ez az LXX Psalms 81:5+72 81:6-17 szakasza), így egy 21 betűs szöveget elemzünk.

```

g h s e g v e i p a u e o i e s t e k a i
h s e g v e i p a u e o i e s t e k a i
s e g v e i p a u e o i e s t e k a i
e g v e i p a u e o i e s t e k a i
g v e i p a u e o i e s t e k a i
v e i p a u e o i e s t e k a i
e i p a u e o i e s t e k a i
i p a u e o i e s t e k a i
p a u e o i e s t e k a i
a u e o i e s t e k a i
u e o i e s t e k a i
e o i e s t e k a i
o i e s t e k a i
i e s t e k a i
e s t e k a i
s t e k a i
t e k a i
e k a i
k a i
a i
i

```

A.4. táblázat. Rövidített segéd táblázat a minunique parancs algoritmusához egy, a Zsolt 82:5-6-ban olvasható szövegszakaszhoz.

A minimálisan egyedi részszovegek tehát: *hsegveip*, *segveipa*, *eipau*, *ipaue*, *paueo*, *auеоie* és *eoiestek*. Ennek kiszámításához a $\frac{(21+1) \cdot 21}{2} = 232$ egyediség-vizsgálat helyett csak 124 egyediség-vizsgálatra volt szükség. Az Újszövetségben való további feldolgozásnál pedig csupán 7 olyan részszoveg vizsgálatára lesz szükség: ezek azok, amelyeket minimálisan egyediként azonosítottunk.

A.2. feladat. Ellenőrizzük a bibref programmal az A.4. táblázat eredményét!

Megoldás.

```
> lookup1 LXX Psalms 81:5+72 81:6-17

Stored internally as ghsegveipaueoiestekai.
```

```
> minunique1 LXX

Text ipaue is minimal unique.
Text paueo is minimal unique.
Text veipau is minimal unique.
Text aueoie is minimal unique.
Text hsegveip is minimal unique.
Text segveipa is minimal unique.
Text eoiestek is minimal unique.
```

Láthatóan a minunique1 parancs a válaszban megadott részsszövegeket hosszúság szerint rendezte.

A.4. MAXIMÁLIS BETŰHELYES EGYEZÉSEK

Tegyük fel, arra vagyunk kíváncsiak, hogy az 1Mózes 2:24-ben olvasott „ezért hagyja el a férfi apját és anyját, ragaszkodik feleségéhez, és ezért lesznek egy testté” igevers hol található az Újszövetségben. Ezért elkészítjük a görög szöveg minimálisan egyedi részsszövegeit, és rájuk keresünk betűhelyes kereséssel a teljes StatResGNT-ben:

```
> lookup1 LXX Genesis 2:24

Stored internally as enekentoytoykataleiceianurvpostonpateraaytoykaithn-
mhteraaytoykaiproskollhuhsetaiprosthngynaikaaytoyk-
aiesontaioidyoeissarkamian.
```

```
> minunique1 LXX

Text rkami is minimal unique.
Text idyoei is minimal unique.
Text yoeiss is minimal unique.
Text eiceian is minimal unique.
Text iceianu is minimal unique.
Text ioidyoe is minimal unique.
Text oeissar is minimal unique.
Text ssarkam is minimal unique.
Text postonpa is minimal unique.
Text entoytoyka is minimal unique.
Text ntoytoykat is minimal unique.
Text etaiprosth is minimal unique.
Text toytoykatal is minimal unique.
Text iproskollhu is minimal unique.
Text llhuhsetaip is minimal unique.
Text esontaioidy is minimal unique.
Text ykataleiceia is minimal unique.
Text ceianurvpost is minimal unique.
Text eraaytoykaip is minimal unique.
Text raaytoykaipr is minimal unique.
Text kaaytoykaies is minimal unique.
Text oytoykataleic is minimal unique.
Text huhsetaiprost is minimal unique.
Text eianurvpostonp is minimal unique.
Text aaytoykaiprosk is minimal unique.
Text ykaiesontaioid is minimal unique.
Text toykaiproskollh is minimal unique.
Text aaytoykaiesontaio is minimal unique.
Text taiprosthngynaikaa is minimal unique.
```

```

Text iprosthngynaikaaytoyk is minimal unique.
> latintext2 iprosthngynaikaaytoyk
    Stored.
> find2 StatResGNT
    0 occurrences.
> latintext2 taiprosthngynaikaa
    Stored.
> find2 StatResGNT
    0 occurrences.
> latintext2 aaytoykaiesontaio
    Stored.
> find2 StatResGNT
    Found in Mark 10:7+81 10:8-45 (book position 31823-31839)
    1 occurrences.
> lookup HunRUF Mark 10:7

```

Ezért a férfi elhagyja apját és anyját, ragaszkodik feleségéhez,

Látható, hogy a két leghosszabb minimálisan egyedi részszóveg betűhelyesen nem található meg a StatResGNT-ben, de a harmadik (ami a „γυναικα αυτου και εσονται οι”, „...feleségéhez és lesz a...”, részszóvege) már igen. Szeretnénk tudni, hogy az újszövetségi találat bővíthető-e hosszabb betűhelyes egyezéssé:

```

> extend LXX StatResGNT Mark 10:7+81 10:8-45
    Extended match is LXX Genesis 2:24+87 2:24 = StatResGNT Mark 10:7+75 10:8-29
    (gynaikaaytoykaiesontaioidyoeissarkamian, length 39).

```

Jól látható, hogy igen, mégpedig balra a „γυναικα” („feleség”) szó teljes felvételével, jobbra pedig az „οι δυο εις σαρκα μιαν” („a kettő egy testté”) teljes hozzávételével.

Az `extend` parancshoz tartozó algoritmus nagyon egyszerű: addig kell balra és jobbra is bővíteni az újszövetségi igehelyet, amíg a hozzá kapcsolódó ószövetségi szöveggel betűhelyesen egyezik. Mivel az Ószövetségben keresett bővített szövegek – ha valóban ott vannak a bővített formában is – egyediek lesznek, csak egy találat lesz belőlük, vagyis ténylegesen egy összeillő párt bővítünk ki. Ennek számításigénye a bővítés hossza (hiszen csak az újonnan felvételre váró karaktereket kell egyenként összehasonlítani), vagyis elenyésző.

Fontos, hogy az `extend` parancs bemenete egyedi, az Ószövetségben is megtalálható szöveg legyen. Így ha *szűkítjük* a fenti bemenetet, az ószövetségi találat már nem lesz egyedi, tehát nem beszélhetünk összeillő párról. Ha viszont értelemszerűen *bővítjük*, akkor a gépi bővítés tovább tudja folytatni a megkezdett munkát:

```

> extend LXX StatResGNT Mark 10:7+82 10:8-45
    Sorry, there were some problems with the command you entered.
> extend LXX StatResGNT Mark 10:7+80 10:8-45
    Extended match is LXX Genesis 2:24+87 2:24 = StatResGNT Mark 10:7+75 10:8-29
    (gynaikaaytoykaiesontaioidyoeissarkamian, length 39).
> extend LXX StatResGNT Mark 10:7+81 10:8-44
    Extended match is LXX Genesis 2:24+87 2:24 = StatResGNT Mark 10:7+75 10:8-29
    (gynaikaaytoykaiesontaioidyoeissarkamian, length 39).

```

A.5. BETŰHELYES EGYEZÉSEK KERESÉSE

A fenti munkafolyamatot automatizálhatjuk is. Erre jó a `getrefs` parancs, ami pontosan ezt csinálja: A bemenő ószövetségi S szakaszból kigyűjti a minimálisan egyedi $E_1, E_2, \dots, E_n$ részszovegeket, s minden egyes E_i -re ($1 \leq i \leq n$) megkeresi, hogy van-e az Újszövetségben olyan $U_{i,j}$ részszoveg, ami E_i -vel azonos. Ha van, $U_{i,j}$ -t kibővíti mindkét irányban egy $U_{i,j}^*$ igeszakasszá (s egyúttal az ehhez tartozó $E_{i,j}^*$ ószövetségi szakaszt is elkészíti). Most az $(E_{i,j}^*, U_{i,j}^*)$ pár jó eséllyel tényleges ószövetségi idézett szöveg és annak betűhelyes újszövetségi idézete, különösen, ha ezen szövegek hossza elég nagy. A tapasztalat azt mutatja, hogy 35 karakter fölött egészen biztosan tényleges találathoz jutunk.

Lássuk a fentieket a konkrét példánkon:

```
> getrefs StatResGNT LXX Genesis 2:24
LXX Genesis 2:24+109 2:24-9 = StatResGNT Revelation_of_John 19:20+163 19:20-35
(length=8, pos1=5595, pos2=39013)
LXX Genesis 2:24+52 2:24-61 = StatResGNT Acts 7:14+39 7:14-41 (length=13,
pos1=5538, pos2=19546)
LXX Genesis 2:24+109 2:24 = StatResGNT I_Corinthians 6:16+57 6:16 (length=17,
pos1=5595, pos2=9364)
LXX Genesis 2:24+61 2:24-46 = StatResGNT Ephesians 5:31+49 5:31-41 (length=19,
pos1=5547, pos2=9823)
LXX Genesis 2:24+61 2:24-46 = StatResGNT Mark 10:7+56 10:7-12 (length=19,
pos1=5547, pos2=31798)
LXX Genesis 2:24+44 2:24-61 = StatResGNT Matthew 2:20+30 2:20-60 (length=21,
pos1=5530, pos2=4132)
LXX Genesis 2:24+94 2:24 = StatResGNT Ephesians 5:31+77 5:31 (length=32,
pos1=5580, pos2=9851)
LXX Genesis 2:24+94 2:24 = StatResGNT Matthew 19:5+82 19:5 (length=32,
pos1=5580, pos2=53770)
LXX Genesis 2:24+6 2:24-87 = StatResGNT Ephesians 5:31+4 5:31-72 (length=33,
pos1=5492, pos2=9778)
LXX Genesis 2:24+6 2:24-87 = StatResGNT Matthew 19:5+13 19:5-68 (length=33,
pos1=5492, pos2=53701)
LXX Genesis 2:24+87 2:24 = StatResGNT Mark 10:7+75 10:8-29 (length=39,
pos1=5573, pos2=31817)
LXX Genesis 2:24 2:24-70 = StatResGNT Mark 10:7 10:7-31 (length=56, pos1=5486,
pos2=31742)
Finished
> lookup HunRUF Mark 10:7
Ezért a férfi elhagyja apját és anyját, ragaszkodik feleségéhez,
> lookup HunRUF Mark 10:8
és lesznek ketten egy testté, úgyhogy ők többé már nem két test, hanem egy.
> lookup HunRUF Matthew 19:5
És ezt mondta Isten: „Ezért hagyja el a férfi apját és anyját, ragaszkodik
feleségéhez, és lesznek ketten egy testté.”
> lookup HunRUF Ephesians 5:31
„Az ember ezért elhagyja apját és anyját, és ragaszkodik feleségéhez, és
lesznek ketten egy testté.”
> lookup HunRUF Matthew 2:20
és ezt mondta: Kelj fel, vedd a gyermeket és anyját, és menj Izráel földjére,
mert meghaltak azok, akik a gyermek életére törtek.
> lookup HunRUF I_Corinthians 6:16
Vagy nem tudjátok, hogy aki parázna nővel egyesül, egy testté lesz vele? Mert
amint az Írás mondja, „lesznek ketten egy testté”.
```

> lookup HunRUF Acts 7:14

József pedig magához hívatta atyját, Jákóbot és hetvenöt főből álló egész rokonságát.

> lookup HunRUF Revelation_of_John 19:20

de foglyul esett a fenevad és vele együtt a hamis próféta, aki a csodákat tette az ő színe előtt, amelyekkel megtévesztette azokat, akik a fenevad bélyegét magukra vették, és imádták annak képmását: élve vettetett mind a kettő a kénnel égő tűz tavába.

Látható, hogy a hosszabb szakaszokat adó találatok egészen biztosan stimmelnek, de a Máté 2:20 (21 karakteres egyezéssel), az ApCsel 7:14 (13 karakteres egyezéssel) és a Jelenések 19:20 (8 karakteres egyezéssel) fals pozitívak. A többi találat rendben van, és arra is jutunk egyúttal, hogy nem az egész ószövetségi szöveget hozzák az újszövetségi versek betűhelyes formában, hanem darabonként kapjuk meg az idézeteket: Márknál és az Efézusi levélben 3 darabban, Máténál 2-ben.

A `getrefs` parancs már lehetőséget ad arra, hogy az Ószövetségen teljesen mechanikusan végigfutva az összes lehetséges betűhelyes találatot megkapjuk, viszonylag realisztikus időn belül. Ehhez inputként az egyes LXX-beli könyveket egyenként adjuk meg, néhol azonban inkább csak a könyv egy-egy felét két részletben, mert a hosszabb bibliai könyvek a `minunique` algoritmussal csak több darabban dolgozhatók fel a jelenlegi implementációval. (Például az 1Mózes több mint $N = 150000$ karaktert tartalmaz, ennek elemzéséhez a jelenlegi bibref-verzió kb. $N^2 > 2 \cdot 10^{10}$ bájt memóriát használna, ami több mint 20 GB. Ezt ügyes szervezéssel le lehetne szorítani a nyolcadára, mert csak 4-féle információt tárolunk egy rekeszben, és a mátrixnak alig több mint a felére volna igazából szükség.) A bibref szoftver forrásfájának `examples` könyvtárában található `getrefs-all.sh` szkript mind az 54 könyvön végigfut, amely az LXX-féle Szeptuagintában rendelkezésre áll; a Zsoltárok könyvét zsoltáronként egyesével ellenőrzi (mivel az egyes zsoltárokat önálló egységeknek tekinthetjük^{A.1}). Egy modern számítógépen a teljes ellenőrzés kb. 3 óráig tart, ami mintegy 122.000 lehetséges ígehelyet tár fel. Ezek közül kevesebb mint 1000 olyan párt találunk, amely legalább 20 karakter hosszú szövegeket tartalmaz. A legalább 35 karakter hosszú találatokból 117 db van, melyek 10-féle ószövetségi könyvet kötnek össze 12-féle újszövetségi könyvvel, ha nem számoljuk azt az egyetlen fals pozitív találatot, amelyet az 1Makkabeusok 2:69-hez („aztán megáldotta őket, és megtért atyáihoz”) talál az algoritmus:

> getrefs StatResGNT LXX I_Maccabees 2:69

LXX I_Maccabees 2:69+18 2:70-119 = StatResGNT Acts 13:36+52 13:36-14
(length=35, pos1=11026, pos2=44098)
Finished

> lookup HunRUF Acts 13:36

Mert Dávid, miután a maga nemzedékében szolgált Isten akarata szerint, meghalt, és eltemették atyái mellé, tehát elmúlást látott.

> lookup LXX I_Maccabees 2:69

και ευλογησεν αυτοους και προσετεθη προς τους πατερας αυτου

> lookup LXX I_Maccabees 2:70

και απεθανεν εν τω εκτω και τεσσαρακοστω και εκατοστω ετει και εταφη εν ταφοις πατερων αυτου εν Μωδειν και εκοψαντο αυτον πας Ισραηλ κοπετον μεγαν

> lookup StatResGNT Acts 13:36

Δαυιδ μεν γαρ ιδια γενεα υπηρετησας τη του ΘΕΟΥ βουλη, εκοιμηθη και προσετεθη προς τους πατερας αυτου, και ειδεν διαφθοραν.

Itt a „και προσετεθη προς τους πατερας αυτου και” („és megtért atyáihoz és”) a betűhelyes egyezés, de az utolsó szó („και”, „és”) nyilván csak gépi hozzávétel, kontextus szerint nincs kapcsolat.

A.1. Az Újszövetség egy helyen (Pál beszédét közvetítve) utal „a második zsoltár”-ra: „Ahogyan meg van írva a második zsoltárban is: »Fiam vagy te, ma nemzettelek téged.«” (ApCsel 13:33) Ez az egyetlen hely, ahol valamiféle számozási sémát tudunk beazonosítani, de ez pont elég arra, hogy a zsoltárokat önálló egységként kezeljük.

Az érvényesként elkönyvelhető találatok a következő ószövetségi könyvekben találhatók (zárójelben a darabszámmal): 1Mózes (8), 2Mózes (10), 5Mózes (3), Zsoltárok (48), Példabeszédek (5), Ézsaiás (30), Hóseás (2), Jóel (7), Ámosz (1) és Habakuk (1). A szövegeket a következő újszövetségi könyvek idézik: Máté (15), Márk (10), Lukács (12), János (3), ApCsel (23), Róma (19), 1Korintus (3), 2Korintus (2), Galata (1), Zsidók (21), 1Péter (6) és Jakab (2). Ez viszonylag sok találat, valójában azonban az általában beazonosítható egyezések számának csak kb. a fele. Ez ismét azt mutatja, hogy az emberi ellenőrzés továbbra is indokolt, a **getrefs**-módszer semmiképpen sem ad végleges és teljes eredményt.

Az A.5., A.6. és A.7. táblázatokon látható, hogy milyen kimeneteket kapunk (itt a változtosság kedvéért az SBLGNT szövegén futtattuk le a **getrefs**-algoritmust). A teljes kimenet a bibref forráskódján belül az **examples/getrefs-all.csv** fájlban található.

LXX	SBLGNT	Hossz
Psalms 13:2+71 13:4-100	Romans 3:11+24 3:19-91	318
Psalms 15:8+4 15:11-31	Acts 2:25+25 2:28	282
Isaiah 6:10+46 6:10	Acts 28:27+41 28:27	138
Isaiah 6:10+46 6:10	Matthew 13:15+41 13:15	138
Psalms 94:7+65 94:9-28	Hebrews 3:7+28 3:9-27	134
Psalms 101:26+10 101:27-29	Hebrews 1:10+13 1:12-74	133
Psalms 2:1 2:2-8	Acts 4:25+58 4:26	131
Isaiah 53:7+89 53:8-34	Acts 8:32+87 8:34-95	130
Psalms 44:7+51 44:8	Hebrews 1:8+70 1:9	124
Psalms 8:5 8:6	Hebrews 2:6+25 2:7	120
Deuteronomy 6:4+103 6:5-10	Mark 12:29+28 12:30-31	120
Psalms 117:22 117:23	Mark 12:10+27 12:11	114
Psalms 117:22 117:23	Matthew 21:42+47 21:42	114
Proverbs 3:11+3 3:12	Hebrews 12:5+57 12:6	108
Isaiah 54:1 54:1-14	Galatians 4:27+12 4:27	102
Isaiah 6:9+35 6:10-142	Acts 28:26+39 28:27-137	98
Isaiah 6:9+35 6:10-142	Matthew 13:14+45 13:15-137	98
Psalms 31:1+15 31:2-29	Romans 4:7 4:9-101	97
Exodus 2:14+7 2:14-53	Acts 7:27+35 7:29-72	93
Joel 3:1+20 3:1-70	Acts 2:17+39 2:17-72	86
Psalms 33:16 33:17-37	I_Peter 3:12+3 3:12	82
Psalms 109:1+11 109:1	Acts 2:34+40 2:35	81
Isaiah 1:9+3 1:9	Romans 9:29+24 9:29	81
Proverbs 25:21+22 25:22-28	Romans 12:20+27 12:20	77
Joel 3:3+35 3:4-38	Acts 2:19+48 2:20-39	76
Psalms 94:7+65 94:8-34	Hebrews 3:15+12 3:15	75
Psalms 18:5 18:5-27	Romans 10:18+28 10:18	74
Psalms 68:24 68:24	Romans 11:10 11:10	74
Psalms 94:10+73 94:11	Hebrews 3:10+75 3:11	73
Psalms 109:1+19 109:1	Luke 20:42+36 20:43	73
Hosea 2:1+82 2:1	Romans 9:26 9:26	73
Isaiah 61:1 61:1-78	Luke 4:18 4:18-74	68
Isaiah 40:2+145 40:3-11	Matthew 3:3+47 3:3-5	68
Isaiah 66:1+16 66:1-28	Acts 7:49 7:49-37	67
Isaiah 40:3 40:3-11	Luke 3:4+40 3:4-5	67
Isaiah 40:3 40:3-11	Mark 1:3 1:3-5	67
Genesis 2:24+61 2:24	Mark 10:7+56 10:8-29	65
Psalms 39:7+77 39:9-61	Hebrews 10:6+35 10:7-16	64
Psalms 117:22 117:23-50	Luke 20:17+50 20:18-62	64
Psalms 21:19 21:19	John 19:24+89 19:24-31	63
Isaiah 40:4 40:4-42	Luke 3:5 3:5-44	63

A.5. táblázat. A 60 karakternél hosszabb találatok a **getrefs**-algoritmus használatakor.

LXX	SBLGNT	Hossz
Amos 9:12+37 9:12-16	Acts 15:17+48 15:17-10	60
Isaiah 52:15+123 53:1	John 12:38+39 12:38	60
Psalms 111:9 111:9-37	II_Corinthians 9:9+14 9:9	59
Isaiah 29:13+60 29:13-31	Mark 7:6+99 7:7-28	59
Isaiah 29:13+60 29:13-31	Matthew 15:8+28 15:9-28	59
Isaiah 11:10+23 11:10-27	Romans 15:12+24 15:12	59
Amos 5:25+56 5:26-44	Acts 7:42+149 7:43-76	58
Isaiah 52:15+66 52:15	Romans 15:21+17 15:21	58
Psalms 103:4 103:4-6	Hebrews 1:7+27 1:7-7	57
Psalms 109:1+35 109:1	Hebrews 1:13+31 1:13	57
Psalms 94:7+65 94:8-52	Hebrews 4:7+73 4:7	57
Psalms 117:22+5 117:22	I_Peter 2:7+44 2:7	57
Genesis 2:24 2:24-70	Mark 10:7 10:7-38	56
Psalms 109:1+19 109:1-17	Mark 12:36+38 12:36-15	56
Psalms 109:1+19 109:1-17	Matthew 22:44+5 22:44-15	56
Isaiah 40:6+65 40:8-27	I_Peter 1:24+37 1:25-61	54
Isaiah 59:20+29 59:21-161	Romans 11:26+59 11:27-28	54
Psalms 90:12 90:13-59	Matthew 4:6+94 4:7-57	53
Psalms 43:23+8 43:23	Romans 8:36+23 8:36	53
Exodus 20:11+27 20:11-85	Acts 4:24+68 4:24	52
Psalms 101:27+92 101:28	Hebrews 1:12+40 1:12	52
Psalms 94:11 94:11	Hebrews 4:3+53 4:3-42	52
Psalms 90:11 90:11-20	Luke 4:10+12 4:10	52
Psalms 90:12 90:12	Luke 4:11+6 4:11	52
Exodus 20:11+28 20:11-85	Acts 14:15+138 14:15	51
Joel 3:4+51 3:5-139	Acts 2:20+52 2:21-37	51
Jonah 2:1+50 2:1	Matthew 12:40+8 12:40-67	51
Psalms 117:5+55 117:6	Hebrews 13:6+23 13:6	50
Isaiah 49:8+16 49:8-77	II_Corinthians 6:2+8 6:2-45	50
Proverbs 11:31+6 11:31	I_Peter 4:18+6 4:18	49
Isaiah 49:6+130 49:6	Acts 13:47+38 13:47	48
Isaiah 53:7+40 53:7-43	Acts 8:32+38 8:32-43	48
Psalms 21:23+10 21:23	Hebrews 2:12+13 2:12	48
Proverbs 3:34+4 3:34	I_Peter 5:5+87 5:5	48
Proverbs 3:34+4 3:34	James 4:6+32 4:6	48
Deuteronomy 6:5+3 6:5-39	Luke 10:27+18 10:27-76	48
Isaiah 56:7+143 56:7	Mark 11:17+42 11:17-36	48
Joel 3:2+32 3:3-57	Acts 2:18+40 2:18-14	47
Deuteronomy 8:3+91 8:3-45	Matthew 4:4+26 4:4-27	47
Isaiah 7:14+35 7:14-24	Matthew 1:23 1:23-60	47
Exodus 3:7+22 3:7-58	Acts 7:33+72 7:34-80	46
Isaiah 29:14+69 29:14-5	I_Corinthians 1:19+12 1:19-7	45
Isaiah 53:9+78 53:9	I_Peter 2:22+7 2:22	45
Exodus 23:20+1 23:20-54	Matthew 11:10+23 11:10-36	45
Psalms 68:10+32 68:10	Romans 15:3+44 15:3	44
Isaiah 61:1+103 61:1	Luke 4:18+68 4:18-31	43
Psalms 8:3 8:3-47	Matthew 21:16+76 21:16	43
Psalms 117:26 117:26-22	Mark 11:9+46 11:10-59	42
Exodus 1:8+8 1:8	Acts 7:18+12 7:18	41
Genesis 12:1+21 12:1-43	Acts 7:3+17 7:3-26	41

A.6. táblázat. A legalább 41, legfeljebb 60 karakter hosszú találatok a `getrefs`-algoritmus használatakor.

LXX	SBLGNT	Hossz
Genesis 2:2+64 2:2-10	Hebrews 4:4+49 4:4	40
Hosea 2:1+5 2:1-110	Romans 9:27+31 9:27-20	40
Habakkuk 2:4 2:4-29	Hebrews 10:38+32 10:38	39
Psalms 109:4+36 109:4	Hebrews 5:6+22 5:6	39
Psalms 109:4+36 109:4	Hebrews 7:17+19 7:17	39
Exodus 9:16+50 9:16	Romans 9:17+74 9:17	39
Genesis 22:17+1 22:17-121	Hebrews 6:14+7 6:14-2	38
Exodus 33:19+86 33:19	Romans 9:15+15 9:15	38
Joel 3:5+11 3:5-103	Romans 10:13+6 10:13	38
Psalms 50:6+43 50:6-17	Romans 3:4+63 3:4-18	38
Isaiah 22:13+107 22:13	I_Corinthians 15:32+67 15:32	37
Psalms 90:11 90:11-35	Matthew 4:6+54 4:6-55	37
Isaiah 10:22+60 10:22-12	Romans 9:27+82 9:28-22	37
Joel 3:5+13 3:5-103	Acts 2:21+14 2:21	36
Genesis 15:6+16 15:6	James 2:23+41 2:23-18	36
Psalms 117:26 117:26-28	John 12:13+68 12:13-21	36
Exodus 23:20+10 23:20-54	Luke 7:27+29 7:27-36	36
Psalms 117:26 117:26-28	Luke 13:35+62 13:35	36
Exodus 23:20+10 23:20-54	Mark 1:2+36 1:2-24	36
Psalms 117:26 117:26-28	Matthew 21:9+75 21:9-20	36
Psalms 117:26 117:26-28	Matthew 23:39+39 23:39	36
Genesis 15:6+16 15:6	Romans 4:3+32 4:3	36
I_Maccabees 2:69+18 2:70-119	Acts 13:36+52 13:36-14	35
Joel 3:1+144 3:2-73	Acts 2:17+120 2:17-42	35
Psalms 44:7 44:7-37	Hebrews 1:8+13 1:8-43	35
Psalms 93:10+45 93:11-23	I_Corinthians 3:20+6 3:20-20	35
Genesis 16:11+45 16:11-38	Luke 1:31+23 1:31-5	35

A.7. táblázat. A legalább 35, legfeljebb 40 karakter hosszú találatok a **getrefs**-algoritmus használatakor.

A.3. feladat. Készítsünk hasonló táblázatot az **LXX** és a **StatResGNT** közötti betűhelyes összefüggésekről!

Megoldás. A szkriptet értelemszerűen átírva hasonló eredményre jutunk. A legalább 100 karakter hosszú egyezéseket a **A.8. táblázat** mutatja.

LXX	StatResGNT	Hossz
Psalms 13:2+71 13:4-100	Romans 3:11+23 3:19-91	318
Joel 3:3+35 3:5-103	Acts 2:19+48 2:21	163
Isaiah 6:10+46 6:10	Acts 28:27+41 28:27	138
Isaiah 6:10+46 6:10	Matthew 13:15+41 13:15	138
Psalms 94:7+65 94:9-28	Hebrews 3:7+28 3:9-27	134
Psalms 101:26+10 101:27-29	Hebrews 1:10+13 1:12-74	133
Psalms 2:1 2:2-8	Acts 4:25+58 4:26	131
Isaiah 53:7+89 53:8-34	Acts 8:32+87 8:34-95	130
Psalms 8:5 8:6	Hebrews 2:6+25 2:7	120
Deuteronomy 6:4+103 6:5-10	Mark 12:29+28 12:30-31	120
Psalms 117:22 117:23	Mark 12:10+27 12:11	114
Psalms 117:22 117:23	Matthew 21:42+47 21:42	114
Proverbs 3:11+3 3:12	Hebrews 1:8+91 1:9	105
Isaiah 54:1 54:1-14	Galatians 4:27+12 4:27	102

A.8. táblázat. A legalább 100 karakter hosszú találatok a **getrefs**-algoritmus használatakor a **StatResGNT** szövegét használva.

Feltűnő, hogy nagyon kevés eltérést találunk. Az első sorban máris van ugyan egy hajszálnyi különbség, mivel az **SBLGNT**-ben egy betűvel hosszabb az igevers eleje (az „o”, „egy” szócskával):

> lookup SBLGNT Romans 3:11

ουκ εστιν ὁ συνων, ουκ εστιν ὁ εκζητων τον θεον.

```
> lookup StatResGNT Romans 3:11
    ΟΥΚ ΕΣΤΙΝ ΣΥΝΙΩΝ, ΟΥΚ ΕΣΤΙΝ Ο ΕΚΖΗΤΩΝ ΤΟΝ ΘΕΟΝ.
```

Ezenkívül a 16. zsoltár 8. verse (az LXX-ben Psalms 15:8) 3 kisebb darabra van bontva a StatResGNT-s eredményben (egyenként 80, 94 és 98 hosszúra):

```
> getrefs SBLGNT LXX Psalms 15:8
    LXX Psalms 15:8+54 15:8-6 = SBLGNT John 16:1+15 16:1-12 (length=8, pos1=12547, pos2=52769)
    LXX Psalms 15:8+39 15:8-17 = SBLGNT Mark 10:40+10 10:40-45 (length=12, pos1=12532,
    pos2=34508)
    LXX Psalms 15:8+39 15:8-17 = SBLGNT Matthew 20:23+43 20:23-62 (length=12, pos1=12532,
    pos2=57936)
    LXX Psalms 15:8+4 15:11-31 = SBLGNT Acts 2:25+25 2:28 (length=282, pos1=12497, pos2=4823)
    Finished

> getrefs StatResGNT LXX Psalms 15:8 15:10
    LXX Psalms 15:8+66 15:9-82 = StatResGNT I_Corinthians 11:34+61 11:34-6 (length=6, pos1=12559,
    pos2=20843)
    LXX Psalms 15:9+33 15:9-47 = StatResGNT Galatians 4:23+65 4:24-94 (length=6, pos1=12594,
    pos2=7471)
    LXX Psalms 15:9+34 15:9-45 = StatResGNT Acts 16:15+115 16:15-3 (length=7, pos1=12595,
    pos2=53318)
    LXX Psalms 15:8+54 15:8-6 = StatResGNT John 16:1+15 16:1-12 (length=8, pos1=12547,
    pos2=52797)
    LXX Psalms 15:9+80 15:10-69 = StatResGNT Romans 8:20+60 8:21-92 (length=9, pos1=12641,
    pos2=16578)
    LXX Psalms 15:9+29 15:9-46 = StatResGNT John 8:56+16 8:56-38 (length=11, pos1=12590,
    pos2=30014)
    LXX Psalms 15:9+29 15:9-46 = StatResGNT Luke 10:21+11 10:21-171 (length=11, pos1=12590,
    pos2=42337)
    LXX Psalms 15:9+76 15:10-71 = StatResGNT I_Corinthians 9:10+41 9:10-44 (length=11,
    pos1=12637, pos2=14537)
    LXX Psalms 15:8+39 15:8-17 = StatResGNT Mark 10:40+10 10:40-45 (length=12, pos1=12532,
    pos2=34624)
    LXX Psalms 15:8+39 15:8-17 = StatResGNT Matthew 20:23+43 20:23-62 (length=12, pos1=12532,
    pos2=57850)
    LXX Psalms 15:9+26 15:9-46 = StatResGNT Acts 16:34+44 16:34-24 (length=14, pos1=12587,
    pos2=55085)
    LXX Psalms 15:10+41 15:10 = StatResGNT Acts 13:35+22 13:35 (length=31, pos1=12688,
    pos2=44015)
    LXX Psalms 15:8+4 15:9-70 = StatResGNT Acts 2:25+25 2:26-70 (length=80, pos1=12497,
    pos2=4819)
    LXX Psalms 15:9+26 15:10-38 = StatResGNT Acts 2:26+26 2:27-39 (length=94, pos1=12587,
    pos2=4909)
    LXX Psalms 15:10+34 15:11-31 = StatResGNT Acts 2:27+35 2:28 (length=98, pos1=12681,
    pos2=5004)
    Finished
```

Továbbá a 45. zsoltár 7. verse (ez az LXX-ben Psalms 44:7) körüli szakaszt a StatResGNT több kisebb darabban idézi betűhelyesen:

```
> getrefs SBLGNT LXX Psalms 44:7
    LXX Psalms 44:7+33 44:7-33 = SBLGNT Revelation_of_John 11:1+22 11:1-80 (length=6, pos1=50110,
    pos2=19416)
    LXX Psalms 44:7+39 44:7-27 = SBLGNT Acts 24:10+92 24:10-27 (length=6, pos1=50116, pos2=80921)
    LXX Psalms 44:7+39 44:7-27 = SBLGNT Mark 4:29+18 4:29-43 (length=6, pos1=50116, pos2=11224)
    LXX Psalms 44:7+38 44:7-27 = SBLGNT Acts 16:11+20 16:11-46 (length=7, pos1=50115, pos2=52769)
    LXX Psalms 44:7+33 44:7-31 = SBLGNT Hebrews 1:8+68 1:8-15 (length=8, pos1=50110, pos2=756)
    LXX Psalms 44:7+40 44:7-22 = SBLGNT Hebrews 1:8+60 1:8-21 (length=10, pos1=50117, pos2=748)
    LXX Psalms 44:7 44:7-37 = SBLGNT Hebrews 1:8+13 1:8-43 (length=35, pos1=50077, pos2=701)
    LXX Psalms 44:7+51 44:8 = SBLGNT Hebrews 1:8+70 1:9 (length=124, pos1=50128, pos2=758)
    Finished

> getrefs StatResGNT LXX Psalms 44:7 44:8
    LXX Psalms 44:7+33 44:7-33 = StatResGNT Revelation_of_John 11:1+22 11:1-80 (length=6,
    pos1=50110, pos2=19410)
    LXX Psalms 44:7+39 44:7-27 = StatResGNT Acts 24:10+92 24:10-27 (length=6, pos1=50116,
    pos2=80937)
```

```

LXX Psalms 44:7+39 44:7-27 = StatResGNT Mark 4:29+18 4:29-43 (length=6, pos1=50116,
pos2=11285)
LXX Psalms 44:7+38 44:7-27 = StatResGNT Acts 16:11+20 16:11-46 (length=7, pos1=50115,
pos2=52784)
LXX Psalms 44:8+79 44:8-17 = StatResGNT Acts 3:21+42 3:21-59 (length=7, pos1=50228,
pos2=8738)
LXX Psalms 44:8+91 44:8-5 = StatResGNT Hebrews 12:8+22 12:8-37 (length=7, pos1=50240,
pos2=22583)
LXX Psalms 44:8+91 44:8-5 = StatResGNT Hebrews 3:13+100 3:14-78 (length=7, pos1=50240,
pos2=3902)
LXX Psalms 44:8+91 44:8-5 = StatResGNT Luke 5:7+16 5:7-95 (length=7, pos1=50240, pos2=17350)
LXX Psalms 44:7+33 44:7-31 = StatResGNT Hebrews 1:8+68 1:8-17 (length=8, pos1=50110,
pos2=754)
LXX Psalms 44:8+39 44:8-56 = StatResGNT Revelation_of_John 2:6+3 2:6-40 (length=8,
pos1=50188, pos2=2575)
LXX Psalms 44:8+88 44:8-7 = StatResGNT Mark 3:5+19 3:5-114 (length=8, pos1=50237, pos2=6582)
LXX Psalms 44:7+40 44:7-22 = StatResGNT Hebrews 1:8+60 1:8-23 (length=10, pos1=50117,
pos2=746)
LXX Psalms 44:8+37 44:8-56 = StatResGNT II_Corinthians 4:1 4:1-50 (length=10, pos1=50186,
pos2=5084)
LXX Psalms 44:8+37 44:8-56 = StatResGNT Philemon 1:15+7 1:15-35 (length=10, pos1=50186,
pos2=951)
LXX Psalms 44:7+51 44:7-3 = StatResGNT Hebrews 1:8+70 1:8-5 (length=18, pos1=50128, pos2=756)
LXX Psalms 44:7 44:7-37 = StatResGNT Hebrews 1:8+13 1:8-45 (length=35, pos1=50077, pos2=699)
LXX Psalms 44:7+70 44:8 = StatResGNT Hebrews 1:8+91 1:9 (length=105, pos1=50147, pos2=777)
Finished

```

A tanulság az, hogy a keresés a két különböző bibliakiadás esetén sem vezet lényegesen más eredményre. Az újszövetségi könyvön belüli találati pozíciók ugyan gyakran eltérnek, de a versen belüli pozíciók – nagyon kevés kivételtől eltekintve – ugyanazok.

A.6. A LEGHASONLÓBB RÉSZSZÖVEG KERESÉSE

Zárásképpen egy olyan algoritmust mutatunk be, ami egy (O, U) szövegpárhoz keresi meg azt O' szöveget, amely O részszovege, s egyúttal U -hoz a lehető leghasonlóbb. (Megengedjük azt is, hogy $O' = O$ fennálljon.) A hasonlóságot a Jaccard-távolsággal mérjük. Ebben a szakaszban tehát egészen pontosan a `nearest12` parancs mögött álló algoritmust elemezzük.

Legyen az O szöveg hossza a és az U szöveg hossza b . Ha az összes lehetséges, legalább 2 karakter hosszú O' részszovegre (melyekből $1 + 2 + \dots + (a - 1)$, azaz durván $a^2/2$ db van) le akarnánk gyártani az U -val számított Jaccard-távolságot, akkor legalább 24^2 számítást kell vennünk minden egyes Jaccard-távolság kiszámításához, vagyis legalább durván $12 \cdot 24 \cdot a^2$ -et, ami több, mint $250a^2$. Ez elég sok; egy trükkel azonban megoldható, hogy az elemi számítások száma $(b - 1) + \frac{(a - 1) \cdot a}{2}$, azaz durván $a^2/2$ legyen, ennek 500-adrésze.

Ehhez első lépésként elkészítjük az A.1. táblázatnak megfelelő statisztikát az U szövegre: ez az algoritmusban nem változik, ahogyan maga az U szöveg is fix. Ennek legyártása $b - 1$ lépésből áll.

Másodszor végigmegyünk az O szöveg összes lehetséges részszovegén, mégpedig úgy, hogy először a bal szélső karaktert fixáljuk (a legelső pozícióra) és a jobb szélső karaktert mozgatjuk balról jobbra, s eközben a vizsgált O' -nek megfelelő statisztikát dinamikusan építjük fel. Amikor tehát a bal szélső karakter eggyel jobbra lép és a jobb szélső karakter a közvetlen utána következő karakter, akkor a statisztika mindig üres (nullázódik), a jobb szélső karakter mozgatasakor pedig az újonnan megjelenő betűpárt beírjuk a statisztikába.

A bal szélső karakter változtatásakor tehát nullázzuk a statisztikát, s egyúttal mindig újra elkezdjük számolni, hány betűpárnyi egyezés (e) van O' és U között, ez nyilván a statisztika nullázásakor szintén 0. Ha az O' -höz tartozó új betűpár által növelt statisztika ennél a konkrét betűpárnál még nem haladja meg az U statisztikájában ugyanehhez a betűpárhoz tartozó értéket, akkor az egyezések e száma *most éppen 1-gyel nőtt*, ellenkező esetben viszont *nincs további egyezés-növekedés*. Így azonban az $1 - e/n$ értéket (ahol n O' és U hosszainak a maximuma) minden egyes lépésben *pontosan* ki tudjuk számolni, vagyis O minden egyes részszovegére konkrétan meg tudjuk mondani, mekkora a Jaccard-távolsága U -val. Ezek közül a minimálisat mindig letárolva és legvégül elővéve éppen $\frac{a \cdot (a - 1)}{2}$ lépésben meg tudjuk határozni a keresett O' részszoveget.

A.7. ZÁRSZÓ

Az ebben a függelékben leírt algoritmusok a bibref program 2025 augusztusában aktualizált változatának fejlettségét mutatják. Ennél későbbi verziókban előfordulhatnak további gyorsítások illetve új algoritmusok, amelyek a könyv jelen verziójába még nem kerültek be. A mindenkor aktuális verzió a <https://github.com/kovzol/bibref> weboldaltól tölthető le akár forráskód formában, akár bináris verziókban.

A program által használt bibliai adatbázisok is apró fejlesztéseken, pontosításokon mennek keresztül. Az LXX adatbázis utoljára 2025 márciusában lett frissítve, a StatResGNT 2026 májusában, az SBLGNT 2013 júliusában. A régészeti leletek bővülésével és a bibliai szövegkritika fejlődésével ezek az adatbázisok is módosulhatnak, habár nagy változások ezen a téren nem várhatók, hiszen óriási mennyiségű írásos emlékünks van az elmúlt évezredekben, s ezeket mára nagy pontossággal digitalizálták. Kisebb kiigazítások azonban bármikor előfordulhatnak, s ezeket a bibref projekt is igyekszik naprakészen nyilvántartani.

Az érdeklődő Olvasónak további irodalomként javasoljuk a szerző blogját, amelyet a <https://matek.hu/zoltan/blog-topics.php?t=b> címen lehet elérni.

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	5
Köszönetnyilvánítás.	6
1. ELMÉLETI ÉS TECHNIKAI HÁTTÉR	7
1.1. Görög betűk helyett angol ábécé	8
1.2. Indulás!	9
2. AZ EVANGÉLIUMOK	13
2.1. Máté evangéliuma	13
2.1.1. A családfa többi tagja	19
2.1.2. Az Immánuél-jövendölés	23
2.1.3. Jézus születése	28
2.1.4. Menekülés Egyiptomba	31
2.1.5. Heródes vérengzése	32
2.1.6. A názáreti	35
2.1.7. Bemerítő János	35
2.1.8. Szájkarate?	37
2.1.9. A sötétségben élő nép nagy világosságot lát	41
2.1.10. A hegyi beszéd	43
2.1.11. Jézus megtisztít és meggyógyít	47
2.1.12. Megismerni Istent	48
2.1.13. Ellenszél, BJ börtönben	49
2.1.14. Mélyebb rendező elv	52
2.1.15. Nem lármáz	53
2.1.16. Jónás jele	58
2.1.17. Nagyobb Jónásnál és Salamonnál	59
2.1.18. Süketek és vakok	60
2.1.19. Példázatok	63
2.1.20. A képmutatók leleplezése	64
2.1.21. Intermezzo: Idézet vagy nem?	67
2.1.22. Újabb kekeckedők	70
2.1.23. Kövess engem!	72
2.1.24. Virágvasárnap	74
2.1.25. A sarokkő	80
2.1.26. Kvízkérdések	85
2.1.27. Dániel próféciaja	89
2.1.28. Gyilkosság	90
2.1.29. A 22. zsoltár	93
2.1.30. Összefoglalás	93
2.2. Márk evangéliuma	96
2.3. Lukács evangéliuma	106
2.3.1. Az Úr törvénye	107
2.3.2. Legyen a görbe út egyenessé	109
2.3.3. Jézus megkísértése	110
2.3.4. Gyilkossági kísérlet	113
2.3.5. További idézetek	116
2.3.6. Ézsaiás 53	124
2.4. János evangéliuma	126
2.4.1. Ahogyan Ézsaiás megmondta	128

2.4.2. Féltő szeretet	130
2.4.3. Mózes Jézusról írt	131
2.4.4. Mennyei kenyér	133
2.4.5. Mit mond az Írás?	134
2.4.6. Istenek vagytok	138
2.4.7. Kajafás próféciája	140
2.4.8. Először nem értették	143
2.4.9. Két Ézsaiás-idézet	144
2.4.10. Be kell teljesednie az Írásnak	147
2.4.11. Akit átszúrtak	148
2.4.12. Örök élet	153
2.5. Mire következtethetünk?	154
FÜGGELÉK A. ALGORITMIKUS LEÍRÁS	157
A.1. Az alapprobléma	157
A.2. Az egyezések mérése	160
A.3. Minimálisan egyedi szakaszok	161
A.3.1. A minunique algoritmus	163
A.4. Maximális betűhelyes egyezések	165
A.5. Betűhelyes egyezések keresése	167
A.6. A leghasonlóbb részszoveg keresése	173
A.7. Zárszó	174
TÁRGYMUTATÓ	177
IRODALOMJEGYZÉK	179

TÁRGYMUTATÓ

1Kronikák		
11:2	29	
1Mózes		
1:27	70, 96	
2:24	71, 96	
2Mózes		
3:6	85, 96, 116	
12:10	152	
13:12	107	
20:12	64, 72, 96, 116	
20:13	43	
20:14	44	
21:17	64, 96	
21:24	46	
23:20	52, 96, 116	
2Sámuel		
5:2	29	
3Mózes		
12:8	107	
19:18	46, 72, 86, 96, 116	
5Mózes		
4:35	96	
6:4	96	
6:5	86, 116	
6:13	40, 111	
6:16	39, 113	
8:3	37, 111	
19:15	68	
Aleppo-kódex	35	
bibref-parancs		
diagram	25	
extend	158, 166	
findN	14	
getrefs	77, 81, 110, 125, 146, 167	
help	34	
jaccard12	24, 161	
latintextN	34	
lengthN	34	
lookup	10, 13	
lookupN	18	
maxresults	15	
minunique1	158, 161	
nearest12	34, 158, 173	
rawN	34	
search	137, 141	
statement	26, 56, 69	
textN	13	
tokens	136, 141	
Codex		
Bezae Cantabrigiensis	24	
Ephraemi Rescriptus	24, 62	
Sinaiticus	24, 62, 106	
Vaticanus	24, 106	
Washingtonianus	24	
Dániel		
9:27	89, 96	
deuterokanonikus könyvek	18, 155	
Ézsaiás		
6:9	61, 96, 116	
6:10	145	
7:14	23	
8:23	43	
11:1	35	
29:13	66, 96	
40:3	36, 96, 110, 128	
42:1	55	
53:1	144	
53:4	48	
53:12	124	
54:13	133	
56:7	78, 96, 116	
58:6	113	
61:1	113	
62:11	74	
GreekCNTR	23, 70, 137	
Hóseás		
6:6	49, 53	
11:1	32	
János		
1:23	128	
2:17	130	
6:31	133	
6:45	133	
10:34	140	
12:15	143	
12:38	144	
12:40	145	
13:18	147	
15:25	147	
19:24	149	
19:28	149	
19:36	150	
19:37	152	
Jeremiás		
7:11	78, 96, 116	
31:15	32	
Jónás		
2:1	58	
Józsué		
22:5	86, 96, 116	
JSCS	155	
Lukács		
2:23	107	
2:24	107	
3:4-6	109	
4:4	110	
4:8	111	
4:10-11	112	
4:12	113	
4:18-19	113	
7:27	116	
8:10	116	
10:27	116	
18:20	116	

Lukács

19:46	116
20:17	116
20:37	116
20:42	116
22:37	124

Makkabeus-felkelés	76, 141
--------------------	---------

Márk

1:2-3	96
4:12	96
7:6	96
7:10	96
10:6	96
10:7-8	96
11:17	96
12:10	96
12:26	96
12:29	96
12:31	96
12:32	96
12:36	96
13:14	96
14:27	96

Máté

1:23	23
2:6	28
2:15	31
2:18	33
2:23	35
3:3	36
4:4	37
4:6	38
4:7	39
4:10	39
4:15-16	42
5:21	43
5:27	44
5:38	46
8:17	47
9:13	48
10:35-36	49
11:10	51
12:7	52
12:18-21	53
12:40	58
13:14-15	61
13:35	63
15:4	64

Máté

15:8-9	66
18:16	68
19:4	71
19:5	71
19:18	72
19:19	72
21:5	74
21:9	76
21:13	78
21:16	80
21:42	81
22:32	85
22:37	86
22:39	86
22:44	88
23:39	77
24:15	89
26:31	90
27:9-10	92

Mikeás

5:1	28
7:6	49

papirusz

ṗ1 –	24
------	----

Python	22, 45
--------	--------

Strong-szám	23, 136, 157
-------------	--------------

SWORD	9, 136, 141
-------	-------------

Szeptuaginta	7, 14, 27, 44, 95
--------------	-------------------

Zakariás

9:9	74, 143
11:13	92
12:10	152
13:7	90, 96

Zsoltárok

8:3	80
22:19	149
41:10	147
69:10	130
78:2	64
78:24	133
82:6	140
91:11	38, 112
107:5	150
109:3	147
110:1	88, 96, 116
118:22	81, 96, 116
118:26	76–77

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Benyik György. *Az újszövetségi Szentírás keletkezés- és kutatástörténete, második kötet*. JATEPress, 1996.
- [2] Alan Bunning, editor. *Statistical Restoration Greek New Testament*. Center for New Testament Restoration, 2022.
- [3] Csia Lajos. *Újszövetség*. Százszorszép, 2005.
- [4] Johannes de Vries és Martin Karrer, editors. *Textual History and the Reception of Scripture in Early Christianity*. Society of Biblical Literature, 2013.
- [5] Zoltán Kovács. A computer-based framework to analyze quotations from the septuagint. *Journal of Septuagint and Cognate Studies*, 58:191–208, 2025.
- [6] Jure Leskovec, Anand Rajaraman, és Jeff Ullman. *Mining of massive datasets*. Cambridge University Press, 2014.
- [7] Magyar Bibliatársulat. *Biblia. Revideált új fordítás*. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 2014.
- [8] Magyar Bibliatársulat. *Deuterokanonikus bibliai könyvek, magyarázó jegyzetekkel*. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 2023.
- [9] Magyar Tudományos Akadémia. *A magyar helyesírás szabályai*. Akadémiai Kiadó, 11. kiadás, 1993.
- [10] Maarten J. J. Menken. The origin of the Old Testament quotation in John 7:38. *Novum Testamentum*, XXXVIII(2):160–175, 1996.
- [11] Andrew Perry. Did the NT writers “quote” the Septuagint? *Christadelphian EJournal of Biblical Interpretation*, 7(2):59–78, 2013. Updated online at https://www.academia.edu/5763813/Did_the_NT_Writers_Quote_the_LXX.
- [12] Gerhard Pfister és Gert-Martin Greuel. *A Singular Introduction to Commutative Algebra*. Springer, 2. kiadás, 2007.
- [13] James Strong. *The Exhaustive Concordance of the Bible*. Jennings & Graham, 1890.
- [14] The CrossWire Bible Society. The SWORD project, version 1.9.0. <http://crosswire.org/>, 2020.

Kovács Zoltán:
Hihetünk-e a Bibliának?
A Szentírás szövegének számítógépes elemzése
1. rész: Az evangéliumok

A címlap Michael Leonhartsberger munkája.

1. kiadás. Minden jog fenntartva.

Kiadja: Kovács Zoltán
Cím: 6723 Szeged, Róna u. 3.
Telefon: +36 70 622 6977
Email: kovzol@gmail.com

ISBN 978-615-02-7636-6
Nyomdai munkálatok: lulu.com
Kiadási év: 2026

A kézirat lezárva: 2026. augusztus 12.